

11-D-106
10

11-D-106/1

Taa 105/1

ALBÍN BRÁF
ŽIVOT A DÍLO

DÍL PRVNÍ

PAMĚTI

VYDAL

JOSEF GRUBER

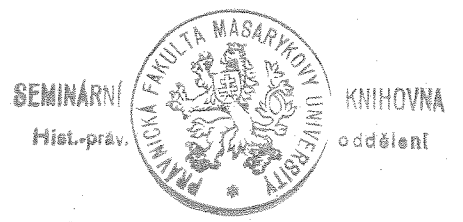
NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST S. R. O.
V PRAZE-KARLÍNĚ

1922

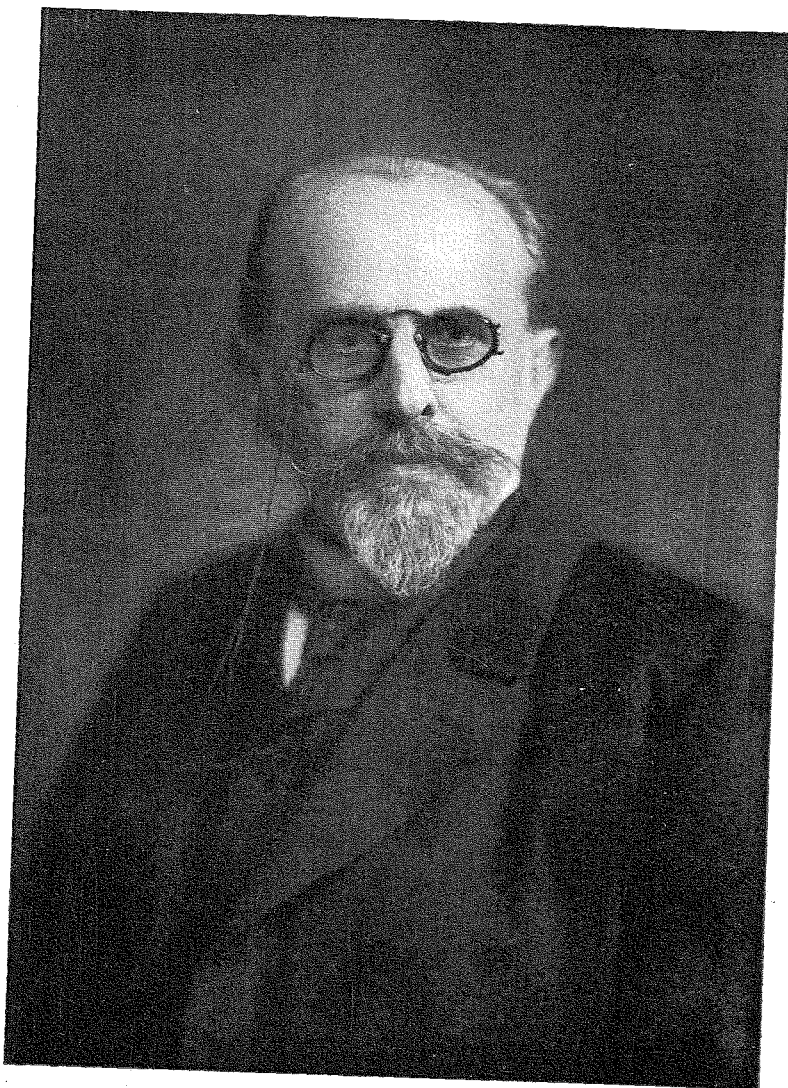
1051/34-1
Dálem od g. j. v. Třilova
v Praci
inv. č. ^v 5396

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 0902

TISKEM ALBERTA MALÍŘE NA KRÁL. VINOHRADĚCH.

1051/34-1
g. j. v. Třilova
Praci
inv. č. 5396

Albín Bráf

Předmluva vydavatelova.

V červenci t. r. bude tomu již deset let, co po dlouhé trýznivé nemoci zemřel v svém zátiší v Roztokách první český universitní učitel národního hospodářství, vychovatel celého pokolení našich pracovníků národohospodářských, vynikající politik strany staročeské a spoluzakladatel četných institucí našeho života kulturního i hospodářského, ministr orby Dr. Albín Bráf.

Přirozeně byla na snadě myšlenka obnoviti opět vydávání jeho pozůstalých spisů, s nímž hned již v roce 1913 uveřejněním trojdílných akademických výkladů Bráfových bylo započato, jehož pokračování však bylo válkou přerušeno.

Za příznivějších nyní poměrů, zejm. i za zvýšeného zájmu české veřejnosti pro vážnou četbu historickou, politickou i národohospodářskou má čestný dluh náš vůči památce Bráfově dojíti konečně splnění.

Za první svazek určeny byly Bráfovy Paměti, v dalších mají souborně býti vydány jeho drobnější, trvale cenné studie, přednášky, kritiky a návrhy, zakončením díla má býti vypsání života a působení Bráfova v českém životě národohospodářském i politickém.

Paměti své psal Bráf v nejkrutější době svého života, u smrtelného lože svého jediného dítěte, devatenáctiletého syna Václava. V sanatoriu Görbersdorfském, v »horoucích mukách«, jaké pocívoval vida »hocha tak neobyčejné intelligence na duchu hynout«, jak mi psal, a kde lékaři již také jeho samého upozorňovali na zevně již se jevící známky nemoci, která jej o čtyři léta později sklátila v hrob, hledal »volné chvíle psátí listy a své vzpomínky«.

Psal mi tehdy, že »je to nesnadno z pouhé paměti, ne že bych neměl skutečnosti jasně na mysli, nýbrž hlavně proto, že se těžko dodržuje chronologický postup. Přes to doufám, že bude leccos zapamatování hodného zachováno, ať už můj další osud jest jakýkoli!« A připsal k tomu: »Vždy

jsem tu věc odkládal pro jiné práce.« Dne 9. května 1908 psal mi: »Napsal jsem už hezký kus svých pamětí«, zatím hlavně politických, a totéž opakoval o dvě neděle později, tři dni před smrtí synovou. Z té doby pocházejí také jeho náčrtky k sepsání jeho vzpomínek rodinných a jinošských, k nimž však nedošlo.

»Paměti« Bráf později přehlížel, místy doplňoval a některé původně ostřejší obraty uhlazoval. Na obalu některých částí poznamenal: »neuveřejňovat před rokem 1915«; jsou to části: čtvrtá »Lefaivrova nabídka«, pátá »Vídeňské punktace«, šestá »Tajná konference vídeňská u hraběte Thuna«, sedmá »Badeni a Thun«.

Po znovuzřízení našeho státu byly — zvláště také v pokrevním příbuzenstvu Bráfově — projevovány pochybnosti, zdali po úplném převratu našich poměrů státoprávních jest uveřejnění Bráfových Pamětí ještě časové a žádoucí a zdali by zvláště vzhledem k památce Bráfově alespoň kapitola třetí o stycích jeho s nynějším presidentem republiky T. G. Masarykem — jejíž uveřejnění za pobytu Masarykova v cizině bylo pochopitelně vyloučeno a která nyní opět vývojem docela již byla předstížena — neměla býti zcela nebo zčásti vynechána.

Byv v polovici dubna 1919 pozván z jisté příčiny k presidentu Masarykovi, zmínil jsem se mu v hovoru též o Pamětech Bráfových i o námitkách proti jejich uveřejnění, zvláště i vzhledem k jeho osobě, vznášených. President Masaryk ihned, aniž Paměti ještě viděl, bez nejmenších rozpaků nebo úvah prohlásil naprostý souhlas s uveřejněním Pamětí, a sice v nezkráceném rozsahu bez jakýchkoli změn, a když jsem mu pak počátkem května 1919 poslal k nahlédnutí originál kapitoly k němu se vztahující, vrátil mi jej s tímto dopisem, jejíž s dodatečným jeho svolením otiskují (několik posledních řádků týká se jiných záležitostí):

»Dne 6. VI. 1919.

Pane professore Grubře,

vracím rkp. Bráfův s díky. Po mém soudu měly by Paměti být uveřejněny, ovšem celé jak jsou; to vyžaduje pieta k zesnulému. Namítáte, že jsou předstíženy vývojem, jaksi antikvitou; ano, ale mají cenu jako výraz Bráfových osobnosti, obsahují dost detailů obecně zajímavých a celková tendence a pojetí charakterisuje právě vynikajícího českého — staročeského — politika.

Pokud běží o mne, tož stejně bych si přál uveřejnění, protože to patří k celku: Bráf, je pravda, mně nerozuměl, ale nerozuměli také jiní a nerozuměl jsem sobě já sám. Totiž tenkrát; hnal jsem se za ideálem, jenž mi nebyl tak jasný jak za této války a touto válkou a dělal jsem tenkrát (to vím nejlépe sám) mnohé chyby. Zejména jsem odpuzoval lidi. Pokud jde o Bráfa, řekl jsem Vám už, že nesprávně posuzoval můj poměr k Kaizlovi a tím i k sobě. Bráf odhalil mi příležitostně tolik intimního, ba nejintimnějšího, že jsem se právě tou jeho důvěrou vždy cítil jaksi k němu vázán, i když byl proti mně. Není u nás ještě mnoho lidí, kteří ty, s nimiž nesouhlasí, dovedou si vážit, ba i mít rádi. Slovem — nebudu uveřejněním v nejmenším osobně dotčen a souhlasím s přáním paní Bráfové. —

S pozdravem

Masaryk.«

Měl jsem vždy tak vysoké mínění o svém bývalém profesoru a prvním politickém vůdci, že jsem o tomto jeho stanovisku od počátku naprosto nepochyboval. Po všem učitelském i politickém a osvoboditelském působení Masarykově není jistě potřeba jakýchkoliv dalších dokladů o jeho rozumové i mravní velikosti a vznešenosti jeho smýšlení; kdyby však jich bylo potřeba, patřil by k nim zajisté i tento dopis.

Také v líčení Bráfově je nepopíratelný základní ton vnitřního uznání »tohoto neobyčejného člověka«. Vždyť jemu věnoval v Pamětech, v tak tragické pro něho samého době psaných, víc pozornosti než kterémukoliv jinému z vrstevníků — a na vše ostatní v Pamětech je nynější Masarykův dopis nejdůstojnější odpovědí. Duševní souboj, jakému snad není příkladu v naší historii. —

Otištěné zde stati nekrologické a jiné příležitostné prohlásil Bráf výslovně za »součást těchto Pamětí«.

V Praze dne 1. května 1922.

Dr. Jos. Gruber.

A)

PAMĚTI.

—

Státní právo, šlechta a císař.

Jednání o adresním návrhu Grégrově r. 1889 poskytlo mi zajímavou příležitost nahlédnouti blíže, neli zrovna do krise, kterou by státoprávní názor v konservativní šlechtě prodělával, aspoň do účinků, které měl na rozhodnost projevování jeho přechod od politiky pasivní k aktivní r. 1879. Tak jako naši staročeští vůdcové cítili, že by odhlasování a podání státoprávní adresy, zvláště za nepřítomnosti Němců ve sněmu, mohlo způsobiti nějakou povážlivou trhlinu v systému, teprv od nedávna, za Taaffa, pracně zbudovaném a drženém, tak také v konservativné šlechtě ovšem neměli chuti k demonstraci pro tak důležitý princip, o níz se zpředu vědělo, že bude v nejpříznivějším případě bezúčelnou. V někdejším radikálně opozičním postavení proti nové ústavě bývalo podávání takové adresy se vším sněmovním zápasem s odpůrci, politickou nutností. Jsouce články pravice — Staročeši i konservativní velkostatkáři — v níz byly ostatně podstatnými součástmi živly státního práva po českém rozumu nechtějící (na př. Slovinci) — a jako články pravice spolu součástí vládní většiny, musili také jistý zřetel míti na vládu samu, již pro jazyková nařízení německá levice celá, mocná to strana, neustávala strojiti osidla. Všecky tyto okolnosti zajisté padaly na váhu, možná že u šlechty spolu vědomí o nechuti císařově k heslu státoprávnímu. Jindřich Clam-Martinič už nebyl mezi živými a ani on, ač jemu nelibost císařova nevadívala, nebyl by asi radil k podání adresy. Proč by se za ni nebyl zasadil už r. 1883? Tak bylo odmítnutí adresy t. řeč. motivovaným denním pořádkem (9. listopadu 1889), kterým však spolu státoprávní přesvědčení většiny plně se prohlašuje, aspoň vzhledem k císaři a pravici i vládě takticky dost obratným rozřešením, zato naproti voličům a velké části veřejného mínění dost povážlivým, protože poskytovalo agitaci, v prostředcích nevybíravé, vítanou příležitost, mluvití přece o zamítnutí adresy a vykládati je za nedostatek statečnosti a za zradu na státním právu. S druhé strany přece pro státoprávní projev sněmu podána na říšské radě interpelace německá (Plener v prosinci 1889) a přinutila hr. Taaffa k odpovědi, jež vlastně ani nemohla býti jinou, ale přece nám trapnou.

Když tedy v klubu konservativních velkostatkářů záležitost adresní přišla na přetřes, neobmezily se rozhovory pouze na otázku účelnosti či neúčelnosti jejího podání, nýbrž zasáhly až na kloub problému, jaké jest postavení velkostatkářstva konservativního ke státoprávnímu programu samému. Podnět vyšel od mladších členů klubu, jejichž jménem princ Karel Schwarzenberg pronesl velmi důrazně přímé vyzvání k starším členům strany, aby se tedy vyslovili o státním právu samém a postavení, jaké proti němu jest zaujmouti, když nyní strana přece už deset let na půdě ústavy provozuje činnou politiku. Někteří členové klubu potají bručeli, že to vyzvání asi sám st. kníže Schwarzenberg podpíchl, avšak nezdá se, že by tomu bývalo tak; pravdě se mi zdálo podobnějším, že vskutku dali podnět mladší členové strany, v ní znenáhla k dědictví po starých vůdcích se strojící; oni neměli účasti na někdejších zápasech a chtěli dostati, jak se říká, jasnou situaci. Mohl za tímto vyzváním vězeti poněkud i nový místodržitel hr. Thun sám. Odkud tedy první podnět přišel, nevím, ale nemůže dle celého stavu věcí býti pochyby, že byl už v konservativní šlechtě rozpor mínění o tom, zdali a do jaké míry může ještě starý státoprávní ideál býti vodítkem její politiky, a nápadná, z části skoro jako ironická výzva prince Karla Schwarzenberga byla úmyslným nebo bezděčným následkem toho rozporu. Ať už jakkoliv, zažil jsem výstup vysoce zajímavý, který se mi na dlouho v paměť vštípil. Druh za druhem povstávali staří účastníci státoprávních zápasů z doby před r. 1879 a projevovali vše, vážně, zaníceně svůj názor vzpomínkami ozářený. Nejprv starý kníže Karel Schwarzenberg, z části přiosťřeným polemickým tónem proti synovi, měl plamennou, opravdu ohněm sálající řeč, v níž upozorňoval všechny příslušníky strany konservativní ve velkostatkářstvu, jaký eminentně konservativní princip vězí v idej státoprávní a že se jí konservativní velkostatkářstvo, chce-li býti konservativním, vzdáti nesmí. A po něm povstal hrabě Bedřich Kinský. Tento bývalý důstojník jízdecký, s jízdecky křivýma nohama, dobrosrdečný a milý, zdánlivě nepatrný člověk, pojednou rostl před mým udiveným zrakem do výše, když s dojemnou vřelostí citu a nikdy u něho netušenou výmluvností líčil nadšení, s jakým dřívější pokolení lnulo k idej státoprávní a co za ní podstoupilo, zrovna pak s nevolí odmítal myšlenku opuštění nebo jen jaksi pouze zdánlivého přiznávání státního práva.

Snad souviselo, co následuje, s touto epizodou nebo vzešlo z podnětu zvláštního — nepamatuji se už určitě — zkrátka ustanovena byla v klubu

velkostatkářů zvláštní komise, kteráž měla sestaviti jakýsi program, jak by se měly nyní veřejnoprávní poměry v Rakousku upravit, kdyby nastala nějaká možnost uskutečniti státoprávní ideál. Tedy zkrátka měla provésti jistou revisi fundamentálek tak, aby výsledek hověl poměrům, od té doby přece jen v mnohém směru pozměněným. K té komisi, jež se sešla u hr. Karla Buquoy, byl pozván též profesor Jiří Pražák. Sešli jsme se jednou a naposled. Když jsme totiž byli pohromadě a Pražák právě vykládal, jak on pohlíží na zemská zřízení z r. 1861, dostavil se nejvyšší maršálek kníže Jiří Lobkowicz, také o existenci té komise uvědoměný a k ní pozvaný, i pocuchal nám náš záměr zcela důkladně. Privil, to že je konání ryze akademické, o něž nás nechce připravit, těšili nás; nemůže však zatajiti, že ono se zakládá na pojmání věcí naprosto nepolitickém. Co se bude moci požadovat na př. v příčině poměru k říši a Předlitavsku i v příčině zákonodárné kompetence sněmu, zařízení veřejné správy v zemi atd., závisí docela na všech poměrech a silách, jaké budou v daném okamžiku, až možnost podobná nadejde. Sám že se netají pochybností, nadejde-li vůbec ještě taková chvíle, jaká byla za Hohenwarta, leč na bezúčelné práci vzdušných kombinací do zásoby sám že se nezúčastní. A poroučel se. Za chvíli rozešli jsme se my ostatní.

Účinky změněného stavu věcí bylo znenáhla pozorovati také na volebních provoláních konservativního velkostatkářstva. Ještě jednou však udála se mi příležitost slyšeti něco o poměru císaře samého k českým státoprávním požadavkům. Že císař o nich nerad slyší, povídalo se mezi konservativní šlechtou nejednou a nebylo tajemstvím.

Dne 19. října 1894 vypravoval mi místodržitel Thun, že císaři jsou státoprávní hesla česká jako »červené sukno«. Ještě za vlády Taaffovy prý císař jednou zcela spontanně jemu (Thunovi) řekl: »Sie sind ja auch einer von den böhmischen Staatsrechtlern. Was stellen Sie sich denn eigentlich vor unter dem böhmischen Staatsrecht?« Thun prý odvětil, že mu rádná odpověď na otázku tak neočekávanou arci způsobuje rozpaky, ale že se vynasnaží ji zodpověděti tak, jak on jako bývalý státoprávník (tak nějak to řekl) na věc hledí. Předně že sluší různiti státoprávní přesvědčení od státoprávních programů. Jeho státoprávní přesvědčení že obsahuje 1. požadavek jednoty a nedílnosti země; 2. rovné právo obou zemských jazyků v zemi; 3. právo volby krále »für den Gottlob ganz unwahrscheinlichen Fall des Aussterbens der allerhöchsten Dynastie«; 4. delegování zástupců Moravy a Slezska ke korunovaci, kdyby Jeho

Veličenstvo nebo jeho nástupce se dal korunovati. Nějakou státoprávní samostatnost Čech že on (hr. Thun) ovšem nepřipouští (perhorresziert). Císař prý při všech čtyřech bodech pokyvoval hlavou. — Nato vypravoval Thun hr. Taaffovi obsah své rozmluvy a Taaffe prý pravil s podivením: Das von dem Aussterben der Dynastie hast du ihm auch gesagt? Und was hat er dazu gesagt? — Thun na to, že nic a že ho propustil zcela milostivě.

Velmi obšírně se při té příležitosti hr. Thun rozhovořil, jako již jednou před tím, o povážlivém přepínání státoprávního hesla, zejména zahrnováním Moravy a Slezska.

Nevím však, bylo-li pravda, že hr. Thun nechtěl jmenování Boh. Riegra profesorem říšských dějin rakouských, ježto snad zvěděl nějak o jeho poněkud nezdrželivých projevech státoprávních spojených s ostrou kritikou různých aktů panovníků z rodu habsburského. Bylo-li na pověsti něco správného, pak nebylo státoprávní přesvědčení, nýbrž posléz dotčené, někdy opravdu neopatrné projevy příčinou. Ostatně řekl císař pán Boh. Riegrovi, když se děkoval za profesuru: »Ich hoffe, Sie werden ihren Lehrgegenstand im patriotischen Sinne vortragen.«

II.

Drobnosti z dějin úsilí o druhou českou universitu.

1. Sen o universitě Matiční.

V prvních dnech prosince r. 1902 navštívil mne Dr. Přemysl Šámal, vzácný a hodný člověk, i pravil, že ve výboru Matice Školské někteří pánové uvažovali, nemohla-li by se Ústřední Matice Školská sama odvážit na zřízení české university nebo aspoň některé fakulty. Projeviv ochotu zúčastniti se ve věci té rozhovoru, obdržel jsem následující dopis:

Ústřední Matice Školská.

Vaše Slovtnosti! Vzhledem k rozmluvě, kterou jste ráčil míti s panem Drem Šámalem, místopředsedou Ústřední Matice Školské, dovoluji si Vaši Slovtnost prosíti, abyste se ráčil dobrotivě dostaviti do kanceláře Ústřední Matice Školské v Praze, Spálená ulice, dne 7. prosince o 10. hodině dopoledne a poskytnouti zástupcům praesidia našeho Svě vzácné rady.

Račičž Vaše Slovtnosti přijati projev mé hluboké úcty.

V Praze, dne 5. prosince 1902.

Fr. Bělehrádek.

Porada zde vzpomenutá se opravdu dne 7. prosince dopoledne v místnosti Matice Školské konala, i byli se strany Matice přítomni Kneidl, Dr. Šámal, Dr. Pospíšil a ještě dva členové, pak prof. Čelakovský (Jaromír), Heyrovský a já. Předmětem byl plán zúčastněných členů výboru Matičného, jak by se dala zříditi pomocí Matice Školské v Brně soukromá česká universita a to prozatím, hledíc k poměrně menšímu nákladu potřebnému, nejprv fakulta právnická, při čemž bylo jejich úmyslem řídit se při obsazování míst (za postupného otevírání ročníků) zcela dle norem pro státní university platných, přenechati navrhovací právo české právnické fakultě v Praze, potvrzování ministerstvu. Zkoušky státní a doktorát mohly by se konat ovšem jen na veřejné universitě. Zabezpečit tuto možnost bylo hlavním předmětem jednání. V prvních letech mělo se vždy po několika tisících věnovati na knihovnu.

Já již v předběžné rozmluvě s Drem Šámalem, jenž byl asi iniciátorem v té věci, sdělil, že po mnoho let v rozmluvách se švakrem Boh. Riegreem projevují naději, že se, nebude-li jinak, svezeme my se soukromou universitou (katol.) salcpurskou, pro kterou se stále živě agituje a přípravy strojí. Povolili se tam, nebude se moci zřízení soukromé (university) zameziti nám. Vůbec jsem vždy hájil mínění, že by se měla — aspoň jako druhé železko v ohni — udržovat tato eventualita v patrnosti, zachovati styk s vůdci univ. hnutí salcpurského a podporovati je.

Pochybnosti jsme jenom (Čelakovský, Heyrovský i já) projevili, dá-li se právní otázka překonat, neboť všechny předpisy o přijímání posluchačů i přípouštění ke zkouškám předpokládají vlastně státní university a nad to musí právníci jistě věci poslouchat na »filosofické fakultě«. Co se posléz řečeného požadavku týče, tomu by se dalo vyhověti, kdyby posluchači brněnští na semestr šli do Prahy; v příčině prvního však radil jsem, aby skrze vlivné poslance (Pacáka, Kramáře) a skrze ministra-krajana Rezka napřed vyšetřili, jak by se zachovala správa vyučovací k takovému projektu. Slyšel jsem skrze Otta od Wollmanna, že organizační komité salcpurské má ujištění, že se zřízení tamní soukromé univ. katolické provede nařizovací cestou. Zjistivše ještě, že by se nyní už až na kanonické právo, rakouský civilní proces, veřejné právo a statistiku vše ostatní dalo obsadit řádně habilitovanými silami (říšské dějiny rak. Kadlec!), rozešli jsme se se slibem mlčelivosti. Druhý den dostanu dopis od Golla. Velká rozhořčenost a principiální odpor, hrozba veřejným bojem. Vzájemné dopisování. Zároveň noticka nepřívznivá v Národních listech. Golla informoval dle vlastního přiznání Heyrovský ještě před schůzí. Kdo Národní listy po ní, neznámo. Goll o sobě ujišťoval, že on ne. Konečně psal jsem Rezkovi (který byl už od Golla informován). Odpověď: Nemožnost. Císař i následník prý nechtějí dát university z rukou státu, a že není tedy naděje. Za těch okolností, když se trousily zmínky v novinách a Dr. Tobolka chtěl v »Přehledu« uspořádati o té otázce »anketu« (v níž jsem spoluúčinkování odmítl), dal jsem konečně do Hlasu Národa noticku, že je vše bezpředmětné a ten projekt že už neexistuje. Goll byl též u Dra Šámala, vedl si velmi podrážděně, na konec ale řekl: Když už, tak by filosofické fakulty bylo více potřebí než právnické.

Moje zvláštní úvahy v té věci byly následující: Umožnění české soukromé university by konečně také bylo jistým úspěchem a posloužilo by Mladočechům, aby se dostali z obstrukce, z níž se vymanit nemohli,

protože pořád je veřejné mínění drželo na provázku jejich prohlášením o vnitřním úředním jazyku a moravské universitě jakožto podmínkách opuštění krajní oposice. Dokud jest projekt druhé university české (ještě k tomu pod heslem university moravské, jež musí býti v Brně) izolován, stojí proti němu všickni Němci. Jakmile by ale šlo o akci, která by stejně k cíli přivedla salcpurský projekt jako moravský, tedy akci o přípouštění t. ř. volných universit (universités libres), musili by katoličtí Němci jíti s námi. V nejhorším případě by k cíli řečenému mohl pomoci § 14 a zrušení jeho by si pak katoličtí Němci líbiti nedali; ale též ne Slovinci, Rusíni atd., zkrátka všickni interesenti »svobodných universit«. Pak by to snad byl celkem spolehlivější prostředek k zabezpečení university v Brně. Když by nemohlo se překážeti, aby tam jako soukromá byla zřízena, nebylo by proti existenci její více prostředku a časem by sestátnění už se týkalo jen právní formy a ne více věci samé. Arciť plán takový nedal se provésti obratem. Předpokládal dlouhá jednání a pevná ujednání a kuráž proti výtkám klerikalismu a pod. Ostatně mi bylo vždy pochybno, že Rezek mluvil pravdu, když také o následníku řekl, že nechce university vůbec vydat z rukou státu. Tomu právě pokud šlo o solnohradský projekt, nic v názorech a chování jeho naprosto nenasvědčovalo.

2. Tak řečený návrh Bráfvův.

Zrovna ve chvíli, když byla politika česká ve Vídni nadobro rozjetá, v pravém mrtvém bodu, žádal mne Česaný za nějaký článek pro »Konservative Korrespondenz«. Ježto hádka o to, kde má býti česká universita na Moravě, vlastně byla hlavní překážkou, že se v té věci nic nedálo, nic nepřipravovalo, byla dosti na snadě myšlenka, odložme rozhodnutí o místě a zatím druhou universitu připravujeme v Praze, aby se zřízení nové stalo přenešením a oddělením od staré, jak obdobně bylo při rozdělení university pražské r. 1882. To znamenalo aspoň zřizování paralelních profesur na české universitě nikoliv pouze jen z důvodu četnosti posluchačstva jejího, nýbrž z direktivy na počtu posluchačů nezávislé, což bylo té doby při medicínské fakultě velmi důležitě, neboť posluchačů měla ona málo. Tento cíl měla také na zřeteli naše právnická fakulta a senát urgující jmenování profesorů a stalo se to dle referátu Boh. Riegra s výslovným poukazem na projekt moravské university. Tak jsem se tedy, když mne došla žádost Česaného, odhodlal myšlenky tyto, s přiostrněním

poukazu na odklad v příčině volby místa na Moravě, formulovati pro veřejnost. Česáný telegraficky žádal, aby směl článek připojiti jméno autorovo. Odpověděl jsem, že nic nenamítám, neublíží-li se tím věci. Návrh zněl takto:*)

»Es steht ausser Frage, dass die deutscherseits im Landtage des Königreiches Böhmen inaugurierte Obstruktion in den breiten Massen des böhmischen Volkes die Sympathien für die jungböhmische Obstruktionstaktik nicht gedämpft, vielmehr neuerdings bestärkt hat. Wir wollen natürlich dem ganz müssigen Streite über den Grad der Berechtigung der deutschen und der böhmischen Obstruktion aus dem Wege gehen. Wenn die deutschen Parteien und Journale ihren Anhängern die Überzeugung zumuten oder suggerieren, dass die Obstruktion der Deutschen, durch welche unter Badeni und Gautsch die Sprachenverordnungen zu Fall gebracht wurden, ein Akt der Notwehr war, so ist es andererseits sicher, dass das ganze böhmische Volk die volle Überzeugung hatte, dass die Sprachenverordnungen ihm erst sein Recht gebracht und dass die Aufhebung derselben unter dem Drucke der gegnerischen Obstruktion eine Widerrechtlichkeit und eine Kränkung gewesen ist, welche das böhmische Volk nicht so leicht hinnehmen durfte, weil sonst der Mut der Gegner und auch der Regierungen selbst gegen das böhmische Volk aus der Tatsache der Duldung einer solchen Unbill frische Nahrung geschöpft hätte. So müssen denn selbst die wenigen Männer im böhmischen Volke, welche in der Art der seinerzeitigen Erlassung der Sprachenverordnungen beileibe keine Rechtsverletzung, wohl aber einen taktischen Fehlgriff erblickt haben, und welche auch angesichts der grossdeutschen Agitation und des ungarischen Problems eine rasche Beendigung der Obstruktionsära gewünscht und befürwortet haben, doch billigerweise zugestehen, dass die jungböhmische Obstruktion nichts dem tiefverletzten Rechtsgefühl des böhmischen Volkes widerstrebendes war und ist. Trotzdem kann man wohl sagen, dass die Zahl derjenigen, welche eine Umkehr auf der bisherigen Bahn und ein Wiedereinlenken in normale Verhältnisse mit Genugthuung begrüssen würden, sich sehr vermehrt hat. Ob die Jungböhmischen gegenüber den von der Regierung oder von einzelnen befreundeten Parteien ausgehenden Bestrebungen tatsächlich dadurch gefehlt haben, dass sie in der Aufstellung ihrer Wünsche inkonsequent gewesen oder, wie es geheissen hat, »immermehr verlangt« hätten, das entzieht sich der Kenntnis und daher auch der Beurteilung des Nichteinge-weihten.

Man kann es aber doch als Tatsache feststellen, dass die prinzipielle Zugestehung der dringend nötig gewordenen zweiten böhmischen Universität bei wirklich ernster Inangriffnahme der Vorbereitungen — als teilweise Sühne für die demütigende Unbill der Auf-

*) Bráf odkazuje zde výslovně na svůj článek otištěný pod názvem »Die zweite böhmische Universität. (Vom Universitätsprofessor Dr. Albin Bráf)« v »Konservative Korrespondenz«, kterou vydával Alois šl. Česáný, v čís. 24, II. ročn., ze dne 22. ledna 1904. V hořejším textu uveden celý tento článek doslovně. (Pozn. vydav.)

hebung der Sprachenverordnungen — die überwiegende Masse der böhmischen Wählerschaften insoweit befriedigt hätte, um den Jungböhmischen das Absolutorium für das Aufgeben der Obstruktionstaktik zu sichern. Wenn die Jungböhmischen mehr als die zweite Universität gefordert haben, so ist das nun auch beim Handel auf dem politischen Markt Brauch und übrigens hat die mitunter offen böswillige, injuriöse Art, mit welcher von deutscher Seite nicht etwa die politische Opportunität der Gewährung, sondern das kulturelle Bedürfnis bestritten wurde, dazu förmlich und vielleicht nicht unabsichtlich gereizt. Es wäre aber vielleicht noch immer möglich auf der Basis des Universitätsprojektes zu einer befriedigenden Lösung zu gelangen. Sollte aber die Regierung aus Furcht vor dem eventuellen Wiederaufleben der deutschen Obstruktion vor einem entscheidenden Schritt betreffs der geplanten zwei Universitäten für Mähren zurückscheuen (wenn nämlich die Deutschen in der gleichzeitigen Errichtung einer deutschen Universität eine hinreichende »Kompensation« nicht zu erblicken vermöchten), so stünde wenigstens einer durchgreifenden Vorbereitung der zweiten böhmischen Universität zunächst auf dem Boden der bereits bestehenden nichts im Wege. Das wäre möglich und zwar einfach durch das Mittel konsequenter Schaffung so vieler neuer Lehrstühle an der bestehenden Universität, als eine neue selbständige benötigten würde, unter dekretmässiger Verpflichtung der neuernannten Professoren zum Übertritt an eine an anderen Orte zu errichtende Universität. Das wäre sogar die solideste Vorbereitung, man müsste dann nicht plötzlich eine Anzahl vielleicht noch unerprobter Privatdozenten zu Professoren ernennen, auch würde wahrscheinlich eine lebendige Nachwuchsbewegung hervorgerufen.

Die neue Universität ginge aus der Teilung der bestehenden hervor, wie vor 22 Jahren die jetzige böhmische aus der Teilung der alten teilweise utraquistischen. Freilich machen die Lehrkräfteernennungen allein noch nicht die Konstituierung einer Universität aus. Sammlungen, Laboratorien u. dgl. müssen dazu kommen, es müssten diesfalls schon an der bestehenden Universität Erweiterungen stattfinden, selbst mit teilweiser Bestimmung für eine spätere Übertragung an den neuen Universitätssitz (freilich steht es bekanntlich in dieser Hinsicht mit der Ausstattung der bestehenden Universität noch recht schlecht). Das einzige Motiv des Verlangens nach einer zweiten Universität besteht ja in der Schaffung einer der numerischen Grösse des böhmischen Volkes und seinem Kulturniveau angemessenen zweiten wissenschaftlichen Pflanzstätte und Sicherung des beim Bestand einer einzigen Universität immer gefährdeten wissenschaftlichen Nachwuchses bei Teilung der Hörerzahl der bestehenden, die ja nach der Wiener die höchste ist in Österreich, ohne dass die bestehende dementsprechend mit Lehrkräften und Lehrbehelfen ausgestattet wäre. Das Agitations Schlagwort von der neuen Brutstätte einer steigenden Zahl böhmischer Beamten ist ja eine ganz und gar nichtsnutzige Phrase. Schon heute ist hinsichtlich der Aufnahme neuer Aspiranten der numerus clausus bei Gerichts- und Verwaltungsstellen tatsächlich in Kraft und wenn weiterhin die Aufnahme nur nach der wirklichen Qualifikation gesichert sein wird, werden wir Böhmen nichts zu fürchten

und nichts einzuwenden haben. Und die Furcht vor der »nationalen Propaganda«, die gegen die Universitätserrichtung in Brünn als Grund angeführt wird? Ja weiss denn Niemand, dass diesfalls der böhmischen Universität in Prag seit 1882 unausgesetzt Vorwürfe gemacht werden, weil sie in dieser Beziehung den Anfeindungen der Politiker der Gasse zu widerstehen gewusst und ihre Mission in der Lehre und Pflege der wissenschaftlichen Arbeit allein erblickt hat? Was diesbezüglich das eine oder das andere unverantwortliche Organ der böhmischen Publizistik etwa als Mission der böhmischen Universität in Brünn aufgestellt hat, ist einfach die Forderung kindischer Sachverständiger. Wenn in den böhmischen akademischen Kreisen etwas perhorresziert wird, so ist es die Idee, die Universität zu etwas anderem herabzudrücken, als was sie im nationalen Leben sein soll, eine wissenschaftliche Arbeits- und Erziehungsstätte.

Brünn wurde von allen ernstesten Seiten als Sitz der neuen Universität nur mit Rücksicht auf den Umstand proponiert, weil nur eine grosse Stadt die entsprechenden Hilfsmittel, speziell für die Kliniken zu bieten in der Lage ist. Vermag man hiefür an einem anderen Orte Ersatz zu bieten — was dann sicher einige Millionen mehr kostet — so ist jede andere Lösung diskutabel. Die Vorbedingungen für eine kräftige Pflege der Wissenschaft müssten eben gegeben sein! Zum Glück versteht das die Unterrichtsverwaltung besser als die Mehrzahl der p. t. Herren Abgeordneten aller Schattierungen. Allein die momentan leider durch politischen Streit erschwerte ganz sachliche Lösung dieser Frage wäre bei dem obenbezeichneten Vorgang zunächst aufgeschoben, den drängenden Kulturnotwendigkeiten und (in wie vielen Beziehungen!) dem österreichischen Staatsinteresse einstweilen doch gedient; die budgetären Schwierigkeiten aber, zumal bei Bestand des § 14 wären nicht unüberwindlich. Freilich müssten sowohl die Jungtschechen als auch die Regierung wollen, während die bisherigen Propositionen von der Übereinstimmung dreier Faktoren abhängig gemacht werden, die man nicht so leicht und nicht so bald unter einen Hut bringt.«

Netušil jsem, že vyvolá článek tolik sensace. »Neue Freie Presse« uvítala jej příznivě, jako ulehčení situace, arci nesouhlasila, aby se nově jmenovaným profesorům dávalo do dekretu, že jsou povinni přejíti na jinou universitu (i. e. moravskou) dle nařízení ministerstva vyučování. (To ovšem také nechtěli naši páni docenti, ale profesury chtěli! Učinili si o tom společnou resoluci.) Hrabě Frant. Thun pravil Dru Kaprasovi, jenž byl na Děčíně jako korrepetitor ml. Wratislawa, že se mu zdá, jakobych byl návrh učinil v dorozumění s vládou, neboť Hartl prý mu projevoval podobné myšlenky. Za to na návrh zuřili mladočeští politikové a jejich žurnály, jakoby šlo o nějaké padání vzad Mladočechům, což mne bylo naprosto daleko, šlof mi o universitu a ne o Mladočechy.

Zajímavější bylo ovšem, že také mezi profesory vzbudil nevěli; mělit ku podivu za to, že to jsou moje subjektivní názory, netušice, že jsem

tlumočil názory schválené na fakultě právnické i v senátě universitním. Tak zejména i Randa a Čelakovský. Randa se vyslovil o projektu obsaditi druhou universitu zde a pak ji přenést na Moravu velmi nelibě, řka, že to je nedůstojné přenášet universitu jako prádlo v koši. A Jaromír Čelakovský sbubnoval zvláštní schůzi děkanů a proděkanů pod rektorem, k níž mne pozvali a v níž vlastně jsem měl dostat co proto. Ale selhalo.

Dne 7. února 1904 o 10. hod. dopol. konala se za přítomnosti a na pozvání Čelakovského porada děkanů a proděkanů pod předsednictvím rektora (Strouhal) v místnosti Matice Školské. Vyšlo (nedopatřením Čelakovského) na jevo, že Dr. Václ. Škarda jménem výkonného výboru svobodomyšlné strany vyzval Čelakovského, aby svolal osvětový výbor Národní rady, by tento veřejně vystoupil proti mému návrhu. Měl jsem dojem, že měla býti léčka na mne nastrojena, aby se zjistilo, že zástupci university jsou odchýlného mínění. Zatím již při 1. odstavci (Plaidoyer pro zřízení university v B r n ě, eventuálně v O l o m o u c i) rozpředl se boj. Reinsberg rozhodně pro Olomouc, Hlava pro Brno, oba s hlediště lékařské fakulty, Čelakovský pro Brno s hlediště právnické (poněvadž tam je Právnická Jednota!). Heyrovský konstatoval z akt, že docenti před 3 roky chtěli jmenování mimoř. současně se závazkem přestupu na moravskou universitu, což právnický sbor profesorský a senát schválil jen jako eventualitu (kdyby začaly s o u s t a v n é přípravy) a sice schválil jednohlasně. Při další rozmluvě bylo konstатовáno mnou a velmi loyálně Heyrovským, že na tu chvíli právnická fakulta není s to, obsaditi všecky stolice nové university, z nouze by se mohly některé zatím supplotat. Označil čas asi 4 až 5 let za nutný k důstojnému vypravení. Hlava prohlásil, že medicinská by byla možna hned. Strouhal, Rayman a Vrchlický v příčině filosofické fakulty popřeli rovněž možnosti okamžitého zřízení filosofické fakulty nové, načež Strouhal navrhl, by zákon o zřízení university byl »terminový«, t. j. aby ustanovil termin na několik let napřed, kdy se má moravská universita zříditi. Přítomen kromě uvedených ještě S e d l á č e k z theologické fakulty. Prohlásil jsem na konec, že návrhy mohu podepsati, ježto se ve věci od mých neodchylují. Již dříve jsem připomenul, že jsem očekával opozici proti mému návrhu i z české i z německé strany, jen tak že mohl se státi kompromisním, jenom že lituji, že Pacák a j. se proti němu postavili způsobem, který jim vzal možnost ústupu až právě na půdu mého návrhu. Poukázal jsem také na to, že jednotliví členové profesorských sborů vystupovali v rozličných manifestačních schůzích ve prospěch

moravské university pořádaných, kde se otázka druhé university řešila ne jako kulturní potřeba veškerého národa, nýbrž jako právo Moravy na universitu (Slezsko by snad mělo tedy nárok jen na $\frac{1}{4}$ nebo $\frac{1}{2}$!); důsledně povstalo hnutí, aby také Moravané měli na universitě přednost, zálusky některých praktiků na profesury atd., až se důsledně celá otázka octla na půdě moravských smiřovaček. Kromě toho pojmají poslanci věc dnes jako věc politického úspěchu, čímž zase úvahy s hlediště vědeckého niveau se podřizují.

3. Moravská universita a Koerber.

Vždycky jsem pokládal ostrost české politiky proti Koerberovi za chybu. Obstrukční taktika mladočeská po leta tlačila vládu k Němcům, a když Němci skutečně tím nabyli větší váhy než měli dříve, útočilo se na vlády resp. ministrpresidenty, že jim nadržují, že se podrobují německému vetu a pod. Otevřeně jsem tu myšlenku vyslovil v »Alétheii« a za pravdu mi dal (jednou v rozmluvě cestou z Vídně) Fiedler. Kuráž, s jakou Koerber zavedl české paralelky na učitelském ústavě v Opavě, ukázala nejlépe, že on si také mohl něco troufati proti Němcům, když je upevnil v mínění, že jest jejich přítelem. Proto se mi zdá, že by se mu bylo snáze podařilo češtinu jako vnitřní úřední jazyk via facti dát (správněji nechat) zavést. Když byla v českém veřejném mínění oposice proti němu největší, dal mne žádat, abych ho navštívil. Návštěva ta nebyla nezajímavá. Vypravoval mně, že slíbil Mladočechům, že vymůže si císařské svolení, aby v říšské radě prohlásil, že nejvyšším rozhodnutím ze dne toho a toho číslo to a to jest vládě nařízeno konati přípravy pro zřízení dvou universit na Moravě. Mladočeši že s tím byli srozuměni a on si zmocnění vymohl; po volebním vítězství Baxově na Starém městě pražském, které pokládali za hrozivou známku obratu v mínění voličstva, bylo prý jim to však málo i přišli (Pacák a Herold?) žádati, aby císařské rozhodnutí dotčeného smyslu bylo uveřejněno v úředním listu, nač prý on, Koerber, přistoupiti už nemohl, jelikož se musil rozpakovati v téže věci znovu a s tak malicherným obratem jíti na císaře. (Tak nějak to znělo.) Poněvadž se té doby hrálo už o universitu vlašskou, narazil jsem na to, že by se snad právě nyní dal vymoci zákon s všeobecnou formulí zmocňující ke zřízení universit v míře potřeby — ale to stručně odmítl. Hlavní příčina, proč chtěl se mnou tehdy mluvit Koerber, arci nebyla tato, nýbrž jiná. Právil, že ho Mladočeši

(t. j. především Kramář) stále obviňují z věrolomnosti a jemu že na tom záleží, aby aspoň někteří klidnější a objektivnější lidé v Čechách věděli, že tomu tak není. On že slíbil zavedení češtiny jako vnitřního úředního jazyka via facti a že v tom směru opravdu postupoval. Na doklad mi četl dopis, jež mu poslal president vrchního soudu v Praze ubezpečuje, že se ke stížnostem, které se vedou od některých soudů na jiné, že užívají ve vnitřní službě (úředních přípisech) češtiny, nepřihlíží, dávají se prostě ad acta. Dal jsem si při návratu do Prahy na tom záležet, abych zjistil, má-li se věc tak, ježto Randa a Šolc byli právě, než jsem jel do Vídně, tvrdili opak, ale zjistil jsem, že informace Koerberova byla správná.

Jinak již věc byla za Gautsche. Slíbil prý sice obojí, universitu i jazyk úřední, o nejvyšším zmocnění však již nebylo řeči, jak viděti z následujícího záznamu.

Byl jsem ve Vídni přítomen v konferencích, které se konaly v záležitostech zkušebního řádu pro kandidáty učitelství na vyšších obchodních školách a vysokoškolské přípravy pro tyto kandidáty. Dávné mé tužby! Porady prozatím jen s Gellichem a Dlabačem k sestavení návrhů pro širší anketu. Oznámiv Sieghartovi svou přítomnost (neboť vyslovil zvláštním dopisem přání po setkání a rozmluvě), dostal jsem od něho list, kterým mne na $\frac{1}{4}$ zval ke Gautschovi. O $\frac{1}{4}$ byl jsem na místě. (Minutu po mně přišel Herold.) Gautsch mluvil všeobecnými frázemi a žádal, abych jeho snahy po dělnosti parlamentu podporoval — málo jsem přišel k slovu, jen tolik, abych mohl naznačit, že považuji nebezpečí německé za důležitý motiv, který naše lidi žene do rozumné politiky a živí jejich interes pro Rakousko, s kterým nikdo nemá tak těsně spjaté a totožné zájmy, jako my Čechové. Narazil jsem také na jeho dřívější, často osvědčený zájem pro české kulturní instituce (Českou akademii, akademii výtvarných umění a j.), to že ho činí nám sympatickým a že on to jistě činil s r a k o u s k é h o hlediště, protože rozumí tomu, jaký Bollwerk to znamená proti všenněmeckým aspiracím v budoucnosti možným i pravděpodobným. U Siegharta jsem pak poznal, že asi češtinu jako vnitřní úřední řeč v nějakém rozsahu chtějí zavést. O universitě moravské však ani slova. Jinak samé banálnosti. On m. j. dal na jevo ostrý odpor proti Kramářovi, jež vinil, že jest původcem zpráv o prodávání míst v panské sněmovně (Guttman, Mauthner). Že je »ein femininer, hysterischer Mensch« atd. V příčině národního dohodnutí v Čechách (pro které se jednalo o dosazení výboru ad instar moravského) byl toho mínění — když já vyslovil pochybnosti

o možnosti dohodnutí při naprosté protivě východišť a cílů — že se může také vyjednávání nechat »versumpfen«.

Villani buď mlčel svědomitě, nebo nic nevěděl, je-li co ujednáno mezi Mladočechy a Gautschem. Zdálo se mi, že jevil překvapení slyše, co jsem se mu zmiňoval o rozmluvě se Sieghartem v příčině úřední řeči. Ostatně 14 dní na to pravil Mattuš Ottovi, že Randa je dobré mysle, ale neví nic!

Po návratu z Vídně, o němž stálo v novinách, že jsem konferoval s Gautschem, Hartlem, Bylandt-Rheidtem a Randou a bylo plno lichých kombinací vůbec — potkal jsem Fiedlera, jenž tvrdil, že Gautsch Mladočechům slíbil vnitřní úřední jazyk a moravskou universitu, ale vyhradil si potřebný čas.

III.

Mé styky s T. G. Masarykem.

Když do kruhu mladšího profesorstva obou prve zřízených fakult, filosofické a právnické, vstoupil r. 1882 Masaryk — byv na českou universitu, jak Kvíčala později vyčítavě připomínal, hlavně jeho zásluhou povolán — nabyl a získal si v tomto kruhu takřka venkoncem přízeň a důvěru. Nebylo k tomu mnoho zapotřebí, aby se poznalo, že jest mužem obsáhlého vzdělání, značného rozhledu, bystrého ducha a silné energie. Jeho zabíhání do nářečí slováckého nebylo bez pikantnosti a jeho způsoby společenské, na naše zvyky trochu drsné (neuměl snad nikdy a nenaučil se na př. slušně smeknout), dodávaly jeho osobnosti něco yankeevské rázovitosti i nevykládaly se mu ve zlé, jak by se snad byly vykládaly jinému. Hlavní nám bylo, že přinesl ve svém oboru nové směry učení, kterých bylo potřebí při nepopíratelné jednostrannosti, v níž až dosud trčelo v Praze pěstování filosofie, alespoň pokud se dalo jazykem českým. A měl i podmínky učitelského úspěchu: živost letory, čilost a odvahu. Talent a kuráž, ty se mu věru nedaly upřít. Nové předměty rozhovorů a sporů přišly s ním do našich společných večerů a k větší menší dávce kritiky byli jsme naladěni všickni, neboť jsme byli ještě poměrně mladí a k tomu profesoři (ať nic nedím o soukromých docentech). Otevření samostatné české university stavělo nám nové úlohy před oči a očekávali jsme vůbec jisté obrození českého života účinkem nového rozvoje duchových sil a vyšších hledišť, jež se jím do všeho života národního přivedou. Masarykovo vystupování a projevy jeho tehdejší ukazovaly spíše ten ráz, že vidí v solidaritě všech činitelův university prostředek, aby se čelilo některým slabostem v dosavadním našem životě národním, zejména aby se zlomily přílišné vlivy nedovzdělaného literátstva v novinách a veřejnosti vůbec se roztahujícího. Také se přese všechny drobné nespokojenosti, v momentu, kde byla pomocí konservativních živlů vybojována česká universita a nesnáze s vybojováním jejím spojené ještě byly ve svěží paměti, rozumělo takřka samo sebou, že nebylo žádného zásadního odporu proti staročeské politice vídeňské a Masaryk ho projevovál nejméně. Založení kritického časopisu »Athenaeum« také vzešlo z počínu Masarykova

a potvrzovalo nás v příznivém nazírání na něho, i když jsme porůznu bývali nemile dotčeni jeho příliš příkrými posudky o osobách i věcech českých, které on dosud nemohl ani tou měrou seznati, aby o nich měl vlastní objektivní názor. Objektivnost, ze šetrného zřetele k historickému původu a vývoji věcí plynoucí, byla mu cizí a náhylnost ke kritisování tak silná, že i v pracích jeho literárních nedala vzniknouti potřebné míře piety a slušnosti, která ukládá objektivné podání cizích názorů, s nimiž se chceme vypořádati. Jakoby pro samou nedočkavost kritickou neměl dost trpělivosti k něčemu podobnému, předbíhal a přerušoval výklad cizího názoru odsuzujícími poznámkami, často poznámka taková vůbec nahrazovala objektivné podání, ač běželo o mínění a učení závažná. Dávaje se ostatně uchvacovati náladami okamžiku často pak sám uznal, že cíl přestřelil a že toho lituje. Živě se pamatuji, jak v Athenaeum způsobil společnou práci některých soudruhů z filosofické fakulty z míry ostrý úsudek o knize F. V. Jeřábka, jenž podporován Riegrem pomocí knihy té chtěl se domoci profesury na české filosofické fakultě. Leč dozvědév se později, když již spor rukopisný byl v plném proudu, že Jeřábek náležel už dříve k pochybovačům o pravosti rukopisů, želel příkrosti tehdejšího vystoupení.

Nepopíratelná preponderance v celém vystupování (rázovité stránky a rysy »proroka«, jak to Denis charakterisoval, tehdy ještě tak nápadně nevystupovaly) a rozličné jeho kritické nešetrnosti a ukvapenosti odvrátily od něho nejprve přízeň mnohých starších mezi našimi vědeckými autoritami, jako Tomka, Randy, Otta, Kalouska, Pražáka atd. Začali pochybovati o bytelnosti a solidnosti jeho vědecké, patřili na něho s nedůvěrou, viděli v jeho vystupování něco jako šarlatánství,^{*)} i naskytovala se i mně dost často příležitost přikrost úsudků takových mírnit a upozorňovat, že by bylo chybou pro méně sympatický způsob zevního vystupování přehlížeti dobré jádro, jež tu nepopíratelně jest, nadání a vědění.

^{*)} V kruzích, do kterých nesahaly příliš osobně zbarvené třenicice naše, nepřestával býti Masaryk ještě dlouho interesantním mužem, ač se mu neodpouštěly jeho výpady na katolicismus a církev. Hrabě Fr. Thun s ním hovořival rád a se zjevnou narázkou na Kvíčalu říkal: »Er hat immer reine Wäsche« (narážka na kolegu z fakulty, také poslance, o němž mohl platiti někdy Taaffův vtip, kdysi o Koppovi vyslovený: »Ich möchte gerne wissen, wer die frischgewaschenen Hemden des Dr. Kopp trägt«). Hr. Vojt. Schoenborn poslouchával jeho řeči ve sněmu s nemalým zájmem, říkával: Nesouhlasím s ním, ale cokoliv mluví, jest zajímavé.

Již tedy před sporem rukopisovým byla dost určitě rozhraničena mínění o našem mladším profesoru filosofie.^{*)}

Ne bezvýjimečně, ale přece s jistou přibližnou pravdou lze tvrditi, že mladší profesorstvo a docentstvo, i když nebylo také vesměs pro některé jeho přílišnosti slepo, přece mu zůstávalo bližším a při Athenaeu ještě spolupůsobilo neb tak onak bylo účastno téměř všechno, kdežto při založení »Času« už roztřídění duchů bylo proniklo ostře i do té mladší vrstvy. Tu již trval určitě odstíněný tábor »realistů«, jehož složení však během času mnoho kolísalo. Tvrzení, že realismus jest vlastně methodou, jsme my, proti nimž bývalo míněno, vlastně nikdy dobře nerozuměli. Přese všechny dlouhé styky nerozumím podnes, co bylo charakteristickým pro tu methodu, aby odůvodňovalo tvoření strany, neboť reformátorského vlivu na vědeckou práci ani na politickou u nás neměla. Lidé eminentné v přesném smysle vědečtí a jako takoví daleko mimo náš kruh uznání, byli tu než přišel Masaryk a vyvínovali se nezávisle, ano byli namnoze od prvopočátku proti němu. V politice, jak mám černé na bílém od něho samotného, ještě r. 1889 uznával Masaryk staročeský program »bezpodmínečně«. F. V. Krejčí připsal mu (v jednom článku vídeňské »Zeit«) obrodný vliv na českou literaturu krásnou; v té věci se necítím býti povoláním, jen to arci vím, že Masaryk sám upřímně doznával o sobě, že umění nerozumí a myslím, že opravdu mnoho nerozuměl. Po uveřejnění Gebauerova článku o rukopisech uvedeného antedatovaným dopisem Masarykovým v »Athenaeu« nastalo vůbec roztřídění duchů rázu naprosto jiného, než byly dosavadní rozchody názorů, pokud šlo o prof. Masaryka. Co tak zhusta později u něho nelibě nesli jeho oddaní přívrženci, jistý autokratický postup, to se ukázalo i tenkrát. Ze spoluredaktorů odborných (z nichž já byl pro vědy právní a státní, Maixner pro lékařské), nikdo netušil, že Gebauerův článek vyjde. Teprve den před vydáním čísla řekl

^{*)} Starším byl, jak známo, Josef Durdík, na něhož jsem měl vděčné vzpomínky z gymnasia, kdež byl mým učitelem logiky a psychologie, učitelem výborným. Také jeho kritiky o pracích krásné literatury byly mi cennými. Vedle Masaryka nevedlo se mu dobře. Snad rozdíl vědění nebyl tak ohromný mezi oběma, ale Durdík záhy ztratil pružnost a nedovedl vedle živého a bezohledného soudruha se uhájit. Těžce nesl n. př. příkrý úsudek v Athenaeu o přednášce »Pokrok mravnosti« a připisoval inspiraci neb spoluautorství Masarykovi (podepsán byl Kaizl). Masaryk zase obviňoval Durdíka, že on v záměru denunциаčním poslal do Vídně ministeriu vyučování litografie Masarykovy sociologie, což nebylo správné, neboť přiznal se advokát Dr. Novotný, že on je tam zaslal z rozhořčení nad obsahem pohlavní otázky příliš rozmazujícím. K energické soutěži se Durdík nikdy nedovedl vzchopit a to urychlilo jeho duševní úpadek.

mi Masaryk při náhodném setkání na schodech v Karolinu, že v zítřejším čísle vyjde Gebauerův článek, v němž bude dokázána nepravost královského rukopisu. Obmezil jsem se na upozornění, že jest třeba v té věci velké opatrnosti, poněvadž celá česká veřejnost pod autoritou Palackého a Šafaříka o pravosti je přesvědčena. O svém neblahém úvodním listu, jehož historie pak v nevkusných tahanicích s Kvícalou vyšla na jevo, nezmínil se Masaryk při té rozmluvě ani slovem. Nemyslím, že by byl kdokoliv z nás spoluredaktorů se vzpíral uveřejnění článku Gebauerova, věcně, vědecky psaného, nikoho neurážejícího. Ale byli bychom se asi svorně ohradili proti úvodnímu listu Masarykovu, který byl vzorem beztaktnosti. Ač byl namířen hlavně proti Jul. Grégrovi a Národním listům, přece všeobecností svých snižujících útoků na všechny, kdo dosud v pravost rukopisů věřili, nanejvýš pobouřil a pohněval, i mne, který jsem ani minutu nebyl v pochybách o veliké závažnosti důvodů Gebauerových. Nebylo nejmenšího důvodu koho provokovat, kdo dosud v pravost věřil. Bylo-li Gebauerově úvaze třeba doprovodu redakčního, měl býti šetrným k přesvědčení, které se zakládalo na úsudku velikých našich autorit (od smrti Palackého nebylo uplynulo ani ještě 10 let), proto nebylo třeba nikoho, pranikoho snižovat a spatřovat ve víře v pravost rukopisů bůhví jaký doklad vlastenecké opozdilosti a obmezenosti. Lze říci, že ten nešťastný, opravdu provokativný úvod měl hlavní vinu, že se hádka o pravost rukopisu vyšinula z kolejí věcného vědeckého sporu. Včasným avisem snažil jsem si zabezpečiti v Hlasu Národa objektivně stanovisko ke článku Gebauerově a Hubáček vyhověl, ovšem mu pak napadl žurnalistický kousek, zavést o věci jakési hlasování notáblů a tu přišli k slovu také lidé ne právě povolání a v Tomkově projevu se objevilo, pohřichu, slovo »člověk lichý«, namířené na Masaryka. To však nebylo nejhorší. Povážlivěji to počalo blýskat z Mariánské ulice, kde Čelakovský, Hattala a jiní pomáhali Juliovi Grégrovi v diletantském jeho díle obrany. Redakci Athenaea vedl si pak dále Masaryk už výhradně na své jméno, jména odborných spoluredaktorů z titulního listu zmizela, také tedy moje, aniž proto došlo mezi námi oběma k nějaké formální roztržce. Důvody, pro které mezi námi znenáhla přestávaly styky, dříve hojnější, anebo přesněji, důvody, pro které jsem styků stále méně hledal, spočívaly v jistém morálním zklamání, jehož se mi pořáde více dostavovalo a pro které jsem pozbýval k němu důvěry.

Jeden z nejvýznačnějších případů, sem spadajících, souvisel s t. řeč.

záležitostí Schaueroovou. Kdyby pan Viktor Dyk, než napsal »Konec Hackenschmiedův«, o tomto případě byl zvěděl, nebyl by si ho dal ujíti. Jdouce jednou z naší sobotní večerní společnosti octlí jsme se, Masaryk, Storch a já, záhy v živém sporu. A pro ten spor jsem se nedal směrem k Vinohradům, kde jsem bydlil, nýbrž doprovázel oba soudruhy až na Smíchov, kde v Karlově ulici, podél Kinského zahrady vzhůru se vinoucí, bydlil Masaryk. A v čilé hádce vrátili jsme se zase k Oujezdské bráně a odtud opět vzhůru. Hádku vyvolal výrok Masarykův, stojí-li zápas o zachování naší národnosti za oběti, jež se mu přinášejí; nebylo-li by v kulturní příčině pro nás výhodnější připojení se k nějakému velkému kulturnímu národu a uvolnění síly, nyní zápasem o zachování národnosti mařené, pro pozitivní práci kulturní, jejíž ovoce by nám z bohatého zdroje mocného kulturního života hojně plynulo, získali bychom větší horizonty a t. p. Přítel Storch nad těmi a podobnými vývody, jež následkem hádky nabývaly u Masaryka jisté umíněné stupňovanosti, z míry se rozčilil, mluvil se zápalem, k jakému se mezi čtyřma očima zřídka dal strhnouti, odmítaje rozhorleně všechna Masarykova tvrzení. Já jsem sice také byl trochu dopálen, ale přece jsem zachoval jistou míru a obmezil se na rozumové důvody, když u Masaryka jiné neměly platnosti. Hlavně pak jsem kladl důraz na to, že odnárodnění širokých vrstev už jednou se u nás nepodařilo a že by nebylo nižádným prospěchem kulturním, kdybychom měli zase k tomu dospěti, aby se vrstvy vyšší a inteligentnější odnárodnily, nikoliv však široké vrstvy lidové, do nichž po dobu dlouhých generací nový jazyk tak snadno nepronikne, aby mohl býti prostředkem kulturním, a přerve, přetrhne-li se vzájemný vztah mezi vrchní a širokou spodní vrstvou národa odnárodněním oné, jak bylo již u nás jednou, jaký z toho vyplývá podle naší historie hrozný stav! Masaryk nechtěl připustit, že by se chod odnárodnění nutně zase a s takovým výsledkem opakoval atd. Zkrátka bezvýsledná tahanice názorů, která měla jen ten následek, že Storch přestal od té chvíle míti jakýchkoliv styků s Masarykem, já pak, připisuje jisté výstřednosti výroků, jež při tom padly o nás a našich snahách k udržení národnosti, spíše za bezděčné přehánění, k němuž se dal Masaryk často ve sporech strhnouti, nepřikládal jsem tomu výjevu mnoho váhy. Teprv když po založení »Času« objevil se v něm článek mladého a nadaného, tak záhy zemřelého Schauera, žáka Masarykova, s podobnou, až nápadně podobnou tendencí, jakou měla v naší někdejší hádce slova Masarykova, ožil se mi obraz její a dostavilo se nemalé

udivení, když po útocích pro ten článek na Masaryka ve veřejnosti podnikaných, on jevil tak málo chuti, také pro svou osobu se k ideám jeho znát, jevil všecku ochotu nechati ubohého Schauera na holičkách a vydati ho na soud velekněží v »Nár. listech«. Jenže těm bylo vítanějším, držeti se redaktora a vydavatele »Času«, který asi o podobném tematě nehovořil jen v noci mezi Ujezdskou branou a svým bytem v Karlově ulici smíchovské. Tehdy panovalo ovšem již kruté nepřátelství mezi Nár. listy a Masarykem, ale byly časy, kde i Julius Grégr, mně jako podnikatel desetkrát cennější než jako politik, nebyl neochoten získati talent Masarykův pro svůj list a Masaryk nebyl, jak se říká, »od toho« vstoupiti do jeho redakce. To bylo r. 1885 nedlouho před říšskými volbami. Prof. Tilšer sprostředkoval tehdy schůzku Dra Jul. Grégra s Masarykem ve svém bytě a tam, zdá se, docílilo se jisté dorozumění potud, že Masaryk opravdu se strojí vstoupiti do redakce Nár. listů a redigovati tam »vědecký feuilleton«. Ohnivě mi líčil, co by se tu dalo vykonat. Takový list že přeče se čte tisíce (Masaryk bera v počet, že každé číslo přijde do rukou průměrem více čtenářům, odhadoval počet čtenářův asi na 20.000) a dá se prostřednictvím jeho mnohé dobré semeno zasít. Jak při jeho náladovosti bývalo, jen pro tu myšlenku hořel. Radil jsem mu, ježto mne o moje mínění v té věci žádal, aby věc odložil až po volbách; volby vždy zvíří mnoho prachu, ve volbách se nejméně váží slova na zlatých vážkách a snadno by se mohl octnouti v nemilých položeních jako člen redakce listu i naproti kolegům universitním, kteří stojí na jiných stranách. Ale marné. On ubezpečoval, že si vyhradí, aby nepřišlo slovo o universitě a jejich příslušnicích do listu, dokud on nedá k uveřejnění aprobaci a nechtěl mi věřit, že je to technickou nemožností, poněvadž materiál do novin chodívá často až pozdě v noci. Zkrátka nesl nelibě, že záměr jeho neschvaluji. Snad jsme se potom déle nespátřili nebo o věci nemluvili. Minulo léto, prošly volby a po prázdninách navštíviv za nějakou příčinou Masaryka našel jsem ho uprostřed samých výstřížků z Nár. listů plného kyselosti a bojovné nevěle k nim.

O záměru svém pustiti se do parlamentní práce a kandidovati zmínil se mi Masaryk brzo po této scéně také po večerní naší společnosti cestou na Vinohrady (bydlil tu už v »Osvětě«). Dovolávaje se mých bližších styků s Riegrem žádal, abych ho doporučil Riegrovi za kandidáta pro nějaký mandát, až by se uprázdnil. »Ministrem bych se sotva státi mohl, jsa evangelík« — pravil — »z té stránky nemohu býti tedy podezříván ze

etižádosti a svou práci ve věcech školských a kulturních přeče bych mohl klubu poslaneckému prospět.« Učinil jsem mu ochotně po vůli, ale dojalo mne přeče jen trapně, že se snažil dosíci mandátu z rukou muže, o němž tehdy již při každé příležitosti vyjadřoval se s neúctou, ano n. př. na pravidelných nedělních vycházkách jistého přátelského kruhu osob (Kaizl, Heyrovský, Gröschl, Schreyer, Strobach a j.), notuje si zejména s J. Kaizlem, titulaturami tak pohoršlivými, že vzbuzovaly u četných svědků nemalé rozhořčení.

A tak nastalo mezi námi bezděčně odcizení, až nás zase k přechodnému styku svedl pokus Masarykův o slavnostní přijetí do strany staročeské. Prostředkovatelem poněkud podivným byl pan Pazdírek.*) Na jaře r. 1889 objevil se pan Pazdírek u Dra F. L. Riegra, prof. Kalouska a mne vyřizuje všem totožný vzkaz, že si pan prof. Masaryk přeje s námi pohovořiti a po případě blíže se dorozuměti a táže se, může-li nás navštívit. Navštívil na ochotné pozvání všecky tři a protože Dr. Jan Herben ve své knize »Deset let proti proudu« průběh setkání mého s ním líčí nesprávně, vypíši vše podrobněji.

Bydlil jsem tehdy v Ostrovní ulici č. 2. Návštěva se udála v neděli dopoledne. Šel jsem dávnému známému přívětivě vstříc a podávaje mu ruku pravil jsem: »Tak tedy, co si přejete?« — On vesele a bez okolků: »To víte, že mandát y.« — Nato jsem mu ovšem vyložil, že dle stanov přijat do státoprávního klubu býti musí i proti vůli vůdců strany každý zvolený, kdo se hlásí k státnímu právu a rovnoprávnosti. Ale že také jest kandidován každý, kdo řečená základní programová hesla přijímá, navrhnou-li ho místní důvěrníci. Nad to že místním důvěrníkům vedení strany, přejí-li si, také kandidáty k výběru doporučí, i dodal jsem, že by se jistě Rieger a vedení strany vůbec nerozpakovalo jeho doporučit, jiná otázka jest, zdali by mohlo doporučiti Jos. Kaizla po nedávném příkrém vystoupení proti vídeňské klubovní politice.***) Nato Masaryk: »Prosím Vás, nechte Kaizla stranou, ten hledí, aby měl hezkou kravatu,

*) Pan Pazdírek přišel z Moskvy, kde měl nějaký obchod a při tom dopisoval různým časopisům. V Praze také do Riegrova domu docházel, měl zejména styky s M. Cervinkovou-Riegrovou, jež mu přese všechnu vlastní pravidelnou tiseň finanční vypomáhala při hrazení nákladů za »Slavische Warte«, které v Praze několik čísel vydal.

**) Kaizl složil po vydání ordonancí Gautschových mandát, když klubovní většina se neodhodlala ke vstupu do opozice a chtěje se, jak pravil, nyní proti vedení strany »slavně dáti znovu zvoliti«, kandidoval opozičně, ostře na Riegra a staročeské vedení doléhaje.

ale politiku moc vážně nebéře.*) Ten výrok mne zarazil. Pokračuje však v navázané rozmluvě, znova jsem upozorňoval, že Staročeství zahrnuje různé živly a popřává jim také volnost, jen když se hlásí k praporu ve dvou oněch kardinálních bodech (státoprávním a rovnoprávnostním). Nato on: »Nám ale nejde jen o to, aby jednotlivci z nás byli kandidováni, jako kdyby nic. My si přejeme přijetí do strany jakýmsi manifestním způsobem. Musilo by se to státi prohlášením, že strana nás do svého středu přijímá za účelem obrození svého a reformy své.« — Nemohl jsem se zdržeti úsměvu, když jsem mu připomenul, že přece nemůže chtít, aby strana řekla veřejně: my jsme až dotud byli hlupáci, ale nyní si přivádíme pomoc a nové světlo. On sám se musil tomu usmát a uznal, že konečně se najde forma, která by neukládala straně nějaké sebepokoření. Pokračuje v hovoru pravil jsem, že tedy zásadní překážky přijetí ve stranu nevidím a že nepochybuji o stejném nazírání Riegrově, jenom že jest třeba vědět ještě něco: »Vy, pane kolego — prosím — mluvíte v plurálu; když máme jednati, třeba vědět, jménem koho mluvíte a s kým se vyjednává. Právíte-li tedy »my«, táží se, kdo jste Vy?« — Usmál se a pravil: »Inu m y, to snad dostačí.« — Poněvadž se už mluvilo obecně o realistech jako určité skupině osob, rozuměl jsem tedy »realisty« a spokojil se. Představil jsem ještě prof. Masarykovi svého několikaměsíčního synka v peřince, promluvil o tom a onom i rozešli jsme se dorozumění jsouce, že věc půjde svou cestou. Rieger, s nímž krátce na to jsem měl rozmluvu, nic proti výsledku nenamítal; jak u něho už bylo zvykem, přichvaloval si, že se získá pro politickou práci několik vzdělaných a čiperných lidí.

Nemohla věc zůstati tajnou a nebylo příčiny ji tajiti a tak ovšem dostaly podnět k intrikám živly, u nichž spory minulé byly vyspěly v příkrý osobní rozkol. Této úlohy ochotně se ujal prof. Kvičala. Byl však mým přičiněním zakřiknut. Leč dostavilo se neočekávané zklamání důvěry Riegrovy i mé, jež bylo velmi nepříjemné. Hned druhého dne totiž potkav Golla spěchám k němu a pravím: »Tak jsme včera s Masarykem vše ujednali. Nebude překážky, abyste vstoupili do strany a jednotlivci mohou býti a budou kandidováni. To na důvěrnících naší strany vymůžeme.« Udiven pohlédl na mne Goll: »Jaké vyjednávání? Já o ničem nevím. Nikdo neměl právo jménem realistů jako skupiny neb strany vyjednávat.« I odmítal vůbec úmysl skupiny realistů jako takové vrhati se do činné

*) Sluší doznati, že Kaizl, aspoň naproti mně, nikdy neužil o Masarykovi slova podobně nevážného.

politiky. Už poněkud v důvěře otřesen, obrátil jsem se následujícího dne s týmž sdělením na Rezka. Stejný výsledek, rozhodné popření jakéhokoliv mandátu Masarykova a také vůbec úmyslu těch, kteří se zvali »realisty«, vstoupiti do akce neb stran politických. To byla ovšem velmi povážlivá situace. Že se tu Masaryk dopustil svémocnosti a spolu neupřímnosti nějaké, bylo zjevno. Ke všemu ještě objevil se v nejbližším čísle »Času« článek »Naše strany a realism«, ve kterém se vykládalo — po vyjednávání o vstup do strany staročeské! —, že mají realisté na vůli připojit se ke Staročechům nebo k Mladočechům aneb utvořit stranu samostatnou. Konstantin Jireček, člověk mimo všechn ten rej stojící, pravil o tom článku s opovržením, že si v něm vedou, jak nevěstka hledající toho, kdo dá více. Já ovšem také jsem se netajil svým úsudkem a Masaryk slyše o něm poslal mi list, v němž mne upozorňoval, že v článku tom přece uznává staročeský program bezpodmínečně, mladočeský jen pod-
mínečně. —

Niž vyjednávání se přetrhla, jak nemohlo býti jinak. Táhly se jen dlouho nevkusné polemiky různými novinami. Aby pak nemohlo se vytýkati prof. Masarykovi, že svémocně, bez legitimace se pustil do vyjednávání, převzal ochotně pan Pazdírek rozuzlení prohlášením, že on z čiré touhy po sblížení znamenitých, ale sobě navzájem odcizených mužů navlékl o své újmě setkání tím, že přišel k Riegrovi, Kalouskovi a mně se vzkazem, že si Masaryk s námi přeje rozmluvu a zase Masarykovi totéž vyřídil z naší strany. S tím však byl v odporu celý průběh návštěvy Masarykovy, zde podle pravdy vypravovaný.*) Od té doby také ani Rieger

*) Koncept dopisu red. Pazdírkovi:

Vážený pane redaktore!

O jednání, které měl p. prof. Masaryk s Drem Riegrem požádav Vaším prostřednictvím o schůzku, obsahuje »Slavische Warte« článek, který se mne velmi trapně dotekl. Nemohl jsem tušiti, že bude věc vykořistěna způsobem, který — ač toho lituji — nemohu nazvati zcela loyálním. Předpokládám, že p. prof. Masaryk ruky v tom neměl. Avšak kdyby se v tomto způsobu fruktifikování mělo pokračovati, nemohli bychom to nechat bez odpovědi.

Jediná věc ujednaná byla: že přičiníme se, aby při posuzování toho, co vychází od p. prof. Masaryka a jeho přátel, vyloučen zůstal všechn boj osobní, podezřívající vlastenečství atd. Na nějakém vzájemném ubezpečení, že p. prof. Masaryk a jeho přátelé budou naproti straně naší konati nějakou »wohlwollend« kritiku — jak se v Sl. W. naznačuje — nebylo to učiněno závislým, z nás nikdo o nic podobného nežádal. Ku kritice má každý právo a že příslušnost ku kroužku »Athenaea« neb »Času« objektivnost kritiky nezabezpečuje, dokazuje »Athenaeum« i »Čas«. Ostatně jest kritika i taková, jak ji n. př. Čas provozuje, vůbec snadný úkol, zvláště když se neustále pěstuje o s o b n ě.

ani já Masarykovi jsme nevěřili neupírajíce mu nikdy vynikajících schopností.

Přesto došlo ještě jednou k pokusu jednání se staročeskou stranou, tu však vystupovali jako vyjednavatelé tři: Masaryk, Kaizl a Kramář. To bylo již po mladočeských úspěších při volbách do sněmu r. 1889; po bouřlivém podzimním zasedání sněmu, v němž se jednalo o adresní návrh mladočeský a v němž se strhly bouře o desku Husovu na budovu musejní a pro souvislý s tím výrok prince Karla ze Schwarzenbergů o Husitech. V posledních dnech tohoto podzimního zasedání přistoupil ke mně ve sněmovně Dr. Zeman (ze Semil »Antal Stašek«), nově zvolený poslanec sněmovní, a přál si rozmluvu. Šli jsme k psacímu stolku, který (před potomní novou úpravou síně sněmovní) býval při okně u lavic německých, a tam mi řekl Dr. Zeman doslova, že on, Masaryk i jiní realisté v tomto zasedání s dostatek poznali celou prázdnotu a lichou frázovitost mladočestství a že by si přáli spojit se se Staročechy k vážné práci. Prosil jsem, aby se obrátili na Riegra a Mattuše, kterým to též oznámím, sám ovšem že jsem stále k službám. Nato Masaryk, Kaizl a Kramář navštívili starého Riegra, s Mattušem tuším jednal jen Masaryk sám, se mnou sešli se všickni tři v Kaizlově bytě v domě záložny karlínské. Tehdy si kladli však jisté podmínky, Masaryk je odevzdal na ceduličce napsané Mattušovi. Byly to čtyry body, z nichž první žádal přesné programové upravení vzájemného poměru k velkostatkářům, druhý zásadní prohlášení proti konfesijní škole i (tuším) vlivu církve na školu; konečně se vůbec požadovalo »zlidovění« celé politiky. Namáhal jsem se pánům vysvětliti, že základní dva programové body mají konservat. velkostatkáři se Staročechy společny (státní právo, jemuž svědectví vydali při nedávném adresním

Prosím za odpuštění, že užívám stále slov: »p. prof. Masaryk a jeho přátelé«. Mně pro výrazy, kterých jste ráčil užití o »realistické« a zase o »positivistické« škole českých politiků, schází dostatečné porozumění.

Co se týče dále politických aspirací té »školy«, vyžadovala by tuším loyálnost, aby se sdělilo, co vskutku je pravda. V té věci nebyly učiněny vůbec úmluvy, nýbrž bylo řečeno: Důvěrníci naší strany zachovávají naproti každému Čechu vůbec pravidlo, že nestaví se proti jeho zvolení, když místní důvěrníci neb voličské schůze pro něho většinou se vyslovily a když on prohlásil, že vstoupiti chce do společného klubu. S tou podmínkou podporuje naše strana i každého Mladočecha.

Obávám se, že bude odhalení Vašnostino od »N. L.« vykořistěno, což sotva bude příjemno Vám a Vaším přátelům; pak ovšem musili bychom i my svým čtenářům vylíčiti věc dle pravdy.

Vašnostem

oddaný

Dr. Bráf.

5. února 1889.

návrhu, a rovnoprávnost), v ostatním že jsou oni stranou politickou (ne národnostní) a to konservativní, Staročeši však národnostní stranou koncentrační připouštějící stejně konservativní jako liberální živly. Programově že se tedy nedá nic dále mezi velkostatkáři a Staročechy ujednávat, o postupech však že se vůbec nedají činiti přesná ujednání, ježto se řídí taktika vždy dle poměrů okamžiku, hlavní věc jest tu orgán společný k ustavičnému kontaktu a dohodování se o postupu v každé otázce, a ten orgán existuje ve společné parlamentární komisi. První požadavek že tedy není politicky rozřešitelný. Druhý ale — ten o škole — ač by n. př. Mattušovi osobně jistě nebyl proti myslí, že by znamenal, pohřichu, zrušení koncentračního charakteru strany staročeské, arci spolu nebezpečí roztržky se všemi konservativními živly, s nimiž strana po léta společně postupuje. O to jsme se delší čas vespolek bez vášně, klidně a přátelsky hádali a tahali. Řečené požadavky byly buď málo rozmyšleny anebo tak neskromné, že bych byl pochyboval o jejich upřímnosti a spíše věřil, že mají jenom zdáním o současných jednáních se Staročechy usnadnit dohodu s Mladočechy, kteří verbovali a přijímali kde koho. Avšak tomu nesvědčila slova Dr. Zemana, jímž byla niť jednání navlečena.*)

Ve věci punktační byli potom všickni tři právě jmenovaní sloupové realismu zprvu úplně ve shodě se Staročechy; vídeňské úmluvy byly jim vítány, hodily se do jejich koncepce, sloučení svobodomyšlných Čechů s Němci ke společnému vládnutí Rakousku. Vidouce však rostoucí ruch protipunktační v národě, dali dle slov Dra Kramáře, jež se kolportovala v kruhu jeho bývalých universitních kolegů, přednost ideí, »užití pro sebe mocného agitačního aparátu mladočeského«. Do politického spojenectví s mladočeskou stranou nevstoupili ale všickni, kteří do té doby se počítali k »realismu«; Goll, Peisker a jiní vzpírali se každé myšlence, aby realisté jako takoví šli do aktivné politiky a tak rozhodnutí to, konečně nátlakem Masarykovým a Kaizlovým vynucené, vedlo ke krizi, k rozkolu v realismu. Zenit byl překročen. Nové a nové secesse nastávaly. O jejich příčinách jsme jen čítali a slýchali, nebyly mými zkušenostmi. Když kandidoval Masaryk na Písecku, agitovali studenti pro něho pomocí letáků, v nichž se vyslovovalo opovržení Kvícalovi a — mně! Ale nesplnilo se proroctví Ottovo (Jan Otto) o Masarykovi, když byl od Mladočechů kandidován:

*) V choulostivé chvíli ve sněmu, když mne nesprávnosti a nepravdy realistů, zatím s Mladočechy spojených, přinutily k opravnému prohlášení, Dr. Zeman arci faktum i výrok zholo popřel. Proč se za ně styděl?

»Buď je povede nebo rozbije«. Věsti se nedali a rozbil konečně jen své vlastní křídlo, neboť Kaizl i Kramář s ním nešli, když on se rozešel s většinou klubovní. Bylo záhy znamenati neudržitelnost poměru jeho v klubu. K nejrozhodnějším jeho nepřátelům náležel Eim. Provázeje po Čechách Dra Starčeviče, chorvatského vůdce, přisedl s ním ke mně v Ném. Brodě do vlaku. Bylo by těžko popsati, s jakou kyselostí a vášnivým hněvem mluvil o Masarykovi. Mimo jiné podráždil ho Masaryk nanejvýš také tím, že za rozmluvy s ním, Eimem, si dělal poznámky jakés na papír (to Masaryk zhusta činival, třeba na nějakou starou obálku, také při rozmluvě se mnou o vstoupení do strany staročeské r. 1889). Eim spatřoval v tom jakýsi bídný špiclovský, zákeřný záměr, t. j. úmysl zaznamenati si pro strýce Příhodu a třeba pro uveřejnění obsah rozmluvy. A to tak hrozně popudilo žurnalistu, jenž strojival pravé honby po obsahu rozmluv a jednání, která měla zůstati tajna, a o němž kolovaly právě v té příčině četné a zábavné anekdoty.

Nezdařeným druhým vyjednáváním o vstup Masarykův a soudruhů do strany staročeské přestaly pak vůbec naše osobní styky. Při nahodilých setkáních jsme zachovali chladné společenské formy. Byly jeden čas dost četné a ne zcela chladné naše osobní styky, ale kdyby mi někdo chtěl ukládati, abych napsal charakteristiku Masarykovu, jako jsem napsal leckteré jiné, netroufal bych si. Zůstal mi člověkem záhadným. Leč soudil jsem o něm celkem příznivěji nežli soudívali ti, kteří s ním bývali v tužším poměru, ale pak se odtrhli. Ti mu nejtíže odpouštěvali jeho náladovost, nedůslednost a jisté autokratství. Jako tenkrát r. 1889 s Riegrem, Kalouskem a se mnou svémocně, aniž se koho ze soudruhů ve straně slovem zeptal, učinil či vlastně chtěl učinit fait accompli, tak v četných pozdějších případech podobně svémocně jednal zavazuje soudruhy, kteří jho takové konečně rádi setřásali. Jinak neupře mu nikdo, že přinesl mnoho nových podnětů, a že v jistých směrech působil příznivě i na mravní smysl mládeže (pohlavní stránka, abstinentství). Ale sotva kdo za celé století nadělal se tolik křivd jiným, zejména lidem, kteří tak či onak stáli v popředí. Šířil také spíše ducha kritikaření než ducha kritického. Pletl se do všech disciplín, byť o nich neměl sám jasného pojmu. Nejvíce měl v tom směru nabroušeno na profesory právnické. V posluchačích jejich budil nechuť obžalobami, že učitelé si nevedou v podávání svých předmětů kriticky, veřejné právo chtěl aby se vykládalo »sociologicky« i myslil — dle svědectví Dra Vavřínkova — že Jellinkova všeobecná nauka o státě jest takovou

knihou, a slyšel nerad od Vavřínkova, že naopak rázovitou stránkou Jellinkovou a jeho cílem důrazně přiznaným jest pojmotvorná právnícká práce. Byl to zlomyslný, ale nikoliv zhola nepřípadný vtip, jenž se pronášel otázkou na odpověď, jaký že jest rozdíl mezi pánem Bohem, německým císařem a prof. Masarykem: »Pán Bůh ví všecko, německý císař (Vilém II.) ví všecko lépe, Masaryk ví všecko nejlépe.«

Sám kladu jemu za chybu největší, že on — který se honosil, že přišel prohlubovat atd. — nedodělav se sám toho uspokojujícího náboženství, jež hledal, přece se nerozpakoval otřásati náboženskými přesvědčeními širokých vrstev, zvl. pokud jde o katolicismus, způsobem nefilosoficky vášnivým a vůbec se dost sám nepříčinil, aby zápas o názor světový vedl se zbraní nejušlechtilejší, naopak často pomáhal stlačovati jej na úroveň, na jaké stávají obyčejné strannické zápasy politické. Nebojovalo se proti němu vždy loyálně, zvláště se strany katolické se mu přes míru křivdívalo. Podobně též v Národních listech. Přesto mohl tento neobyčejný člověk míti a zachovati si nepoměrně větší vůdčí vliv, kdyby nebyl měl zvláštní nadání, odpuzovat od sebe právě zralejší, samostatněji myslící hlavy. Proto takových bylo postupem let okolo něho stále méně.

IV.

Lefaivrova nabídka.

Panama a volby z r. 1889.

Nebožtík Hlávka vždy urputně na tom trval, že Mladočeši na volby z r. 1889, jimiž ponejprv značně podvrátili posici staročeskou, měli peníze od vídeňských židů, kterým že záleželo na zničení Staročechů, aby se znemožnilo další trvání nenáviděné pravice. Že stály volby ty hodně peněz, ukazovaly všude skutečnosti, i nevěřilo se prostě, že by se vše bylo sebralo jen ve straně, třeba prý sám Dr. V. Škarda dal několik tisíc zlatých, začož se pak strana cítila zavázanou zvoliti ho do zemského výboru. Také hr. K. Buquoy vypravoval, že ve Vídni to lidem ukrutně vrtalo mozkiem, odkud vzali Mladočeši tolik peněz na volby. Říkalo se, že odněkud musili peníze dostat; jen odkud? Možná však dost, že vše bylo pouhou kombinací a že peníze na volby byly jen ve straně samé sebrány. Byly-li však upotřebeny peníze cizí, mohly to býti také francouzské. Ony spíše nežli německé. Nikdy jsem v tom směru arci neměl v ruce důkazu, leč prapo- divnou náhodou jsem připadl ná tak zajímavé indicie, že snad by bylo škoda, kdyby věc tak zvláštní, známá z žijících nyní Staročechů snad už jen mně, měla upadnout docela v zapomenutí. Málo komu jsem se i tehda, když jsme byli s Mladočechy v nejkрутějším boji, o ní zmínil, neboť obsahuje podezření divnou shodou okolností podporované, než přece třeba liché. Se vši výhradou ji tedy svěřuji papíru.

Bylo už v pohnuté době punktační, když jednou Riegra, jenž právě přijel z Malče, hned ráno navštívil Dr. Vilém Gabler, starý, důvěrný jeho přítel. Seděli jsme u snídaně a hovořili o úpadku strany staročeské a j. p., když tu najednou Gabler vyhrkne: »Mohli jste tenkrát ty peníze od Lefaiavra vzít, když Vám je tak po lopatě nabízel; byli byste přece více mandátů udrželi.« Rieger se zachmuřil poněkud, byl zjevně nemile dotčen, že Gabler to přede mnou prozrazuje, neboť sám nikdy se přede mnou o ničem podobném nezmínil, ač jsem Lefaiavra poznal, když byl u něho hostem. Lefaiavre byl francouzský diplomat, jenž sloužil jako ministre- résident kdesi v Americe Jižní, r. 1888 měl nějaké posláni na balkánském

poloostrově a navštívil, nevím, zda na cestě tam či na zpáteční, též Riegra, při kteréž příležitosti jsem ho osobně poznal. Byl dobrým přítelem Picota, jenž býval konsulem (tuším) v Bělehradě a pěstoval slovanské styky, zejména pak se znal také s našimi lidmi, Riegrem, Tonnerem a j.

Vida však Rieger, že Gabler už věc problebt a já s údivem tázavě na něho hledím, vysvětlil mi, že šlo panu Lefaivrovi, důvěrníku francouzské vlády, o to, získat Čechy k rozhodnému parlamentárnímu odporu proti trojspolku, a že pro ten případ nabízel Riegrovi pro potřeby strany peníze. Rieger však že poukázal na nesnadné postavení strany staročeské ve Vídni, na její spojení s konservativními Němci a Poláky a zvláště na to, že náš odpor by trojspolek nezmařil, kdežto by nás jistě přivedl k újmě národa v choulostivý rozpor s korunou. Nato Lefaivre odešel a měl schůze s Mladočechy, jednu u prof. Čelakovského ve Skrétově ulici na Vinohrádech, při níž byli Tilšer, Tůma, E. Grégr a nevím ještě kdo. Až potud jdou fakta. Jisto jest dále, že Soběslav Pinkas, korespondent francouzských listů, neustával tehdy francouzskému světu líčiti jako podstatnou a domínující stránku mladočeské politiky její odpor proti trojspolku a že ještě v prvních časích punktačních, navštíviv mne jednou, chtěl seznati názor můj o punktacích s hlediště zahraniční politiky a mrzel se, když jsem mu řekl, že s ní nemají co činit.

Mluvě brzo po řečeném odhalení Gablerově s Tonnerem pravil jsem mu žertem, ví-li, že proti nám snad ve volbách naposledy bojovaly peníze z panamského pramene? (Ve Francii tehdy finanční skandály souvisící s panamskou záležitostí působily veliké vzrušení.) Tonner, k mému podivů, nebyl vypravováním toho, co jsem od Gablera a Riegra uslyšel, ani velmi překvapen, nýbrž pravil: »Ale vždyť by to ani nebyly první francouzské peníze, jež přišly pro politický účel do Čech. První — podotkl se svým charakteristickým čtveráckým úsměvem — jsem bral já.« — A tu mi vypravoval, že jako redaktor »Correspondance slave« prostřednictvím Picotovým bral vládní subvenci francouzskou, kdežto ve veřejném mínění českém se mělo za to, že list ten ze svého vydržuje zámožný tehdy Emanuel Kittl (otec nápotomní slavné zpěvačky sl. Destinovy) z pouhého francouzsko-českého nadšení.

Psáno v Görbersdorfu v dubnu 1908.

V.

Vídeňské punktace.

Lednové úmluvy z r. 1890 tvoří tak důležité rozhraní nejen v osudech strany staročeské, nýbrž i v osudech české politiky vůbec, že již sama otázka jest nad míru zajímavou, proč a jak k nim došlo.

Odchod Němců ze sněmu českého v prosinci r. 1886 byl opravdu vážnou událostí; stížil postavení vlády, zostřil spolu protivy, jež byly vydáním jazykových nařízení Stremayerových vyvolány. Ukazovalo se pořáde více, jak neprozřetelným byl skutek většiny sněmovní, že hned v prvním čtení, byť tak zv. motivovaným denním pořádkem, odmítla projednání návrhu tak závažné menšiny, jakou byla německá, a nechala jí výhodu agitační obžaloby, že nechce většina ani »stížností Němců slyšeti«, jak pronesl Schmeykal při odchodu dne 22. prosince. Buď jak buď, potřeba jisté nápravy poměrů pocítovala se i v jiných kruzích nežli v tábore lidových poslanců německých.

Na jaře r. 1889 navštívil mne jednoho dne v kanceláři zemského výboru kníže Karel Schwarzenberg starší s hrabětem Janem Ledeburem. Oznámil mi, že přijel do Prahy přes Vídeň baron Louis Aehrenthal, tehdy legační rada u velevyslanectví v Petrohradě (pozdější ministr zahraničných záležitostí) a nabídl se za prostředkovatele dohody mezi oběma tábory velkostatkářskými. Konservativní velkostatkáři však prý (pravil dále kníže) bez ujednání a dorozumění se Staročechy nic nepodniknou a ježto Rieger, Zeithammer i Mattuš té doby jsou ve Vídni, přicházejí oni mne se ptát, jak by se vedení staročeské postavilo k myšlence takových jednání. Zejména však že jim záleží na tom, jaké jsou staročeské čáky volební; neboť dle toho že by se musil řídit nejvyšší počet mandátů, jež by se kompromisem ústavověrným velkostatkářům mohly nabídnout, aby pro všechny případ nebyla ohrožena společná většina Staročechů a velkostatkářů konservativních. Počítalo se tedy s návratem Němců do sněmu a měl patrně touto úmluvou býti usnadněn. V příčině volebních nadějí dal jsem pánům ovšem vysvětlení, jak dle tehdejších poměrů a mé vědomosti byla

možna. O dohodě samé mohl jsem jen podotknouti, že vždy byla na staročeské straně, a zvláště při mužích vedoucích, nejupřímnější snaha po národnostním míru a jestliže se jemu touto dohodou prospěje, bude jim jistě vítána. Ovšem rozhodnou odpověď že mohou dáti jen oni.

K jednáním mezi zástupci obou táborů velkostatkářských došlo, ale neměla výsledku, což akty uveřejněnými v novinách bylo vyjasněno. Ale zůstalo veřejnosti tajemstvím, od koho vyšel podnět. Obecně se iniciativa připisovala kníž. Schwarzenbergovi.

Ještě pak před volbami sněmovními přišel jednou ke mně do zemsk. výboru hrabě František Thun, jen tak »auf einen kleinen politischen Plausch«. O jeho jmenování místodržitelem, zdá se, že tehdy nebylo ještě nikde potuchy, vzniklať prý ta myšlenka vůbec teprv během velkých manévrů, jichž se Thun obvyklou měrou účastnil. Také Thun se bál volebních úspěchů mladočeských, maje za to, že budou východištěm nějakého převratu ve vedení vnitřní politiky rakouské, a řekl m. j. skoro doslova: »Die Verhältnisse sind unhaltbar. Es muss in der Sprachenfrage baldigst zu irgend einer Ordnung kommen. Es ist doch besser, wir machen sie, solange wir das Heft in der Hand haben, als abzuwarten bis ein anderer kommt, sie zu machen.«

Také kníže Schoenburg ujal se díla a snažil se přiměti německé poslance ke vstupu do sněmu a předložil jim otázku, jak by se zachovali k pozvání vlády, aby se sešli jejich zástupci se zástupci českými k poradám dorozumivacím ve Vídni, a jelikož ti chtěli míti nějaký důkaz, že vláda nestojí odmítavě k požadavkům německým, překlenuj jim Taaffe most odpovědí na interpelaci Plenerovu v radě říšské (prosinec 1889). Odpověděli se zřetelem na státoprávní projevy sněmu českého, jež tvořily předmět interpelace Plenerovy, že vláda na změnu ústavy a na korunovací nepomýšlí. Tu již události na sněmu jevily své účinky.

Když totiž Němci po volbách 1889 do sněmu nepřišli a my Staročeši, silně arci na počet oslabení, s velkostatkáři a Mladočechy zase tam byli sami, tu ovšem Mladočeši užili své nadějně posice, aby ve veřejném mínění se ještě více povznesli. Návrh na státoprávní adresu a pak také velká debata o Husovu tabulku na Museum, nešťastným výpadem prince Karla Schwarzenberga do nejdívější vřavy stupňovaná — to vše sice doma ve veřejném mínění Mladočechům šmahem dobývalo půdu, ale ve Vídni touž měrou stupňovalo přesvědčení o nutnosti obratu. Starý Rieger měl co dělat v audienci u císaře, aby u něho poněkud smazal nemilý dojem »Husovské

debaty« a z ní vzešlé agitace pomníkové, aniž by přece zase něco zadal českému a ovšem také svému stanovisku v příčině kultu Husova. Obsah rozmluvy své s císařem v audienci, kterou měl po sněmu na počátku zahájení rady říšské, Rieger vypsals v dopise, jenž asi je zachován.*)

Ze všech výkladů o původu vídeňských úmluv z r. 1890 nejméně pravděpodobný byl ten — ač se k němu i Rieger dal strhnout — že k punktacím došlo na podnět neb aspoň nějakým třeba nepřímým tlakem německého vele vyslance u vídeňského dvora. To bylo zjevně bájkou. Nedáť se to prostě myslet. Bylo mi později, nevím kým, vyloženo, že pověst tu zavinil ovšem hr. Taaffe sám. Jsa jednou na čtvrtčním diner u min. Pražáka, kdež předáci pravice a zvláště naši pravidelně bývali, a jsa již zjevně trochu napilý, začal prý na jisté výtky neb požadavky od některého z našinců mu vyslovené, mávati rukama a vykládati: »Ja was wissen die Herren. Da kommt dann der deutsche Botschafter mich anklagen und ich bin in einer schönen Sauce.« (Tak nějak podobně.) To se ovšem s pravdou nesrovnávalo. Aspoň vím tolik, že jmenování Thuna místodržitelem v Čechách a Schoenborna ministrem spravedlnosti prohlásoval Taaffe sám za trumfy svoje proti Němcům, kteří mysli, že při návštěvě Viléma II. ve Vídni a pak zase při návštěvě císaře Františka Josefa v Berlíně jeho, Taaffa, povalí; on pak, aby jim ukázal svou moc, v obojím případě způsobil jmenování konservativních šlechticů.**)

Taaffe byl příliš bystrým člověkem, aby nebyl postřehl nutnost obratu po tom, jak se věci vyvinuly a vyvíjely v Čechách, a proto lze spíše předpokládati, že obrat hledal. Formu vídeňských konferencí, t. j. dohodu mezi zástupci stran o určitých bodech ze souboru národní a jazykové otázky vybraných, vymysli prý tehdejší přednosta kanceláře sněmovny poslanecké ryt. Halban. Úlohu prostředníka převzal arci kníže Schoenburg.

*) O poměru kons. velkostatkářů k českým národním poslancům v případě mladočeského vítězství fingoval jsem tehdy interview a poslal do Pester Lloyd. Z mých papírů se dotčené číslo ztratilo.

**) Slova zněla takto: »Zuerst haben sie (t. j. Němci Plenerovy barvy) geglaubt, sie bringen mich beim Besuch des Deutschen Kaisers in Wien zum Fall, da haben sie den Thun bekommen, dann glaubten sie es bei dem Besuche unseres Kaisers in Berlin und bekommen den Schoenborn. Thun té doby jako ultra-tory byl u Němců nenáviděn. Když se v záležitosti usnešení o německém divadle bránil proti Waldertově výtce nerytířskosti a řekl: »die Ritterlichkeit ist mir angeboren«, celý chorus Němců propukl v hlučný žravý posměch. Mimo to byl nedlouho před svým jmenováním místodržitelem jednou v řeči sněmovní vyslovil přání, aby koruna svatováclavská brzo se zaskvěla na hlavě panovníkově. Odtud pak název: der Krönungsstatthalter.

Bylo by odvážné tvrdit, že pouze mladočeské vítězství a zjevné úsilí Mladočechů o rozklad pravice na říšské radě vyvolalo vědomí o nutnosti obratu a vedlo k punktacím. Jistě ale vedlo jejich vítězství a vystupování k nim spíše než nějaký vliv německého velevyšlance.

Bylo osudnou chybou, že k vídeňským jednáním nebyli pozváni zástupci Mladočechů. Rieger neschůlněkrát ubezpečoval, že to rozhodně žádal, ale Taaffe že to stejně rozhodně odmítl. Ovšem zkušenosti s mladočeskou mlčelivostí byly hrozné, tam vždy stál v popředí zájem žurnálu. Také by nebyli mohli pominouti Trojana, z něhož Eim dovedl vylákat každé tajemství a jehož nekonečnosti se Taaffe také bál. Leč chyba to byla zlá, největší snad, jež se v punktační věci sběhla, ze spoluodpovědnosti vyloučiti činitele takového, jakým byli Mladočeši, zrovna v době, když pro svůj rozkvět ještě s úspěchem vykořisťovali všeho. Napjetí bylo ovšem veliké, když jednání ve Vídni se vedla. Trojan chodil ke mně denně do kanceláře v zemském výboru, vím-li co, a když nic nezvěděl, aspoň vzka- zoval otcovská napomenutí, aby nic nezadali a pod. Eim zase ve Vídni chodil k Riegrovi pod rouškou zdánlivého napomínání vyzvídat; jsa na výsost nervosní, stával při tom u stěny neb skříně tváří obrácen ke zdi resp. skříní a hlavu o ruku opíraje. Tak s Riegrelem hovořil (Červinková to popisovala, byvši ve Vídni stále přítomna a vedouc otcovy zápisky). V Čechách ale přece se jímalá vážnost okamžiku dostatečně a byla touha dost obecná, aby došlo k slušnému vyrovnání. Ještě krátce před ukončením vídeňských porad mohl jsem ve veřejné řeči v Kolíně odpovídati dost ostře na jistá podezřívání »Nár. Listů« v příčině původu punktací.

Tak nadešel, aniž se opravdu veřejnost napřed co podstatného z obsahu ujednání dozvěděla, den 26. leden 1890. Všecky čtyři súčasné politické skupiny byly v Praze shromážděny (oba tábory velkostatkářské, Staročeši [poslanci říšští a sněmovní] a německoliberální poslanci). Staro- česká porada konala se v místnosti polit. spolku »Český klub« v Celetné ulici, konservativní velkostatkáři zasedali v Lobkovicově paláci v Hybern- ské ulici, němečtí poslanci v kasině. Sám jsem byl tehdy členem klubu konservat. poslanců za velké statky a účasten porady tam. Náleží k nejza- jímavějším mým vzpomínkám politickým. Přítomen byl výjimečně také sám nejv. maršálek kníže Jiří z Lobkovic. Mluvila účastníků celá řada, mezi nimi hlavně mi utkvěl v paměti on, kníže Karel Schwarzenberg a kapitulní děkan Hora. Tón slavnostní a velké rozčilení zjevné. Stačilo půl hodiny k přesvědčení, že jediní, jež vídeňské úmluvy naplňovaly velikými

obavami, byli konservativní velkostatkáři. Starý Schwarzenberg a Jiří Lobkovic se tím ani netajili, že jest jim hrozno, učiniti ústupky na zásadách, které dosud hájili tak houževně, jako v příčině bezvýjimečného požadavku, aby každý úředník v Čechách znal oba jazyky zemské, v příčině jednoty zemědělské rady atd. A to byly projevy jistě upřímné. Vedle toho ústy všech, a zvláště pak kníže Schwarzenberga a kapit. děkana Hory uvedena ještě jedna námitka neb obava, nejkarakterističtější a nejzávažnější s hlediště strany. Hora to řekl s nepokrytostí skoro naivní: »Pánové, nemů- žeme se vzpírati dohodě, přistoupí-li na ni ostatní strany; nemůžeme se vzepřítí vůli mocnáře, jenž si tu dohodu přeje, nemůžeme vzítí si na svědomí takovou odpovědnost — ale o tom si nečiníme illusí, konservativní strana tím svou úlohu dohrála, nad hlavou její podají si ruce liberální živlové obou táborů národních. Tyto úmluvy jsou nejtěžší ranou pro věc konservativní, konservatismus v Čechách na dlouho dohrál.« — Ta slova asi vyjadřovala nejpřípadněji úsudek všech příslušníků tak řeč. historické šlechty a velkého kléru, kteří byli ochotni punktace přijmouti, ale ve vědomí, že tím přestane závislost českého živlu národního na konservativní pomoci ve Vídni i na sněmu pražském. Zdálo se jim, že to, co již již se strojilo svého času v konferencích Emmersdorfských, spojenectví liberálních Čechův a Němců s ostřím proti velkostatkářstvu, v nové podobě se blíží a to na české straně s živly novými, právě vítězně půdu si dobývajícými, které nebudou vázány ke konservativní šlechtě ohledy mnoholetého spo- jenství, naopak jsou už ode dávna jejími odpůrci.

A tak strach o budoucnost konservativního vlivu nezabránil sice podrobení se nutnostem smíru národnostního a předpokládané vůli císa- řově, ale byl příčinou, že se nějaký kousek naděje připínal na oposici, na kterou snad přece úmluvy narazí mezi poslanci českými. Nebylo možno nepostřící dojem jistého sklamaní na nejedné tváři, když došla od Riegra zpráva, že říšští a sněmovní poslanci čeští ve společném shromáždění úmluvy přijali. Když jsem z klubu velkostatkářů přišel večer do »Českého klubu«, bylo už po poradě. Pan Adámek z opatrnosti odpoledne už nepřišel, Trojan odešel, ježto se bylo řeklo, že punktace se mohou jen přijmout neb zamítnout v celku a on s částí nesouhlasil. Vedl si loyálně. Důvodem mu arci sotva mohl býti zřetel na ustanovení punktací o znalosti obou jazyků při úřednicích, neboť v té příčině původní znění návrhu Trojanova ve sněmu Němcům nešlo méně vstříc. Snad je uchován nějaký autentický zápis o té památné schůzi — ale nedá se zapřítí, že jistý vliv na rozhodnutí

některých váhavců mělo důvěrné sdělení Riegrovo, že vláda (a především ministr spravedlnosti) nám Čechům zaručila vnitřní české jednání při sbor. soudech prvé stolice. Spatřovala se v tom věc váhy zásadní, totiž dobytí kousku vnitřní úřední řeči. Tajemnost, s jakou se to sdělení šířilo a Riegrův zvyk nepřilíš přesného formulování i optimismus jeho, s jakým on každou věc už napřed eskontoval, vše působilo dohromady, že se tento slib znenáhla zveličoval, až z toho bylo uznání češtiny jako vnitřní úřední řeči u soudů vůbec. Já sám jsem věci také věřil — ovšem v přesnějším původním znění —, až mne chování hrab. Vojtěcha Schoenborna, vždy od kosti poctivého a pravdomluvného, přivedlo z rovnováhy. Když se totiž o slibu řečeném už veřejně mluvilo a na Riegra doráželo, aby o věci té konečně veřejně se vyjádřil, pověděl mi tedy hrabě Vojtěch Schoenborn, že on nerad vystoupí proti Riegrovi, ale k obraně bratrově že snad bude nucen, ač je mu to bolestno. Slib dotčený prý neexistuje! Zlé překvapení. Netajil jsem se Riegrovi. On se rozpálil a vzkřikl: »Což jsem lhát?« A už chtěl o věci veřejně promluvit. Kdo ho zdržel, nevím. Ale krátce na to si mne zavolal k sobě nejv. maršálek kníže Lobkovic a pravil, že mi vylíčí pravý stav věci, jak se to má se slibem vnitřní úřední řeči při soudech, abych sám dle možnosti mohl přispěti k uklidnění myslí, by nebyl zmatek ještě horší. Věc sama pak že byla tato: V jedné z užších porad ministra Schoenborna se zástupci poslanců českých a velkostatkářů konservativních ukazoval prý někdo, Rieger nebo Mattuš, na směšnost postupu, když sborový soud po řízení zcela po česku provedeném sestupuje se k poradě a tu musí vésti německy, i protokol o ní, na to zase rozsudek pro vyhlášení na základě důvodů, v té německé poradě pronesených, vyhotovovati český. Tu prý on — kníže Lobkovic — poznamenal, podle nějaké své informace, že prý se beztoho už tak neděje a soudcové prý poradou vůbec vedou česky. Na to řekl hr. Schoenborn, že by pak ovšem obyčej již panující chránil. S tím se rozešli. Druhého dne hr. Schoenborn, přeptav se zatím u svých úředníků (hlavně prý byl rádcem jeho sekční šéf Juliani) — zase v užší schůzi, jako byla včerejší — než se do ní Rieger dostavil, prohlásil ostatním pánům, že byl včera na omylu. Obyčej, ježž mínil chrániti, byl by ve zřejmém odporu s platnými předpisy,*⁾ tudíž by jej chrániti nemohl. To bylo brzo před podepsáním protokolův o celku punktačním a přítomní páni prý mezi sebou ujednali, že to Riegrovi ani neřeknou, poněvadž by asi odepřel podpisu svého na ujednání a celá

*⁾ Patrně s Krausovskými instrukcemi.

lopotná akce by byla pro nepatrnou a nejistou koncesi zmařena. A tak Rieger podepsal v šťastném sebeklamu, že získal za nepatrné ústupky zásadně vnitřní úřední řeč, neboť tak už si obmezený slib původní optimisticky sám upravil. Ještě dlouho potom — 1891 ne-li 1892 o prázdninách v Malči — mnoho se na mne rozhorlil, když jsem ho upozornil, že Schoenborn přece vnitřní úřadování vůbec neslíbil, nýbrž jen české jednání sborových soudů první stolice po veřejném líčení, při poradě o rozsudku a pod. Teprve zápisky, vedené o postupu jednání ve Vídni Marií Červínkovou a doplněné i poopravené pak Zeithammerem a Mattušem, které jsme ihned vyhledali, ukázaly správnost mého tvrzení. Leč Rieger zůstal při tom, zlobiti se na Schoenborna, ač jsem mu znenáhla obsah sdělení Lobkovicových pověděl. Možno ostatně, že to Mattuš nějak u něho spravil a jej uklidnil.*⁾

Pravda však zdá se býti, že naši pánové (Rieger, Zeithammer a Mattuš), ovšem i zástupci kons. velkostatkářů v komisi vídeňské neměli ani sami dost praktické zkušenosti o otázce jazykové v úřadech, aniž se opatřili dobrou odbornou poradou, kdežto Němci byli v tom směru výborně opatřeni, majíce k ruce své stranníky z ministerstev. Min. Pražák si v tom směru v jedné rozmluvě se mnou přímo nařikal, že naši zástupci se v řečeném směru dost neopatřili. V nahodilé rozmluvě řekl mi jednou prof. Krasnopolski, když jsem podotkl, že se neměla záležitost vnitřní úřední řeči ve vídeňských konferencích vylučovat — že by Němci byli českou úřední řeč vnitřní povolili. Ovšem za jaké ústupky? Z řečí německých předáků tehdejších jest pravděpodobno, že jen za ostré provedení zásady ohraničovací. Ale hlavním odpůrcem v té věci byla jistě vláda a sám císař. Když později Rieger se v audienci u císaře zmínil o nutnosti povolití vnitřní úřední jazyk český, řekl císař: »Das kann ich den Deutschen nicht bieten.« Byli by rádi, ale báli se jich.

Než třeba se vrátiti zase ke dni 26. ledna 1890. Dojem uveřejněných ujednání nebyl v prvních dnech tak zlý. Padlo sice sem tam slovo o »nové Bílé Hoře« a pod. bombastické výroky, ale celkem přece převládalo mezi rozumnými lidmi mínění, že za jisté ústupky, třeba nepřijemné, se snad zjedná mír v zemi. Nejcharakterističtěji vyjádřil se Josef Kaizl. Když jsme

*⁾ Mattuš se ostatně přes záporné vyjádření Schoenbornovo pokoušel u krajského soudu v Jičíně, aby obyčej, ježž Schoenborn původně chrániti slíbil, se vyvinul a bylo lze naň se odvolávat. Ale s malým výsledkem. Až nařízení Badeniova věc tu zavedla jako povinnou a po jich zrušení už přece se zachovala, kde byly naskrz české senáty.

se druhého dne sešli na fakultě, chválil nad míru obsah ujednání; pravil, že se jen diví, jak lacino to Němci udělali, jakoby při celém sporu šlo jen o chlebovou otázku několika německých úředníků. Tu stránku, která hrála největší úlohu v úvahách velkostatkářů konservativních, či lépe: v jejich obavách, chytil nejsprávněji »Čas« (ovšem změnil své stanovisko brzo, když hnutí protipunktační mohutnělo.**) Chválil punktace, arci s tím předpokladem, že mohou tvořiti základ pro pospolitý postup českých i německých živlů svobodomyšlných. Netušil ani dost málo, jak blízko udeřil na tutéž stránku, která způsobila tolik starostí konservativním velkostatkářům. Ovšem jediní realisté byli by mohli vésti důsledky z punktací, na jaké se naráželo v klubu konservativních pánů; Mladočechům v tom bránil jejich státoprávní radikalismus, jež byli si k ohromné bolesti Eimově učinili hlavním volebním heslem.**)

Náš (t. j. staročeský) veřejný rozhovor o punktacích v Českém klubu po uveřejnění oficiálních mladočeských námitek ještě také měl dost dobré účinky, ač nám některé ze zvláštních otisků, na adresy určité zaslaných, byly vráceny s glosami ne právě vlídnými. Nejhuře působily německé řeči, Plenerovy i jiných, plné vítězoslavy a vyvozující z úmluv další důsledky v příčině rozdělení správy v zemi atd. Každá taková řeč, využitkováná obratně Nár. Listy a jinými časopisy, zapadla do českých lidí jako puma. My sami jsme si ostatně nevedli dost moudře. Rieger, milující výklad volnějši, pouty právnícké přesnosti nevázaný, punktace příliš chválil a dával lidem tím snáze příležitost k námitkám. Mattuš ale v přílišné poctivosti mluvil vždy v ten smysl: v jedné věci jsme ustoupili od zásady vždy hájené, od zásady, že každý úředník má znáti oba jazyky. Ale opak se již vlastně připustil v nařízeních o státních zkouškách právníckých a v punktacích zněla formule přece jen tak, že vypadala jako pouhé připuštění výjimky a tím vlastně uznání pravidla. Oč huře stojí věci n. př. od té doby, kde se via facti dělá status úředníků českých a německých!

*) Vypravovalo se mezi úředníky zemského výboru, že Dr. Kramář meškaje tehdy v Rusku a nejsa tudíž pod přímým vlivem zdejšího protipunktačního milie, zapřisahal v dopisech soudruhy realistické, aby se nepodávali protipunktačnímu ruchu.

***) Viděl jsem u redaktora Hubáčka listy Eimovy, ve kterých zrovna ubolával nad »Juliem« (Grégrem), že se dává příliš strhávati státoprávním heslem a maří spojení s německoliberalním světem. Hubáčkovi nabídl ty listy ke koupi jistý Froněk, bývalý písař zemského výboru a dříve advokátní; listy, zdálo se, pocházely ze stolku zemř. advokáta Dra Emila Hermana. Nevím však jistě. Listy samy jsem viděl. Jeden byl dokonce, tuším, otištěn v »Hlasu Národa«.

Dříve než byl zahájen sněm a než jemu podány první předlohy punktační o věcech do jeho působnosti spadajících, vydal hr. Bedřich Schoenborn nařízení, jež se týkalo obsahu punktací v příčině vrchního soudu a ostatních otázek do oboru soudnictví spadajících, aniž se o znění jejich se stranami punktačními dohodl. Snad se předběžná dohoda o jejich znění nepokládala za nutnou, snad ve vydání jich měla býti spatřována jistá známka o dobré vůli vlády ku provedení úmluv, aby Němci tím ochotněji vstoupili do sněmu. Následek však byl, že nyní kde kdo v celém českém stavu soudcovském a s ním ovšem i v ostatním právníckém přešel do rozhodného odporu proti punktacím. Na české právnícké fakultě kromě mne snad jenom Ott a Zucker (tuším, i Pražák) hájili punktace, Randa přišel přímo do zuřivé nálady, ač se mi pořád zdálo, že ho víc než co jiného rozněcuje obava před nedostatkem míst při vrchním soudě a soudech vůbec pro české kandidáty, zvláště když n. př. do discipl. senátu německého dání ovšem kutí Němci, do českého však též Němci, kteří byli jazyka českého znalí. Vůbec chlebová otázka při tom hrála velikou úlohu, nebezpečí, že se zmenší počet Čechů umístitelných v německém obvodě.

Než došlo na květnové jednání sněmu — příliš mnoho času bylo tak ponecháno protipunktační agitaci — bylo vlastně zřejmo, že za Staročechy v příčině punktační už mnoho lidí nestojí. Hrabě Taaffe teprve v poslední chvíli se pokusil získati Mladočechy.

Po roztržce v »Českém klubu na radě říšské« nebyl ovšem nikdo z Mladočechů mimo klub stojících (Adámek a Trojan ke klubu náleželi) v sedmnáctce — Siebzeherkomitee — společně parlamentární komisi pravice. Taaffe chtěl Mladočechy přivábiti, nabídnutím místa v sedmnáctce. Napřed si došel na Riegra a ptal se ho, co by tomu říkal. Ten rozumí se s radostí to přijal. I tak Taaffe začal jednati, bezprostředně před zahájením sněmu v Čechách, tedy pozdě, neboť bylo věru těžko žádati na Mladočesích, aby ve věci punktační couvli, tak už daleko na cestě odporu postoupivše. Vždyť ten odpor byl nyní osou jejich agitace ve voličstvu. Krátce před odročením rady říšské dostal jsem skrze Hlas Národa telefonickou zprávu, že Taaffe jedná s mladočeskými předáky o vstoupení do pravice a zastoupení v sedmnáctce, Eim že to podporuje, i Ed. Grégr že je pro, ale Engel že se zdráhá. Den na to bylo sezení zemského výboru a Dr. Grégr k němu přijel z Vídně. Tázal jsem se Dra Jana Kučery, soudruha v zemském výboru, jak se to v dotčené záležitosti s Englem má a dodal jsem: »Vaše strana má přece to veliké štěstí, že není punktacemi vázána, ona za tužší

politické sblížení se svobodomyšlnými Němci může si vymoci na nich některá zlepšení úmluv. Nám Staročechům přece již pomoci není. Proč vy byste se neměli vesla ujmout způsobem, který by Vás učinil rázem regierungsfähig?« Kučera obvyklým pathetickým způsobem odpověděl: »Kamarače, to víte, Engel nechce jen rozhodnout bez slyšení zdejších důvěrníků strany. Proto se nechtěl ve Vídni vázat. Však ještě uslyšíte.«

Grégra ovšem chytl Taaffe ve Vídni dost snadno. Pozval ho do presidia v Panské ulici. Vchází do první čtverhranné části ministrpresidentova salonu (zadní má kopuli, pod kterou měl Taaffe kuřácký stolek pro návštěvníky a po obou stranách židli) zakopl Dr. Grégr o koberec, udělal pochop — ale nepadl. Taaffe hned vesele: »Na, da sieht man einen Jungčechen. Ein Altčech wär' schon gelegen.« Tak si udělal náladu nejpříjemnější a Grégr byl plný dobré vůle. Přišel do Prahy k dotčenému sezení zemského výboru hned celou historii v kanceláři přiděleným sobě úředníkům vypravoval připomínaje: »Vláda už se Staročechy nepočítá. Už jsme my příští vládní stranou.« Tak, polo snad ironicky, situaci charakterisoval, ale oni měli dojem, že se myšlenky samy nevzpírá. Ovšem ovzduší pražské brzo smylo všecky účinky Taaffovy výmluvnosti a Grégr stál záhy v popředí boje protipunktačního, ač já nikdy nevěřil, že by on byl punktace celé pořádně přečetl, a přečetli, jistě neměl úsudku o dosahu změn proti dosavadnímu právnímu stavu, prostě proto, že jej neznal. Byli on ve věcech obecné politické vzdělanosti vzdělavcem velmi povrchním a pouze šablonovitým, ve věcech pozitivního práva byl naprosto nevědomým.

Agitační technika mladočeská byla ovšem velikolepá a zvláště veřejný průvod hromadné deputace zástupců okresů, obcí a různých jiných korporací do sněmovny, aby jménem národa odvrátila vůdce staročeské od punktací, byl vychytralým výmyslem. Nečetli mnozí z poslanců punktace, aneb nerozuměli jim, jak teprv lidé prostší, kteří venkonce nemysleli jinak, než že by vskutku provedení punktací znamenalo katastrofu pro český národ. Mezi předáky té hromadné deputace bylo několik rázovitých demagogů, kteří mluvili hrdě jménem národa atd. a jevíli všecku chuť jménem národa provést hned též exekuci nad neposlušnými. Hrdá a sebevědomá odpověď, kterou jim Rieger dal, v pravém smyslu je rozzuřila, že on se odvažuje lidu vzdorovat. Hledě k pustému bezcharakternímu byzantinismu, který se tenkrát naproti »Jeho Veličenstvu lidu« demagogicky pěstoval, byl to opravdu radostný příklad statečnosti osobní. Měl jsem neštěstí, že jsem byl mezi pořadateli sněmovními a musil tedy vyplnit

přísný rozkaz nejv. maršálka (ostatně i samozřejmou vlastní povinností), aby se klid a svoboda jednání sněmovního zachovala. Když to jinak nešlo, bez výsledku zůstávaly opět prosby k deputaci, celou chodbu bezprostředně před síní sněmovní plnicí, když jenom nadávky se na mne sypaly a každou chvíli už se zdálo, že vnikne deputace do sněmovní síně samé, oznámil jsem nejv. maršálkovi bezvýslednost svého snažení a on nařídil, abych tedy učinil oznámení polic. komisaři a dal kuloár vyprázdniti. Komisař pak zvolna a zdvořile »deputaci« z kuloárů zatlačil do zadní zasklené pavlače a na zadní schodiště. Nejv. maršálek pak celý průběh ve sněmu vysvětlil, ale u národa, a zvláště u studentů, platil jsem za člověka, který na vyvolené mluvčí lidu v důležitém poslání zavolal policajty.

Vrcholem generální debaty o předlohách punktačních ve sněmu byla řeč Riegrova dne 31. května. Ač v právnické části — výklad obsahu a odůvodnění — nebyla zcela bezvadná a velkolepě koncipovaný konec na některé lidi působil nepříznivě, ježto vlastně pravou mužnou a krásnou myšlenku nevyjádřil zcela případně*) — přece byl dojem na samy Mladočechy, aspoň na některé, mohutný. To nebyl vůdce strany, to byl patriarcha, jenž se nerozpakoval poslední zbytky své někdy ohromné popularity dáti vědomě v šanc, aby jen provedl, co uznával národu za prospěšné. Uznání kulturních zásluh Němců působilo v té zostřené náladě a vřavě dojmem stanoviska vysoce nad svár denní povzneseného, bylo velkým skutkem. Na druhé straně, u Němců, arci nebylo ani stopy po takové velkodušnosti. Ať už to snad nebyla pouhá navyklá zpupnost, nýbrž taktika naproti vlastnímu voličstvu, řeči německé přece jen i neklidnější mezi námi dráždily a urážely. Vidouce rostoucí ten odpor, nesli jsme tím hůře faktum, že osnova volebního řádu sněmovního nebyla spolu s ostatními osnovami předložena, také se nic nedělo v příčině zřízení nové obchodní komory. Předlohy ostatní, zvláště o rozdělení zemědělské a školní rady, které se pokládaly za ústupky s naší strany, tu arci byly a braly se nejprv v pojednání. Na volební řád kladla se však na naší straně veliká váha, ježto měl zabezpečiti trvalou většinu poslanců českých a konservativní skupiny

*) Starý Trojan ještě po letech nemohl Riegrovi odpustit výrok, že jest ochoten přinést národu každou obět, obět své cti a svého slova že neučiní. Viděl v tom zpupnost, stavění se nad vůli a rozum národa, ano více: obětování prospěchu národního jen proto, že se dalo slovo. O takovém něčem ale podle jasného smyslu slov nemohlo býti řeči. Smysl byl ten: čestné slovo, které jsem zadal v plném přesvědčení, jež dosud chovám, že tím sloužím prospěchu národa, musím dodržet a národ nesmí obět porušení toho slova na mně žádat.

velkostatku. Leč s předlohou jeho se neotálelo proto, že by bývalo spracování materiálu populačního a daňového dalo tak velkou práci (od 26. ledna bylo času dost), jako hlavně z té příčiny, že se obě skupiny velkostatkářské nemohly dohodnout o ohraničení volebních okresů. Někteří jejich příslušníci vůbec změně volebního řádu nepřáli; nevím, do jaké míry hr. Fr. Thun sám, jistě n. př. princ Karel Schwarzenberg, jenž se tím netajil, že si nepřeje, aby se s tou předlohou pospíchalo. Jinak ovšem velkostatkáři loyálně hájili úmluvy a předlohy na nich se zakládající nedadouce v ničem ani cítiti, že by jim byly nepřijemny. Za těch okolností platili ve veřejném mínění za zvláštní fedrovatele punktací. Tolik ovšem také bylo brzo zřejmo, že nebude tak snadno účinku na seskupení stran, jehož se konservativní tábor dne 26. ledna obával. Mezi Němci a Mladočechy nestál už jen prapor státoprávní, Staročechy »pohozený« a Mladočechy »znova vztyčený«, nýbrž i obstrukce protipunktační, jež mezi oběma vyvolala pravé propasti.

Účinek stoupajícího odporu veřejného proti vídeňským úmluvám, odporu, který propukal až v projevy zcela pitomého fanatismu, jevil se ovšem nezbytně na straně staročeské. Jednak ji lidé šmahem opouštěli a kdo v ní zůstal, hleděl se zachránit tím, že se s punktacemi nestotožňoval. Viděti před hlasováním staročeské poslance prchat do kuloárů nebo s bázlivým třesením vcházet, bývalo by veseloherním námětem, kdyby nebylo trudným obrazem morálního spustošení, jaké v lidech budí strach před veřejným míněním všecko vlastní přesvědčení nebo zmužilé jeho sledování zabíjeje.*)

Většinou byla i potkání osobností z mladočeského a staročeského tábora zamračená a hádky i šrůtky osobní takřka každodenně. Zvláště mnoho jich měl Tonner, jenž se nedovedl opanovat a jehož mnozí zase zbytečně naschvál ponoukali, aby jen vyvolali výstupy. JUC. Sedlák zase bodře smířoval.

*) Nahodily se ostatně někdy scény dost komické. Jednou — bylo to již v době, když tehdy asi devítihlavá skupina Škardova úplně od Staročechů se byla odtrhla, seděli jsme v sněmovním kuloáru v koutku, který přilhal ke vchodu, jenž vede k lavicím velkostatkářským. Seděl mezi námi i místopředseda hr. Thun. Najednou jako bezprostředně za námi zavzní hřmotný jadrný hlas, poznali jsme hned Tilšerův: »Haló, haló. — Slečno, spojte mne s panem doktorem Juliem Grégrem. — Haló, kdo tam! — Řekněte panu doktorovi, aby nezapomněl, že dnes o pěti hodinách je ta schůze s Drem Škardou.« — Vzkaz této důvěrné připomínky, připomínaje důvěrné sdělování hlubokého tajemství hlásným pomocí trouby s věž ve Smetanově »Tajemství«, vzbudil ovšem nehoráznou veselost a hr. Thun mne podpíchl, že by se přece měl také Škarda upozornit, aby nezapomněl. Dal jsem si říci a šel zcela klidně k Dru Jak. Škardovi, který se mi té doby vyhýbal, a řekl

Na inteligentnější živly ve staročeské straně horší vliv rozkladný než samy Nár. Listy měla tehdy »Politik«. Možná že tu působily také zřetele obchodní — bytř mi ukazovány dopisy abonentů zle se sápadících na punktace a nespokojených s tím oním projevem v listě obsaženým, protože jim ještě nebyl dost ostrým ačli zdánlivě punktacím nepřál — a obchodní ředitel závodu, p. Brychta, byl v těch věcech velmi citlivý. On pak měl neobyčejný vliv zejm. na Dra Milde. Pokládati lze za nepochybné, že hovělo skryté i zjevné vystupování redakce proti punktacím politickému přesvědčení některých rozhodujících podílníků. To platí po mém mínění zcela jistě o starém Dru Prachenském, po dlouhá léta dnou nemocným a osleplém, jenž, prodělav dobu passivního odporu a radikální politiky státoprávní, do nových poměrů více nepřišel a utkvěl na starých ideálech pasivní oposice. Jemu také se připisovalo, že v nejkritičtější chvíli přispěl ne bez rizika penězi svými k zachování listu i závodu, což dávalo mu značnou morální váhu. Byl pak té doby též z největších podílníků. Ani on, ani sešvakřený s ním Dr. Milde, předseda družstva, nebyli politické hlavy, tím méně Dr. Strobach, prof. Neureutter, Dr. Jansa (býv. jičínský advokát, konkursem jednoho velkého závodu zbohatnuvší, dobrák, ale jako poslanec nula), hotelier Beneš a sládek Staněk. Bývalo na nich znamenati již dříve (dokud jsem byl sám po nějaký čas členem správního výboru, než se odloučil Hlas Národa) jistou nevraživost na staročeské vedení a to proto, že co do politického směru listu chtělo dávatí direktivy, kdežto prý ve finanční příčině dost se o něj nestaralo. Také J. Kaizl (vyslaný jistou dobou do správního výboru za Český klub) zřejmě a ustavičně snažil se klásti v listu podkopy politice vídeňského klubu poslaneckého, jíž zejména nadrobil v polovici let osmdesátých t. zv. decentralisační program bankovní, kterého se pak ujala obch. komora pražská.*) Již u příležitosti úpravy daně

jsem: »Tak neračte také Vy zapomenout na dnešní schůzi v pět hodin s Drem Juliem Grégrem.« — Škarda zbledl jako křída. On dříve nějaký čas nosil kukavčí vejce proti Riegrovi a ostatním punktátorům do »Politik«, pak ale hledal splynutí s Mladočechy pro svou skupinu, k čemuž někteří členové její však přece se vzpírali. Vrátil se na své místo v kuloáru a v tom již vyletěl JUC. Sedlák a volá na mne: Co pak jste to zase vyvedl? Mezi mladočeskými lavicemi lítá Tilšer jako lev a hřimá, že by rád věděl, který chlap špatný »tomu Bráfovi« prozradil, že dnes má být schůze Dra Grégra s Drem Škardou! — Chudák Tilšer si nikdy nepovšiml, že kuloár od předsíně, kde byl telefon, dělila jen prkenná stěna, a snad také nevěděl, že do telefonu není třeba křičet, i když se telefonuje ze sněmovního náměstí až do Mariánské ulice. — Šlo to od úst k ústům a bylo mnoho smíchu.

*) V čas, když byl členem kabinetu Thunova, zapomněl ovšem Kaizl na tento svůj někdejší program docela.

líhové za příčinou koncesí, tehdy povolených Polákům pomocí poslanců českých, strožil Kaizl zjevnou opozici v »Politik« a ve spojení s Hubáčkem i v »Hlasu Národa« (ještě družstvu »Politik« náleževším) proti staro-českému vedení věci ve Vídni. Byla tedy vlastně už dlouho nálada straně a jejímu vedení ne právě přátelská a při punktacích účinkem všech událostí propuklo, co se dávno chystalo.*)

Nesli jsme ovšem velmi těžce, že list, jenž dosud platil za hlavního tlumočnicka staročeství, najednou v kritických okamžicích psal proti intencím strany, a proto jsme žádali na Dru Mildovi jako předsedovi, aby svolal valnou hromadu všech podílníků k poradě o směru listu. O tom Dr. Milde a správní výbor nechtěl arci ani slyšeti, ježto by předně otázka ta jako předmět jednací musila se dát na pořad rokování a tento pořad veřejně v novinách ohlásit, což by bylo už samo sebou bývalo nápadno, nad to by se ještě obsah diskuse sám mohl dostat do veřejnosti. Nezbylo nic než jednati rozhodněji. Napsal jsem dopis k podílníkům, jichž adresy podařilo se nám si opatřit, ve kterém se na směr vedení listu poukazyvalo a v němž byli prošeni, aby vyslovili souhlas s žádostí, by na valném shromáždění všech podílníků směr listu byl ustanoven. Došlo ovšem těchto souhlasných projevů od dobrých tří čtvrtin všech podílníků, leč nic naplat. Redakce »Politik« odpověděla na můj oběžník k podílníkům dosti ostrým protioběžníkem a Dr. Milde valnou hromadu nesvolal. K tomu jedině po dlouhém zdráhání svolil on i správní výbor, aby se konala jistá porada správního výboru a hlavních stěžovatelů (Riegra, Mattuše a mne) v soukromém bytě Dra Prachenského. Bylo ustanoveno, že se má konati na počátku září (tuším 1. nebo 2. září 1890). Osudným způsobem padl tento ustanovený den zrovna do času, kdy spousty hrozné povodně z r. 1890 byly na vrcholu (zřícení dvou pilířů Karlova mostu atd.). Mattušovi zabránila povodeň z Ml. Boleslavi přijetí a dostavili jsme se jedině Rieger a já. Usadili jsme se tak, že na dolní straně stolu zaujal místo Rieger se mnou, na protější Milde jako předsedající, po stranách Dr. Jansa, prof. Neureutter, hot. Beneš, sládek Staněk a nevím kdo ještě; za Mildem u zdi Srb, jako zástupce redakce, a Brychta, který jako ředitel správní neměl tam vlastně co činiti, leč byl i pro Dra Milde příliš hlavní osobou, aby mu on nebyl popřál toho

*) Někdejší náčelník koresp. bureau pražského a posléze redaktor vládního listu v Praze, Steinberg, mne ubezpečoval, že vláda (snad jeho prostřednictvím) vyjednávala s Drem Mildem, aby získala »Politik« pro punktace. Milde prý žádal 200.000 zl. pro závod a pro sebe šlechtictví. Steinberg však nepožíval důvěry jako spolehlivý člověk a mně to vypravování nečinilo dojem spolehlivosti.

vyznamenání. Naše »porada« zvrhla se na »morální« popravu punktací a Dra Riegra. On, jehož sedmdesáté narozeniny nedlouho před tím »Politik« oslavovala jako největší svůj svátek, octl se vlastně před soudní stolicí správního výboru. Výčitky ovšem se jen sypaly. Dr. Jansa objevil, že již zákon z r. 1868 o organisaci politických úřadů ustanovením dozorcích okršků (okr. hejtmanů dozírajících) připravoval rozhraničení. Vytýkalo se porušení státního práva a zásad o rovnoprávnosti punktacemi atd., věci z části dětinské, z části správné, ale při kompromisu každém samozřejmé, z povahy jeho plynoucí. Rieger odpovídal namnoze nevrle a po-
drážděně — skoro všickni nyní politická poučení mu udělující bývali za dob jeho slávy a populárnosti před ním tak maličtí, plní lichotných slov a poklon — správní výbor listu, který přes dotčené nevrlosti a pokusy odporu, přece jen byl nejvšelejším tlumočnickem oportunistu r. 1879 zahájeného, najednou vytahoval jedno heslo z let pasivné politiky po druhém. Jednání rozběhlo se ovšem bez výsledku, a když jsme se rozcházel, tu nevidíce mne v šeru předsíně stojícího, Brychta a Srb posměšnou glossou a poznámkou provázeli starého, zamračeného Riegra.

Rieger nesl výsledek té konference těžce; Politik bývala mu vždy blízkou. Než po málu let zapomněl a chodil zase do valných hromad společenstva; já jsem od těch dob do valné hromady nepřišel, až r. 1907, když šlo o zastavení německé »Politik«. Tu běželo o důležitou věc a docílil jsem tehdy s Mattušem a švakrem Riegreem opravdu jistého obratu pro zachování listu aspoň poměrně příznivějšího. Nebylo na konec ani divu, že nalezlo víry i podezření, že punktatoři a především Rieger byli podplaceni. Slovo, že prodali právo národa »za skleničku koňaku«, rafinovaný to způsob charakteristiky, jenž tuším pocházel od Eima, zalíbilo se i Dru Ed. Grégrovi, který je před svými voliči s obvyklým pathosem opakoval (tuším v Chocni). A jakkoliv u původců toho hesla snad nebylo úmyslu obvinění z nepočestného skutku, přece znenáhla ujímalo se i podezření o skutečném podplacení. Tonner přijel jednou ze Sušice plný rozhořčení, že mu tamní starosta (nevím, zda okresní neb obecní) Uhl přímo vyslovil myšlenku, že Rieger musí býti podplacen. Myslílo se na zaplacení jeho dluhů vládou. Anýž (dle jiného vypravování) v pražské pivnici dal kolovati u stolu seznam Riegrových dluhů. Vašatý zase obviňoval Riegra, že přivolením k punktacím chtěl si zajistiti šlechtictví.*) Podobá se, že namnoze také učitelé byli

*) Rieger, obdržev řád železné koruny II. tř. ještě za platnosti starších řádových stanov, měl na baronii nárok, nešlo o žádnou koncesi. Ale pravda jest, že Vašatého,

šířiteli podezření, že Rieger se dal podplatit; aspoň docházely podobné zprávy z venkova a nepodivil jsem se, když r. 1907 v předvečer Riegrovy slavnosti hořické přívrženec realistické strany ze Semil v přítomnosti min. Pacáka obvinil jeho stranu, že Riegra podezřívala neb podezřívati dala ze zrady a podplacení. Ostatně to byl duch »Šípů«, založených Drem Jul. Grégrem a redigovaných K. Tůmou, který takové símě zaséval. O Mattušovi se šířilo, že prý nalézá se v tísňích peněžních a chce se státí dvorním radou u správního soudu; o mně, že se chci státí ředitelem Zemské banky s 12.000 zl. služného atd. Bylo na snadě, že v takovém ovzduší se znova vynořila na povrch historka, jež měla také ne-li poctivost, aspoň správnost Riegrovu tak trochu v pochybné světlo postavití. Nebyla novou, bylť ji svého času do světa bez výsledku vrhl J. S. Skrejšovský, když s Riegrem se rozešel.*) Zkrátka jednou, když Hubáček v Hlasu Národa ostře si vyjel na Dra Podlipného tuším pro účastenství na uspořádání nějakého malo-živnostníky poškozujícího výprodeje, přišel ke mně ve sněmu Tilšer, jako obyčejně velmi nakvašený, a oznámil mi kategoricky: Nepřestanou-li staročeské redakce a zvláště Hlas Národa ustavičně činit nájezdy na mladočeské osobnosti, jako se dříve stalo na Herolda**) a nyní na Podlipného, uveřejněny budou doklady, že Dr. Rieger papíry, Fil. Čermákem jako kapitál budoucí nadace jemu svěřené, neoprávněným způsobem pro sebe upotřebil. Všecka myšlenka na nějakou nepoctivost Riegrovu byla mne arci daleka. Uzko mi bylo jen, shledáme-li doklady k britkému a okamžitému

když ještě tento býval jeho nejponiženějším nohsledou, jednou se dotazoval, měli by práva toho užití, ježto mu k tomu mnozí domlouvají (ministr Pražák, místopředseda Kraus a j.). Největší odpor myšlence té činila choť Riegrova a jeho dcera Marie Červinková. Byly celé bez sebe, když jen na věc přišla řeč. Po smrti obou bylo na Riegrovi pořád více zřejmo, že domlouvání druhu dříve dotčeného činí na něho dojem, nerad slyšel ode mne a syna svého poukazy na Palackého, Smolku atd. Leč to bylo již dávno po punktacích a on sám se přičinil o ospravedlnění svého rozhodnutí v testamentě svém.

*) O tomto původu jsem ovšem tehda nevěděl, když se ve sněmu odehrála událost v textu vylíčená. Teprv později, až okolo r. 1900, mi ji vypravoval Steinberg. Skrejšovský totiž, rozešel se s Riegrem, nabízel Steinbergovi jako známému důvěrníku ústavověrné vlády i ústavověrných časopisů doklady, že Rieger papírů nadace Fil. Čermáka, jemu za života Čermákova odevzdaných, neoprávněnou měrou užil pro sebe atd. Když to Steinberg odmítl, uveřejnil prý Skrejšovský věc tu sám ve svém listu, nevím ale už, který byl jmenován.

**) Míněny historky o požadování lichevního úroku, k nimž doklady prodal Hubáčkovi jistý Mejtský, někdy prý písař v kanceláři Herolda. Neměl jsem s tou věcí nic co činiti, ba tehdy ani s redakcí Hlasu Národa, kdež zejména V. V. Zelený byl mým odpůrcem a n. př. dost zle sesekal (indirektně) mou řeč v adresní debatě z r. 1889. Po stopách udání Mejtského šel u příslušných okresních soudů evidenční geometr J. Mašek a našel ještě nové věci. Ty pak Hubáček uveřejnil.

vyvrácení pomluvy, neboť Dr. Rieger na veliký pořádek své registratury nedržel. Přišel tedy domů, dal jsem se s Marií Červinkovou, tou událostí na výsost rozezenou a rozčilenou, chutě do hledání. V samé ohnivzdorné pokladně Riegrově našli jsme za maiou chvilku, čeho bylo třeba: Dopisy Fil. Čermáka, seznam papírů, potvrzení o výplatách úroků (mělť tehdy Rieger konati z výnosu jisté výplaty, zejm. k rukám V. Náprstka), potvrzení zemského pokladníka dle počtu kusů a čísel, neboť Rieger v r. 1866 papíry ty odevzdal zemské hlavní pokladně, s níž byly stěhovány z Prahy před Prušáky. Bylo tedy jasně vidět, jaké kusy a čísla před r. 1868 tu byly, za jaké pak při unifikaci státního dluhu byly proměněny atd. a kusy i čísla úradně tehdy proměněná, byly dle potvrzení ještě pořád v rukách Svato-
boru. To byl znamenitý nález. Šel jsem druhého dne trochu provokativně na Dra Engla, předsedu mladočeského klubu, a řekl mu: »Prof. Tilšer zamýšlí, jak mi včera oznámil, uveřejniti nějaké doklady o nedovoleném upotřebením původních papírů nadace Čermákovy Riegrem. Vemte na vědomí, že jsem velmi ochoten pro případ ten mu posloužití čísla dotčených papírů a jinými k té zpronevěře se táhnoucími doklady.« Dr. Engl se nemálo rozzlobil, pravil, že jemu do toho nic není a on si zapovídá, abych jeho do toho pletl, což ovšem mým úmyslem nikterak nebylo. I zašel si na Tilšera. Co mu řekl, nevím. Tím byla epizoda skončena.*)

Již během sněmovních jednání r. 1890 bylo arci zjevno, že se punktace v celosti neprovedou. Ale boj proti nim byl nejpůsobivější agitací pro volby do říšské rady, jež se během r. 1891 konati měly. Naše naděje byly nejmenší. Ve Vídni vše dobře tušili. Když jsem okolo vánoc r. 1890 byl u Taaffa, dělal on nad míru rozduřené, že sněm český ani jeho předlohy nechce projednávat a pod. Nad mou kuráží projevoval radost, že prý už jen já jediný ze Staročechů jdu před voliče a hájím punktace. (To už říkal Riegrovi dříve a pravil, že mou strakonickou řeč předčítal císaři.) On ovšem

*) Na zradu Riegrovu, i když ne zrovna získanou hrubým podplacením, věřilo se ovšem v širokých vrstvách a ještě při zahájení jubilejní výstavy r. 1891 byl na výstavišti u přítomnosti obou svých dcer jedním z čelných účastníků hromadné deputace z r. 1890 před lidmi jako zrádce apostrofován. Na téže výstavě však byl jsem o málo později svědkem, jak jej vítali říšští poslanci, kteří přijeli prohlédnout výstavu (Poláci, Jihoslované, něm. konservativci pod vedením Hohenwarta, Kathreina a Di Pauli). Když Rieger, přijedší z Malče, vkročil do pavillonu, v němž byli při večeri shromážděni, všecko na heslo »Rieger« vyskočilo s židli a hrnulo se na něho, objímali ho a zrovna druh druhu si ho podávali. Druhý den, když jsme je po výstavě vodili, povídal mi kníže Adolf Josef Schwarzenberg, mysle, že jsem při tom nebyl: »Ale pane doktor včera jste měl vidět, jak ti poslanci vítali Vašeho starého pána. Povídám Vám, já jsem plakal!«

byl velikým pánem, na němž nebylo lze žádati, aby si pamatoval, že já té doby byl poslancem za velké statky a že jsem chodil před cizí voliče, což bylo přece něco jiného, daleko lehčího. Arci vídal jsem ve shromážděních, jak hotoví hlupáci, kteří zjevně ani slova z obsahu úmluv nerozuměli, s výrazem fanatické vášně zatínali pěstě a vyslovovali proklínání, jak jen se vyřklo slovo »punktace«. Taaffe ptal se mne potom, co soudím o nejbližší budoucnosti. Privil jsem: Se Staročechy z království nemůže Vaše Excellen- ce více počítat, spíše by se při jistě opatrnosti dalo snad získat nové jádro pro nějaký příští koaliční útvar praviční, tím by mohla býti skupina Škar- dova. — Na to on: »Nein, lieber Herr Professor, ich werde mit niemand unterhandeln. Ich hab' nur einmal den Fehler begangen auf Anraten ihres Herrn Schwiegervaters mit den Jungcechen anzubandeln und habe mir einen Korb geholt. Mit niemandem mehr unterhandeln, den Wahlerfog ab- warten und dann wird es sich zeigen, was zu tun ist.«

Bylo tehdy namnoze z mladočeského a realistického tábora vyslovo- váno obvinění proti Staročechům a hr. Thunovi, že do Vídně podávali klamná líčení, jakoby volby do rady říšské slibovaly vypadnutí pro Sta- ročechy příznivě. To byla nesprávná tvrzení. Počítali jsme (Mattuš, vrchní geometr Mašek, já) celkem asi na 9 mandátů vůbec, Dr. Rieger, optimista nenapravitelný, věřil v 12—15. Když jsem to jednou, ještě dost dlouho před volbami, povídal hr. Thunovi, pravil: »Ich war noch vorsichtiger, ich habe nach Wien berichtet: Höchstens fünf.« Nám, leč také velkostatkářům, šlo vlastně už jen o to, aby docela nezmizel útvar, jakým byl dosud na říšské radě t. ř. Český klub, soustředění českých poslanců lidových z Čech a Moravy a konserv. velkostatkářů z obou zemí. Proto konservativní velko- statkáři učinili závazné usnešení, že jsou ochotni »Český klub na radě říšské« spolu s Moravany obnovit, bude-li zvoleno jen 10 Staročechů z Čech, kteří by též přistoupili. Toto oficiální usnešení oznámil JUC. Sedlák zase oficiálně Mladočechům, leč jim prý — jak později Dr. Ed. Grégr tvrdil — ani ve snu nenapadlo, že by mohli rázem všecky skoro mandáty na sebe strhnout, a nabídky tedy nedbali.

Při volbách ovšem propadl i v Praze Rieger. Vypravoval mi den na to Zucker se slzami v očích, že advokáti (n. př. Dr. Vaniček) a soudní radové nespokojovali se odevzdáním lístku volebního, nýbrž že ho napřed otevřený ukazovali, aby jen neupadli do podezření, že volí Riegra. Rieger odejel s chotí do Říma a Neruda užil této cesty k feuilletonu, kde po poraženém lvu ještě několikrát po chuti kopl. Udával mu, kde cestou po Italii, na

jakých místech a zač má činit pokání. Nerudův poměr k Riegrovi měl arci vždy ostrou příchuf osobní. Bylo to zcela podobně též u Karoliny Světlé, Julia Grégra, Karla Tůmy, Tilšera a m. j., kteří lpěli na onom povrchním a nejasném liberálním radikalismu, který byl dědictvím osmačtyřicátnictví a v letech šedesátých u nás platil za znamení pokroku. Neodpustili Riegrovi, že po slibných v tom směru projevech svých z r. 1848 s ideovou chudobou tohoto creda pro další život se nespokojil, že se spojil s klerikální šlechtou atd. Slýchal jsem jako zcela mladý doktor mluvit K. Světlou o Riegrovi s takovými výrazy vášnivé nenávisti, že bych se jich u ženy z takové příčiny ani nebyl nadál.*) (Ona si při tom pletla »liberála« a »libertina«, což bylo nad míru komické.) Nejtíže nesla klacky, kterými Neruda za poraženým Riegrem na cestu hodil, Marie Červinková. Byly také příčinou, že odepřela svůj podpis, když nějaký čas na to na ní jej žádali ku veřejnému projevu spisovatelů proti jistému útoku na Nerudu (tuším ve »Vlasti«). Nebyla to pomsta, ale neúcta, že byl schopen skutku tak všeliké noblessy prostého naproti odpůrci v okamžiku jeho úplné porážky.

Podle přesného výkladu punktací měla zajisté otázka vnitřní úradní řeči při úřadech státních zrovna tak zůstatí zatím mimo vše jednání, jako záležitost zevní řeči úradní při těchže úřadech, na ten čas Stremayerovými nařízeními upravená. Revise posléz řečeného nařízení byla souhlasnému ujednání punktačních stran výslovně vyhrazena. Užívání zemských jazyků u samosprávných úradů bylo pak předmětem předlohy, která r. 1889 již byla ve sněmu projednávána a s jedinou změnou byla učiněna punktační předlohou. Avšak právě vnitřní úradní jazyk stal se předmětem tím živějšího zájmu a jednání, když vláda na resoluci Škardovu odpověděla nejapným poukazem na Kasererovu sbírku, kterýžto poukaz Staročechům, že si ho »dali líbit«, tolik ublížil. Cítila se tudíž na straně staročeské potřeba celý soubor jazykové otázky při úřadech soustavně rozvinout, byť se i dalo očekávatí, že se sotva povede přiměti velkostatkáře za daného stavu věci k hlasování pro nějaký podobný zákon. Mattuš tedy se podjal vypracování osnovy takové. Poněvadž ale sám byl arcipunktátorem, t. j. účastníkem vídeňských porad, nepředložil jí sněmu pod svým jménem, nýbrž pověřen

*) Rieger ovšem nevěřival, že by ho byla nenáviděla pro jeho reakcionářské hříchy, nýbrž vykládal to jen osobně. Ona prý jednou mnoho hubovala a zuřila na muže a tu prý Rieger jí řekl: »Ale hleďte, ani bych byl neřekl, že ten Váš muž je tak zlý!« (Mužák prý byl silně pod pantoflem.) Ona cítíc posměšnou narážku prý se velmi rozhněvala. Nicméně věřím na příčinu v textu uvedenou.

tím Dr. Šolc. Odtud název osnovy »Lex Šolc«. Navrátili se v ní Staročeši zase k původním zásadám osnov jazykových od Tomkovy z r. 1848 počínaje až k Trojanovým návrhům z r. 1885 (»Český klub« v Praze dal v pozdějších letech všechny ty osnovy otisknouti v jediné brožuře). Spočivaly všechny, pokud jde o vnitřní úřadování při úřadech první stolice, na zásadě t. ř. rovnoprávnosti jednojazyčné. (Vnitřní úřední jazyk úřadů 1. stol. v oblastech českých český, v německých německý, ve smíšených oba), ve všem ostatním trvalo se na zásadě t. ř. dvojjazyčné rovnoprávnosti. Mladočeši však tím důrazněji chopili se formule t. ř. dvojjazyčné rovnoprávnosti bezvýjimečné, kteráž pak došla výrazu v osnově Pacákové. Tato posléz řečená byla pak vedoucí myšlenkou jazykových nařízení Badeniových, kdežto Gautschova vrátila se k ideám t. ř. lex Šolc. I tento dříve od Trojana a Vašatého stejně jako od Riegra a Mattuše i Havelky a Fáčka zastávaný princip, stal se při podání osnovy Šolcovy na sněmu předmětem útoků, jakoby znamenal opouštění staré zásady rovnoprávnostní. Nic nepomáhalo poukazovat na tištěné osnovy dřívější. Teprve Kaizl, když už byla neudržitelnost Badeniových nařízení zřejma, odhodlal se v článku »České revue« nedlouho před svým jmenováním ministrem, vyložiti mladočeskému světu pravou podstatu věci a upravití jaksi cestu změně ve smyslu t. ř. rovnoprávnosti jednojazyčné.

Podotčeno již dříve, že konservativní velkostatkáři neviděli úmluvy vídeňské právě rádi, ale že loyálně se podjali díla jejich provádění. To stanovisko zachovávali, vložili se často prostředkovatelsky do sporu, když šlo o zlepšení nějakého odstavce osnov ve prospěch český, volební řád ale nepoháněli. Na všechny případ byli odhodláni neobětovat faktické veto své kurie, které měla ona dosud tím, že vládla více než čtvrtinou všech sněmovních hlasů a mohla tudíž nepříznivou sobě změnu zřízení zemského neb volebního řádu pouhým odchodem zmařit — leč by se jim stenčení počtu jejich hlasů nahradilo formálním vetem ve věcech zřízení zemského a řádu volebního. To také v punktacích bylo opatřeno. Ale status quo byl jim výhodnější. Ovšem oni také nahlíželi, že celý soubor punktačních předloh za ustavičné obstrukce mladočeské provésti nelze a že provádění jich proti tak zjevnému odporu celého už takměř obyvatelstva českého v Čechách nemá mravní oprávněnosti. Leč sami v té příčině iniciativy se nechápali. Staročeši však teprv byli ochotni uznati, že dále o provádění usilovat je marno, anof pořád bylo méně těch, kteří měli odvahu ještě pro punktační předlohy hlasovat. Strana byla rozvrácena celá. Vedení její

už vlastně representovalo menšinu poslanců jejich (hledíc ke stavu při zahájení sněmu r. 1890), jak bylo znamenati při hlasováních. Vůdcové, takměř osamocení, mohli za to míti, že splnili poctivě svůj závazek, že se o přijetí předloh ujednaných u svých stran plnou svou vahou zasadí. Ultra posse nemo tenetur. Zasadili se až do ztráty své veliké popularity, až do obvinění zrady na národu. A tak konečně se cítili oprávněnými vytknouti resolucí zvláštní nemožnost dalšího postupu na dosavadní čáře a prohlásiti se pro odložení. Veřejné osvědčení toho smyslu bylo 14. února 1892 usnešeno a pak uveřejněno. Nevím, z jaké příčiny jsem tehdy nebyl přítomen poradě velkostatkářské o staročeském tomto osvědčení, ač jsem k ní byl pozván, patrně jako člen dosavadní 27členné komise sněmovní, již byly punktační předlohy odkázány. Velkostatkářští důvěrníci vzali na vědomí prohlášení staročeských poslanců v příčině odročení všeho dalšího jednání na sněmu a na počátku nového zasedání sněmu, dne 5. března, vydali osvědčení vlastní odročovací, které trvalo při ochotě jejich k dalšímu projednávání předloh punktačních, ale hradilo se tím, že ono by bylo za daného stavu věci bezvýsledným.

Bylo ovšem nyní třeba v důsledku těchto osvědčení podati odročovací návrhy pro komisi resp. sněm. Redakce toho návrhu šla však poněkud dále, než osvědčení ze 14. února. Podařilo se tuším prof. Kvíčalovi vpraviti do návrhu slova, která opravdu neznamenal více setrvávání na závazku a pouhý odstup od provádění jeho pro jednomyslný odpor národa, nýbrž byla vlastně zjevným porušením závazku. Tím byla zejména věta, že se nevejde dále o předlohách v jednání, dokud plná rovnoprávnost provedena nebude. Vždyť to spadalo do revise jazykových nařízení Stremayrových, jež byla v punktacích zůstavena dohodě účastněných stran, které si v té příčině vyhradily svá stanoviska. Tedy hotový circulus a přece jen porušení závazku. Rieger však na tuto mou námitku, doma v soukromí mu učiněnou, nepřistoupil, trvaje na tom, že Němci nesprávným výkladem punktací a vláda nesprávným prováděním v oboru justičním beztoho také závazek porušila.

Jakmile staročeský návrh odročovací v komisi byl podán, velkostatkáři konservativní, znajíce znění jeho, k němuž přistoupiti nechtěli, podali ústy hr. Karla Buquoy svůj vlastní, který se hradil prostě nemožností dalšího pokračování.*) O prohlášení odročovací a tento k němu se přimykající

*) Oboje osvědčení prve uvedená a návrhy odročovací jsou vytištěna u Srba (Polit. děj. nár. česk. od r. 1861).

návrh byl by se však bezmála klub konserv. velkostatkářů rozbil. Nemilá náhoda přispěla k tomu, že se návrh prohlášení pokládal za plod tajné úmluvy česky smýšlející části klubu, za zády německých členů ujednaný. Když totiž měla se konati výše vzpomenutá porada, hr. Pálfy, jenž byl do ní pozván, maje k tomu titul, vycházeje z domu potkal se se svým sousedem hr. Janem Ledeburem, který ke schůzi nebyl pozván, ježto nebylo k tomu titulu, neboť nebyl členem ani parlamentární komise klubu, ani punktační komise sněmovní. Pálfy ale nevěda to volal na Ledebura, jde-li také k poradě stran odročení punktačí. Ledebur se zarazil říka, že o ničem ani neví; měl za to, že se něco kutí potají bez vědomí německonárodních členů klubu konservativních velkostatkářů a ovšem začal se hněvat a se soudruhy stejné barvy zvláštní porady strojiti. Stálo mnoho práce, než je ukonejšili, ale v klubovní schůzi, které návrh osvědčení odročovacího byl předložen, potom tito národně němečtí členové přece jen své německví rozhodně položili na váhu. Pravili, že v klubu a straně setrvávají, že však s prohlášením a s odročením vůbec nesouhlasí; jsouce odkázáni i sídlem svým na spoluzití s německým lidem, nemožou a nehodlají pry vydati se jeho výtce, že opustili úmluvy. Skoro vášnivě učinili tak hr. Ferd. Buquoy a hr. Engelb. Wolkenstein (jenž vůbec v klubu nikdy slova nepromluvil a snad i pro nezvyklost byl při svém projevu tak rozčilen, až se celý chvěl), hr. Kurt Zedtwitz a nevím, který ještě, takže nám ostatním byla ta schůze nad míru trapnou. Svědčila o zárodcích k jistým novým proudům, jež by mohly rázem ohroziti všecky naděje, které byly kladeny do změny volebního řádu sněmovního, pokud šlo o nápodobení lex Zeithammer v úmluvách vídeňských. Leč i řada jiných, hr. Jan Ledebur, kn. Alfred Windischgrätz, bar. Zessner učinili, ač mírněji, své osobní osvědčení proti. Všech dohromady bylo jedenáct. Dlouho se ještě vleklo jisté napětí z té epizody, ale pohromy z té příčiny klub přece nevzal. Nepochybuji dost málo, že místodržitel hr. Thun viděl text odkládacího prohlášení velkostatkářského i text odročovacího návrhu Buquoyova, než byl k usnešení předložen, a třeba i na nich to ono slohově upravil a změnil. Jsem pak neméně jist, že on byl rovněž navrhovatelem odpovědi vládní, která výsledek vzala s politováním na vědomí, chválíc při tom klub velkostatkářský, že při svém závazku zásadně setrvává. S vládním poděkováním na adresu klubu, který se zřetelem na možné nebezpečí pro konservativní směr punktačí vlastně nejvíce se bál, skončila osudná kampaň punktační.

Jen jedna epizoda zůstala mi ještě na paměti, jež náleží svou věcnou souvislostí do punktačního období. Po odročení dalšího projednávání předloh punktačních uplynul nedlouhý čas. Jednoho dne ráno ku konci dubna r. 1892 čtu v novinách, že vláda zřídila okresní soud v Teplicích (Weckelsdorf) patrně řídic se výkladem, že vyhověla své povinnosti požádavši sněm r. 1888 o dobré zdání a nemusí se na to vázati, že sněm souhlas odepřel. Rozčilen šel jsem hned po snídani do blízké místnosti »Českého klubu«, abych si tam prohlédl různé pražské listy a zvěděl, co tomu říkají. Bylať to pravá puma. Sotva jsem usedl, přichvátal Hubáček, chtěje se mnou m. j. se poraditi, jak se zachová k věci té v listu. Ale už tu byl též třetí — prof. Zucker. Rozjařen, rozčilen, vesel: »To je dobře. Tak se má jednat. To si dám líbit. Taková energie vlády jest nutna, když poslanci provádějí takové pusté scény a obstrukcemi maří jednání.« A tak podobně si vedl. Zrovna nad tím krokem vládním jako nad spasnou obranou autority plesal. Nédlouho na to, přišed do ovzduší rady říšské (jako poslanec obchodní komory pražské) dopsal Mattušovi, aby mu poradil, má-li podepsati mladočeský návrh na obžalobu hr. Schoenborna pro nezákonné zřízení okres. soudu v Teplicích! Mattuš mevrle odpověděl, aby si dělal, co uzná za dobré. A Zucker — podepsal. Tak podlehal tento jinak bystrý a soudný člověk i tuhý obhájce punktačí ušvacující moci prostředří. Byl sice vznětlivý letory, ale politicky vysoce vzdělaný. Co se pak mělo žádati na lidech houfových?

Šel jsem jednou brzo po skutečném odročení jednání punktačních s ředitelem lycea Schlesingerem, předákem německým a členem zemského výboru. Klidně jsme o poměrech hovořili. Tu on pravil: »Die Geschichte von den Wiener Vereinbarungen wird für die Čechen die Historie von sibyllinischen Büchern werden. Die Deutschen werden jedes weitere Mal weniger bescheiden sein.« Tak prorokoval a uvažují-li dnes (duben 1908) stav otázky jazykové u soudů a otázky úřednické skoro ve všech oborech státní služby, zdá se mi skoro, jako by to proroctví nebyvalo docela planým. Boj protipunktační, vedený tak prudce mnohem více z důvodů strannické taktiky mladočeské, než z věcných důvodů národní obrany, měl za následek změnu celé politické posice, přivedl novou stranu, nejradikálnějšími prostředky agitace pracující, příliš rychle na povrch, než aby byla mohla také dost rychle se přizpůsobiti nutnostem vídeňského prostředří, a tak zaplatil český národ zmar punktačí mnoholetými těžkými zkušenostmi a trpí účinky jeho posud. Idea punktačí se pak v různých

podobách znova a znova vrací, nově a nové pokusy vyrovnávací se podnikají, ale za okolností stále nesnadnějších. Zákona pro školy menší nové není dosud, ani zákona o užívání jazyků v samosprávě, po nové české obchodní komoře ve východních Čechách se stále bez úspěchu volá. Ani změna volebního řádu sněmovního by nečinila nyní tolik obtíží, kdyby tenkrát bývala ve smyslu punktací reforma se provedla. Byly by mnohé závaďy už odklizeny, jejichž odstranění nyní nesnáze zvětšuje. Veto kuriové, u nás tak zatracované, v neobyčejné technické propracovanosti hrálo zatím velikou úlohu v t. ř. paktu moravském. Ani přibližně tak daleko nemělo jíti dle punktací v Čechách. Co jest dnes ostatně takové regulované veto proti obstrukci, která za bojů o punktace Mladochechy byla uvedena do sněmu král. českého.

Odročeného zbytku punktací bylo opravdu škoda.

Tajná konference vídeňská u hr. Thuna r. 1898.

Prof. Dr. Emil Ott, od mnohých let zvláštní důvěrník hr. Fr. Thuna, byl počátkem července 1898 ve Vídni a vrátiv se oznámil mně, že mu řekl hr. Thun ihned, jak on k němu přišel, že si chce vyžádati jeho rady v příčině změn veřejnoprávních, které zamýšlí následkem nezdaru svého pokusu o zjednání souhlasu obou stran (české i národních německých) k předložené jim osnově jazykového zákona, kterou zamýšlel na základě § 14 zavést i současného zrušení jazykového nařízení Gautschova. Ne-došed totiž souhlasu Němců pokládá prý další akci za marnou. Snad ještě se odhodlá jednou dáti příležitost parlamentu, aby se o věci vyslovil, ač nedoufá, že by měl úspěchu. Pro tento již takřka jistý případ zjednal si svolení císařovo, zatím zásadní, k návrhům, které předložil v přítomnosti hr. Goluchovského a jiné třetí osoby, jejíž jméno Ott nevěděl. Běží prý o to, aby — po případě po nějaké přechodné době absolutistické — změnil složení parlamentu tak, aby byl k práci způsobilejším. V té příčině již jedná s Rittnerem o sestavení rozličných variant, které by císaři k výběru a rozhodnutí předložil. Ott namítal, že on se politikou nezabývá a tedy se nepokládá s toho hlediště za způsobilého dáti nějaké votum, leč by se jednalo pouze o úsudky s hlediště techniky zákonné. Na to mu řekl Thun, že od něho prohlášení takové očekával a že by mu tedy dal po bok nějakou osobu, o níž je známo, že politické poměry v zemi patřičně zná. Oba prý jedním rázem řekli: Bráť. Na to byl Ott zmocněn vyžádati si na mně slib mlčení na místě přísahy a byl vyzván, aby téhož dne se dostavil do ministerského presidia, kamž přijde i Rittner. Rittner prý, uslyšev, že já mám býti přibrán, bránil se námitkou, že bude příliš mnoho osob zasvěceno. Thun prý ale odpověděl: Das ist schon ausgemacht, darüber wollen wir nicht weiter disputieren. Běželo pak jen dostati ještě nějakého Němce. Ulbricha nechtěl Thun, poněvadž prý je ein Stubengelehrter. Dantschera, jehož jméno bylo jmenováno, nechtěli, jelikož by se mohlo časem říci, že si vybrali klerikála. Tak připadli na černovického Hauke, který vydal spis o ministerské zodpovědnosti. Probrali pak věci, o kterých se má jednati, a Ottovi bylo

řečeno, že v několika dnech obdrží litografovaný projekt různých alternativ budoucího způsobu volby do říšské rady pomocí sněmů, ale s rozličnými způsoby připuštění zástupců V. kurie. Vynechati ji a připravití vrstvy, které se zákonem z r. 1896 domohly práva volebního, o toto právo, považoval Thun za nemožné podotýkáje, že by to snad v severních Čechách vyvolalo revoluci.

Zavázal jsem se po těch sděleních Ottovi »na místě přísahy« slibem mlčení, což Ott asi do Vídně oznámil. Na to v několika dnech došly Otta jmenované proposice Rittnerem vypracované a měli jsme o nich oba předběžnou poradou, ve které jsem vzhledem k poměrům v Čechách dával přednost druhé t. j. restituci volby sněmům na dosavadním základě a ponechání přímých voleb ve všeobecné kurii arcí počtem poměrně zmírněným (t. j. poměrem $353 : 72 = 203 : x$). Ott s mými důvody souhlasil a když konečně pozvání na 28. července (10 hod. v ministerstvu vnitra) došlo, úplně oba ve všem souhlasíce dali jsme se na cestu do Vídně, kamž jsem já zároveň ke konstituování zemědělské rady (Landwirtschaftsrat) jeti musil.

Přišli jsme 28. ráno všickni (já utekl od konstituování Landwirtschaftsratu). Hauke hned z počátku neučinil na nás dobrý dojem, nemluvil vždy jasně a bylo také vidět, že mu není volno při té celé akci. Rittner měl pro vše již obšírný materiál připraven a referoval. Před tím prohlásil Thun, že náš úkol obmezuje se na to, podati mu votum, nikoliv, má-li se tak či onak provést státní převrat či nemá-li se provést, nýbrž votum o nových předlohách, kdyby se rozhodlo, že v těch a těch kusech má ústava býti oktrojírku změněna. My tedy že nemáme na odpovědnosti z toho kroku podílu, ta spadá na jiné osobnosti. My máme pouze raditi, tak jako by se už bylo rozhodnutí stalo o zrušení příslušné části ústavy.

Porady, konané v ministerstvu vnitra, kde Thun též bydlel, trvaly 28./7. od 10—1 a 5—8½, dne 29. od 10—1 a ještě od 2½—5 (po déjeuner, k němuž jsme byli pozváni a kde jsem s hraběnkou, brzo potom onemocněvší, naposledy hovořil a to ponejvíce česky). Chvillemi bylo jednání velmi živé. Hr. Thun mi hned z počátku pravil: Ich hoffe, Sie werden mir recht viel Opposition machen. Načež já ho ubezpečil, že se vynasnažím, a bylo příležitosti dost. Podle dohody s Ottem již dříve učiněné hájil jsem projekt varianty II., tedy obnovu nepřímých voleb (voleb sněmem) dle zemských zřízení, avšak vedle toho zachování páté kurie už trvajících s přímou volbou, jenže ovšem s poměrně zmenšeným počtem mandátů.

Předně, že dvojjatost práva volebního do říšské rady už máme: zastoupení zájmové a všeobecnou kurii a tuto posléz řečenou že nelze více zrušit. Kdyby se však mělo ponechati nejprve sněmům, aby si všeobecnou kurii pro sebe teprv vytvořily, tedy je vůbec nejisto, dosáhne-li se toho v 17 sněmích a neužijí-li většiny v některých sněmích té příležitosti, aby se všeobecné kurie ve své zemi vůbec zhostily, což nemůže býti cílem zamýšlené reformy. Každým způsobem že by vzešly aspoň o počet mandátů ve všeobecné kurii sněmů veliké boje a agitace, a nač dávat hned i sněmům všeobecnou volební kurii, t. j. přeskakovat jednu etapu ve vývoji volebního práva do sněmů a dát tak beze všeho z ruky koncesi, která může třeba ještě býti cennou. Ostatně se musí počítati s tím, že by se při zavedení V. kurie do sněmu přece jen musil povolití značnější počet mandátů a to není lhostejno pro otázky t. zv. faktického veta kuriového v případech, kde zemská zřízení předpisují kvalifikované majority. V Čechách n. př. by podíl hlasů velkých statků (70) na celku členů sněmu ihned klesl pod ¼, jakmile by se dalo nové všeobecné kurii 42 míst poslaneckých ($242 : 4 = 60\%$, $284 : 4 = 71$). S každou eventualitou, která počítá se zavedením 5. kurie napřed do sněmů, aby ty pak mohly teprv volit z té kurie do rady říšské, jsou tedy spojeny veliké nesnáze a nebezpečí, kterých jest lépe se uvarovati. Ostatně jsem nikterak netajil, že pátá kurie, tak jak byla, vytvořila pluralitní právo, poskytujíc volební právo nejenom těm, kteří ho dosud neměli, nýbrž i všem voličům prvních čtyř kurií, což není spravedливо, zvláště uvážili se počet mandátů zájmových kurií s počtem všeobecné. Mínil jsem tedy, že by se mohlo užití té příležitosti, aby se aktivní volební právo v páté kurii obmezilo jen na ty, kteří v kuriích zájmových ho nemají. Avšak hr. Thun — ať už upřímně anebo aby vyvolal debatu a tím ještě větší vyjasnění věci — byl by právě rád vzhledem k sociální demokracii počet mandátů V. kurie co nejvíc obmezil. Proto ovšem nechtěl také nic slyšeti o obmezení volebního práva v V. kurii na ty, kdož ho v jiných nemají. Zde se zdál býti dost tvrdošijným. Také, zdá se, mu nebylo proti mysli, kdyby si byli v některých sněmích dali na čas se zřízením své vlastní kurie páté. Za to Rittner mi skoro venkoncem v těchto názorech přisvědčoval. Vzpomínal jsem si, když brzo po tom zemřel, na toto naše setkání velmi vše.

Konečně nemohl jsem pominouti mlčením, že to přece bude nesnadno, aspoň v Čechách a na Moravě, prostě vzkřísit ustanovení o rozdělení okresů atd., jež platila před r. 1873. Rozdělení volebních okresů jest tu

tak nestvůrné, že nelze je prostě restituovat. Leč hr. Fr. Thun o tom už docela nechtěl slyšet, říka, že celý plán se příliš hatí, jakmile se musí mnoho oktroyovat. V tom že spočívá právě tendence jeho pokusu obmezit objem oktroyírek na nejmenší míru. Tu že se musí tedy přijmout staré rozdělení obvodů, podle kterých sněmy volily poslance do poslanecké sněmovny říšské rady, ať už je jak chce. Znova a znova jsme při probírání jednotlivostí z Čech a Moravy na to reagovali, ale marně.*)

Na konec jsme také ujednávali způsob, jakým by se přechodný částečný absolutismus provedl, zvláštní manifest císařský, jenž by důvody částečného zastavení ústavy vysvětlil a spolu naznačil, o jaký cíl běží. Než by se provedlo znovuzřízení říšské rady na novém základě, měly se arci zákony vydávati způsobem absolutistickým. I tu jsme se dohodli, že by v hlavě každého takového zákona stál poukaz na císařský manifest výše dotčený. Žertem jsem připomenul, že na zákonech z předústavní doby stává ještě podpis ad hoc ustanoveného hodnostáře, n. př. auf allerhöchste Anordnung Ransonnet. A Thun do toho skočil: dazu könnten man ja den Hauenschild nehmen (známý ministerský rada v presidiu ministerském).

Když program byl vyčerpán, odešli Rittner a Hauke; nás však, Otta a mne, hr. Thun zdržel, abychom vyslechli zásady jazykového zákona, o kterém se již v novinách proslýchalo a za jehož tvůrce byl prohlášen vicepresident pražského místodržitelství Stummer (brzo na to s titulem tajného rady povolán za sekčního chefa extra statum do ministerstva vnitra). Thun však nám prohlásil, že on sám jest duševním původcem zásad toho zákona, toliko upravení textu a paragrafování že provedl Stummer. Také nám povídal, že už důvěrníkům mladočeským osnovu tu ukazoval a oni že ji jaksi mlčky přijali na vědomí. My oba nemohli přes to zatajiti své námitky, anoť tam výslovně stálo, že řečí jednací ústředních úřadů a řečí styků jejich s úřady druhých stolic jest jazyk německý. Já pravil, »das ist ja der reine Staatssprachenparagraph«, Ott, že to přece je nezbytný casus belli s českými poslanci, načež Thun podotkl: »Ah, der Kaizl (ministr financí Thunova kabinetu) hat gesagt, sie werden es schlucken«; když však jsem přes to projevil námitku, že není důvodu opouštěti formulí, už jednou přijatou v nařízeních Badeniových, dle nížto

*) Hauke, jaksi stante concluso, když byla přijata restituce obesílacího práva sněmů a zase zachování všeobecného přímého dle principu páté kurie, jal se přimlouvati za tři komory: lidovou (volba dle zásad páté kurie), komoru zemí (volbou ze sněmů) a sněmovnu panskou. To přece jen vyvolalo údiv převeliký.

v řečené právě příčině se setrvává »bei den bisherigen Vorschriften«, odpověděl Thun otázkou: »Ja, lieber Doktor Bráf, so nennen Sie mir doch diese Vorschriften! Weshalb denn so ein Versteckenspielen; man sage es rund heraus, wie es die Wahrheit ist.« —

Změna, k níž měl Thun zásadní svolení císařovo, skutkem se nestala. Závazek mlčení byl arci námi všemi dodržen. Několik let uplynulo, když teprve se objevila nějaká zmínka o tehdejším záměru Thunově v uherských novinách (zapomněl jsem si poznamenati, ve kterých) s připojenou zprávou, že uherské vlivy jej zmařily. Thun, jako se držel místodržitelského stolce, také nerad šel z křesla presidenta ministerstva.**) Když uherští ministři okolo velikonoc 1899 odpírali s ním jednati, tu u příležitosti návštěvy jsem mu pravil, že já i Ott v myslí přátelsky jemu oddané máme za to, že by teď byla chvíle k pěknému odstupu a že by měl užiti té vhodné příležitosti. On však pravil: »Das kann ich dem Kaiser nicht anthun, er käme jetzt in Verlegenheit.« Ale nebylo to na dlouho.**)

Přece se však hr. Thun ještě jednou vrátil k ideálu obesílacího práva sněmů. Na odpoledne 4. února 1906 byli jsme z podnětu hr. Frant. Thuna pozváni k Mattušovi do Zemské banky, Ott a já. Zdá se, že Thuna pohnuly k tomu kroku řeči naše, Mattušova a moje dne 1. února v Českém klubu konané. Hrabě Thun přišed nám vyložil, že dle obsáhlých informací, které si zjednal u rozličných osobností parlamentárních, není naděje, že by Gautschova volební předloha o všeobecném rovném právu volebním nalezla potřebné většiny. Ostatně prý Gautsch dost lehkovážně jednal, dav v lednu slíbiti ústy císařovými Rusínům, že do polovice února volební osnova bude předložena, kdežto ještě po 20. lednu nebyly návrhy z Haliče ani ve Vídni. Pro případ zmaru předlohy mluví prý se o oktroyování, jež Thun při nechuti císařově k oktroyování pokládá za málo pravděpodobné, spíše má za pravděpodobné rozpuštění poslanecké sněmovny. Pak ale budou se nové volby konati pod heslem všeobecného rovného práva volebního a byť nebylo pravdě podobno, že by noví poslanci na počátku

*) Ještě tíže prý Kaizl. Dle sdělení Rezkových prý Kaizl nesl tak těžce přijeti své demise, že »je císaři nemohl odpustiti«.

**) Při tehdejší mé návštěvě mi Thun, pootevřev trochu zásuvku ve stole, pravil: »Da hab' ich vom Škarda (Václav) eine Denkschrift über Beamtenpersonal fragen. Wenn sie zur weiteren Kenntniss käme, so habe ich die ganze Wiener hohe Bureauekratie am Halse.« Chtěl, abych dokonce i ke Kaizlovi šel a mu vysvětlil, že ty věci nelze lámat přes koleno. Ale tu žádal na mně mnoho. Odepřel jsem zdvořile.

zasedání hned si strojili ochotně ztrátu mandátů, přece není bez nebezpečí, necháli se dojíti na nové volby bez nějakého jiného hesla, které by přineslo jinou formuli volební. Za takovou že by pokládal osnovu Hohenwartovu, polovici ze sněmů, polovici z přímých všeobecných voleb rovných. Detaily sice sám ještě nepromyslel, jak bylo viděti, ale dal to heslo jen slabě nadhodit ve »Vaterlandu« a jednal s mnohými lidmi o něm; také Františku Ferdinandovi je hleděl suggerovat. Ústaváctí velkostatkáři prý se mu zdají býti příznivě pro ně naladěni. Neuváděl s kým mluvil, leč podotkl, že oni vlastně jsou dnes všickni pro rozšíření působnosti sněmů, ano mluvili prý o tom, že se musí nyní těžiště zákonodárné položit do nich a dokonce prý jeden řekl k němu: »Wir sind jetzt grössere Autonomisten als ihr.« Z konservativních se dorozuměl se Sylvou Tarouccou a získal pro svou ideu též Bedřicha Schwarzenberga. S Dzieduszyckým též mluvil, který se choval rezervovaně — ale pravil Thun: »Die Polen sind Rechner, sie werden ihren Vorteil wahrnehmen.« Zatím se má z české strany o tom mlčet. Věci by uškodilo, kdyby vyšla odtud neb z konservativních velkostatkářů, spatřovaly by se v návrhu státoprávní pohnutky. Ale obrátil se na Luegra, nechtěl-li by on se té myšlenky ujmouti, do té chvíle neměl odpovědi, leč chtěl s ním o tom ještě promluvit a proto hned večer odejeti do Vídně.

Řekli jsme mu všickni, že ten projekt máme za přijatelný kompromis a že vzhledem k dávnému heslu české politiky má aspoň částečná restituce práva sněmům naději na jistou popularnost aspoň u všech státoprávních stran. Z rozhovoru vyšlo na jevo, že arci problém rozdělení mandátů v sněmích má potíže; k starému způsobu (v zemském zřízení z r. 1861) se nedá prostě sáhnout, poněvadž v některých sněmích je 4. kurie, v Čechách má býti. Tu jsem upozornil, že by snad bylo lépe dáti 4. kurii vůbec jen těm, kteří dosud do sněmu nevolí. Už nebyl tak proti tomu jako jindy; také Mattuš mi sekundoval. Ale ovšem nebude lze upravit volbu ze sněmů ve všech sněmích na jedno brdo; zejména, má-li se míti též ohled na národní minority (Štýrsko, Přímoří, Halič atd.).

V dobré náladě jsme se rozešli. Já myslil dříve už na Hohenwartův projekt, ale pokládal jsem jej za málo nadějný, proto jsem byl odhalenými Thunovými a jeho kuráží velmi překvapen.

Leč všecky předpoklady naše ukázaly se býti lichými. Pomocí Dra Kramáře stalo se skutkem to neblahé všeobecné rovné volební právo, které bylo pro nás ve svém rozdělení mandátů křivdou i ponižením zároveň.

VII.

Badeni a Thun.

Na povolání hr. Kazimíra Badenia k předsednictví v ministeriu měly, jak se vypravovalo, také vysoké kruhy vojenské jistý vliv, ježto on jako místopředseda haličský osvědčoval k vojenským požadavkům největší ochotu a tím si oblibu u císaře upevnil.

Ostatně šlo — dle obecného tehdejšího mínění i také dle Eimových vypravování — jen o rozhodnutí mezi dvěma osobami, mezi Badenim a Fr. Thunem. Thun byl jistě také dobře zapsán. Každý rok účastnil se dobrovolně jako důstojník v rezervě velkých manévrů. Jeho státoprávní minulost nepadala proti němu více na váhu přes sněmovní jeho někdejší řeč o korunovaci; to už patřilo opravdu k jeho minulosti; obávaný a r. 1889 s nedůvěrou vítaný »korunovační místopředseda« získal zatím přízně Němců svým rozhodným vystupováním pro punktace a svými několika příkrými výpady proti Mladočechům. Právě však jeho rozkol s Mladočechy nejvíce asi bránil povolání jeho v čelo kabinetu. Eim mi vypravoval při nahodilém setkání ve Vídni, že on Badenimu doporučel, aby ministrpresidentství nebral, nýbrž aby popustil přednost Thunovi, jenž poměry v Čechách lépe zná a jehož by teprv on, Badeni, vystřídal, až by věci přišly do jiných kolejí. Byl-li či nebyl Badeni ochoten poslechnouti té rady, nevím. Vybrán císařem byl on, a nežli došlo k formálnímu jmenování, přijel do Prahy a měl s hr. Thunem schůzku v zámečku v Stromovce. K ní přibral i J. Ledebura, jako designovaného již ministra orby. O rozmluvě, kterou tam spolu měli, vypravoval mi hrabě Fr. Thun, že Badeni si vedl velmi sebevědomě, projevoval velikou jistotu, že se mu podaří oba národní kmeny v Čechách smířit, při tom prý Ledebura, jenž se do řeči pletl, dost s patra zkrátka odbýval. Thun dle sdělení, která mi tehdy učinil bezprostředně po té rozmluvě, radil prý Badenimu, aby Čechům v oboru kulturním a blahobytovém učinil vše, co vůbec bude moci; pokud ale půjde o požadavky politické, zejm. jazykové, aby nic nesliboval a nepovoloval, dokud nebude míti obě strany, českou i německou, pod jedním kloboukem.

Celkem bylo patrné, že hr. Thunovi od jmenování Badenia nebylo volno. Sám mi vypravoval, že jeho matka, jakmile zvěděla o jmenování

Badeniově, důtklivě mu radila, aby úřad svůj složil; on ale byl příliš rád místodržitelem, že se nemohl odhodlati k resignaci.

O Badeniově neznalosti zdejších poměrů kolovaly ovšem záhy celé legendy. Některé maličkosti se mu daly odpustiti, ale mohl se snadno uvažovati nepříznivého dojmu, kdyby se byl jen opatrněji choval, aspoň svou neznalost nemoudrými otázkami zbytečně neprozrazoval; velcí páni přece umívají nesnáze podobné elegantně přeplavat. Tak u něho n. př. byla deputace z Warnsdorfu. On, jak slyší to jméno, ptá se »Warnsdorf? Was ist Warnsdorf, wo ist das?« Velké pohoršení. Rakouský ministrpředseda »neví nic o Warnsdorfu! Přišel k němu prof. Jar. Čelakovský, jako předseda Ústřední Matice Školské. Badeni o ní a její existenci ovšem neměl ani tušení, a když slyšel, že také gymnasia vydržuje, n. př. v Hodoníně (Goeding. — »Wo ist Goeding?«), pravil: »Aber wer gibt Ihnen das Geld dazu?« S potutelným úsměvem mi vypravoval hr. Fr. Thun, že mu řekl Badeni hezkých pár neděl po svém nastoupení, o vánocích 1895: »Aber das könntest du den Čechen doch machen, dass Du ihre českischen Eingaben bei der Statthalterei českisch erledigen lässt.« I divil prý se velice, že se to děje ode dávna, zvláště pak od jazykových nařízení Stremayerových, o nichž prý Badeni té doby ještě neměl potuchy.

Kdy a proč došlo k prvnímu napětí mezi Badenim a Thunem, jest mi neznámo, jisto jest, že Thun mu nabízel už před koncem r. 1895 své odstoupení. V novinách udržovaly se zprávy o vzájemné neshodě obou dlouho, byly zjevně někým úmyslně živeny a možno že Badeni chtěl se konečně opravdu Thuna zbýti, aby učinil něco příjemného Mladočechům, aby jim zjednal laciný úspěch. Mělo se obecně za to, že zejména Kaizl žádal té oběti. Též není pochyby, že odstoupení Thunovo ve veřejném mínění jejich strany a celé tehdejší radikální veřejnosti české přijato bylo jako úspěch mladočeský. Thun sám s tou otevřeností, která u něho někdy až překvapovala, řekl mi jednoho dne, ještě když byl místodržitelem: »Ich war zu brüsk gegen die Jungtschechen und bedauere es. Manches wäre ruhiger verlaufen.« Zejména ho mrzel jistý ostrý výpad, jež jednou učinil proti Tilšerovi. Ano, on šel tak daleko, že poměr svůj k Mladočechům chtěl napravit a radil se se mnou jednou o tom, s kým z nich by měl za tím účelem styky navázat. Mně napadl Čelakovský, avšak já ovšem prostředníkem jsem býti nechtěl, byl jsem tehdy z doby punktační i předpunktační jistě ze všech Staročechů nejméně oblíbený mezi Mladočechy. Ježto však jsem, vcházeje k Thunovi, viděl zrovna do předsíně vstupovati

Randu, obrátil jsem Thunovu pozornost na tohoto, jakožto vhodného sprostředkovatele sblížení s Čelakovským. Sprostředkována pak byla opravdu schůzka s Čelakovským a konala se, aby nebylo žádné nápadnosti, v atelieru Brožíkové, kdež se oba jako náhodou setkali. Výsledku — aspoň okamžitého — ovšem neměla a krise Thunovská propukla, když Thun žádal na Badeniho ochranu jako místodržitel proti útokům mladočeským ve sněmu a to po případě právo k rozpuštění sněmu, což Badeni mu odepřel s tím odůvodněním, že by se s okamžitým cílem jeho politiky nesrovnávalo. Fr. Thun té doby vyžadoval si často mých návštěv, při kterých mi předčítal své i Badeniovy dopisy až do rozhodného Thunova dopisu na kabinetní kancelář a odpovědi Braunovy. O těch návštěvách učinil jsem si podrobnější záznamy, jež tuto následují:

Dne 15. prosince 1895 byl jsem u hr. Thuna. Před tím byly — jak se pravilo, přičiněním Eimovým — vpašovány do novin zprávy o zamýšlené demissi Thunově pro neshody s hr. Badenim. Zejména přinesla »Politik« — jak se podobá, z téhož pramene — senační zprávu, že přijde do Prahy na místo místodržitelské nějaký arcikníže, jemuž má býti přidělen adlatus. Hned na to objevil se Thun ve Vídni, což bylo ve spojení uváděno s pověstmi o jeho demisi, načež ale prohlášením Badeniovim a článkem »Fremdenblattu« věc zase uvedena na pravou míru. Thun mi pravil, že vůbec pro tuto věc ani do Vídně nejel, nýbrž pouze k vůli rozmluvě s Badenim o nastávajícím sněmu, o kteréžto návštěvě se již v Nalžově při pohřbu hr. Taaffa s Badenim umluvil. Cesta tedy s demissi nesouvisela. Jelikož však pověsti tak okázale se šířily, smluvil on sám s hr. Badenim, že tento se o dementi postará. K tomu dodal hr. Thun, že již dvakrát sám nabídl Badenimu demissi, ale tato nebyla přijata. Z Mladočechů žádal prý Kaizl*) v rozmluvě s Badenim demissi Thunovu. K tomu dodal Thun, že sám pokládá své postavení za neudržitelné a že nepochybně užije nejbližší vhodné příležitosti k odstoupení, zvláště kdyby jemu od Badeniho snad v nějaké věci nebylo dáno za pravdu. Radil jsem mu, aby si prostřednictvím Randy, jehož návštěva v té chvíli právě byla hlášena, zjednal styky s Čelakovským (jehož on dříve mi dvakrát chválil jako »idealistu«, s nímž měl známost z času svého poslancování, když ještě sám byl členem poslanecké sněmovny). Na tu radu přistoupil, načež jsem odešel činně místo Randovi.

*) Jak s tím souvisely zprávy novin o t a j n é návštěvě Badeniho u Kaizla, není mi známo.

Byl iritován dopisem »Pester Lloyd«, kdež se vyslovovalo, že hr. Thun sám uzná potřebu své demise. Dopis otiskla »Politik« tvrdíc, že má marku tiskové kanceláře. Na mou poznámku, že polský jeden časopis mluví o Windisch-Grätzci jako Thunově nástupci, což že považují za lichý nápad — odpověděl: Proč? Já: Vždyť přece W. G., který ne bez mrzutosti a sklamaní odstoupil, nepůjde za místopředsedu pod svým nástupcem. Thun: Proč ne? Ze své vůle arci ne, ale, bude-li to na něm žádáno od císaře, jako svého času na mně, udělá to. Já na to se zmínil o jménech, která se už po městě uvádějí. Shodli jsme se, že Ferdinand Lobkovic nemá potřebné ráznosti a samostatnosti. On pravil: Z úředníků nevidím žádného: Spens-Boden touží zpět k justici; Stummer má brzo doslouženo, Coudenhove neumí dost česky, ačkoliv by byl jinak perfektní úředník. — Ze šlechticů byl by kromě Windisch-Grätze též Buquoy, Vojtěch Schoenborn, Karel Schwarzenberg ml. (a snad později Bedřich). Pravil, že je v rozpacích, koho by mohl místo sebe navrhnouti, kdyby odstoupil.

O Badenim pravil, že neví, je-li upřímným. Zdá se, že u něho je hlavní věcí polská neupřímnost. »Die polnische Unaufrichtigkeit«. Jemu (Thunovi) říká, že si nepřeje, aby šel. Ale neustále zprávy novin o demissi Thunově snad přece nejsou bez spojení s ním. Mladočechy sice pořád vábí, ale nemá prý ani myšlenky, co jim koncedovat. Žádal prý Thuna: »Mohl bys přece česká podání česky vyřizovat« a byl podiven slyše, že se to beztoho děje. Neměl tušení o existenci Pražákova resp. Stremayrova jazykového nařízení!*) Neví sám, co může pro Čechy udělat a zdá se, jakoby je jen vodil za nos, aby si připravil hladší situaci. Při tom stále mluví s Mladočechy, ale jiných lidí se ani neptá, ano, když mu Ledebur začal mluvit o politice, řekl prý: »Die Herren (t. j. ministři) sollen sich nur um ihre Ressorts kümmern, die Politik mache ich selber.« — O zamýšlené adrese řekl prý Badenim Mladočechům, že neví, co jí chtějí docílit.

Thun mi předčítal odstavec ze svého dopisu Badenimu. Připomíná v něm, že již nabídl své odstoupení; chceli ho ale Badenim držet, pak aby Mladočechům dal na srozuměnou, že by nepřátelské jednání jejich proti místopředsedovi na sněmu musil pokládati za nepřátelské jednání proti vládě.

*) Připomnělo mi, co Rieger vypravoval, jak za Potockého nevěděli v ministerské radě, co je pragmatická sankce. Ale Taaffe prý řekl: Ist ein Hofdekret der Maria Theresia.

Konečně mi sdělil, že Čelakovský na Randovo vyzvání si vyžádal třídenní rozmýšlenou, má-li se s Thunem sejít. Ale že na to přistoupil sejít se jako náhodou na třetím místě. Schůzka (v Brožíkově atelieru) měla se konati dneš (19. XII.). Úmysl měl Thun zavést »nezávazný rozhovor«, v němž mu chtěl naznačiti své stanovisko, zejména, že nemůže se na něm žádati, aby s patra po česku odpovídal, když se k tomu udá náhlý podnět — jinak, že mu nenapadá odpirati české zodpovězení interpelací, české oslovení při zahájení etc.

Za chybu svou uznal, že při odpovědi na interpelaci o rozpuštění bývalého akad. spolku učinil výpad na Tilšra jako c. k. profesora, který tu interpelaci též podepsal.

Velice se horšil na staročeské listy pro jejich vystupování proti Kaizlovi, za příčinou jeho řeči při budžetu, v níž mluvil střízlivě o státním právu.

Dne 4. I. 1896 u místopředsedy.

Přečetl mi svůj několik dní před tím odeslaný dopis státnímu radovi Braunovi, ve kterémž prosí J. V. o dovolení, aby směl podati demissi na své místo jako místopředseda. Uvádí v něm, že dvakrát již dal své místo k dispozici ministrpředsedovi, že v německých, polských i cizozemských listech označován jest neustále za překážku smíru, ve sněmu že je předmětem útoků, na kteréž neodpovídá, že však by déle nemohl snést opakování takových výjevů a kdyby J. V. ustanovil, aby na svém místě setrval, že by to mohl jen učiniti tehdy, když by nebylo mu bráněno na osobní útoky odpověděti. Máje jediný cíl, sloužiti císaři a dobru říše, že ochotně odstoupí, kdyby měl býti pokládán za překážku pro uskutečnění intencí J. V. Od státního rady Brauna dostal odpověď, že bude dopis jeho dneš (4. I.) v rukou císařových. On sám, hr. Thun, netajil se přesvědčením, že nerad půjde, jelikož si na svůj úřad přivykl a zastává ho, dle svého mínění, v interessu země.

Přešli jsme na záležitost jednání o vnitřní úřední řeči, o kterých zrovna v posledních dnech došlo jednak k odhalení Eimovým, že vláda považuje zřízení kurií dle přání Němců a zavedení české vnitřní úřední řeči za nerozlučnou akci. Tu opakoval, že ministrpředseda jedná ukvapeně a bez potřebných informací. Že vskutku Mladočechům ji slíbil, že o tom mluvil s Lippertem a maršálkem Lobkovicem. Lippert pravil, že pro svou osobu nic by proti tomu neměl. O způsobu provedení ale že

Badeni neměl jasného obrazu. Nevěděl o existenci jazykových nařízení Pražákova a Stremayrova; představoval si věc jako jednoduchou podle vzoru samosprávy. Na námitku, že to předpokládá prohlášení jistého území s výhradně českou a jiného s výhradně německou úřední řečí, odpověděl, to že nejde, jelikož vede k roztržení země. Zavedení takového, aby všecko vnitřní jednání v každémkoliv okresu země (dělo se) dle jazyka, v němž jest učiněno podání, sám Badeni zase odpíral, jelikož jest v německých okresech množství úředníků neznalých češtiny. Na Thunovo upozornění, že by se mělo začít nejprve s upravením vyučování oběma zemským jazykům ve školách, aby předběžná podmínka zavedení rovnoprávnosti byla splněna — odpověděl prý Badeni: Nu to by se nařídilo, že za tři léta každý, kdo chce se stát úředníkem, musí se vykázati znalostí obou jazyků zemských.

Mimochodem podotkl hr. Thun, že již před 3 roky sám se u císaře přimlouval za koncessi v otázce úředního jazyka tak, aby mělo to ráz koncesse učiněné na podnět Staročechů, a že si císař nyní na to vzpomněl a pravil: »Sie waren ja auch dafür.« Od ministrpresidenta dostal rozkazy v příčině úředního jazyka, ale prý silně zakličkované (»verklaussuliert«) a dal si vyhledati všeliké návrhy v té věci ve sněmu podané.

Také v rozmluvě podotkl, že Badeni v ý h r a d n ě takměř jedná s Mladočechy, že jinde informací nehledá, že se samými ministry n. př. s Ledeburem o českých věcech nemluví — zkrátka, že je informován hlavně Eimem. Na velkostatkáře prý naléhal, aby se chovali k Mladočechům přívětivě, a zlobí prý se na staročeské listy, že kritisují jednání Mladočechů.

Co do možných nástupců mluvil Thun o S t u m m e r o v i a C o u d e n h o v o v i, za nemožného pokládal Sagassera. Ze šlechty měl za to, že by mohl kníže Ferd. Lobkowicz býti jmenován, ač o jeho způsobilosti má pochybnosti, při vši účtě osobní.

V neděli 12. I. 1896.

Místodržitel přečetl mi dopis Badeniho, ve kterém tento sděluje, že nabídku demisse státnímu radovi Braunovi poslanou odevzdal císař jemu, hr. Badenimu, k vyřízení; Badeni žádá, aby složení úřadu odložil až po sněmu, ježto by jinak přišla vláda do rozpaků. K dotazu jeho (Thunově), zdali by v případě skandálů proti osobě jeho podstoupených hr. Badeni zmocnil jej k rozpuštění sněmu, odpověděl zároveň hr. Badeni negativně, odůvodňuje to interesy vlády, které to nyní nedopouštějí (t. j. uh. vy-

rovnání). Zároveň psal Braun, že dopis Thunův J. Velič. přijal, o loyálnosti a oddanosti místodržitelově hluboce jest přesvědčen, dopis že odevzdal Badenimu »zu der ihm geeignet scheinenden Beantwortung« (tak asi to znělo). Místodržitel na to poslal dopis Badenimu, ve kterém dal vycítili, že běře list Badeniho za projev úmyslu nedržeti Thuna, a že dává demissi. Opis přípisu Badeniho a svou odpověď zároveň přiložil k novému listu Braunovi, ve kterém oznamuje, že demissi podal, že zároveň vyslovuje ochotu, bude-li to přáním J. V., až do konce sněmu setrvati »jako věrný voják císařův, který čeká na svém stanovišti, až bude vystřídán«. — Probíral pak Thun znova všechny kandidáty a ještě vyslovil pochybnost, najdou-li schopného a zároveň ochotného nástupce, konečně prý snad ještě budou ho žádati, aby setrval. Podobá se, že Badeni chtěl rychlým uveřejněním zprávy o této demissi pokusiti se o jisté umírnění národních protiv na sněmu, jejichž zostření (ovšem mylně) bylo přičítáno v polských a vídeňských listech Thunovi.

*

Sám jsem s Badenim ponejprv a naposled mluvil, když už byl místodržitelem Coudenhove. Zlobil se strašně na staročeské listy, že mu kazí politiku: »Es braucht nur eine kleine ironische Anspielung auf die jetzige vernünftigeren Haltung der Jungtschechen in der »Politik« oder im »Hlas Národa« zu stehen und schon merkt man in ihren Reihen einen Rückfall.« Vypptával se po mém úsudku o Eimovi, Heroldovi, Kramáři, Kaizlovi atd. Chválil jsem posléz řečené dva jako nejvzdělanější osobnosti mezi Mladočechy. O jiných jsem mluvil opatrněji, ale ne tak, abych u něho podvracel respekt před nimi. Dojem, který na mne osobně Badeni učinil, nebyl tuze příznivý. Bylo příliš zřejmo, že nezná ani lidí ani poměrů zdejších, a bylo mi líto, když jsem zvěděl od Riegra, který Badenia o své újmě byl navštívil, že Rieger mu radil »vor einem kleinen Staatsstreich nicht zurückzuschrecken«, mysle tím ovšem na otázku jazykovou a autonomističtější úpravu poměrů, která se od Badeniho v mladočeských kruzích obecně očekávala. Něco pravdy na tom očekávání bylo. Teprve za Thuna, r. 1898, u příležitosti porad, o podobném předmětu u něho ve Vídni konaných, jsem nabyl dokladů, že opravdu už za Badenia k ozdravení parlamentu, obstrukcí ochromeného, pomýšleli na návrat k obesílacímu právu sněmu.

Především šlo však mladočeským politikům o veliký clou, o úspěchy na poli jazykové otázky. Tu byli svou nedávnou minulostí morálně nejvíce angažováni. Z článků Eimových v Nár. Listech nebylo nesnadno vyroz-

uměti, že on radil Badenimu, aby za jazykové nařízení, které by uvedlo češtinu jako vnitřní úřední jazyk vedle němčiny, Němcům něco dal, zejména kuriové právo ve sněmu, o něž oni té doby mnoho stáli. To bývalo by asi tak ve směru rady Thunovy před nastoupením Badeniovým.

Čím déle se přípravy táhly a čím více se proslýchalo o vyjednáváních Badeniových s pohlaváry mladočeskými, tím větší bylo obecné vzrušení. Mluvě o těch záležitostech jednou náhodou s místopředsedou Coudenhovem pravil jsem mu: »Excellenci, připomeňte jen předsedovi ministerstva hnutí, které vyvolala u Němců nařízení Stremayerova. Nyní jde o něco více, o vnitřní úřední jazyk. Bude státní moc dost silná, aby zlomila odpor, který z té příčiny hrozí? Já bych mu radil, aby nečinil na cestě jazykových nařízeních kroku, dokud Němce něčím nezíská, aspoň volební kurie ve sněmu nezabepečí, což teď jest jedním z jejich nejaktuálnějších požadavků«

Hrabě Coudenhove mi slíbil, že to Badeniovi poví jako moje mínění. Neměl jsem tušení, že se podobně vyjádřil také Zucker. Ale Rieger, když jsem mu podle pravdy pověděl obsah své rozmluvy a vzkazu, nad míru se rozhorlil a pravil: »Abych Vám pravdu řekl, tahle Vaše rada mi připadá jako zrada na národu.« Po několika dnech, když se Coudenhove vrátil z Vídně a já z nějaké jiné příčiny byl u něho, ptal jsem se, vyřídili-li panu ministrpresidentu, co jsem mu řekl. On, že ano, že vyřídil. Já tedy: »Und darf ich fragen, was er gesagt hat?« — On: »Was er gesagt hat? Nachdenklich ist er geworden, aber hat nichts gesagt, und ich selbst, der Statthalter, habe keine Ahnung, was er thun will.«

Když byla uveřejněna jazyková nařízení Badeniova, byl to ovšem tak ohromný triumf Mladočechů, že byla vítězosláva jejich pochopitelná. Staročeši to dovedli až na punktace, tu ale jest viděti, co dovede silná, rázná politika. Neviděl jsem nikoho tak nezištně, opravdu ideálně z toho úspěchu odpůrcova se těšit, jako Riegra a Mattuše. A pravdu sluší říci: vědomí českého úředníka se nemálo pozvedlo a nedlouhým trváním těch nařízeních aspoň důkaz byl podán, že se stroj státní ani nesřítí ani nepoláme, když také do svatyní vnitřního úřadování pronikne čeština. Arci hůře bylo se silou, již bylo třeba k zachování vydaných nařízeních v platnosti. Rezek, tehdy již v ministerstvu vyučování na místě, k němuž Thun, ani se mne neotázav, doporučil nejdříve mne,*) vypravoval mi, že Pacák a Kramář,

*) Zvěděl jsem o tom teprve za dlouhou dobu od Otta, jemuž Thun to pověděl. Tázán jsem z Vídně nebyl a nejednalo se se mnou, návrh se tedy odbyl tam.

jdouce od poslední rozmluvy s Badenim, kde se rozhodlo o vydání jazykových nařízeních v jejich pak uveřejněném znění, sami si vzájemně projevovali pochybnost a obavu, zdali ho (Badenia) přece jen nezavlekli příliš daleko. Zavlekli. A snad by se to nebylo stalo, kdyby byl na živu zůstal Eim.

Nevím, bylo-li před vydáním řečených jazykových nařízeních nebo po nich, když přibyl do Prahy pan Charles Benoist, profesor veřejného práva v Paříži a redaktor politické části Revue des deux mondes. Byl v Průhoncích a hr. Sylva-Taroucca m. j. i na mne mu dal doporučení. Sešli jsme se »u modré hvězdy«, kde on bydlel,*) a tu jsem mu také na otázku jeho dal charakteristiku Badenai, že je věrným služebníkem svého pána a člověkem nejlepších záměrů, že však mu schází potřebná znalost západorakouských poměrů, aby své krásné úmysly mohl také provádět. Ani že nemá dost důvěrného kontaktu s druhými instancemi, mysle příliš, že správu veřejnou lze v Čechách provádět jako v Haliči. Benoist pak uveřejnil v jednom francouzském listu výsledky svých výzkumů a m. j. opravdu také, aniž ovšem jméno autorovo udal, uvedl můj úsudek jako úsudek z národních kruhů českých. »Politik« se tehdy na neznámého původce toho úsudku velmi rozeznila. Poznenáhla přišlo však u nás mnoho lidí k poznání, že Badenai sice byl člověkem nejlepších záměrů, ale že svou neznalostí poměrů a z části zaveden Mladočechy, po brzkém a velkém úspěchu lakotnými, nejvíce prospěl rakouským Němcům.

Vyjednávalo se pak s Jar. Čelakovským, který však činil veliké finanční nároky. Na Rezka upozornil pak Hartl, tehdy sekční chef, který s ním byl zároveň v Karlových Varech a tam se s ním mnoho stýkal.

*) Se smíchem mi vypravoval, že první slovo, které k němu pronesl Dr. Lad. Pinkas, bylo, jak mohl jíti do tak německého hotelu? — Jakobych já — pravil s ironickým smíchem Benoist — měl věděti, že se hotely u Vás třídí dle národnosti a které jsou české a které německé!

VIII.

Ve sněmu.

Volby sněmovní z r. 1883 ještě se daly namnoze v idyllických poměrech, jaké charakterisovaly náš staročeský »ancien régime«. Také moje volba v Žamberku za venkovské obce okresů Žamberk a Ústí n. Orli.

S tlukoucím srdcem přijel jsem do Žamberku, kde jsem nikdy před tím nebyl, maje jaks taks v mysli urovnána vůdčí hesla řeči, kterou jsem chtěl k voličům promluvit. V noci jsem málo spal a ráno časně pokukoval záclonami oken svého pokoje v hostinci na přijíždějící vozy s pány voliči. Před dobou ustanovenou k počátku volby, vešel jsem, doprovázen okresním starostou Mazurou, bývalým spolužákem a přítelem Albertovým, do síně; byl jsem jím představen a žádal jsem, abych směl k pánům voličům promluvit. Byli mezi nimi někteří kněží, hlavně však lidé selského rázu. Prohlíželi si mne dost chladně. Promluvil jsem. Rozumí se, že jsem začal hesly »velké politiky«: státním právem, autonomií, rovnoprávností atd., velmi vzletně, jak se patřilo podle názorů, jež čerpal člověk z lektury novin o vyspělosti voličstva. V posluchačstvu, jež jsem přece chtěl zapadnout, uchvátit, ani mrknutí. Ticho, chlad. Zlobil jsem se v duchu a jak. Přešel jsem tedy na jiné věci. Domovské právo, křivdy, jež přináší chudé venkovské obci. Projevy souhlasu. Tuláctví, potřeba opatření. Velký souhlas. Zkrátka, jak jsem přešel na věci praktického zájmu, roztály ledy a dostavil se kontakt s posluchačstvem. Nevím k čí radě už dříve mi dané, jsem na konec i něco slov německých promluvil k několika do volebního okresu patřícím voličům německým, což mi nikdo ve zlé nevykládal, ač se již nepamatují, získala-li mi má zdvořilost i jejich hlasy. Tuším, že ano. Byl jsem arci zvolen. Že se mohou s důvěrou a bez ostychu na mne obracet ve všech svých potřebách, které se dají s prospěchem veřejným srovnat, řekl jsem voličům již v řeči. Po volbě rozloučení a návrat. Nepomyslel jsem, že jsem to v Žamberku promluvil k voličům ponejprv i naposled. Mezi šestiletím jsem se sice hlásil u pana Mazury a jiných, že bych přišel na nějakou řeč k voličům, ale odkládali to oni sami, že není nálady, že by nikdo nepřišel. Jen u příležitosti svěcení škol a pod. jsem byl několikrát v obou okresích. Jinak ale měl jsem hojnou příležitost o záleži-

tosti místní, zvl. silničné a školské, v Praze se starat. Na konci se přece hlásalo, že jsem se o své okresy nestaral. R. 1889 už mne nechťeli voličové před samou volbou připustiti k řeči, jen v Ústí a Kyšperku jsem před tím měl schůze, o nichž však se zmíním na jiném místě.

Tak jsem tedy se stal poslancem. Místo, jež jsem si přišel pozdě vyhledat, našel jsem volné pod samou galerií, ale byl jsem odškodněn, maje za souseda Dra T. Černého. Pak mne zvolili do komise pro domovské právo a dali bezděky příležitost, abych dodržel, co jsem voličům slíbil. Na štěstí zůstala z náhle ukončeného zasedání předcházejícího zpráva komise o žádostech za změnu domovského práva nevyřízena a tato zpráva byla reformě nepřízniva, tak že jsem ji nyní zvrhl. Jak možno rychle sebral jsem materiál statistický, sehnal trochu historického přehledu. Mohlo to vše být důkladnější. Ale zpráva zjedнала mi přece úplný souhlas hr. Jindřicha Clama, spolučlena komise, který od těch dob choval pro mne vždy jistý zájem. V klubu se srazily zájmy měst a venkova. Já neustoupil. Ve sněmu provokoval nás Dr. Russ zbytečně vytýkaje, že mluvíme česky, že bychom pro dorozumění měli užívat němčiny. Tilšer seděl ve středu hned mi nahoru vzkázal: nemluvit slova německy. To se mi nezdálo. Umínil jsem si napřed Russovi německy vyjasnit stanovisko a pak in merito naschvál mluvit česky. Za prvních několik vět, jež jsem ve sněmovně promluvil, sklídl jsem rozhorlené oho! (z českých lavic, že jsem začal německy), i Bravo! (z velkostatkářských, když jsem řekl, že užívám jazyka Russovi srozumitelného z kurtoisie, jaké my jsme zvykli, ale s protestem proti jeho požadavku) — potom si mne ovšem Neruda v Nár. Listech podal a leckde ještě z toho kořistili, že jsem ve sněmu, řečně tam ponejprv, začal německy. Že však má zpráva byla též od Němců uznána a zejména od Dra Russa z míry pochválena a že jsem i na místě zpravodajském svou věc vedl živě a ve věci aspoň snad nikoliv neobratně, měl jsem přece jen dobrý počinek.

Mnoho příležitosti k platné působnosti jsem sice během prvních let neměl; jen otázku tuláckou — také závazek naproti voličům — jsem mohl netoliko ještě r. 1883 u jisté konkrétní příležitosti, nýbrž roku následujícího z širšího i vyššího hlediska probrati v podrobných návrzích o pracovních donucovacích,*) jež se však ve sněmu potkaly s odporem Dra Walderta, který v té věci zastupoval, tuším, názory výboru zemského.

»Státoprávní klub« poslanceký, zahrnující Staročechy, Mladočechy,

*) Obě příslušné zprávy sněmovní, o domovském právu a o pracovních, vydal jsem r. 1885 zvláště tiskem pod souborným názvem »Dvě nutné opravy«.

jehož jsem se stal členem, zasedával v Měšťanské besedě. Bylo v něm zpravidla něco napětí.

Protivy staročeské a mladočeské nezmizely sloučením v jeden klubovní svazek. Propukávaly při každé příležitosti. Byl tu ne jeden poslanec zvolený vlastně proti vůli staročeského vedení, jako Herold, Engel,*) zejména ale reprezentovali Tilšer, Ed. Grégr, Tůma ostřejší křídlo. Mladočeští poslanci záhy si též osedlali nového předsedu budějovické obchodní komory, knížete Františka Lobkovice, kterého nastrokovali při různých příležitostech k podání návrhů vedení klubovnímu ne právě vítaných. Sluší ovšem doznati, že Rieger, ač jinak ideálně shovívavý a jen o věc dbající člověk, měl jako předseda, řídicí shromáždění, dvě chyby; sám se při živosti své letory nemohl zdržeti, aby skoro do každé věci nemluvil a pak nebyl ke zdoluhavým řečníkům trpěliv. Tak si sám způsoboval mnohou nepříjemnost osobní. V celku nepůsobil klub dojem nějaké imponující politické neb státnické moudrosti, ač obsahoval dosti lidí značnou měrou vzdělaných; ale ve své veliké většině jevil se býti shromážděním mužů vybrané počestných, vážných a svědomitých. Také ostatně na straně německé bylo množství osobností vzdělaných a nadaných. Lidí s jistým širším rozhledem a hladší formou, řekl bych: světovějších, bylo asi mezi nimi poměrně více než mezi námi.

Společenské styky naše s německými poslanci byly také skoro vesměs příjemné přes to, že někdy vzplanula prudší debata politická. Hlavně živěny byly politické debaty jazykovým sporem, účinkem hnutí, jež způsobila jazyková nařízení Stremayerova. V prvních letech se soustředil ostatně politický rozhovor hlavně do rozpočtové debaty a tu jsem poznal a ocenil záhy Plenera. I sám celkem suchý, ale přece vášnivý způsob řečnění tohoto osobně tak pramálo příjemného člověka působil na mne nemalým dojemem, ať nic nedím o bohatosti myšlenek, břitké plynosti řeči a bezvadné stylisaci beze všech zevních pomůcek, nejvýš někdy s nějakým číslem na malé ceduličce. Nyní po mnohých letech, jež od tehdejších vášnivých zápasů uplynula, naplňuje mne podivením, že bezprostředný dojem řečí Plenerových (o jiných nemluvě) mi nevštípil stejnou představu, jakou mi nyní vštěpuje čtení jeho tehdejších řečí, že totiž on byl vlastně

*) Rieger, v jehož rodině býval Engel v mládí jako doma, nepokládal Engla za dost »seriósního« a vzkázal mu, aby se raději do politiky nepletl; po letech, když Engel platil mnoho u císaře, byl jaksi moudrou hlavou klubu mladočeského a měl býti ministrem, vzpomněl si Rieger často na to vzkázání.

povážlivější, třeba ne zjevný velkoněmec, nežli jiní, kteří za takové byli výslovně pokládáni. Také Herbstovy řeči byly obsažny, ale mluvil tónem vadivé báby a vše jako lučavkou rozkládaje působil dojmem nepříznivým. Schmeykalovo řečnění působilo bodrým prsním tónem víc než hloubkou a svěžestí obsahu, Russ mluvil pěknou formou krasodušně; tenkým hlasem, trochu profesorsky, leč s vášní pod hladkou formou tajenou, prof. Knoll; jadrně se suchým humorem obchodníka širokoramenný a bystrý tkadlec (říkali punčochář) Wolfrum. Na lavicích velkostatkářských byl nejohavnivějším starý kníže Karel Schwarzenberg, pravá sopka, protiva tichého přednesu a vypilované stylistiky Jindřicha Clama, který měl nejenom každou myšlenku, nýbrž i každinký obrat slovní pečlivě uvážen. Ačkoliv byl kníže Schwarzenberg u Němců nepopulárním, přece i mezi nimi mnozí, šlo-li n. př. o zájem zemědělský, podávali se rádi úchvatnosti jeho řeči. Ovšem řečník vášnivý s tak živou letorou snáze i bezděčně ranil, a velmi často úmyslně. Činil dojem, že už jaksi z tradice je stále naladěn opozičně a na vládu měl pífku vždycky. Vůbec pak převládal způsob řečnění pathetického též u většiny našich českých řečníků. Potrpěl si na ně i Ed. Grégr, jemuž Rieger říkal, že mu svědčí spíše humor než pathos; z nových Herold i Engel až příliš patheticky řečnili. Starého Trojana jsem poznal ovšem už jako muže ve věku silně pokročilého, ale Havlíčkovy satirické verše se na něho hodily napořád. Byl člověk ryzí a vřelý vlastenec, ale nekonečný povídal.*)

K událostem pro mne nejzajímavějším z počátku mého působení ve sněmu náleželo seznámení s hr. Lvem Thunem. Moje zpráva o opravě domovského práva je způsobila. Některý den po rozdání té zprávy ve sněmu oznámili mi z knihkupectví Ottova, že se tam poptával po mé adrese hr. Lev Thun, chtěje mne navštívit, že mu však řekli, aby se nenamáhal, ježto by mne snad ani nestihl, kdežto já zajisté rád přijdu k němu, když zvím, že si přál setkat se se mnou. Šel jsem tedy k němu do Thunova paláce v Ostruhové (později Nerudově) ulici, kdež bydlel po čas sněmu v 2. patře do dvora. Přivítal mne s vážnou zdvořilostí a hned sáhl po mé zprávě. Nemálo mi lichotilo, když jsem ji uviděl plnu poznámek; jednotlivé věty neb slova podtrženy, přípisky, otazníky — jen se to vším takovým hemžilo. A hned jsme se pustili o ní do rozhovoru. Jen z části se týkal

*) Nosil brejle s velikými okuláry, které mu na pohled oko zveličovaly. Taaffe, který se rozmluv s ním bával, zděšeně prý volával, když Trojana viděl se blížit: Da kommt schon wieder die Lokomotive auf mich zu — a hleděl prchnout.

obsahu zprávy a návrhů, odbočilo se záhy. Bylo vidět, že starému, ctihodnému pánu tane něco jiného na mysli. Vyjádřil to tak, že by mělo býti jako právní instituce v platnosti zvláštní domovské právo zemské (Landesheimatsrecht) a to že by mělo býti podmínkou n. př. poslanectví sněmovního, připuštění k úřadům v zemi a pod. Neboť — wie soll ein Landesfremder, wie z. B. so ein Dr. Herbst oder Plener, für das Land, das ihm doch eben fremd ist, warmes Gefühl besitzen! A teď se usmál i povídal: Aber wissen Sie, dass auch ich in Böhmen nicht heimatberechtigt bin? Ich habe daran gar nicht gedacht und immer geglaubt in Tetschen zuständig zu sein. Erst aus einem zufälligen Anlasse wurde ich in Wien aufmerksam gemacht, dass ich bereits seit meiner Ernennung zum Minister das Heimatsrecht in Wien besitze. Das ist mir gar nicht lieb gewesen. — Já ovšem mu připomenul, že může jen chtíti a sto obcí v Čechách že mu ochotně domovské právo nabídne, leč on vrtěl hlavou.

Pak mu přišly na mysl jiné otázky. M. j. se mne ptal na profesory a docenty trestního práva v Praze. S Zuckrem patrně nic nechtěl mít. Začal o porotách. Pravil, že se mu nelíbí naše porota. Sám že poznal anglickou jury, ta že se mu zamlouvala lépe. S kým že by si mohl o tom pohovořit? — Tak jsme se dohodli o Storchovi, který té doby jako docent ještě byl sekretářem zemského výboru. A vskutku v nejbližší den, když zasedal sněm, vyhledal si hr. Lev Thun v zemském domě, k nemalé sensaci všech konceptních úředníků, Storcha a dal si od něho rozličné věci o porotě vykládat. Od té doby stýkali jsme se častěji, ač on ve sněmu samém nerad se pouštěl do dlouhých řečí. Chtěl sledovat, co se děje a často jsem ho vídal, jak ruku maje k uchu přiloženu, aby lépe slyšel, naslouchal referentovi nebo řečníku, o kterého se živá duše jinak nestarala kromě stenografů. Tak byl svědomitý. Jeho hlas, když on vystoupil sám jako řečník, byl už temně dunivý, jako hrobový, působily řeči jeho proto zvláště silným dojmem.

Moje známost s ním měla pak jeden zajímavý následek. Vynesla mé knihovně pěknou sbírku starších úředních zpráv a monografií z oboru celní politiky, cedulové banky, železnic a pod., jichž cena časem roste. Tak i m. j. proslulý memoir Bruckův o celním spojení německo-rakouském, Steinovu anonymní studii z let padesátých o upravení úvěrní organizace v Rakousku a j. více. A tu jsem zase spatřil podobné poznámky, podtrhy

a dotazníky, jaké jsem spatřil svého času u něho na mé sněmovní zprávě o právu domovském. Zásilku tu doprovázel list následujícího obsahu:*)

Wien 16. Feber 887.

Werther Herr Professor!

Ich habe Jahre lang im Herrenhause mich für alle Verhandlungsgegenstände in so weit vorzubereiten gesucht, um nöthigenfalls in die Debatte eingreifen zu können, und zu dem Ende eine Masse des verschiedenartigsten Materiales aufgehäuft. Das Gefühl, dass meine Leistungsfähigkeit abnimmt, bestimmt mich im Zusammenhange mit anderen nöthigenden Umständen, mich in engere Gränzen zurückzuziehen, zumal es jetzt nicht mehr an jüngeren Kräften fehlt, welche zu debattieren fähig sind.

Es war mir dadurch möglich eine Menge Druckschriften, für welche ich schon kaum mehr Platz habe, auszuscheiden; darunter Vieles, was sich auf volkswirthschaftliche Angelegenheiten, Zoll, Eisenbahnwesen, Armenpflege, Steuerreform, Kreditinstitute etz. bezieht, und umfangreiches statistisches Material, sowie weitläufige Regierungs-Erläuterungen etz.

Ich erlaube mich anzufragen, ob es Ihnen vielleicht erwünscht wäre, dass ich Ihnen den ganzen Haufen schicke und Sie nachsehen, ob sich darunter Manches befindet für Ihre Bibliothek. — Das Übrige könnte der Bibliothek des juridischen Studenten-Vereines zur Auswahl gebothen und endlich anderes dem Bibliothekar des Museums übergeben werden, welcher selbst allen Schund, wenn nicht anders so als Maculatur zu benützen weiss.

Mit aufrichtigster Hochachtung

Ihr

ergebener

Gf Leo Thun.

Dle jeho přání jsem věc zařídil a technické zprávy o normálních železničních a j. odevzdal Spolku českých posluchačův inženýrství. Ostatek jsem si ponechal. Na chudáka Vrfátka, »jenž mohl upotřebiti všeho«, nezbylo zhoľa nic. Až na písemné maličkosti nebylo dále bližšího spojení mezi námi. Ale vždy jsem tomu byl rád, že jsem ho ještě osobně seznal. Nezapomenu dojem hluboké vážnosti, s jakou on — státník na odpočinku — všecky záležitosti ve sněmu pořádkem bral. My byli zvykli podle líčení publicistiky viděti v něm jen černého zpátečníka a germanisátora. Leč jeho konservativní přesvědčení bylo ryzí a hluboké, nebylo, jako u Clama, překážkou pokrokového smýšlení n. př. sociálnopolitického. Na dobu své ministerské činnosti, ve které přece v oboru vyučovacím tolik reformator-

*) Při spisování »Paměti« Bráf dopisu tohoto po ruce neměl. Dopis byl teprve nyní nalezen ve spoustě korespondence Bráfovy. O dalších zásilkách knižních zmiňují se i Thunovy listy z 15. března a ze 3. června 1888. (Pozn. vydav.)

sky vzácného bylo vykonáno, vzpomínal prý sám z části jen s povzdechem, že mnohé musil učiniti, co mu bylo proti mysli, jen aby ještě horšímu zabránil. Hluboce zakořeněno bylo asi povždy u něho »zemské vlastenectví«, jehož bezděčné svědectví mi zjednala první má rozmluva s ním, a právě tímto hlubokým lnutím k zemi a zájmem pro ni vyznamenávali se všickni předáci tak řeč. historické šlechty, jak my v mládí zvykli byli nazývati státoprávnícké křídlo šlechty v Čechách. To bylo vždy zjevno u obou Clam-Martiničů, zvláště arci u Jindřicha, rovněž u Jiřího z Lobkovic, starého Karla Schwarzenberga, Jana Harracha, Bedřicha Kinského a mnohých z jejich vrstevníků. V mladším pokolení sice také ještě sdělil se podobný duch n. př. na hr. Karla Buquoy, Frant. Černína (jenž jako Heinrich Hradec odpovídal svému bratranci Rudolfovi na jeho politickou brožuru), na prince Bedřicha Schwarzenberga atd. Ale celkem už přece nebylo u mladšího pokolení téže hloubky citu pro zemi, a ježto jim scházelo i stejné státnické ingenium jako vůdcům otců, stal se časem v konservativním velkostatku zjevným pokles úrovně politické, když stará garda vymřela. Ovšem nelze též přehlédnouti, že když r. 1879, vstupem na »faktickou půdu ústavy«, heroická doba ústavního boje, t. j. zápasu proti ústavě se skončila, zbyla z předmětů velkého dosavadního boje jen otázka jazyková, v níž nedalo se nic nového činit, jinak bylo pro osobní vyniknutí pole jen v oboru otázek správních a tu právě byla Achillova pata šlechty: nedostatek důkladnějšího soustavného vzdělání politického, takže naproti všem časovým problémům správy bývali více méně bez rady, ani v samé zemědělské politice nebývali na výši času. Vždyť o nejprimitivnějších pomůckách politické práce jakékoliv nemívali tušení. Jeden z nejprvnějších, a všude do popředí vystupujících i stavených z té mladší generace, v lidu snad nejpopulárnější, vůbec nevěděl, že existuje n. př. Staatslexikon od Görresgesellschaft vydaný, tato politická encyklopedie konservativná par excellence! A myslím, že nejen on, že většina. Se ctihodnou otevířeností přiznával se někdy v novější době po r. 1900 kníže Karel Schwarzenberg syn k takovýmto nedostatkům, říká n. př., že nikdo v české šlechtě nerozumí rakousko-uherskému vyrovnání, pročež chtěl, aby Bohuš Rieger konservativní šlechtě učinil o něm výklady. K nim však nedošlo; jen pro knížete samého sestavil B. Rieger pomůcky české, nad jichž hloubkou a hojností byl kníže z míry překvapen. Všechny vzpomenuť nedostatek souvisel s chybami vychovávání mladé šlechty, jež odbyvši za ustavičné pomoci vychovatelův gymnasium, na universitě do výkladů nepáchla, na

zkoušky se dávala připravovat pomocí korrepetitorů, a nikdy si nenavykla obírat se vážně vědeckou, i právě též politicko-vědeckou knihou, zajímali se o politickou literaturu (kromě brožur a novin) a nabývali schopnosti k samostatnému vyhledávání pomůcek k jakékoliv vážné politické práci. Člověk se jistě nenaučí všemu z knih a může při sebe lepší knihové učenosti odborné býti naivňoučkým politikem, jak jsme jich u nás měli dost. Ohromně mnoho pro politickou schopnost váží pravidelný styk s lidmi politickými, státníky, diplomaty, poslanci i publicisty, rozhovor a výměna názorů s nimi atd. K tomu všemu mívá mladý šlechtic záhy hojně příležitosti a to bývá jeho hlavním fondem. Je-li jinak dobře nadán, vystačí tím pro obyčejné politické potřeby, ano může lidem v oboru politiky knihově neskonalé vzdělanějším imponovati, jak jsem často viděl. Přece však jenom teprv ve spojení se skutečným vzděláním politicko-vědeckým přichází stránka praktického vyškolení a rozšíření rozhledu k náležitému významu. Účinek těchto nedostatků jen proto nepřicházel k platnosti ještě křiklavější, protože agitace stran a postupné demokratisování volebního práva přivádělo na křesla poslanecká i z kruhů občanských pořád méně lidí politicky opravdu vzdělaných.

IX.

Stavba musea. Exodus Němců.

Jest čas, abych navázal přetrženou nit o poměrech ve sněmu a v českém klubu státoprávním. K předmětům zvláště pohnutého jednání náležela záležitost budovy musejní. Oposici německé poskytovala vítaný důvod skutečnost, že měla býti nemalým nákladem země postavena budova pro sbírky soukromé společnosti, neboť společnost musejní měla i dále zůstatí jejich vlastnicí a správkcí. A se společností musejní byla spojena Matice česká, ryzí národně-český ústav. Ovšem byla to jediná možnost, zabezpečit, aby nepřišlo museum z českých rukou, převodem jeho do přímé správy zemské mohlo se dostat do německých, jakmile by se změnila většina sněmovní. Toho se chtěli právě naši lidé uvarovat, neboť nespolehali příliš ani na stálost regimu Taaffova ani na bezpečnost zachování sněmovní většiny z národních poslanců českých a konservativních velkostatkářů, kdyby sněm byl rozpuštěn. Z živých tehdejších debat sněmovních o projektu stavby musea zůstal mi pocit, že v nejedné věci nebyly námítky německé zcela bez podstaty. Tak prof. Knoll právem poukazoval, že za obmezených prostředků peněžních nesvědčí museu, když se nespécialisuje, když se zejména záměrně a zásadně neobmezuje na bohemica. Jednu chvíli mezi tehdejší velkou debatou, kde Rieger m. j. břitce a pohotově na německé námítky o národnostně jednostranném složení české správy musejní reagoval poukázáním na správu České spořitelny, zmocnilo se velké části českých poslanců značné rozčilení. Jeden z německých řečníků, tuším Russ, nadhodil, že by bylo slušno věc odročit a hledat dohodu s Němci v příčině stavby musea a úpravy budoucího poměru země k němu. A tu Rieger, vždy ke smíru národnímu ochotný a citovým vlivům podléhající, jako zpravodaj, bez dohody s členy komise, projevil o své újmě s tím souhlas. Dr. Černý, můj souseď, chvěl se celý rozčilením, že teď bude stavba musea zmařena, stejnou měrou i jiní byli rozrušeni. Ale na německé straně, kdež Russ zjevně také svůj návrh podal bez zmocnění, jak se podobá, nemohli se dost rychle uradit neb báli se do nějakého jednání vstoupit, ježto by tím se byli vzdali zásadního odporu, a proto na Russův podnět žádné jednání nenavázali a z mračna nebyl déšť. Stavba musea usnešena. I byl to přece

jen skutek velice plodný, jak' dnes všichni vidíme. Rozvoji sbírek se dostalo znamenitého podkladu, knihovně účelného a bezpečného útulku, archiv zemský našel lepšího umístění i Česká akademie konečně stánek svůj.

Zatím se Taaffe pořád ještě udržoval u vesla, pravice na radě říšské se upevnila, ač německé hnutí národní navazovalo na jazyková nařízení a boj proti nim nabýval stále prudší povahy. Kdežto pak z německé strany i ve sněmu se usilovalo o zrušení jazykových nařízení, dokazována zbytečnost a nepotřebnost znalosti češtiny u úředníků v německé jazykové oblasti a vyhraňovaly se pojmy uzavřeného jazykového území německého, z české zase rozvínoval se naproti tomu celý soubor jazykové otázky při úřadech státních i samosprávných, zahrnujíc v to i t. ř. vnitřní jazyk úřadovací. Vypisovati průběh těch nemálo pohnutých jednání nemělo by účelu, musil' bych pořizovati výtahy ze sněmovenských zápisků stenografických, což není účelem podobných vzpomínek jako jsou moje.*)

Cítím pouze potřebu stručně se dotknouti dějin návrhu Trojanova z 12. prosince 1885. Vyvolán byl návrhem Plenerovým ze dne 5. téhož měsíce, kterýž čelil k národnostnímu ohraničení úřadů v zemi s vypuzením českého jazyka i ze zevního úřadování v německých obvodech.

Nebýval jsem tenkrát — čehož jsem později litoval — příliš zaujat pro podrobnosti vlastních politických návrhův i debat, kamž ovšem patřily tehdy především jazykové, a tak mně ušla historie návrhu Trojanova, kteráž je zajímavá tím, že vlastně původní návrh obsahoval ústupek Němcům, jenž nebyl o nic menší než co v příčině požadavku znalosti jazykové obsahovaly později vídeňské úmluvy. V zásadách spočíval na staré české formulě, podle které arci v celém obvodu království Českého v zevním úřadování soudů i jiných úřadů platí rovnoprávnost obou jazyků tak, že každý může v celém obvodu země podání v tom či onom jazyku konati a v tom jazyku se s ním musí jednati i vyřízení vydati — avšak vnitřní jednací a služební jazyk úřadů prvé stolice řídí se dle jazykového charakteru obvodu dotčeného (v Trojanově návrhu dle jednací řeči okresních zastupitelstev). Kdežto však všecy starší návrhy na této zásadě spočívající spolu požadovaly, aby každý úředník znal oba jazyky zemské, chtěl Trojanův návrh vlastně jen, aby v obvodech německých u soudův a jiných úřadů byl alespoň jeden konceptní úředník češtiny znalý. Takticky by

*) Jistý obraz najde se v Srbově knize (Politické dějiny národa českého od r. 1861. — V Praze 1899), knize to dělané nůžkami, jež chtěla býti objektivnou, ale je nekritickou.

snad bývalo lépe takovouto koncessí, proti původním požadavkům po tři desetiletí opakovaným, ponechati si až na jednání s odpůrcem, a potud bylo dobře, že z návrhu zmizela. Leč ona nezmizela z toho důvodu, nýbrž z jiného. Tenkrát byli zejména konservativní velkostatkáři odpůrci jeho. Obávajíce se administrativního trhání země a tvoření zvláštní německé oblasti při hranicích Německa, nejenom že ovšem naprosto a zcela zamítali návrh Plenerův, leč i Trojanův zdál se jim obsahovati ještě přílišné ústupky tomuto národně rozhraničovacému principu. I tak došlo k resolučnímu návrhu, jenž nejprve většinou v komisi a potom za zpravodajství Fáčkova také v plenu sněmovním byl schválen. Nebyly ovšem jednotlivé odstavce tohoto návrhu většinového formulovány s nadbytečnou průzračností (zvl. č. III.), leč přece byly zjevným ústupem od zásad dřívějších, také v memorandu r. 1879 císaři podaném obsažených, a obratem ve směru formule o t. ř. bezvýjimečné dvojjazyčnosti. Tato přeměna stala se opravdu počátkem obratu v českých požadavcích rovnoprávnosti jazykové. Mladí češi ujali se této, vlastně od velkostatkářů způsobené změny a dožili se postupem doby triumfu, že v samých jazykových nařízeních Badeniových našla platnosti.

Ryze lidsky lze snadno pochopiti, že vyvolalo velký odpor, když šl. Plener rozhraničovací návrh, v lednu sněmem zamítnutý, v prosinci opětovně předložil. Nebývá však vždycky politické podávati se příliš snadno takovým ryze lidským hnutím mysle.

Když po velké odůvodňovací řeči Plenerově 22. prosince 1886 a po hlučně uvítaném přijetí motivovaného přechodu k dennímu pořádku, jež s celou živostí své letory navrhl sám kníže Karel Schwarzenberg, němečtí poslanci rázem se pozvedli a ohlásivše ústy Schmeykalovými, že dále jednání sněmovního účastniti se nebudou, ze sněmovny odešli, bylo překvapení z toho aktu tím mocnější, protože jej nikdo ani z povzdálí netušil. Tak přísně dovedli zachovávat mlčení poslanci i někteří žurnalisté němečtí, kteří do záměru toho byli zasvěceni. A naši poslanci i žurnalisté nedovedli smlčeti usnešení i výroky nejdůvěrnější.

Když se dvěře za posledním odcházejícím poslancem německým zavřely, měl jsem dojem, že se událo něco osudného a že se stala veliká chyba. Tentýž názor panoval i mezi jednou částí konservativního velkostatkářstva. Nejedem český poslanec národní však hleděl na celou událost s příliš růžovou důvěřivostí maje za to, že budeme nyní bez překážky moci pracovati, o všem, co za správné uznáme, se usnášeti a Němci že se

ještě rádi navrátí, když uvidí, že jim pasivní odpor nepomáhá. Jiní, kteří chápali lépe vážnost té události, konejšili se úvahou, že konečně proti útokům na rovnoprávnost obou jazyků, tak obmezenou měrou nařízenými jazykovými zavedenou, bylo potřeba něčeho rozhodného a že mohli Němci exodus zrovna tak provést při nezbytném zamítnutí jejich přání ve čtení druhém, jak to učinili při zamítnutí v prvním. Jenže zamítnutí návrhů tak důležité menšiny bez projednání jejich, a limine, bylo něčím společensky závadným, také my bychom z podobného případu byli agitačně kořistili. Byla to přenáhlenost, která exodu Němců v očích mimočeského světa dávala jistou větší míru oprávněnosti.

X.

Po exodu Němců r. 1887 až 1889.

V politické příčině byl exodus Němců ze sněmu opravdu událostí neblahou. Parlamentární abstinence činitele tak závažného působí mocným dojmem na korunu a nutí vládu, aby ona mu vyhledávala mosty k návratu. Tím hůře bylo, že se zároveň ne bez přičinění mladočeského ve Vídni počaly i do pravice dostávat trhliny. I tak konečně exodus řečený byl aspoň mezi příčinami, jež vedly k vídeňským úmluvám z r. 1890. Tyto samy sice po mínění mém obsahem svým nebyly žádným neštěstím pro národ český, leč znamenaly obrat ve vnitřní politice rakouské, jež moudrá politika měla dle možnosti oddalovat, až bychom byli ještě více sesílili.

Než v jiném směru měl exodus německý následek příznivý. Vskutku nastalo sněmu více klidu k práci a že byla snaha dokázati, kterak se dá dobrého mnoho vykonat i bez součinnosti německé, počítá se doba 1887 až 1889 právem za nejplodnější dobu českého sněmu na poli působnosti správní. Nejpěknější vzpomínky z mé působnosti veřejné pojí se k tomuto období; měl jsem štěstí, že mi bylo možno právě při vzniku některých nejdůležitějších nových ústavů hospodářských a kulturních organizačně působiti. Vstupující potom do voleb r. 1889 mohli jsme — ovšem před voličstvem takovým důvodům tehdy nepřístupným — právem se dovolávat plodnosti uplynulého volebního období. I bývala by snad žeň jen ještě vydatnější a především následky utěšenější, kdyby nebyli přívrženci strany mladočeské a především jejich hlavní orgán užívali té příležitosti, aby z ryze agitačních příčin hnali většinu do věcí, do kterých pouštěti se bylo právě pro nepřítomnost Němců choulostivo, ježto by se byly stupňovaly útoky na sněm a zbytečně se množily rozpory s vládou i korunou. Němečtí členové výboru zemského (Schmeykal, Waldert, Schlesinger) po exodu svých národních soudruhů ze sněmu nemohli na svých místech setrvati a tak se stalo, že jsem byl zvolen do výboru zemského. Nejvyšší maršálek kníže Lobkovic přidělil mi dosavadní referát Schlesingerův, humanitní ústavy a káznici, ale znenáhlymi přiděly se agenda moje šířila bez ohledu na logickou souvislost, octly se v ní Zemská banka, Česká akademie a Zemský pojišťovací fond. Po předchůdci zbyla mi připravená

osnova zákona o veřejných nemocnicích a pravidla pro zřizování a podporování chorobinců. Provést bylo sněmovní usnešení o zřízení nové zemské pracovny donucovací pro kárance dospělé a polepšovny pro mladistvé.

Přišel jsem do veřejné správy bez praktické zkušenosti, ani moje vědomosti knihové nebyly k těm agendám, jež jsem po předchůdci převzal, tak zevrubné, abych byl měl dost síly k iniciativě, jež by zejména v příčině humanitních ústavů v rozličných směrech bývala možná. Jen jedna věc se naskytla hned z počátku: vyklidit augiášův stáj v pražském blázinci. U příležitosti nových ofert na pečivo, mléko a maso nasadila správa ústavu všechny páky, aby byli zachováni dosavadní dodavatelé. Jenže lidé slyšeli, že chodím k Riegrům a snad se o dceru ucházím, a již hnali přímluvkyně až na pí. Riegrovou, aby ona u mne ve prospěch dosavadního dodavatele pečiva zakročila. To ovšem přišly na pravou adresu: Přímluvkyně, paní z t. ř. prvních rodin, odcházela plačky. Ovšem konkurentova nabídka znamenala do roka úsporu 6000 zl.! Podobně bylo u mléka a zvláště u masa. Když jsme staré dodavatele šťastně odstranili, bylo potřeba mého nejrzáznějšího zakročení osobního, aby ředitel a správa ústavu s novými vůbec jen mluvili. Když konečně ředitel i správce přinuceni jíti do výslužby, přišel nový pořádek rychle do klidných kolejí. Na ty věci jsem stačil, ne tak na jiné — jako n. př. na dosazení chatrného ošetřovatelského personálu v blázincích lepším, neboť bylo dosti důvodného podezření i dokladů, že se zachází s nemocnými špatně. Měl jsem sice i v tom směru dobrou vůli. Leč tu mi lékaři sami v ústavech nešli na ruku. Ano udál se případ, který mne ponuknul pátrati nejprve, jak si vedou sami lékaři při přijímání choromyslných a jich podržování v ústavech. (Změna mé agendy v zemském výboru pak tyto snahy přerušila.) Stalo se totiž, že po mém ožení r. 1888 přišla k nám do bytu prodavačka květin a úpěnlivě prosila mou ženu za přímluvu, aby byl propuštěn z blázince v Dobřanech její muž, který už po několik let je tam držán, ačkoliv nic nevyvedl, než že podal korunnímu princovi (Rudolfovi) za pobytu jeho v Praze nějakou žádost. Ona že s dětmi nemůže se uživit, jsouc odkázána na výdělek z podomního prodeje květin. Prosby ženy, zjevně řádné, mne pohnuly i dal jsem jí lístek na ředitele, aby jejího muže F. na revers propustil, může-li to na svou lékařskou odpovědnost učinit. Žena za několik dní vrátila se plačíc, že jí pan ředitel slíbil muže propustit toliko, přinese-li ona mu svolení policejního ředitelství nebo místodržitelství. Rozhořčen nad tím napsal jsem řediteli ostrý list, kterým jsem ho upozornil, že mu místodržitelství neb policejní

ředitelství nemá v té věci co poroučet, že mu opakuji rozkaz propustiti na revers, uzná-li toho možnost s hlediště lékařského, opakování podobného případu že bych pokládal za případ disciplinární. Za tři dny byl milý F. na revers propuštěn, ale teď nastaly starosti mně. Jak nalézt člověku z blázince propuštěnému zaměstnání. I to se povedlo prosbou u barona Ringhoffera, jemuž jsem případ celý vyličil. F. tam druhdy pracoval. Za krátko měl jsem nevyličitelnou radost. F. vydělával hezké peníze, rodina přišla do lepších poměrů, děti prospívaly. F. s chloubou mi ukazoval knížku výplatní. Když mu přijali také syna, vydělávali oba spolu týdně až 40 zl. F. nebyl bláznem, ale byl umíněný sudič. Pracoval jednou kdesi u Benátek, z nějaké příčiny přišel se zaměstnatelem do sporu; spor prohrál, byl přesvědčen, že se mu stala křivda, a nyní mu to více nedalo pokoje. Měl pevně za to, že soudce byl podplacen a hledal nevybíravými slovy u všech instancí pomoc, také až u kabinetní kanceláře a když meškal v Praze korunní princ Rudolf, hodil mu jednou do kočáru také žalobu, kde ovšem málo zdvořile mluvil o soudech a vůbec úřadech. Policie, jež tu byla hned na místě, ho zatkla a že on houževnatě trval na svém, dali ho do blázince. On tam kladl odpor, každou chvíli se pokoušel o útek, tvrdě, že bláznem není, i lékařům nadával podvodníkům atd., až ho jako nebezpečného dali do Dobřan, kdež byl držán v cele pro zuřivé, když i tam se byl pokusil o útek. Nejméně 12 let po propuštění jsem se s ním stýkal, přicházel mne navštívit. Napsal historii svého utrpení pod titulem »Sedm let ve fabrice na blázny«; síbil jsem, že mu pomohu, aby ji mohl vydat, vynechali jen všechny podezřívavé nájezdy na úřady, ale právě toho jsem nedocílil.*) Trval na svém, že úřady jsou všechny podplatny a že úředníci druh druhu chrání, takže se proti nim nic nezmůže. Každou chvíli měl opletačku s nějakým veřejným orgánem a když jednou pro urážku některého z nich byl do vězení odsouzen, nenastoupil, dokud ho násilím nepřinutili. Když mu na knížku spořitelni doma v kufru uschovávanou byly vybrány peníze, knížka pak zase na staré místo uložena a on dle data vybrání neodvratně byl přesvědčen o osobě pachatele, soud ale — účtuje snad též s jeho blázineční minulostí — k zakročení se neodhodlal, mermomocí se zdráhal vzít si zase tu knížku, z níž bylo neprávem vyzvednuto, když mu ji soud vracel. A za žádnou cenu ji nepřijal. Vystoupil také jako kandidát poslanectví za pátou kurii, ovšem vysmáli se jeho řeči. Ale dělníkem zůstával vzorným, po celý

*) Uveřejnil pak některé zlomky z ní v antisemitickém časopisu »Naše Zájmy« i tuším v jiných pokoutních časopisech.

čas až do své smrti byl u Ringhofferů, své děti dobře vychoval. Seznav případ Fův nad míru jsem byl pozorným, nechovají-li se v blázincích lidé tam nepatřící, na každé i anonymní oznámení jsem se šel hned nenápadně přesvědčit, dával si pozor při návštěvách ústavů, ale nepřišel jsem více na žádný podobný případ. Ač tedy Fův případ za krátké mé praxe byl jediným, přece se mne velmi dotekl, zvláště když jsem viděl veliké po-
žehnutí, jež přineslo jeho vyproštění rodině. Jsem dalek všeho ukvapeného zpovsýchňování, leč i jednotlivé případy takové dlužno bráti v úvahu, když se jedná o reformy blázineční.

V otázce pracovenské nedošlo, jak již výše naznačeno, na jisté sou-
stavné upravení, tedy s doplněním pracoven donucovacích sítí menších
pracoven pro zaměstnání chudých k práci způsobilých i ochotných i jaksi
zkušebních pro rozlišení tuláků od osob posléz dotčených. I tak po někte-
rých cestách, místní prohlídce různých nabízených budov, došlo na usta-
novení Pardubic za sídlo nové donucovací pracovny pro dospělé kárance
mužské, na zakoupení býv. cukrovaru v Opatovicích k účelům polepšovny
pro mladistvé kárance a k najetí zámku Kostomlatského u Teplic pro
káranky ženské. Myšlenka nutného doplnění soustavného, kterou měly
na zřeteli mé návrhy z r. 1884, byla však později, když už jsem členem
výboru zemského nebyl, účelněji uskutečněna pomocí okresních stravoven,
s nimiž spojen průkaz práce. Mně bylo jen popřáno prokrestiti jí trochu
cestu řečí ve sněmu, v níž jsem se snažil zobrazit německý způsob stravoven
(Verpflegsstationen) a kolonií pracovníckých.

Zmínky snad také zasluhuje rozřešení, s hlediště veřejnoprávního
nápadné, které jsme učinili v způsobu udělování charakteru veřejných
nemocnic, že k tomu totiž potřebí v každém jednotlivém případě zákona
zemského. Nebylo jiné cesty, nemělo-li se zadati stanovisku autonomistic-
kému. Vedlo se o věci té dlouhé dopisování. Vláda chtěla vyhraditi rozho-
dující slovo ministerstvu, ježto šlo o právo na politickou exekuci, spojené
s udělením práva veřejné nemocnice, a zdráhala se připustiti, aby udělení
bylo vázáno na rozhodnutí ministerstva vnitra v souhlase s výborem
zemským, nechtělť tu připustiti rovnocennost. Proto jsem konečně navrhl,
aby zřízení v každém případě bylo vázáno na vydání zvláštního zákona
zemského, čímž — jak pochyby není — zcela nepřiměřený aparát pro
pouhé věci konkrétní se uvádí v pohyb, rozmnožuje se obor ryze formálních
zákonů z podnětu poměrně podřízeného (ani zemský rozpočet se nevyřič-
uje ve formě zákonné!). Leč jako známka poměrů tato skutečnost jest

výmluvna, že jiným způsobem, než takovouto povážlivostí nebylo lze
autonomistický princip uhájiti.

Na jakýsi vyšší kothurn dostali jsme se v oddělení mně svěřeném
teprve, když mi byl přidělen projekt Zemské banky. První podnět ke
zřízení Zemské banky vyšel od Dra Tom. Černého, kterýž zase na myšlenku
tu připadl účinkem zkušeností při úpadku »České společnosti pro úvěr
pozemkový«, ústavu, který byl celkem dobře spravován, jenž nebyl ani
výlučně, ba ani převahou v rukou českých a mohl býti zachován a tím
mnohé škody odvráceny, kdyby se byla našla finanční pomoc. Ač se o ni
Rieger sám ve Vídni na některých místech ucházel, nedosáhl jí. Dle udání
Dra Černého odmítly vídeňské banky »škodolibě« žádanou pomoc. Dr. Černý
dokonce vypracoval předběžný návrh stanov, který jsem měl vytištěný
v ruce, ale zdál se mi příliš schematickým a bezbarvým. Černému ostatně
tanula na mysli aspoň pro budoucnost myšlenka, že by se zamýšlený
zemský ústav bankovní časem stal zemskou bankou cedulovou, což ovšem
pro mne bylo národohospodářskou nemožností, ale zatím zcela neškodným
soukromým snem. Přes to, že už existovala té doby v Rakousku Zemská
banka s širší a rozvětvenější působností než měly trvající hypoteční banky,
právě dle českého vzoru i jinde zřízené,*) totiž Zemská banka haličská,
nepochybovali jsme přece, že se potká návrh náš s velikými potížemi, ježto
mu nebude přáteli finanční svět pražský ani vídeňský, a v pražském ani
česká jeho část. Také bylo zřejmo, že se budou Němci obávat od českého
vlivu ve správě podobného úvěrního ústavu rozmnožení české moci hospo-
dářské, opatrní páni konečně i finančního risika pro zemi samu a pod.
Nemám pochyby, že by Rieger, Černý a mnohý jiný všecky staré námitky
liberální školy byli vyslovili, kdyby se bylo jednalo o nějaký státní ústav;
jak šlo o zemský, bylo jinak. V té příčině spíše já jsem byl opatrnější
než oni a proto jsem se hned v klubu, když tam Dr. Černý návrh podal
a zvláštní komise k prozkoumání jeho byla zvolena, snažil, abych dostal na
stilisaci návrhu pro sněm rozhodný vliv. Podařilo se to tím, že jsem si
přispíšil a do komise přišel se stilisovaným textem návrhu pro sněm. Na
dvě věci se v něm kladl důraz:

předně, že nemá býti nová banka myšlena jen jako banka pro všecko
možné s neobmezeným programem našich akciových bank, nýbrž že musí

*) Že zase na první záměr hypoteční banky zemské v Čechách v letech
čtyřicátých XIX. věku a na osnovu stanov pro ni měl důležitý vliv haličský stavov-
ský ústav pro úvěr pozemkový, ukázal jsem ve své »Geschichte des Hypothekar-
kredits in Österreich 1848—1898«.

býti zřízení její odůvodněno specifickou potřebou, tudíž že má především býti zřízena pro pěstování odvětví úvěrních dosavadní soukromopodnikatelskou naší organizací úvěrní zanedbávaných. Jako takové mezery, po vyplnění volající, mohly býti označeny úvěr komunální a meliorační, také přijímání deposit do úschovy. K tomu pak se pojil zřetel, do jisté míry také pod hledišť vyplnění mezer spadající, vytvořiti silný úvěrní ústav, o který by se četné menší v potřebách svých mohly opírat;

za druhé: že má býti veden v duchu »veřejného podniku« (ten název, v té době Saxem v oběh uvedený, se profesoru nesměl zazlíti), tedy s vyloučením soukromopodnikatelských tendencí.

Měli jsme pak o té krátké osnově návrhu pro první vnešení otázku do sněmu velmi podrobně porady, ale pronikla a byla Riegrem vnešena do sněmu. Zle bych se byl hněval, kdyby nejvyšší maršálek návrh a rozkaz sněmem přijatý mně nebyl přidělil, ale starosti měl jsem dost. Arci mi má praktická nezkušenost mnoho ještě vadila. Bylo mi velmi užitečno, že jsem si jí byl vědom, neboť mne to nutilo k opatrnosti. I tak jsem se jal postupovati velmi opatrně, jaksi methodicky. Nejprve jsem chtěl se hraditi úsudkem odborným, už proto, že pak proniknutí ve Vídni vidělo se býti snazším. Sestavil jsem si tedy dotazník a svolal anketu (první, již jsem v životě svém předsedal). Byli k ní pozváni vynikající zástupci finančního světa pražského, m. j. předseda bursovní komory Schlesinger, výborný ředitel pražské Unionky Rechnitzer, ředitel České spořitelny, Živnostenské banky atd. Málo kdo z nich byl vlastně úplně spokojen s celým okruhem působnosti banky, jak z návrhu vysvítal, ale každý skoro aspoň tu onu z navržených působností uznal za žádoucí. A tak vypadla anketa nad očekávání pěkně. S Černým a Schlesingrem pak jsme utvořili subkomité, jež vypracovalo podrobnější program. Na základě jeho jsem pak pracoval stanov. Bylo zase omluvitelné, že jsem jako knihovný a školský člověk kladl na meliorační úvěr váhu větší než v daných poměrech bylo důvodno.

Značnou literaturu jsem si sebral (byla pak pomůckou pro mou knihu o melioračním úvěru) a sliboval si pro meliorační úvěr takový rozvoj, že jsem najisto počítal se zvláštním oddělením pro úvěr meliorační v budoucí bance. To byla arci illuse, jak skutečnost potom ukázala. Nebylo zejména důvodu tvořiti zvláštní typ obligace pro úvěr meliorační, dalo se upotřebiti i pro účely úvěru melioračního obligací komunálních*) a ještě jednodušším

*) V článku Meliorationskredit v II. vydání Ulbrichova a Mischlerova Staatswörterbuch sám jsem v tomto smyslu na sobě, jako autoru stanov Zemské banky, vykonal kritiku.

bývalo by rozřešením přidělití meliorační úvěr Hypoteční bance. Leč o to se už v prvých letech osmdesátých jednalo, když vládní předlohou o podpoře meliorací otázka ta přišla do proudu, a tu tehdejší ředitelství Hypoteční banky se ideí dotčené opřelo. Moudré to nebylo.

V zemském výboru na mé referentské osnově jedině Škardovým přičiněním v právnickém směru byly provedeny změny, a to jí ku prospěchu. Pak jsme ji poslali vládě, která jí dala k dobrozdání t. ř. spolkové komisi, téže komisi, složené ze zástupců různých ministerií, jež zkoumala stanovy akciových společností. Přišel do Vídně jednal jsem tedy s jejím předsedou, neopomenuv ovšem dříve se staviti u hr. Taaffa a doporučiti mu náš projekt. Vládní zásahy do naší osnovy nebyly vlastně příliš veliké. Že nám přistihla právo k přijímání vkladů na knížky a poukázky, vymezivši dovolené maximum poměrem k velikosti základního kapitálu opatřeného základními úpisy, mnohého z našich domácích lidí sice pohněvalo jako neoprávněné vládní poručníkování a zbytečná úzkostlivost, ale nebylo nesprávné, ba bylo zcela místno. Ostatně vklady na běžný účet zůstaly bez omezení, a dalo se tedy omezení jedné části vkladů dané obcházeti. Zjevnou stranností bylo, že nám odepřeli možnost udílení prostých procentuálních prémie na vylosované komunální neb meliorační obligace, kdežto zároveň dali rakouské Bodenkreditanstalt právo ke druhé, zas 40milionové emisi jejich 3%ních »zástavních listů« s povahou číre losovou neboli loterní.

Osnova, vládním požadavkům přizpůsobená, byla pak předložena sněmu a odkázána komisi. V komisi bylo dost odbornických lidí a rád vzpomínám na její práci, pilnou a důkladnou. Rázovitým jejím členem byl Alois Oliva. Tento výborný obchodník nadobro nerozuměl pojmu »podnik veřejný«, naprosto nerad nesl jakékoliv omezení volnosti správy bankovní, jeho ideálem byla úplná obchodnická volnost takového podniku. V jedné věci mi strhl na svou stranu většinu komise a měli jsme tuhé zápasy, než jsem přece pronikl. Šlo o eskont. Eskont bez omezení u banky Zemské, jejíž správu z části vedou ředitelé od sněmu zvolení, na niž ale mají vůbec vliv rozličné politické osobnosti, poslanci velké slovo na sněmu i mimo sněm vedoucí — to by bývalo veliké nebezpečí. Jaké vlivy a ve prospěch koho by se tu byly uplatňovaly. A tu jsme tedy se hradili ideou, že má býti Zemská banka oporou menších ústavů úvěrních (soutien, řekl starý Schlesinger), že tedy směnky jednotlivců nemá eskontovati, nýbrž pouze směnky »osob hromadných«. Jen s největší energií jsem tu zásadu obránil, ani Mattuš se mnou nesouhlasil, v plenu při druhém čtení ještě

Herold mi to ustanovení vytkl jako vadu a horšil se na mou »umíněnost«, ale zůstalo při vyloučení t. ř. eskontu soukromého a v druhém roce existence banky Mattuš mi loyálně řekl, že toto obmezení pokládá za jedno z nejlepších ustanovení stanov.

V dobách, kde se na vše přikládalo měřítko strannického zájmu, nebyla Zemská banka jako výlučné dílo staročeské ovšem Mladočechům příjemna. Tomu nasvědčovala i prohlášení vůdců ve sněmu, nad jiné také článek »Kavalírská banka« v Nár. Listech, jehož nadpis už označoval tendenci, jež se podkládala projektu řečené banky. Článek ten pocházel zjevně od autora, který se trochu ohlédl v literatuře, neboť oháněl se pojmem delegovaného podniku veřejného atd. Byl, jak Hubáček vyzvěděl, od Dra Fořta, jenž tehdy, už jako konceptní úředník obch. komory, skládal rigorosa. Odpověděl jsem na článek velmi ostře v »Hlasu Národa« a také jsme na něj nezapomněli při uveřejnění mé řeči o bance Zemské v agitacních brožurkách »Co vykonáno na sněmu 1883—1889«.

Povolání Mattuše za vrchního ředitele nebylo vlastně mým nápadem. Kníže Lobkovic myslel, že snad bych se rád stal vrchním ředitelem já, což bylo mylno; nebyl jsem dost znalým účetnictví ani praktického vedení obchodu a bývalo by mi těžko opustit úřad učitelský, v němž jsem tolik osobního štěstí našel a přece jisté úspěchy také viděl.

Z odborných lidí byl by se mi nejvíc líbil Rechnitzer, který by byl šel, jak se mi pravilo, ač by si byl v příjmech velmi ublížil. Ale tomu by bývaly na závalu ohledy politicko-národní. Obracel jsem tedy svou pozornost na Dra Lirše, jenž sám byl Čech, ač měl rodinu německou. Tu však se objevil u mne Dr. J. E. Slavík z Mladé Boleslavi a zeptal se mne přímo, počítám-li já na místo vrchního ředitele Zemské banky, a slyše, že ne, upozornil mne na Mattuše. Byl jsem tomu nesmírně rád, neboť to znamenalo člověka velkého rozhledu, skutečnou autoritu. On také pevně a s klidem a s nemalou znalostí věci ústav vedl a časem nám začalo působit a působí dosud starosti, kdo bude jeho nástupcem. Mattuš výslovně nežádal více než co činí systematické příjmy dvorního rady. Obsazení dvou míst stálých ředitelů nebylo spojeno s velkými obtížemi. Dr. Lirš byl člověk uznané způsobilosti, i německým kruhům příjemný; Procházka zdál se býti nejschopnějším mezi těmi nečetnými českými uchazeči, mezi nimiž jsme měli výběr. Já, byv zvolen r. 1889 opět do zemského výboru, tenkrát za velké statky, stal jsem se prvním komisařem Zemské banky a účastnil se v té vlastnosti ještě jejího ustavení a prvních dob činnosti v místnostech najatých v Hlávkově

domě v ulici Jungmannově, v bývalém domě Likawtzově, kde po léta bylo německé kasino.*) Vystoupiv r. 1891 s Zeithammerem z výboru zemského (aby se učinilo místo dvěma německým členům), neměl jsem žádného vlivu při rozhodnutí o koupi staré musejní budovy pro nový palác Zemské banky a na plány i stavbu tohoto. Ale nepřál jsem tomu rozhodnutí, bylo mi proti mysli, neboť se mi nelíbilo stavěti bance, sotva založené, byť i nádejně se vyvinující, nádherný palác na dluh, dokud sama neměla ještě ani tolik rezervního fondu, aby mohla za něj koupiti i jen staveniště. Ale se všech stran byly ohromné nátlaky pro koupi bývalého musea, ježto by se jinak bylo musilo prodat — německému kasinu.

Druhou velikou událostí v mé činnosti ve výboru zemském bylo založení České akademie. Že se záležitost takového druhu mohla vůbec dostat do působnosti zemského výboru, nebylo hříchem Hlávkovým ani kterékoliv politické strany, nýbrž samého hr. Taaffa, leč bychom chtěli v počet vzít, že Hlávka vlastně žádal už na Taaffovi, aby byla Kr. česká společnost nauk z podnětu a pomocí Hlávkovy daru proměněna na Českou akademii. Taaffe po dlouhých tahanicích**) odkázal Hlávku s věnovacím jeho úmyslem na sněm zemský. Záležitost tu jsem vylíčil na jiném místě v souvislosti a nebudu se jí dále obírat. I tu jsem měl velikou radost, že to, co do agend výboru zemského spadalo, šlo mou rukou až do příprav k prvním volbám členů. Nezapomenu nikdy mocného hlubokého pohnutí, s kterým jsem obcovał prvním slavnostnímu shromáždění za přítomnosti arciknížete Karla Ludvíka a jeho choti. Co nám bylo ještě před krátkem jako nedostížitelným snem, již bylo skutkem a zahajovalo se za přítomnosti člena rodu panujícího v hodnosti protektora v nádherném ústředí nové budovy musejní. Chvilu plná radosti a povznesení mysle, jakých jsem zažil málo v životě svém celém.

Třetí z mých nejvýznamnějších úloh vyšla z mého vlastního nápadu. Povstala náhodou. Blížilo se jubileum čtyřicetiletého panování císařova,

*) R. 1868 konal se tam banket na počest Herbsta jako člena »občanského ministerstva« za hlučných demonstrací pouličních.

**) U Riegrů slyšel jsem vypravovati, že Hlávka, rozmrzen průtahy Taaffovými, který dal podání Hlávkovu skrze ministerského radu Klapsa vrátit, stěžoval si Riegrovi a ten že s Hohenwartem a princem Aloisem (Lichtensteinem) u Taaffa zakročil. I tu pak že Taaffe řekl Hlávkově: »Lassen Sie die Gesellschaft (t. j. G. der Wissenschaften) links liegen und wenden Sie sich mit Ihrer Widmung an den böhmischen Landtag, damit er eine selbständige Akademie gründe«. — Sám jsem to potom napsal při jedné příležitosti do Hlasu Národa, ale Hlávku to mrzelo, nevrle to vytkl a popíral, že by dotčeného zakročení oněch tří osobností vůbec bývalo. Možná, že se najde něco o tom v zápiskách Marie Červinkové.

bylo nezbytno předložit sněmu návrh na nějaké dílo oslavné. Dr. Jakub Škarda byl horlivým přímluvčím plánu, aby se ve Stromovce, blíže k Holešovicům, kde se konávaly výstavy hospodářské, postavila trvalá budova pro výstavy rázu monumentálnějšího. Členové obchodní komory pražské byli hlavními širiteli a přímluvčími toho plánu. To však byl projekt jen lokálního rázu, byl nad to neoblíben u Němců a nezdálo se býti vhodným k jubileu císařskému obětovati značné sumy na dílo, jež by se nepotkalo se zájmem u obou národností. A tu jednou v sezení výboru zemského nejvyšší maršálek si mne vzal stranou a důtklivě žádal, abych mu ještě do konce sezení napsal návrh, co by sněm k oslavě jubilea měl podniknout, ještě večer téhož dne že bude záležitost projednána v parlamentární komisi staročesko-velkostatkářské, aby se předešlo již z jiné strany chystanému návrhu na postavení budovy výstavní. Bylo dost přirozeno, že mi napadlo dělnictvo a čeled, nedostatek opatření ve stáří; francouzská Caisse de retraite*) se státními příspěvky na úhradu režie mi kmitla hlavou. Zdálo se mi býti vzácným cílem zříditi pro dělnictvo a čeled pojišťovnu starobní, jež by nepožadovala od nich více než nettopremii, sama z výnosu fondů svých hradíc náklady správní. Několika řádky olůvkem jsem návrh napsal i odevzdal. Spokojeně kýval nejv. maršálek hlavou, parlamentární komise večer návrh přijala a pověřila Riegra a kníž. K. Schwarzenberga, aby ve sněmu jej podali. Sněm odkázal návrh po prvním čtení komisi a již se ho dovedně chopila agitační čilost Dra Engla. Vystihl hned, kde může u voličstva (bylo nedlouho do nových sněmovních voleb) oslabit váhu tohoto staročesko-konservativního návrhu (vše se bralo dle původu). Vydal na Benešovsku heslo a za krátko hrnuly se petice, které s nelibostí poukázaly, že stav živnostenský má býti z dobrodiní nového ústavu vyloučen, a žádaly, aby jeho působnost i na samostatné živnostnictvo byla rozšířena. V komisi se také ovšem výtky řečená opakovala, ale také my si zase přivstali, ujali se malého rolníka a pod. Zkrátka nahradili odstavec »dělnictvo a čeled« prostě příslušníky »nemajetných a málo majetných tříd« a zlomili tak ostří všeliké agitaci. Ostatně české živnostnictvo, jež dříve nemohlo dosti vyjádřit svou touhu po účasti na výhodách jubilejní té instituce, přece pak ji nejvíce osočovalo. Vytýkalo Zemskému pojišťovacímu fondu drahotu sazeb i ziskové záměry a pod. V nejednom shromáždění živnostnictva, ve kterém jsem o zařízeních fondu a podmínkách pojištění

*) O německé Kaiser-Wilhelm-Spende, mé idej ještě bližší, jsem si našel poučení až po sepsání návrhu.

vykládal,*) byl jsem takměř hubován, že fond není lacinější, a zatím co se prázdnila sklenice za sklenicí stěžováno si, že živnostnictvo na ty sazby nestačí. Nebyl bych si arci směl troufat říci, že by aspoň poněkud stačilo, kdyby se pilo o nějakou sklenici míň. Přímo agitace se rozpoutávala, aby se živnostníci u fondu nepojišťovali, jako by šlo o odvrácení nějaké zkázy. Nic také nepomáhalo jim připomínat, že jest lépe v mezích přítomné možnosti si vkládat, než čekat teprve na zavedení povinného pojišťování, které snad ani lacinějším nebude než fond, že každý do té doby, dožije-li se jí, bude starším a tedy i pro něho pojištění dražším a t. p. Samozřejmě věci vykládat bylo marno; mleli svou a utvořily se o tom, máli se živnostnictvo dobrovolně u fondu pojišťovat či nic, strany. Když později místodržitelství se chopilo počínu a pomocí nově utvořených instruktorů společenstevních působilo k tomu, aby společenstva svých fondů obrátila na starobní pojištění svých členův u Zemského pojišťovacího fondu, objevila se proti tomu záhy oposice na českém jihu a proti fondu soustavně štváno. Za to žádala t. zv. Pelhřimovská resoluce povinné pojištění živnostníků s příspěvky veřejnými a s minimální rentou 600 K! A přece byly sazby fondu tak nízké, že bylo do r. 1908 málo let, aby se nebylo k doplnění premiové rezervy z výnosu základního jmění doplácelo a na konec (r. 1908) stala se změna sazeb neodvratnou, neměla-li finanční bezpečnost fondu docela býti ohrožena. Vzaliť jsme svého času k radě vl. rady Kaana, pojišťovatelského odborníka v ministerium vnitra, za základ výpočtu svých tabulek sazbových t. ř. lidovou tabulku německou, ale úmrtnost našich pojištěných byla menší; přirozenoť, že na renty se pojišťují jen lidé, kteří se cítí býti zdravými. Také se ukázal býti čirou ilusí předpoklad, že budou samosprávné sbory, okresy a obce z příčin obecného sociálního dobra horlivými agenty fondu. Jen řídkou výjimkou byly. Dost dlouho jsem odporoval návrhům čelícím k rozšíření působnosti fondu na pojišťování kapitálové — byloť jisto, že pak budou lidé jemu dávat přednost před rentovým a byl bych rád především přispěl k jisté popularisaci rentového. Protože členové zemského výboru i samého ředitelství fondu, kteří byli ve

*) Chodil jsem za propagandou zemského poj. fondu první čas po zřízení jeho do mnohých schůzí v různých místech i za různých dob denních (do schůzí zřízenců tramwayových — staré koňské dráhy — vždy pozdě v noci). Ve všech byli lidé střízlivému nazírání přístupnější než v živnostnických. Tyto překonalo jen shromáždění spolku herců divadel kočovných, jehož z darů sesbíraný fond, dosti už značný, chtěli Šubert, Řada a Slukov uchrániti před nebezpečím rozdělení mezi členy tím, že se ho mělo užítí pro starobní pojištění. Z té schůze jsem pro hrubé urážky, jichž se mi dostalo, před koncem odešel.

správních radách soukromých pojišťoven anebo s jejich zájmy nějak sple-
tení (jsouce n. př. jejich matematiky), z příčin konkurenčních nepřáli
rozšíření působnosti fondu, tedy nebylo nesnadno věc protahovat. Konečně
však jiného nezbylo. I dolnorakouská a moravská pojišťovna zemská nám
takřka pod okny rozvínovaly svou agitaci. My přísazovali na rentové po-
jišťování a ony nám přece lidi odvracely ke kapitálovému, takže konečně
došlo na to, že ředitelství podalo návrh na rozšíření agend fondových na
ostatní větve pojišťování životního a po zásadním schválení sněmem, jehož
Dr. Fiedler velmi obratně a nenápadně dosáhl, vypracoval jsem novou
osnovu stanov, šetře v ní, jak možná, zvláštního postavení původního
lidového pojišťování starobního. Jak nehodné ano často ničemné byly agi-
tace proti pojišťování u fondu — pravý příklad, jak mohou i věci takového
druhu v rukách hloupých nebo nesvědomitých lidí státi se předmětem
sporů ryze po způsobu zápasu politických stran vedených —, přece s druhé
strany uznal jsem během let sám, že nebyly příčiny pomalých úspěchů
našeho Zemského pojišťovacího fondu jen v nedostatku mravní kázně
našeho lidu, nýbrž také v jeho hmotné ještě slabosti. Ovšem měli jsme
dojemné příklady trpělivého vkládání pravidelného, ale lidé ženatí s rodi-
nou nechtěli myslet nejprv na sebe, nýbrž nejprv na děti a proto dávali
přednost kapitálovému pojištění pro případ dožití neb úmrtí. Největší pro-
spěch z ústavu, zřízeného pro příslušníky vrstev »nemajetných neb málo
majetných«, měli vlastně lidé už poněkud majetní, kteří si mohli uložit
najednou neb třeba ve lhůtách několik tisíc, aby získali doživotní důchod
v připuštěném maximum (1000 K) nebo tomu bližší, lidé osamělí, kteří
obětováním kapitálu si zabezpečili slušnější rentu starobní.

XI.

Psáno v Görbersdorfu v dubnu 1908.

Některé dodatečné poznámky ke článku: Jak vznikla Česká akademie?

Od těch časů, co jsem uveřejnil k sedmdesátým narozeninám Hláv-
kovým v »Osvětě« článek »Jak vznikla Česká akademie«, změnilo se
především to, že k České akademii byl přičleněn »Národohospodářský
ústav« a to zase, když ne výhradně pomocí peněz Hlávkových, přece pod-
statným jeho přispěním, a když ne výhradně z jeho myšlenkového počínu,
přece za jeho duševní spolupráce zakladatelské. O tom, jak prvně povstala
myšlenka Národohospodářského ústavu a jak se dále věci vyvíjely až k jeho
ustavení, napsal jsem podrobnější vzpomínky, které se najdou po případě
ve zvláštním fascikulu, jenž obsahuje spisy o »Národohospodářském
ústavě«. Zatím také rozžehnal se Hlávka dost náhle se světem a testament
jeho znamená poslední formu, které konečně nabyly jeho plány k veliké
kulturní nadaci pro národ český, o níž v článku výše dotčeném jsem se
roze-psal.

Úmrtí a pohřeb Hlávkův padly do nejsmutnějších dní mého života,
do dní, kde jsem si již uvědomoval dosah zákeřné nemoci, která tak náhle
se ukázala u mého syna Václava koncem února 1908. Proto, ač jsem k na-
léhání Dra Mattuše a prof. Grubra sepsal leták, jenž byl při pohřbu
Hlávkově rozdáván mezi lid, k jejich naléhání také převzal krátké proslo-
vení při rakvi a konečně ku prosbě Vlčkové pohrobni vzpomínku do
»Osvěty« (číslo vyd. 24. dubna 1908), přece ve své tehdejší těžké sklíčenosti
a zoufalosti neměl jsem mysl dosti sebranou, abych mohl povědět a pověděl
o Hlávkově, k jeho charakteristice i kritice a řeknu přímo, i k jeho obraně
všecko, čeho třeba. Jenom České akademii odevzdal jsem dopisy Hlávkovy,
psané mně v době, kde se o zřízení akademie, osnovách stanov atd. jednalo,
pak dopisy, jež jsem obdržel, když šlo o návrhy prvních řádných členů
k jmenování císařskému. Doufám, že budou tak uchovány, aby mohly býti
časem uveřejněny s ostatním materiálem, který se nepochybně najde
v Hlávkově pozůstalosti a s ním se účelně navzájem doplní. Snad se mi udá

ještě příležitost o Hlávkově osobě více povědětí.*) Zde bych jen rád článek výše jmenovaný v některých směrech doplnil.

Nejprve ještě k původnímu Hlávkovu věnování. On měl dost co dělat, než svých 200.000 zl. jako fond pro založení České akademie odbyl. Jeden z prvních, na něž se obrátil, byl místodržitel baron Kraus. Ten se záměru řečeného přímo zděsil, nechtěl s ním nic mít, ani vládě to podat: »Was fällt Ihnen ein, Herr Baurat. So eine nationale Idee. Geben Sie's dem Kinderspital, da werden Sie sich ein unsterbliches Verdienst schaffen.**)

Ale i když už věnování po dlouhých jednáních vídeňských prozatímně nejvyš. maršálkem bylo přijato a mělo se jednati o schválení návrhu na jeho přijetí na sněmě, nebyla věc bez nesnází. Tu byl především hr. Frant. Thun, který věci nepřál, poněvadž měla býti výlučně národní (také se před rozhodným hlasováním nenápadně vzdálil on a ještě asi dva, tři poslanci konservativního velkostatku). Druhá obava se týkala kardinála Schoenborna, že se bude v nové akademii báti instituce protináboženské. Jeho usmířil Hlávka navštíviv ho zvláště a vyloživ mu podstatu svého záměru,

*) M. j. byla i v »Hlasu Národa« k 70. narozeninám Hlávkovým ode mne vzpomínka. Anekdoty v »Politik« (Union) v den po smrti jeho byly také mnou sděleny. Jsou pravdivy a velmi charakteristické pro jeho houževnatost.

***) Generál Kraus, poctivý, dobrosrdečný člověk, byl in politicky nejen šosák, nýbrž i hrozný strašpytel. Nejzajímavější byl případ se sv. Václavem Myslbekovým. Myslbek dávno toužil udělati sochu sv. Václava, která dle Schulzova i dle Kochova konkurenčního plánu pro museum měla býti umístěna před museem nad Václavským náměstím. Jednoho dne požádal mne Stupecký, abych nějak nejv. maršálka kníž. Lobkovic pro Myslbekovu oblíbenou myšlenku získal a k tomu nebylo mnoho potřebí, neboť kníže se tím netajil, že by rád viděl v Praze sochu sv. Václava a že pokládá Myslbeka za jediného, jemuž takovou věc lze svěřit. Jen kde vzít peníze! Tu najednou dostal Myslbek od Gautsche vyrozumění, že se mu uděluje stipendium (tuším 2000 zl.) na vypracování skizy pro plastické dílo, jež by bylo způsobilé zdobiti nějakou monumentální budovu pražskou. Měl navrhnouti ternu. Stupecký mne hned vyrozuměl, já ihned šel ke knížeti, ten ihned běžel ke Krausovi, přimlouvat se za sv. Václava. Leč, chyba lávky. Myslbek to nemohl vydržet a již před touto návštěvou kníž. Lobkovic u místodržitele došel k tomu a doručil mu ternu svých návrhů, mezi nimiž ovšem byla na prvním místě socha sv. Václava před museem. Kraus jak by ho uštknul: »Was, diesen heiligen Kravallmacher wollen Sie mir auf den Platz vor das Museum hinstellen, damit die Leute nach jeder Demonstration hinziehen und Ihr »Hej Slované« dort brüllen? Nein daraus wird nichts und schweigen Sie fein davon!« Když nyní s touž věcí přišel Lobkovic, měl Kraus za to, že Myslbek nemlčel a hledal u něho po zamítnutí opory. I dal si Myslbeka zavolat: »Sie haben doch geplauscht. Sie haben die Sache dem Oberstlandmarschall verraten.« Myslbek ve formách a titulaturách trochu neobratně namítal: »Aber ich kenne ja Seine Excellenz (!) den Herrn Fürsten Lobkovic nicht. Ich habe nur den Prof. Bráf bitten lassen, dass...« Na to Kraus: »Nu wenn's nur der Bráf war, so ist gut. Nur soll es kein Journalist erfahren, sonst habe ich wieder überflüssigen Verdruß.« — Af Kraus dal votum jakékoliv, Gautsch se nerozpakoval rozhodnouti se pro svatého »Kravallmachra« a měl z prvé skizy takovou radost, že znova povolil peníze na provedení ve větším měřítku.

a Rieger dovršil dobrý dojem svou řečí sněmovní, v níž ukazoval, že »pravá věda vede k Bohu«. Thun i kardinál bývali by povážlivými nepřátele, onen zejména, když brzo potom se stal místodržitelem. Leč právě on pak urychloval vyřízení, když při zvedajícím se odporu proti punktacím šlo o to učinit českému lidu něco příjemného. Tak punktace měly i ten dobrý účinek, že pomáhaly tlačit ve věci zřízení »České akademie«.

Ve Vídni nebylo ovšem příliš mnoho příznivé nálady ke schválení proposit sněmu, ale přece nelze říci, že by byl panoval zásadní odpor. Krakovská akademie byla arci svého času zřízena přímo nejvyšším rozhodnutím a také dostala hned svůj paragraf v rozpočtu státním, jehož Česká akademie nemá dosud, berouc subvenci státní jen ze všeobecné dotace.*) Něčemu podobnému chtěli se ve Vídni vyhnout, aby Němce nepobouřili. Proto Taaffe nepřijal sám věnování Hlávkovu a odkázal ho na sněm, aby ten na podkladě Hlávkovu věnování akademii založil. Hlávka ovšem obratně užil jubilejního podnětu.

Hlavní překážky rychlejšímu vyřízení způsoboval Hlávka sám jednak vůbec neústupným trváním na stilisacích, jež obsahovaly nepřiměřenosti, hlavně pak tím, že tvrdošijně trval na myšlence, že se má Král. společnosti nauk umožnit stanovami České akademie přičlenění k této a převzetí úloh I. a II. třídy, což všichni závažní členové Společnosti odmítali, čemu ani zemský výbor nepřál a co tím méně mohla chtít vláda, poněvadž Společnost nauk dle stanov i jazyka jednacního a publikačního jest ústavem utrakvistickým a přivtělení jeho do České akademie znamenalo nebezpečí nové politické otázky pro vládu, když je povolí. Ale Hlávka to hájil tak říkajíc do posledního dechu. Hlavní jeho důvod záležel v tom, že prý má vláda jako činitel subvence udílející v moci své přiměti Král. českou společnost nauk, aby zase větší měrou zvolila Němce za členy a tím se poznenáhlu i přeměnila na ústav většinou německý. Němci založením své »Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft und Kunst in Böhmen« ukázali nejlépe, že takových dlouhých procesů nepotřebují. Proto mi bylo nad míru

*) To vše vždy a zřejmě má svůj důvod ve skutečnosti, že se v Čechách musí vše zříditi pro obě národnosti. Když se nedala zříditi zároveň německá akademie — což by nebylo mělo smyslu vzhledem k trvání císařské akademie věd ve Vídni, fakticky německé — musila se zříditi aspoň »Společnost pro podporování německé vědy a umění v Čechách«, jak možno s týmiž subvencemi, jakých dostává Česká akademie. Pořád jest ještě v Rakousku jistým kruhům nepochopitelná myšlenka, že určité kulturní instituce jsou tu pro jednotlivé národnosti a že jest směšné žádati z důvodu rovnoprávnosti všude šablonovitou paralelnost, jakmile se zřídí taková instituce pro národnost, jež podobné dosud neměla.

divno, že mezi dokumenty, do nichž mi Hlávka dal nahlédnout před sepsáním článku »Jak vznikla Česká akademie«, vzal také dopis Albertův, v němž Albert pořádně ten záměr sesměšnil, mylně se arci domnívaje, že Hlávka sám je proti přivtělení Společnosti nauk a že ho do toho ženou jen nějakí ti zabezděnci pražští.

V otázce jazyka publikačního vedl si Hlávka původně také příliš úzkoprse. V té věci on náležel mezi naše vlastence, kteří nechápou a nepřipouštějí, že postavení malého národa, jenž se nechce ze světového koncertu vědeckého vyloučit, je jiné než velkého. Hlávka tu lpěl na názorech našich lidí, mimo obec vědeckou stojících, kteří chtějí, aby se literatura mohla vykázat těmi a těmi spisy; jest-li tu koho, kdo by je v jazyku publikace četl neb jako podnětu k vlastní práci mohl užít, jest jim podřízenou věcí. Upozorňovali jsme ho ovšem, že se tu nesmí lidé příliš obmezovat, že největší akademie jako petrohradská dovolují ochotně vlastním členům cizojazyčné publikace, že mezinárodní ráz vědeckého badání vyžaduje takové volnosti.

Gautsch, u něhož jsem jménem zemského výboru byl vyjednávat, otázku přivtělení Společnosti nauk odmítl rozhodně. Co do jazyka publikačního přál si jen více volnosti, než Hlávka chtěl připustit. Kompromisem jsme došli ke znění stanov, jaké jest dosud. Poslední redakci stanov prováděli jsme, už jen ve věcech podřízenějších, za punktačního sněmu z části s místodrž. radou Stadlerem v. Wolfersgrün (pozdějším sekčním chefem) v mé úřadovně v zemském výboru, z části s hr. Thunem samým ve sněmovně.

Velikou radost měl Hlávka, že se mu podařilo vymoci sobě zřizovací listinu akademie v jazyce českém, t. j. i s textem českým jako originálem, jenž nesl český podpis císařův.*)

Krutým ořechem byly první návrhy členů řádných, neboť třetinu všeho počtu řádných členů každé třídy měl jmenovati císař. Zemský výbor podle svého účelu a složení jistě nebyl povoláným orgánem k navrhování členů, t. j. k posuzování vědecké a umělecké kvalifikace. Poněvadž se věc ani z politických ani z věcných důvodů nemohla vložit na ministerium, které beztoho dávalo dobré zdání o všech návrzích kabinetní kanceláři, nebylo

*) Později vymohl akademii také zvláštní znak pečetní (stampiglii). Starší to znak: dvouhlavý orl máje uprostřed lva českého ve štítku. Původně chtěl Hlávka mít pouhého lva ve znaku a pečeti akademie. Ale Taaffe řekl: »Geben's mir Ruh' mit der Katz!« Hlávka však nepopustil, až mu povolili aspoň znak právě řečený.

by zbývalo, než sestavit k ruce zemského výboru s hlasem ať už rozhodujícím neb poradným zvláštní sbor navrhovací. Ale když by ten byl se skládal z nejlepších našich osobností vědeckých neb uměleckých, byl by tento sbor přišel do nemilé alternativy, buď navrhovat především své členy nebo z bázně před výtkou něčeho takového pominout zrovna nejlepších a zůstat jejich povolání do akademie teprve volbám skrze členy. Bylo tedy lépe vyhledat hojně a dobré porady soukromé a podle nich návrhy sestavit. Tak se věc opravdu provedla. Samozřejmě bylo přece mnoho nespokojenosti a nepříznivé kritiky, i mnoho uražené ješitnosti a sklamaných aspirací. Celkem nemohl přece nikdo právem vytýkati jakoukoliv podjatost, ač se ve výboru zemském o některé osobnosti vedly tuhé zápasy. (Tak Dr. Škarda bránil se navržení Otta důvodem, že nemá českých prací, a musil býti o opaku usvědčen. Kvíčalovi nevoněl Gebauer atd.) Přece se věc dovedla šťastně k cíli.*)

V třetí třídě hleděli jsme způsobit jisté vývažky strannických vlivů tím, že jsme tam hned zprvu dostali Brandla a Bartoše, kteří ovšem neměli na různých ustláno. S jedné strany snažil se získati jich Kvíčala, s druhé Gebauer, aniž bylo možno přivést k místu společnou schůzi všech členů třídy císařem jmenovaných, aby učinili společný návrh pro další volbu. K tomu se odnášejí dopisy Brandlovy i kníž. Jiřího z Lobkovic, jež jsem spolu s výše uvedenou sbírkou odevzdal České akademii. Mnohem více intrik a strannických snah bylo při volbách, jež prováděli členové sami, nežli při jmenovacích návrzích zemského výboru.

Ještě než vůbec došlo na tyto věci, staly se ovšem pokusy získati pro určitou stranu Hlávku, anof se myslilo, že on bude mít na obsazování míst členských vliv, čehož však naprosto nebylo. V té věci by si zemský výbor nebyl dal líbit vlivu Hlávka, Hlávka se také o žádný nepokoušel.

*) K těm přípravám poji se ostatně i má osobní upomínka veselejšího rázu. Vzhledem k nemoci své ženy, abych ji totiž nemusil pozdějším příchodem z pracovny do ložnice budit, přistavil jsem si v ložnici stůl k posteli a psal, na posteli sedě, obšírnou, s návrhy řečenými souvisící zprávu odůvodňovací. Byt měli jsme tehdy s okny na Tylovo nám., ložnice měla okna do dvora, domovní vchod byl ale z Ostrovní ulice (č. 2). Pojednou ke 12. hodině zavzní pekelný řev mnohohlasý, pískot, volání atd., ale jako někde v sousedství. Tušil jsem arci hned, že přece platí mně, punktátorovi atd. Nevím, co jsem právě vyvedl, však něco jsem měl na svědomí a Nár. listy měly tak štvavý článek proti mně, že nemohlo býti o účinku pochyby. Jenže páni demonstranti šli pouze dle čísla domovního v adresáři a ustrojili ve chvíli, kde jsem právě s největší upřímností pracoval o aktu důležitém pro ustavení České akademie, svou hlučnou demonstraci, ne pod okny mého bytu, nýbrž ob roh, pod okny — dvou profesorů německé university, Werunského a Rulfa.

Jen bylo v užším universitním kruhu mnoho řeči o dopisu, jež v záležitosti akademie Hlávkoví poslal Josef Kaizl. Nikdy jsem ten dopis nečetl, znal jen obsah z vypravování Hlávkovy;*) dle toho pramene prý vzhledem na nastávající zřízení České akademie upozorňoval Kaizl na směr realistický, označuje přívržence jeho za jediné vědecké a uváděje m. j. jako takové z právnické fakulty profesory Hanel a Heyrovského. Stálo prý tam také, že oni (lidé toho dotčeného směru) si osobí kritiku, ale že ji nepřipouštějí naproti sobě, leč to v takovém znění jest sotva pravděpodobným. Hlávka došel si ovšem s listem tím na svého tchána Havelku, jež byl nemálo rozhořčen vida, že mezi vědeckými pracovníky fakulty právnické jsou sice Hanel a Heyrovský, nikoliv však Randa a Ott. Brzo zvěděl i Randa a jiní obsah listu. Ať už se věc pojímala jako znamení slepé podjatosti nebo jako pokus nesprávné informace, obsah listu činil zlý dojem a nebyl docela bez vlivu na volby do akademie.

Své zvolení za člena mimořádného nemohl jsem připisovati jinému důvodu, než že jsem byl na universitě starším zástupcem svého předmětu a jediným, jež v Praze působil (Kaizl poslancoval a po celé semestry nečetl), pak ovšem také tomu, že jsem měl při vypracování stanov a zavedení celé akademie mnohostrannou účast a tedy tak říkajíc zásluhu. Po něvadž jsem ihned spolu s prof. Pražákem byl ustanoven k vypracování jednacího řádu, nastaly mi arci nové, unavující, potyčky s Hlávkou, který se lekal a obával každé odchylky v stilisaci svých návrhů (obyčejně velmi těžkopádné), domnívaje se, že jiná stilisace úmysl jeho dost správně nevyjádří, smysl jeho poruší a zdárné provádění ohrozí. Ježto jsme mu při vši šetrnosti ve všem vyhověti nemohli, byl na konec celý rozmrzelý a napsal mi dopis, jakoby už s akademií dále nic nechtěl míti. Ovšem to nešlo do pravdy. A nescíslněkrátě ještě až do onemocnění se rozčilil, když něco nešlo po jeho názoru a on se obával, že z toho pojde věci újma. A nešly často věci po jeho, nežřídka šly přímo proti jeho přáním a názorům. Také šrůtky jeho s hodnostáři akademie a zvl. s generálními sekretáři byly časty. Bylo tedy — ať už objektivní úsudek v jednotlivém případě byl jakýkoliv — nesprávně, když ze všeho, co kritika vytýkala akademii a zvláště, co vytýkala třídě čtvrté, uvalována zodpovědnost na Hlávku. On n. př. způsob rozdílení cen ve IV. třídě neschvaloval, těžce je nesl, ano r. 1907 byl i k neurvalým a obvykle nevkusným útokům Ma-

*) Doufati lze, že se najde v pozůstalosti Hlávkově; teprv pak bude lze posouditi, pojímal a vykládal-li Hlávka obsah jeho správně.

charovým dost spravedlivě objektivním, ba vytkl vynikajícímu básníku, že on je vinen připouštěje, že se jemu tak často udílí prvá cena. Ale ten prý (dle Hlávkovy vlastního vypravování) suše odpověděl: »Nemohu si pomoci, když toho potřebuji.«

Sluší doznati, že s Hlávkou nebývalo snadno jednat. Byl v myšlení a zvláště v konceptu těžkopádný, k lidem nedůvěřivý, záměry své s neodvratnou vytrvalostí sledující. Kolovaly o něm ovšem legendy, jak utiskuje řemeslníky, své dělníky atd. Sám vím, že se na zákon o pensijním pojišťování úředníků soukromých zlobil. Umělec málokterý s ním trvale vyšel. Řadou se poznenáhla zneprátelil se všemi. Mnohému nedal tolik, co on chtěl, soudivalo se rádo, že dává jen na nuznou výživu, když dává — ale on sám byl zvyklý protloukat se s málem a věděl, že to tuží energii. Mnohému za podporu ukládal podmínky, jež splniti bylo podporovanému nemilo neb obtížno, také ovšem nezahořel hned pro každý směr, jež právě byl moderním. Umělci chtěli více volnosti, on zase, jak z celé souvislosti ostatního jeho života je zřejmo, rád si napřed dopodrobna zabezpečil řádné upotřebení každého groše, jež na jakýkoliv účel věnoval. Nejednen však od něho podporu vzal a podmínky prostě neplnil.)*

Připustme, že se leckdo na něho horšil právem. Ale pohnutky jeho neměl nikdo práva podezřívati. Rádo se poukazovalo na jeho ctižádost, že chtěl za každou věc býti také řádně uznáván a chválen atd. Jistou ctižádost a touhu po zevním uznání měl zajisté on také; nepoznal jsem ani jediného z vrstevníků jeho, aby mu bývalo uznání či neuznání zcela lhostejno. Nejen nedůtklivější bývali v tom směru zrovna mladší karatelé a snižovatelé Hlávkoví. Avšak rozhodnou zůstane vždy úvaha, že ctižádost a touha po vyznamenání by nikdy nestačily vysvětliti všecku tu námahu, kterou podstupoval Hlávka, těžkopádný stilista, aby do podrobna propracoval řády a pravidla pro svá věnování. V tom směru málokdo asi s ním tolik prodělal jako já. Kdo si dovedl pro uskutečnění svých záměrů, na něž peníze obětoval, tolik námahy a práce uložit, u toho dojistá nebyla touha po zevním uznání motivem rozhodujícím, nejvýš vedlejším.

Hlávka byl též vedle F. L. Riegra a Tomka z posledních, kteří nedali ničím zvíkat svou důvěru v pravost rukopisu Královodvorského. Ještě krátce

*) Kolovala po Praze anekdota (patrně smyšlenka), že dostal umělec stipendium na cestu do Paříže, ať od akademie, ať od Hlávky. Ale nejel. Hlávka ho vidí v Praze a pošle mu lístek tohoto obsahu: »A co Paříž?« (narážka na jeho chatrnou znalost češtiny). Dojde promptní odpověď: »Pařím!«

před smrtí, v témž dni po pohřbu Svatopluka Čecha, vážně a horlivě se mnou hovořil o tom, že by vypsal cenu několikatisícovou s pětiletou lhůtou na spis, který by provedl s úspěchem obranu rukopisu. Domníval se, že smrtí Gebauerovou nastane v té záležitosti jistý obrat, že lidé nabudou více odvahy vyhledávati, co by pro pravost svědčilo. Zkrátka už se strožil cenu vypsati. Také s Mattušem i tuším s Randou o svém záměru hovořil. Přimlouval jsem se za odročení, nevím však, byli by poslechl. Smrt jeho úmysl zmařila, tak jako přetrhla jeho plány, aby ještě za živa své jmění proměnil ve velikou nadaci, z jejíhož výnosu mimo České akademie a Studentských kolejí také Národohospodářský ústav měl bráti určitý podíl. Ještě večer před smrtí pravil své sestře: »Já bych teď nesměl umřít. Vždyť to ještě nemám v pořádku s Národohospodářským ústavem.«

B)

SOUČÁSTI BRÁFOVÝCH »PAMĚTÍ«.

Články nekrologické a příležitostné.

»Osvěta« 1901, str. 875—881.

Dr. Josef Kaizl.

Dne 19. srpna zemřel na letním svém bytě, zámku Miškovickém u Soběslavi, Dr. Josef Kaizl, ministr v příkaznosti, říšský a zemský poslanec, dříve profesor politického hospodářství na české universitě. Podlehl krátké, zákeřné nemoci, dosáhnuv teprve 47 let věku. Smrt jeho způsobila bolestné zachvění v celé veřejnosti naší, vzbudila účast široko mimo okruh český. Muž neobyčejného vzdělání, veliké pracovitosti a úsilného chtění sklácen s povýšeného působiště, právě když dostoupil hranic věku, kde se názory ustalují v pevné direktivy životní a duch vydává své nejzralejší plody. A proto ten mocný zájem účasti u přátel i odpůrců. K dávným politickým odpůrcům zvěčnělého náležel i pisatel této posmrtné vzpomínky. Uvazuju se přes to, po přání redakce, k jejímu sepsání, doufá, že uchrání se stejně neupřímných panegyrik jako vědomě křivého soudu.

Zabývav se v letech studentských pokusy básnickými, jichž některé byly také uveřejněny (tuším ve Světozoru), oddal se mladý Kaizl v posledních letech svých studií právnických se zvláštní oblibou vědě národohospodářské a náležel do kroužku mladých pěstitelů jejích, který se uprostřed let sedmdesátých ve »Všehrdu« ve zvláštní sekci národohospodářskou sestoupil. Pamatuji se, že tam probíral některé kapitoly knihy Millovy. Po doktorátě na doporučení právnické fakulty university Pražské, tehdy ještě nerozdělené, obdržel státní stipendium ku přípravě na docenturu a odebral se na universitu Štrasburskou. Tam tehdy Schmoller, vůdce tak řečené školy novohistorické, kolem sebe soustřeďoval mladé talenty a naváděl je k badání hospodářsko-historickému, jehož výsledky uveřejňovati se jal ve zvláštní k tomu cíli založené sbírce. Mimo některé drobnější práce seminární povstala tu také první obšírnější studie Kaizlova, za níž obdržel cenu university Štrasburské a jež po některém přepracování vyšla pak r. 1879 tiskem ve Schmollerových »Forschungen« pod titulem »Der Kampf um

Gewerbereform und Gewerbefreiheit in Baiern 1799—1868.« Tento spis zadal pak autor jako habilitační právník fakultě Pražské. Zde byl zatím po ranné smrti Richtera za mimořádného profesora politického hospodářství (po bok řádného profesora toho oboru, Jonáka) povolán bystrý a hloubavý theoretik školy Vídeňské Emanuel Sax. Habilitační záměr Kaizlův potkal se s obtížemi, ježto oběma profesorům odborným nezdál se spis ryze historický býti dostatečným podkladem pro úsudek o theoretické spůsobivosti. A tak odhodlal se Kaizl k sepsání dodatečné práce, kratšího theoretického pojednání o zisku kapitálovém a snahách o jeho zákonné obmezení, z níž výtah byl jako Kaizlova česká prvotina národohospodářská později uveřejněn v Osvětě.*) Ale toto pojednání, jež autor sám označil jako »skizzu«, neukonejšilo odpor referenta, profesora Jonáka, kdežto Sax jako korreferent po přísném a důkladném rozboru kritickém uznal je spolu s historickou prací už dotčenou za spůsobivé podklady habilitace pro obor národohospodářské theorie a politiky, vyjímaje tedy vědu finanční. Ježto Sax, jsa tehdy z nejmladších mimořádných profesorů fakulty, čítající právě značnější počet profesorů mimořádných, členem sboru profesorského nebyl, podal řádný člen sboru profesor Randa na základě Saxova dobrozdání a pochvalných úsudků Schmollerových, Wagnerových a Schaefflových návrh na připuštění k habilitaci, a návrh byl všemi hlasy sboru většinou německého proti jedinému hlasu referentovu schválen. Podobný postup opakoval se i při dalších stupních aktu habilitačního, takže na konec habilitace Kaizlova se stala jedním ze zajímavých příkladů habilitace proti referentovi.

Počátkem studijního roku 1879—80 zahájil tedy nový docent své výklady. Chtěje však nabyti práva ku přednáškám z celého oboru politického hospodářství, pustil se vedle menších prací rázu referátového do obsáhlejších studií k novému spisu, jenž měl sloužiti rozšíření jeho veniae legendi na obor vědy finanční. Spis ten, nadepsaný »Die Lehre von der Überwälzung der Steuern«, vydaný tiskem r. 1882, nebyl více předmětem habilitačního aktu na universitě nerozdělené, nýbrž již na české, na kterouž Kaizl při rozdělení přestoupil. Kaizl věnoval spis Schmollerovi, jakkoli byl vlastně jakousi zpronevěrou proti historické methodě Schmollerově, jsa (po velmi zdařilém úvodě literárně historickém a kriticky obratné konstrukci pojmové) ve své vývodové části sosnován methodou ryze abstraktní, tehdy

*) V ročníku 1879 str. 965—976.

od historické školy německé nevlídně ano příkře posuzovanou. Ještě dnes považují tento spis Kaizlův za jeho nejlepší vědeckou práci. Nelze také věru říci, že by sama nauka o přesouvání daňovém přese všecken velký rozvoj badání historického za celý odtud prošlý čas uspokojivějších výsledků se byla dodělala. Literární své jméno v cizině získal si Kaizl hlavně prací tou, jež, jsouc podána k doplnění habilitace, byla zároveň základem návrhu fakultního na jmenování autora profesorem mimořádným, kterým se Kaizl po návrhu tom také stal. Ovšem zatím bez platu. Zůstal tudíž prozatím ještě ve službách výboru zemského, a jakkoliv mimo to po mně převzal výklady na technice i na obchodní akademii, neustával v pilné práci literární. Ale k monografické práci theoretického rázu, k níž posléze dotčeným spisem tak pěknou spůsobivost byl osvědčil, více se nevrátil, leč bychom sem chtěli ještě z doby něco pozdější počítati jeho článek v *Athenaeu*, kterým se obracel proti nové, hlavně v Rakousku vypěstované theorii hodnoty, háje proti ní theorii Schaefflova, na níž spočíval také Kaizlův r. 1883 vydaný soustavný nástin národohospodářské nauky. Čelití s úspěchem psychologicky prohloubené nauce Mengrovy školy, již Wieser, Sax a především Boehm-Bawerk dopomohli k nejširšímu uznání, bylo ovšem přetěžko, a jest snad v tom pravá příčina, že se »Národní hospodářství« Kaizlovo, dílo v nejednom směru velmi dobré, ačkoliv bylo za málo let úplně rozebráno a nové vydání důtklivě žádáno, nedočkalo vydání druhého. Zajisté jen z vůle autorovy, který by byl musel buď provésti široko založený boj proti vítězně postupující nauce, nebo se k ní přidati, ale pak dle toho celou osnovu díla svého přepracovati. K tomu však tehdy již neměl dosti pokdy, jsa už plně zaujat působností politickou, s níž souvisela téměř všecka další literární činnost jeho a v níž také spočívá vysvětlení, že jeho učební kniha vědy finanční po dvou sešitech zůstala nedokončena. Ryze konkrétným časovým otázkám hospodářsko-politickým byly věnovány jeho studie »O postátění železnic v Rakousku« (jež vyšla též německy), spis »O vyrovnání s Uhry r. 1866 a 1877« (ve spolku s Rezkem sepsaný), i pozdější přednáška o nápravě měny, v níž principiálně v požadavku zlaté měny šel dále než já v studii o témže předměte několik let dříve uveřejněné. Do téhož oboru prací náležela nejposléze též jeho studie o passivních železnicích, sosnovaná v duchu toho směru v literatuře, který zvláště z podnětu Gustava Cohna v Německu byl povstal proti entusiastům laciné dopravy, byt se měla vykoupiti státními příplatky. Mylné bylo, a také Kaizlovi se křivdilo, když se této opposici proti příplatkovému hospodář-

ství dopravnímu podkládaly tendence »fiskální«. Vždyť právě u literárních zástupců řečeného směru — Cohna, Ulricha, Weichs-Glona i právě také Kaizla — rozbor sociálních účinků má váhu nemálo rozhodující. A ještě v poslední své vytištěné práci — v článku »Vody« uveřejněném letos v Rozhledech a na pohled hlavně věnovaném polemice proti mým pochybnostem v otázce průplavové — vskutku vlastně nejbřitčeji odporoval těm nadšencům průplavovým, jemu z části politicky velmi blízkým, kteří, nikoliv jen naukám národohospodářským, nýbrž všemu zdravému rozumu na posměch, hned z předu vytkli požadavek, aby se věnoval ohromný náklad zřizovací a fonds perdu, aby se tudíž při stanovení tarifů v počet braly pouze náklady provozovací.

Obliba, s jakou se Dr. Kaizl do polovice let osmdesátých oddával literárnímu zpracování domácích látek hospodářsko-politických, souvisela s tím, že záhy zaměnil katedru s tribunou politickou. Jeho literární studie byly tedy zároveň přípravou pro účast v parlamentární práci, do níž vstoupil r. 1885 ponejprv, tehdy jako příslušník strany staročeské a její kandidát. Obnova vyrovnání rakousko-uherského nastávala, a třeba není pochyby, že by mladý, práce chtivý odborník národohospodářský rázu Kaizlova za všech poměrů rád býval kandidován, přece byl zřetel na potřebu odborné znalosti právě v této otázce hlavním motivem, že nebylo čekáno na jeho přihlášku, nýbrž že mu kandidatura vedením strany byla nejlichotivějším způsobem nabídnuta. I nekřivdí se asi nikomu, když se řekne, že z celého tehdejšího poselstva českého nebylo nikoho, kdo by obsáhlu onu látku tou měrou byl ovládal jak on. To tudíž znamenalo již předem také vážnou posici v užším sboru politických soudruhův i v parlamentě celém, k jehož členům nejschopnějším a nejpracovitějším Kaizl od prvé chvíle náležel. Jeho odborná znalost a vždy pečlivá příprava, věcná i formální, nahradila, čeho se mu nedostávalo na bezprostřední úchvatnosti řečnické.

Obecné téměř domnění, že jedinou příčinou Kaizlova ostentativního vystoupení ze strany staročeské r. 1887 bylo její chování vzhledem k t. zv. ordonnancím Gautschovým, není úplně správné. Panovalyť již dříve mnohé a značné neshody mezi Dr. Kaizlem a klubovním vedením, které způsobovaly nelibá napjetí mezi mladým poslancem a velikou částí starších členů klubu. Nejcitelněji tehdy, když starší politikové v hospodářsko-politických záležitostech požadovanou od něho rozhodnost ve věci podržovali hleď diskům t. zv. ryze politickým, totiž zřetelům na zachování pravice a tak i svého postavení v majoritě, kdežto Dr. Kaizl tehdy právě katolicko-kon-

servativnímu a polskému spolenectví valně nepřál, domnívaje se, že by se politickou prací inteligentní a duchem svobodomyšlným prochnutou snadno docílilo sblížení české s velikou tehdy ještě stranou německo-liberální a tím i konečně příznivého vyřízení národních protiv. Zde také sluší hledati příčinu, proč Kaizl, byv s jiným vynikajícím poslancem českým zvolen do kvotové deputace, v ní od pravičné majority se odtrhl a jda s oppozičně rozhodnější levičnou minoritou, bez mála by byl vážky rozhodnutí zvrátil, což mělo v zápětí velmi choulostivý výstup mezi předsedou kvotové deputace ryt. Jaworským a předsednictvem českého klubu. Avšak ještě ostřejší byl Kaizlův rozpor se stranou v jiné části vyrovnání, v otázce bankovní. Byl Dr. Kaizl spolu s Dr. Fořtem a J. Wohankou původcem onoho bankovního programu, který tehdejšího času jako komorní program bankovní nemalý ruch vzbudil ve veřejnosti české. Cílem jeho bylo federativní spojení rakousko-uherské, a hlavním v té příčině požadavkem bylo zřízení hlavní filiály v Praze a vyměření samostatného notového kontingentu pro Čechy. Touž měrou, jakou toto o sobě vábné heslo docházelo ohlasu v české veřejnosti, stávalo se zdrojem velikých nesnází pro stranu vedoucí, jež neměla nejmenší pochyby, že neupustiti od něho znamenalo pro ni přechod do opposice proti vyrovnacím předlohám, což bylo totožné s přípravou cesty pro nový, o německou levici se opírající útvar majoritní. Tedy jinými slovy: české poselstvo mělo nasaditi svou politickou posici, nedávno teprv získanou, za požadavek nedobytný, ježto pro něj nebylo vůbec možno sehnati jakoukoliv majoritu. Vypisovati veliké a úporné zákulisní boje, z té příčiny pak dlouho v Praze a ve Vídni vedené, k tomu není zde místa ani důvodu. Vždyť konečně sama česká většina Pražské komory v době, kde spolupůvodce bankovního programu jejího z let osmdesátých seděl na křesle finančního ministra, k obnově programu toho již se neodhodlala. I tak chování strany a klubu poslaneckého v otázce ordonnancí Gautschových, které se stalo jedním z nejúčinnějších volebních agitačních hesel té doby, bylo vlastně jen posledním podnětem, nikoliv prvotní a jedinou příčinou roztržky. Strana, k níž Dr. Kaizl po tu dobu formálně náležel, byla sice ještě dosti silna, aby zamezila demonstrativně znovuzvolení, jehož by si byl přál, ale dostala způsobem toho vystoupení a jeho odůvodnění ve chvíli pro ni velmi choulostivé ránu citelnou. Dr. Kaizl sám pak nepřidal se k straně mladočeské, jež té doby při doplňovacích volbách stále větší počet hlasů svým kandidátům zjednávala, nýbrž přilnul jen těsněji k realistické skupině, jež té doby nebyla ještě formálně usta-

venou politickou stranou, nýbrž činnost svou vzhledem k politice obmezovala na kritiku vůči oběma aktivním politickým stranám. I účastnil se živě a platně jejich literárních podniků. Když r. 1889 po posledním zasedání sněmu, jenž vyšel z voleb r. 1883, prof. Masaryk jednal s vůdci staročeskými o vstoupení realistů do strany staročeské, nebyl Kaizl vyjednávání účasten.*) Vyjednávání obnovených po prvním bouřlivém zasedání podzimního sněmu z r. 1889 již spolu s prof. Masarykem a Dr. Kramářem účasten byl, a jedna schůze všech těchto tří předáků tehdejší realistické skupiny se mnou konala se v jeho bytě. K formálnímu skoncování nedošlo, a záhy se ukázalo, že by to byla aliance s poraženými. Ten obrat způsobily Vídeňské punktace. Z žádných úst neslyšel jsem o jejich meritorním obsahu úsudek příznivější nežli z Kaizlových. Měl on, rovněž jako původně oba bližší jeho soudruhové, za to, že budou mostem k bližšímu dorozumění svobodomyšlných živlů českých s německými, pro kterýž ideál, jak známo, také velice horoval Gustav Eim, tehdy ovšem ještě rozhodný odpůrce realistů. Zjevná a zrovna katastrofální destrukce, kterou průběh bojů punktačních způsobil v lůně strany staročeské, vyvolala, jak se podobá, nejprve v jedné skupině t. zv. realistů záměr ustaviti se jako samostatná politická strana, a Dr. Kaizl byl mezi spolupracovníky prvního programu strany té, uveřejněného r. 1890. Známo jest, že k ustavení tomu nedošlo a t. zv. »političtí« realisté odloučivše se od soudruhů, kteří vůbec se bránili myšlence činné účasti v politice, splynuli s vítěznou stranou mladočeskou. Pro znalce osob a jejich způsobu nazírání nemohlo by býti pochyby, že při volebním programu strany té z r. 1891 měl Dr. Kaizl účast rozhodnou, i kdy by on sám nepřímou, ale dost srozumitelně nebyl to naznačil pojetím programu toho do své knihy »České myšlenky«. Spis tento sám, po mnohé stránce zajímavý, sluší po mém mínění posuzovati nejen jako pokus o ospravedlnění rozchodu autorova s prof. Masarykem, nýbrž právě také jako ospravedlnění autorova vstupu do strany mladočeské.

S ní zůstala pak už jeho politická dráha spojena, v ní si krok za krokem dobýval postavení vůdčího. To nebylo snadno. Přináležev krátce před tím postupně dvěma jiným stranám, přirozeně nemohl se potkati na první ráz s obecnou důvěrou nových politických soudruhů, třeba v tehdejší době přechody takové nebyly řídké. Dobyli si přes to postavení vůdčího,

*) O původě a průběhu těch vyjednávání i příčině jejich zmaru jsou udány v člancích Dr. Herbena, též v podobě samostatné knihy vydaných, namnoze ne správná. Jsou to ostatně věci, jež dnes mají už nejvyšší zájem memoirový.

padá to především na vrub převahy, kterou mohl tu vykonávati svou inteligencí. Postavení strany, již nyní náležel, nebylo nikterak závidění hodno, když náhle na její bedra výhradně připadlo odpovědné vedení politiky národa celého. Dvojnásob krušné muselo za takových poměrů býti postavení národohospodářského odborníka, který dříve v rozporu hospodářsko-politických prospěchů s obecně politickým zájmem tak rozhodně se bránil podřízení oněch tomuto, když nyní, stoje v příkré politické opozici celým národem žádané, měl míti účast v zákonodárné úpravě záležitostí, jež jako odborník musel pokládati za rozhodné kusy pokroku, i když v některé podrobnosti měl důvody k odporu. To bylo n. př. v otázce reformy měnové, později v otázce daňové opravy. Nezadati ani politickému požadavku opozičnímu, ani nepozbyti vážnosti způsobem opozice, kterou současně proti předlohám těm provozovaly živly dilettantsky naivní, s jejichž tendencemi žádný muž odborně vážný se nemohl stotožniti, to vyžadovalo velikého napjetí intelligence. Není divu, že ve vrstvách voličstva nebylo vždy dosti porozumění pro choulostivost té úlohy, a teprve když politický zřetel úplně zvítězil v odhodlání obstrukčním při projednávání úvodního zákona k opravě berní, teprve tehdy byl souhlas českého veřejného mínění nepochybným. Za původce té obstrukce a tím jaksi za iniciátora obstrukční taktiky v naší sněmovně poslanecké označil Kaizla životopisec jemu politicky blízký v Slovníku Naučném. Byli to skutek také ve svých dalších účincích a důsledcích šťastný, přenechme soudu budoucnosti. Že bylo řízení té obstrukce, která neužívala prostředků násilných, úkolem nad míru těžkým, pochopí každý, kdo si představí, že musel její režisér, za kulisami stojící, celý šik neodborných řečníků pro dlouhé, nekonečné řeči opatřovati myšlenkovou látkou.

Mám-li pochybnosti o hodnotě tehdejšího kroku Kaizlova, nemám jich o jiném. Byl to nad míru obratný způsob, jakým Kaizl svou známou studií o jazykové otázce v České Revui veřejné mínění české, stanuvši od časů punktačí či ještě lépe od osudného usnesení sněmovního z r. 1886 na tuhém principu t. zv. dvojjazyčné rovnoprávnosti, v jejímž duchu i Badeniova nařízení byla sosnována, obrátil zase k principům ve všech projevech českých od r. 1848 až do r. 1885 hájeným. Velmi tvrdý to oříšek vzhledem k nedávné minulosti strany. Na výsledku však záviselo, najde-li se nějaké východiště z neudržitelných poměrů, způsobených nařízením Badeniovy. Kaizlova studie byla nutným přechodem k ukonejšení našeho veřejného mínění nad obsahem nařízení Gautschových, byla prostředkem

ke zmírnění nevole nad odvoláním Badeniových nařízení, s osnování jich na zásadě obecné dvojjazyčnosti dost nepokrytě označujíc za politickou chybu.

A není pochybnosti, že pak naděje v udržitelnost Gautschových nařízení a na zachování strany mladočeské při vesle majoritním byla rozhodující pohnutkou vstupu Kaizlova do Thunova kabinetu. Jako pracovní ministr odborný ohlásil se záhy svým exposé o opravě akciového zákona, jež bylo podnětem zákonodárných příprav vyvrcholivších zatím ve známém regulativu, pracovní ministr odborný osvědčoval se na různé směry ve svém úřadě. Ale v dědictví vyrovnacích předloh, za Badeniovy vlády již v hlavních rysech ujednaných, uvázal se především jako politik. Byl obsah jejich v odporu s názory, jež on druhdy až k nejtěžším konfliktům s vlastní stranou zastupoval. Avšak politik tuhou zodpovědnou školou opoziční prošetřil nebyl už mladým poslancem, který s katedry vstoupil na sněmovní tribunu. V knize osudů bylo psáno, že ta oběť byla přece marna, nepřinesla kýženého užitku. Ale sotva bývala by pro nás a věc naši zůstala bez užitku i váha důvěry, kterou si finanční ministr kabinetu Thunova dovedl zjednat a upevniti na místech nejrozhodnějších, dosah osobních vlivuplných spojení, jež on znenáhla byl navázal, a také již důvěra, kterou si ve vlastní straně byl zabezpečil, především však bohatý fond zkušeností na dosavadní dráze nabytých, jenž ve spolku s obsáhlým věděním jest nejdůležitější výzbrojí každého vůdčího politika.

To vše s mužem v jaré síle ještě stojícím kleslo do hrobu a znamená nemalou ztrátu ne pouze pro stranu, nýbrž pro celý národ.

V Reichenhallu, 1. září 1901.

Matouš Talíř.

Dvorním radou Matoušem Talířem, který dne 30. srpna ve svém letním zátiší na Hluboké život svůj u věku 67 let tiše dokonal, odešel neveliké dosud obci českých pracovníků státovědeckých člen rázovitý a vysoce platný. Chystal se právě uchýliti se hned počátkem příštího školního roku z aktivní služby profesorské na odpočinek a záměrem svým se soudu druhům netajil. Všecky domluvy a prosby jejich byly marny. Příčinou nebyla ani pohodlnost ani rozmrzelost nějaká, nýbrž zřetel na chatrné už zdraví. Chtěl si ho šetřiti, aby se mohl v plném klidu oddati literární práci z oboru finančních dějin rakouských, na niž se těšil a k níž měl nasbíráno hojně látky archivní. Smrt to zmařila.

Většinu členů nynějšího učitelského sboru české fakulty právnické byl Talíř již učitelem a to z části ještě na universitě národně nerozdělené. Byl se na této r. 1869 jako soukromý docent práva finančního habilitoval. Předmět svůj oblíbil si v praktické službě finanční, do níž byl po dokonání studií právnických vstoupil. Jeho učitelské činnosti bylo to na trvalý prospěch, že on deset let strávil v praktické službě u zemského finančního ředitelství a jiných úřadů finančních. Ano tato skutečnost spolu s rozvážně kritickým rysem jeho povahy vysvětluje snad dostatečně ráz jeho prací. Že ho vedla láska k věci, nejlépe dosvědčuje volba předmětu. Finanční právo nebylo aniž dosud jest předmětem, jež by právníci poslouchati byli povinni, náleží pouze k tak řečeným doporučeným. A kdo se r. 1869 habilitoval, věru že nad to ani valné naděje na profesuru neměl. A přece se Talíř stal brzo profesorem mimořádným. Šťastnou náhodou bylo pro něho, že Josef Jireček, stav se ministrem vyučování v kabinetě Hohenwartově, pamatoval na to, aby zavčas bylo jmenováno několik vědecky způsobilých Čechů profesory na Pražské universitě. Mezi nimi byl též Talíř. Čím dříve však se dodělal profesury mimořádné, tím déle bylo mu čekati na řádnou. Teprve r. 1882, bezprostředně před národním rozdělením university, jí dosáhl, když byl zatím již r. 1874 rozšířil svou působnost učitelskou na statistiku. Jako profesor statistiky byl povolán r. 1879 do statistické komise města Prahy a stal se záhy jejím předsedou, jímž zůstal pak stále obnovo-

vanou volbou až do své smrti, staraje se upřímně o zdárný rozvoj komise i kanceláře a jejích prací a se vši upřímností o to péči mají, aby časové proudy politické nenabýly vlivu na věcný a formální ráz publikací. I podařilo se této péči zabezpečiti a zachovati statistické komisi a kanceláři města Prahy a sousedních obcí spojení skoro se všemi vynikajícími statistickými úřady evropskými i mimoevropskými, čehož příznivé účinky především se jeví v bohatství knihovny statistické. Také na politickou dráhu dostal se přechodně, nikoliv jako politik ex professo — jímž nebyl, ač byl mužem pevných zásad a hlubokého přesvědčení, nikoliv jako řečník — neměť daru výmluvnosti — nýbrž jako znamenitý znalec odborný. Byl od r. 1878—1889 poslancem zemským a 1880—1885 také říšským. Obrat, jenž nastal od polovice let osmdesátých v politickém směru a smýšlení národa, vrátil jej úplně činnosti učitelské a literární. Jen jako rektor české university zasedl ještě ve studijním roce 1889—1890 na čas svého hlasu virilního zase ve sněmu. Kromě rektorského zastával dvakrát úřad děkanský. Ani vynikajících vyznamenání ve světě učeném mu nescházelo. Byl řádným členem České akademie, členem »American academy of political and social science« ve Philadelphii a dopisujícím členem »Société d'économie politique« a »Société de statistique« v Paříži. Právě posledního roku byl navržen za člena mezinárodního sboru statistického, však zvolení již se nedočkal.

Hlavní těžiště plodné činnosti Talířovy spočívalo v jeho působnosti učitelské a vědecko-literární. Tu nabyl práva na trvalé uznání a nejčestnější památku.

Původní literární jeho tvorba zůstala omezena na rakouské právo finanční. Jemu se oddával s vřelým zájmem a celou energií své vytrvalé pilnosti. Patřil nesporně k nejdokonalejším znalcům svého oboru. A stačí hned dodat, že to nebyl obor po zevní stránce ani pro učitelskou činnost ani pro literární vděčný. Jsouc nepovinným předmětem universitního studia právnického nemohlo finanční právo nikdy přivábiti široký kruh posluchačstva. A literární činnosti v tom oboru vadila nemálo neustálenost látky zákonné. Od počátku let šedesátých až do r. 1896, kde reforma přímých daní v Rakousku konečně dovršena, přicházely na přetřes stále nové a nové osnovy obsahu namnoze nemálo odchylného. V technice daní nepřímých nastávaly časté, druhy i dosti důsažné změny.

Tyto skutečnosti určovaly ráz slovesné působnosti Talířovy. Dá se rozdělit na trojí hlavní směr: na kritické studie o berních předlohách vládních, na práce dogmatické o pozitivním finančním právu rakouském a

na studie v oboru historie jeho. V každém tom směru vykonal Talíř platný a čestný kus práce.

Práce prvního směru jsou nejčetnější, jak pochopitelně z toho, co výše uvedeno. Náleží sem zejména obsáhlá studie »Über die Reform der direkten Steuern (mit Ausnahme der Grundsteuer) nach den Anträgen der Regierung« (1874), »Einige Gedanken über die provisorische Regelung der dir. Besteuerung in Oesterreich« (1877), »Reforma berní. Uvahy o vládní předloze v příčině upravení osobních daní přímých« (1893).

Ráz těchto spisů Talířových dá se asi správně vystihnouti slovy, že byl rozumně konservativný. Neuzavíral se závažnosti vymoženosti vědy finanční pro pokroky zákonodárné, ano domnělou ustálenost zásad jejích spíše přeceňoval. Nebyl žádným zbožňovatelem daného stavu zákonného, jehož vady výtečně znal; nebyl zastancem nehybnosti. Ale jsa až příliš dobře obeznámen i s duchem praxe i s psychologickými a hospodářskými podmínkami zdaru všelikých snah opravných v tomto nad jiné choulostivém oboru veřejného práva, byl až na dno duše proniknut přesvědčením o historické relativnosti každé soustavy finančního práva. Proto přistupuje s ne malou dávkou skepse ke všeliké novotě a zkoumá, hodí-li se na půdu poměrů vytvořených kolejem ustáleného zvyku a hospodářských poměrů; vyšetřuje pečlivě, dají-li se záměry opravné navrženými prostředky berní techniky také dosáhnouti. Hned úvodem svého spisu výše na prvním místě uvedeného s nevrlostí kárá krasořečnické obraty vládních motivů k předlohám z r. 1874 a klade si za úkol vyšetřiti nejenom, hová-li předlohy zásadně požadavkům vědy finanční, nýbrž také dají-li se prostředky navrženými provést; a v úvodě ke spisu druhému jasně vyslovuje, že »historický vývoj, mravy a obyčeje, zkrátka individuálnost každého národa vyžaduje zvláštních, snad i vědou samou méně doporučených ustanovení a zařízení. Nedbání stavu trvajících mstívá se tím, že se za něco, co snad objektivně jest méně dobrým, zavádějí věci, jež vzhledem k povaze půdy, na níž mají růsti a plody nésti, ani kořeny nemohou zapustiti. Takové odvážné novoty bývají spojeny s revolucemi v oboru národohospodářském«. A těmi vlastními slovy autorovými jest asi nejpřípadněji vystižen ráz jeho kritické práce naproti daňovým opravám rakouským. U něho všecken pokrok měl, aby byl jistým, budovati se na pevné půdě historicky utvořených poměrů. I tam, kde jsme my mladší mívali z nových útvarů finančního práva radost, nepouštěl on z rukou kritickou sondu zkušeného praktika.

Druhému směru náleží nejobsáhlejší dílo Talířovo, kniha skoro o tisíci stran, vlastním nákladem spisovatelovým vydaná »Kolky a poplatky v Rakousku« (1896).*) Každý znalec ví, jaká je to spleť a — jak se říká — nezáživná látka, kterou jen malý počet lidí vskutku dovede proniknouti a ovládnouti. Tu osvědčila se nejdokonaleji Talířova neúprosnost v pronikání podrobností (však také jen pak je možná dokonalá kritika!). Ale rovněž jeho již vylíčený konservatismus. Bylo samozřejmo, že vědecký duch Talířův nemohl se spokojiti nějakým povrchně-formálním seřazením těžko obzírné látky, v níž — namnoze bez určitého uvědomění zákonodávce — pod jednotným základním názvoslovím dvojí, celou podstatou rozdílný živel je dohromady splíchnut a propleten: vlastní živel poplatkový a živel daňový (to, co novější nauka označuje jako daně obchodové, impôts sur les actes, Verkehrssteuern). Zdálo se nám, že není možno v soustavné vědecké práci uniknouti vlivu této skutečnosti na vnitřní uspořádání látky. A on se té domnělé nutnosti nepoddal. Aby nikoho nezůstavil v omylu, že by snad neznal té distinkce, novější finanční vědou vypěstované, dotkl se jí v úvodě, ale soustavu své knihy, pěknou, pro praktické používání díla jako knihy příruční velmi účelnou, vybudoval si na ryzích momentech techniky berničné ze zákona čerpaných, usnadnil používání nad míru pečlivě sestavenými ukazateli. On základního rozdílu finančně vědeckého, jež zákony naše neznají, jako dělítku do své soustavy nepřipustil, a proto také, dojista úmyslně, pominul v čelo své knihy postavití rozbor pojmu poplatku a daně obchodové s hledišťe finanční vědy a srovnati s ním výměry a názvosloví zákonné. Moderní vědec finanční jistě by v tom shledal vadu knihy, ale Talíř by byl odpověděl svým způsobem: »Slyšíte, až se bude jednat o spis kritický k reformě našich t. ř. kolkův a poplatků, tam se to musí provést a kdy bych psal takový, také bych to udělal. Tady jde o výklad platného práva.« Ten pak podal Talíř způsobem vzorným, dovoláváje se obsáhlou měrou rozhodnutí vyšších stolic správních i soudu správního. Literatura finančního práva v celém Rakousku nemá v oboru poplatkovém knihy stejně cenné a bude vděčnou úlohou některého z odborných nástupců Talířových postarati se, dokud hlavní zákon poplatkový zůstane v platnosti, o doplňovací revisi k novému vydání, na něž odborníci již toužebně čekají.

*) Kromě toho ještě menší rozpravy: Osobní daň z příjmů a voliči do říšské rady, pak rozdělení této daně dle národnosti. (Sborník věd právních a státních II. roč. seš. 3). »Osobní daň z příjmů a rolnictvo«. (Zeměd. politika. Roč. I. č. 1.).

Třetímu konečně směru literární práce Talířovy, historickému, náleží »Arha, studie z dějin finančního práva rakouského« (1890), jejíž trest tvořila obsah jeho řeči při nastolení rektorském r. 1889. Jen malou část svého hojného materiálu, jež v prázdných chvílích za své poslancecké činnosti ve Vídeňských archivech nasbíral, zužitkoval zde autor k monografickému spracování.

Jako odborný spisovatel v oboru statistiky, druhého to předmětu své učitelské činnosti universitní, Talíř nevystoupil. Jeho jméno, jakožto předsedy statistické komise Pražské, stkví se však na úvodě publikací té komise nikoliv jako pouhá forma, nýbrž spolu jako doklad mnohého vlivu, jež on měl na směry a způsoby zjišťování a spracování příslušných látek. A v pracích svých o právu finančním užíval statistiky rád a případně. K učitelství statistiky přinesl si důležitou vlastnost: kritickou soudnost. Nedal se omámit žádným lesklým heslem, žádnou chvilkovou populární náladou theoretiků statistiky, nedal se strhnouti ke smělym generalisacím, které časem bují při odvozování tak řečených statistických zákonů. Byl přísným ve zkoumání původu a záruk přesnosti čísel statistických a střízlivým u vysuzování pravidelností z jejich řad. Proto právě v jedné ze svých posledních rozprav vystoupil proti Wieserově jednostrannému kořistění z dat statistiky o dani příjmové ve prospěch poplatnické převahy Němců v Čechách. Nejvlastnějším živlem jeho učitelské činnosti zůstávalo však finanční právo. Neobligátnost předmětu přiváděla do něho, jak již podotčeno, jen malý kruh posluchačů. Ti však pocítovali z pravidla opravdový zájem pro věc a slýchal jsem je přechoasto, jak si líbovali, že návodem Talířovým bylo jim platně usnadněno proniknouti i v ducha berní soustavy rakouské i ve všechny podrobnosti její techniky.

A nyní slovo o Talířovi jako člověku a soudruhu. Jeden z Pražských denníků v posmrtné vzpomínce pravil o něm, že byl »muž mírný, rozšafný, neodvislý, nebažící po cti«. Slova velmi případná a podpisují všecka, jenom bych k nim dodal ještě: muž pevných zásad, jasných cílů, přísné spravedlnosti a při vši zdánlivé suchosti muž hlubokého citu. Kdo se dá podplatiti ohebností forem a hladkou výmluvností, těžko se dodělal úsudku správního o pravé ceně Talířově. Dar výmluvnosti mu scházel a on si toho byl úplně vědom. Tím více dbal věci, jádra a vidal-li jsem ho se rozhorliti u zkoušek, bývalo to, když kandidát chtěl překotnou výmluvností neb lesklou frázi zastříti mezery svých vědomostí. Ale nedostatek výmluvnosti nebyl nedostatkem vtipné formy. Stopy zvláštního rázovitého sarkasmu najdou se v

kritických jeho spisech. V osobním styku zachovával umírněnost úsudku a prostou srdečnost. Jeho vřelé politické strannictví nebylo slepým prolecjakou vadu a úsudky o osobnostech mívaly případnost až překvapující. K universitě a studentstvu lnul vřelou láskou. O své churavosti, ač ji bylo v posledních letech na něm znamenati, málo se zmiňoval. Ještě ho živě mám před očima, kterak v posledním týdnu letního semestru minulého, kde mu denně bylo přicházeti k rigorosům, přinášel po každé motouzem svázaný balíček knih ze své bohaté knihovny pro právnickou knihovnu seminární. Když jsem je chtěl zapisovati, říkal: »Počkejte, přinesu jich ještě.« A přinášel usmívaje se svým srdečným způsobem projevům uznání.

Zdá se mi dnes, že by si tato ryzí mužná postava, v níž bylo sloučeno tolik silných ctností, tolik ušlechtilých rysů povahy, tolik skromnosti a tolik povznesenosti nad přízní doby a zevnostmi veřejného uznání, zasloužila zvláštní podrobné studie. Máme my opravdu tolik takových mužů, aby mohla i lidská památka jejich, na konec nerozlučná s jejich působností životní, vymizeti bez zachycení pérem životopiscovým? Takovou rovnováhu duševní může v člověku vypěstovat jen život naplněný vážnou prací a hlubokým smyslem pro povinnost. Talenty nám, bohudík, dorůstají; ale vypracovati se k takové ustálenosti názorův a pevnosti směru jest možno jen dlouhým velikým úsilím pracovním. I zůstala v pravdě jeho odchodem mezera vysokému učení a českému písemnictví, dvojnásob citelná, protože se ještě chystal k práci další, které by na podporu býval veliký rozhled, obsáhlé vědění a uzralá soudnost. Zůstala nám však také světlá památka a krásný vzor, jakož i plody práce, jejichž hodnotu neničí čas.

Jiří Pražák.

Do řad právnických učitelů našeho vysokého učení Karlo-Ferdinandova a spolu do řad českých pracovníků vědeckých zasáhla zase nelítostná smrt a rukou lakotnou uchvátila si kořist vzácnou. Dvorní rada Jiří Pražák, řádný profesor veřejného práva rakouského, podlehl dne 29. března zákeřné nemoci, která ho po dvě léta krušila, přinutila po dvakráte na celý semestr přerušiti činnost učitelskou a přece nedovedla v něm až do posledních dnů utlumiti zájem na práci vědecké. Život námah plný a plodný se tu končí ve věku, který ještě jest dalek od oněch hranic, jež příroda klade platným výkonům ducha. Dovršuje se právě třicet roků Pražákovy akademické působnosti učitelské, mnohem déle trvala jeho vědecká činnost badatelská a spisovatelská. Spolu takměř pětadvacet let měl účast v redakci »Právníka«, a letos byl by se dovršil desátý rok jeho praktické činnosti ve veřejné správě — v samosprávě zemské, kteráž mu měla býti, jak sám kdysi skromně naznačil, zdrojem praktické zkušenosti pro obor naukový, ježž pěstoval; ale nepoměrně závažnější nežli to, co mohla mu poskytnouti, bylo, co on sám do ní přinesl: dokonalou, pronikavou, všestrannou znalost ducha i forem práva veřejného. Obsáhlý obor agend v nejvyšší stolici autonomní větve samosprávní byl jeho péči svěřen; dával se tu nezřídka na cesty, na něž nepadají paprsky přízně veřejného mínění, ale provázival ho souhlas mužů, kteří, jako on sám, byli přesvědčeni, že přízeň doby není spolehlivým měřítkem platných činů ve službách dobra obecného.

Ačkoliv i zde bude památka jeho vděčně zachována, přece nade vše přirovnání větší, významnější a trvalejší zůstane dosah jeho práce vědecké. V ní tkví pravé a vlastní jeho dílo životní, v ní jeho hodnota pro soubor té stránky života národního, jež především zřízením samostatné české university dostala pevný podklad a živé podněty. Byl z hloučku akademických učitelů, kteří z vysokého učení jazykově společného přešli na oddělené české, a splnila-li universita česká nejen váhou a působivostí slov z kathedr hlásaných, ale také slovesným dílem svých učitelů naděje, jež ozařovaly její založení — Jiří Pražák má na tom svůj podíl výrazný a silný, má zásluhu, jejímuž ocenění nebude na závadu ani čas. Zanechal svou lichu na roli

české vědy dobře vzdělanu, snazší práci všem poskytující, kdož přijdou ji vzdělávat po něm.

Sotva byla bez úspěšného účinku pro vlastní obor dlouholeté a nejpodstatnější vědecké činnosti Pražákovy skutečnost, že došel k této, k práci na poli práva veřejného, cestou přes studie literární z jiných odvětví právních, práva soukromého a směnečného i trestního. Jim svědčí jeho prvotiny spisovatelské. Drahnou dobu pak setrvává při úkolech, kde oblasti práva soukromého a veřejného se stýkají. Z té půdy vyrůstá jeho habilitační spis o právu vyvlastňovacím, jí náleží největší jeho monografické dílo, dvousvazkové »Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními«, první a dosud jediný toho druhu a rozsahu spis v celém právovědčním písemnictví rakouském, jenž předpokládal proniknutí do všech oborů právních, a předpoklad ten plnou měrou splnil. Již ten velký literární čin viní z nepravdy sporé arci hlasy, které upíraly jeho autoru ducha modernosti. Právě ty moderní útvary veřejného zřízení — soudy práva veřejného — nově zavedené v ústavním Rakousku, vyžadovaly si vědecky platných dokonalých vodítek a zde bylo pro jednu větev jejich agend poskytnuto záhy a způsobem, jenž došel ocenění daleko mimo kruh posuzovatelů českých.

Hodnotou rovné a objemem mnohem větší je druhé velké dílo Pražákovy: »Rakouské právo ústavní«, jež k nemalému zadostučinění pro původce svého v době u nás neobvykle krátké dožilo se dvou vydání. Že bylo událostí v písemnictví českém, jest ovšem samozřejmo.

Každé dílo podobného rázu podává odborným znalcům podnět, aby vyjasnili naproti osnovným jeho ideám, naproti rázu ponětí určitých institucí a způsobu bližšího provedení svůj po případě více nebo méně odchylný názor a spočívá právě v tom spolu význam vynikajícího díla vědeckého, že takovým vyjasňovacím a prohlubovacím rozborům podává nové stránky, nové živé a plodné podněty, nikoliv na škodu, nýbrž na prospěch vědy. A dílo Pražákovy nejen pozitivním obsahem svých podrobností, bystrým a důkladným propracováním celé přehledné látky, nýbrž také posléz řečenou stránkou svou vykonalo své poslání. Znalcům českého vědeckého písemnictví veřejnoprávního není nepovědomo, že právě se strany, jež rozcházela se s autorem v některých jeho základních ponětích, dostalo se vědecké hodnotě díla jeho nepokrytého uznání. Uspokojiti nemohlo a neuspokojilo arci především ty, kteří i ve spisu, jenž se ohlašoval jako soustava práva platného a jehož logická osnovost jest pevně určena úkolem, vystihnouti z daných institucí idey, na nichž toto pozitivní právo spočívá,

a v jejich světle celek i všechny části vyjasniti, výše by byli kladli úvahy a kritiku politisující anebo výlety do vzdušných říší sociologických.

Dávno před vydáním své »Soustavy« byl však autor sám naproti podobným požadavkům své stanovisko objasnil. V rektorské své řeči z r. 1892. Zde projevil tak říkajíc své credo, kteréhož připomenouti dnes, kdy hrob se nad ním právě zavírá, zvláště je naléhavo, protože charakterisuje celý ráz jeho nazírání na úkoly, jež sobě kladl. Nemoha sobě, dle vlastních slov tehdejších, »soustavu veřejného práva představit jinak, než na základě práva pozitivního«, neshledával věcného momentu, jenž by mohl býti základem rozeznávání právníckého směru nauky veřejnoprávní od »sociálního«, byť plně připouštěl možnost a upotřebitelnost t. ř. společenské metody jako pomůcky k výkladu jednotlivých institucí právních. Ale vyslovil spolu napomenutí, jemuž oprávněnosti neupře nikdo, kdo má dost nepodjatý zrak pro skutečnost, že šířený a šířící se u nás zápal pro sociologické studium k jasnosti pojmů veřejnoprávních ničím nepřispěl, ale často ji ohrozil. Právě: »Jednu prosbu měl bych k zastancům směru t. zv. sociálního: nekalte dorostu právníckému jasné pojmy, jichž v povolání svém nezbytně má třeba... Nestotožňujte právo s mocí faktickou, nestotožňujte je však také s požadavky, třeba sebe důrazněji pronesenými kýmkoliv a kdekoliv.«

Leč vytkl ještě v rektorátní své řeči zásadu jinou. Přihlížeje k obvyklému lišení práva ústavního a správního, praví: »Tázeme-li se, kterému z dotčených dvou odborů našeho předmětu důležitější úkol jest přikázán, můžeme směle dáti odpověď, že právu správnímu.« Důvodem jest mu především skutečnost, že ono »jsouc vzdálenější ryku proučích se stran, poskytuje vědě stánek bezpečný«, že dále zde možno sledovati historický vývoj s prospěchem větším než v právu ostatním, kde často kontinuita se přerušuje. I do budoucnosti, zdálo se mu, otevírají se právu správnímu čáky utěšenější než ústavnímu, a to hlavně pro zjevný úpadek theorie konstituční a úžasný úpadek parlamentarismu.

Správním právem také on sám svou dráhu akademickou započal, byv nejprve pro toto habilitován. Správnímu právu platily přecetné jeho práce monografické, a správnímu právu platily jeho poslední námahy literární: příprava soustavy rakouského práva správního pro tisk. I jest naděje, že bude moci dílo býti vydáno úplné, jako nový památník jeho pečlivé a bystré práce k tomu čelící, aby byly vyjasněny pojmy práva platného, poněvadž jen tak teprve jest možna i správná aplikace práva i jasné ponětí

o tom, kde a v čem jest třeba nápravy. A že on z vyjasnění toho očekával i plodný vliv na »zušlechtění mravů, jehož na výsluní soudu veřejného objevuje se potřeba« — není nejméně významným rysem pro způsob jeho názoru na poslání vědy veřejnoprávní.

Poct zevních dostalo se zvěčnělému za života hojně. Lesk jejich netrvá dlouho, osudem jejich jest brzké zapomenutí. Jen dílo ducha dělnou rukou a bystrou hlavou z pevných základů ideových důsledně zbudované přetrvává hroby. Čest díla takového je nerozlučně spojena s jeho jménem.

Alétheia, březen 1903.

Frant. Lad. Rieger.

Ti, kdož neumírají —

K tichým spáčům v kobkách velebného Vyšehradu doprovodil národ s žalem a žehmáním tělesnou schránku nejdražšího ze svých synů.

Ten, jenž zvonem hlasu, plamenem slov a bleskem myšlenek ze spánku burcoval tisíce, odmlčel se na věky.

Kdo spatřil nepřehledné hradby zástupů, jejichž středem se bral Riegrův průvod pohřební, kdo citem porozuměl mluvě jejich ticha uctivého, znamenal hlavy bezděky se klonící, slzy po tvářích prostých mužů a žen se řinoucí, kdo viděl všesky vrstvy národa s takovými projevy lásky a vděčnosti se kupit kolem rakve jeho a postřehl náhlý tichý vzlyk ze sta hrudi, když v šeru večera, rudými plameny prozářeném, spouštěli ji do hrobu — ten cítil a chápal, že takto v obec mrtvých vcházeti mohou jenom ti, kdož neumírají.

Čím lidu svému byl? Kde jest na širokých lánech žití národního záhon nějaký, jehož úroda nynější by nebyla spolu dílem jeho? V nejedno pole on sám první, rukou svěží a odhodlanou zatkl rýč zúrodnujícího počínu. Svým sluncem nazvala jej láska těch, jimž v životě byl nejbližší. A slunný jas nesl všude do práce národní, světlo i teplo zároveň, světlo myšlenek a podnětů, teplo lásky a dojemné, uchvacující oddanosti. Sám zval se často šťastným člověkem, i ve chvílích, kde jiné byl by schvátit žal. A šťastným byl, neboť zdrojem a měrou štěstí osobního bylo mu národní dobro a rozkvět, ježž neustával pěstít, posilovat i utužovat věře s nezdolnou pevností v jeho zdravé, silné, nezmořitelné kořeny.

V měnivých osudech žití veřejného střetnou se snadno a často myslé v tuhém sporu snah a mínění. I přišly chvíle, kde snahy a názory velké většiny národa obrátily se proti samé jeho osobě. Přišly okamžiky, kde směl býti nazván zrádcem, aniž se to slovo potkalo s výkřikem obecné nevole; přišel čas, kde šlapali po jeho obrazu, hanlivá slova volali za ním jdoucím v klidu nejčistšího svědomí a potupou nočních vřav rušili klid jeho příbytku; nadešly doby, kde od osudí volebních byl odmítán a kde mu pokrytě i zjevně dávali na srozuměnou, že vyžaduje prospěch vlaste-

neckých sborů, v jejichž čele stál a v jejichž lůně dlouho byl působil, aby s těch míst ustoupil. To minulo, jako se probuzením zaplašuje zlý sen, a glorii, pojivší se od drahých desetiletí k jeho dílu, jménu i osobě, povzneslo poznání veliké křivdy. Dávno krok za krokem se dostavující propuklo silou neodolatelnou ve chvíli smrti jeho a učinilo jeho cestu ke stánkům odpočinku věčného nevidanou cestou triumfální.

I pak, až po tom všem mocném obecném citovém vzruchu přítomném budoucí mužové klidného chladného soudu dějinného na vážkách kritiky budou vážit dílo a význam jeho, neodmítnou velikého uznání jeho práci životní, jež plodné rýhy zůstavila ve všem našem životě. Ale nade vše jiné zářiti bude i lidem příštích věků našich jeho neochabující, ničím nezkalená láska k národu, vždy sebe a všecken osobní zájem dobru jeho podřizující, a všem duším českým bude vzházeti posvěcující příklad z běhu žití muže toho, který vyrostl a zmohutněl na výsluní největší přízně národa a tento poklad sobě nejdražší nerozpakoval se obětovati, jak poznal, že jest mu voliti mezi ním a svým odchýlným přesvědčením o cestách, jež by vedly k dobru národa. To byl největší důkaz jeho nezměrné lásky k národu a není možno, aby se z něho nelinulo požeňování mravní posily všem nám žijícím i budoucím

Karel Mattuš.

Vzpomínka k jeho sedmdesátým narozeninám.

Dr. Karel Mattuš dovrší dne 21. tohoto měsíce svůj sedmdesátý rok. Přívrženci strany, která v něm ctí svého zvoleného i skutečného vůdce, uvítají tuto příležitost, aby mu projevili svou vřelou oddanost a nelíčenou úctu. Dlouholeté nejdůvěrnější politické přátelství Mattušovo s Riegrem, společné obou osudy od velkého obratu v názorech českého voličstva r. 1889 a 1891 a postavení Mattušovo jakožto nástupce Riegrova v řízení strany — to vše sice bezděky svádí pozornost a úvahu ke Staročechu Mattušovi. Leč nepodobá se, že zůstanou sedmdesáté narozeniny Mattušovy pouhou domácí slavností jeho politické strany. Ne snad jen proto, že Mattuš není pouze politikem, nýbrž také vzácnou silou v oboru národohospodářských snah, tak jako téměř celé čtvrtstoletí od počátku nové organizace samosprávy obecní a okresní náležel k nejplatnějším jejím zástupcům. Právě k politiku Mattušovi obraceti se bude v těchto dnech úvaha a uznání z kruhů ještě docela jiných nežli z těch, které k jubilentovi poutá vřelost osobních vzpomínek na společné cíle, společnou práci i společné osudy. K politiku Mattušovi — či řekněme to určitěji: k němu jako ke vzoru a příkladu politika určitého rázu, jací jsou u nás a také u jiných národů rakouských vzácní — budou se obraceti s blahopřejným pozdravem i lidé z různých táborů českých i z mimočeských a dokonce i z protičeských. Jsouť již na světě lidé a jsou jisté jejich vlastnosti, před kterými ochotně smeká též odpůrce.

Mezi politiky možno lišiti dvojí typ. Myslíme ovšem toliko na politiky skutečné, kteří, jak známo, tvoří všude menšinu mezi těmi, kteří se tak zovou.

Jedni, nadaní živou letorou, svěží obrazotvorností, ohnivou výmluvností i všemi fysickými vlastnostmi, k silnému zevnímu dojmu potřebnými, stávají se nejsnáze pravým stělesněním ducha, tužeb a snah celých vrstev v národě i národů celých, myslících jejich hlavami a cítících jejich srdcem. Z toho souzvuku plyne nimbus jejich působení a platnosti. Míra jejich

velikosti závisí pak na tom, jak a pokud dovedou uchvacující moci svých osobností nezištně a prohlédavě užiti ve službě cílů opravdově obecných a velkých, jak a pokud dovedou spojití se vzletem nadšení, jenž rychle vítězí a myslí sobě podmaňuje, zdržlivost moudrosti, s rázností rozmysl, s nepodajnou zásadností schopnost taktickou.

Typ druhý zahrnuje povahy chladnější, hlavy především kritické. Jest to typ politického logika a taktika. Nadání i sebekázeň chránívá je více než ony ohnivě mluvčí lidu před suggestivnou mocí, kterouž působivají dočasná náhlá citová vzrušení davů, zabezpečuje jim nerušený zřetel pro stálou spojitost mezi programovými cíly a jednotlivými akcemi. Jejich kritický duch činí je zvláště spůsobilými, aby neurčité obrysy vůdčích ideí z bujného varu ve výhních obecného nadšení sváděli v pevně vyformované kadluby návrhů a předloh, oni promyšlejší střízlivě taktické postupy, vážice možné účinky každého, využitkující příležitosti vhodných, postřehující slabiny odpůrců a předstihující opatrně jejich záměry. Jejich práce na venek bývá méně zjevna, než dílo skvělých tribunů, docházejí též přirozeně řídicěji plného uznání, ještě řídicěji pak ocenění bezprostředního. Nejlépe ví sbor bližších soudruhů, jakou oporou jest jim práce, píle, soudnost a pevnost těchto myslitelů. A jen když oni ty vlastnosti vždy dovedou ocenit — širší veřejnost pro ně smyslu nemívá, nezřídka v nich spatřuje toliko chlad, který ohlodává sílu a vroucnost odvahy, který zaviňuje nemístné váhání a zbytečné ústupky. Slávověnce populárnosti nebývají údělem takových politiků, aspoň u vrstevníků.

Pod který z obou typů rázem své individuality a působnosti náleží Mattuš, není nikomu pochybno, kdo třeba sebe povrchněji zná dějiny české politiky od let šedesátých, od těch dob, když po krátké, ale pohnuté episodě ústavních počátků z let 1848 a 1849 a potomní víceleté reakci znova se otevřelo i synům národa našeho kolbiště sněmoven a s ním takměř zároveň široké působíště v nových útvarech samosprávních.

V té době se počíná veřejná činnost Mattušova.*) Nastřádat si po své promoci za doktora práv (1861) v různých oborech právnické praxe rozhled i formální znalost a slovesnou činností v mladé tehdy publicistice české též výcviku v peře, oddal se v témže roce, kde zavedeno bylo nové obecní

*) Mattuš narodil se r. 1836 v Mnichově Hradišti jako syn lékaře, kterému původ německý nebránil pochopiti národní hnutí české a vše k němu přilnouti. Syn hned v studentských časech účastnil se horlivě tehdejších spůsobů národní práce studentské, která budila a utužovala národní smysl pořádkem besed a diva-

zřízení české (1864), organizačnímu dílu samosprávnému v městě Mladé Boleslavi. Brzo také v okrese, nezpronevěřuje se při tom činnosti publicistické, po které volala tehdy u nás, v době nového rozruchu parlamentární politiky a samosprávy, potřeba a které také kynula teprve v té době větší volnost než za dřívějšího absolutismu. A když nastala, bylo třeba sil, i bylo sice literátů dost, avšak politicky vzdělaných bylo méně než málo. Není nevýznamno, že mohl v tehdejších poměrech nabyti krajinový list tak značné platnosti, jako »Boleslavan«, v jehož obsahu měl v prvních letech Mattuš přední účast.*) Záhy zasáhl v obor velkých politických otázek ještě jinak.

Zrovna v čas vydalo koncem minulého roku okresní zastupitelstvo Mladoboleslavské — k oslavě čtyřicetiletého trvání naší okresní samosprávy — jubilejní spis pamětní, který zaznamenává také podstatná data Mattušovy činnosti v samosprávě okresu. Ještě rozmanitější a intenzivnější byla arci jeho působnost v obci, ve kteréž r. 1870 zvolen byl za starostu a zůstal jím až do svého odchodu na nové působiště Pražské jako vrchní ředitel Zemské banky r. 1889. Pamětní spis Mladoboleslavský zachoval nám však spolu doklad o prvním mimonovinovém zásáhnutí Mattušově do tehdejšího politického ruchu. Jest to snímek návrhu k resoluci okresního zastupitelstva v odpověď na plány některých měst německých (především Vídně, Št. Hradce a Celovce), která se strojila zvláštní adresou požádati císaře o svolání užší říšské rady, jmenování liberálního ministeria a vypsání voleb do německého parlamentu. A to bezprostředně po bitvě u Hradce Králové! Resoluce, která z toho podnětu Mattušem byla navržena**) a okresním zastupitelstvem přijata, padla sice nemálo na váhu mezi důvody pozdějšího

delních představení, ani pak této nám dnes nevinné a už vlastně překonané úlohy nemohla se podjímati bez všelikých překážek se strany úřadů. I Mattuš jich ovšem zažil. Čtitelům slavného českého politika, na jehož střízlivost a chladný klid leckdo si u nás už zanevražil, bude snad zajímavo, že režisérem prvního divadelního představení ochotnického, jehož pisatel rádků těchto jako chlapec v Mnichově Hradišti se účastnil, byl studující práva Karel Mattuš. Také literárně byl již jako student činný, přispívaje zejména do »Posla z Prahy«. Zaznamenána byla svého času také jeho veřejná disputace, jež dle tehdejšího řádu promočního předcházela každou promoci a k níž každý kandidát tiskem vydal these, kterých veřejně hájiti se nabízel. Mattuš, smluviv se s opponenty, způsobil, že disputace jeho proti obyčejí a k pohoršení profesorů se provedla venkoncem po česku.

*) Později učinil kníže Rudolf Taxis z Boleslavana orgán útoku na politiku Palackého a Riegra. Palacký sám uznal jednou za potřebné odpověděti Boleslavanu veřejně.

**) Otištěna u Adolfa Srba: Politické dějiny národa českého od r. 1861 (v Praze 1899) str. 123.

rozpuštění tohoto zastupitelstva, ale svým důrazným požadavkem v příčině vystoupení Rakouska z Německa, svým vytčením práv jednotlivých království a zemí naproti zamýšlenému svolání tak řečené užší rady říšské a požadavkem zastoupení zemí českých v radě koruny byla v době, kde státoprávní heslo znenáhla se zhušťovalo v pevné programové požadavky, skutkem nemálo významným. Vzbudila také záhy ohlasy u jiných českých zastupitelstev. Byly to drobné předzvěsti památné deklarace z r. 1868, na níž se nalézalo i jméno Dr. Karla Mattuše, jenž r. 1866 byl ponejprv zvolen za poslance do sněmu. Samo státoprávní přesvědčení jeho nezakládalo se na víře autoritám se podrobující, nýbrž na vlastních studiích, jejichž první plod vyšel rok před deklarací, vydán byv s nadpisem »Historické právo a národnost co základové státního zřízení říše Rakouské«. Tři léta potom následoval spis »Několik myšlenek o českém státu«. A tak náleží Mattuš nikoliv jenom k hlasatelům, nýbrž i ke spolutvárcům státoprávního programu. Prožil ovšem také všechny osudy deklarantů, zejména opětá demonstrativná zvolení, ale také nepotvrzení za starostu okresního, když jím byl po vydání deklarace zvolen.

Přese všecko své upřímné státoprávníctví nebyl však Mattuš přítelem pasivního odporu, kterýž po jistou dobu byl takměř obecným a nejpopulárnějším politickým heslem českého lidu. Lišil se jen tím podstatně od jiných odpůrců trpného odporu, že nechtěl trpný odpor poslanců českých podlamovati rozkoem, jak později učinili jiní, poněvadž jako reálný politik dobře cítil, že taktické rozdvouzení českých poslanců v této otázce — k němuž došlo bezpodmínečným vstoupením několika poslanců do sněmu r. 1874, ač většina klubu se rozhodla pro neobeslání sněmu — nezbytně seslabí váhu požadavků českých, jejichž splnění mělo býti Čechům cenou za opuštění politiky pasivní. Jakkoli si tedy vedl v této příčině veskrz loyálně, neušel ústrku, když r. 1870 ve schůzi poslanecké se přimlouval, aby poslanci projevili pro tentokráte ochotu provést na sněmu volbu do říšské rady s podmínkou, že bude dříve královským reskriptem české státní právo uznáno, ihned jmenován český ministr neb kancléř a provedena oprava volebního řádu, načež by sněm na tom základě zvolený o poměru koruny české k Předlitavsku i celé říši vyjednával.*) Ač Mattuš, když návrh byl zamítnut, většinou se podrobil, byla přece J. S. Skrejšovským proti němu zahájena ostrá agitace, a následkem jejím se Mattuš poslanecké

*) Viz Srb n. m. u. str. 311.

činnosti vzdal. Ovšem r. 1873 zvolen opět a věren své zásadě o nutnosti jednoty politiky české v tomto základním bodu, setrval s mnohými jinými soudruhy, o úspěšnosti pasivní politiky také pochybujícími, přece při většině, dokud se nerozhodla pro opětá vstoupení do sněmu r. 1878 a konečně r. 1879 i do rady říšské.

O účelnosti pasivní politiky české byl a mohl býti u nás mezi politikými hlavami ovšem spor. Ale nemohla býti pokládána za prostředek lichý a beznadějný, dokud měla opposice česká v rukou silnou zbraň, kterou jí poskytovalo právo sněmů voliti ze sebe poslance do rady říšské. Předpokládajíc ovšem, že měl sněm státoprávní většinu, což záviselo na výsledku volby v kurii velkých statků. Neboť pak odepření volby způsobovalo, že království české nebylo vůbec v poslanecké sněmovně zastoupeno. Takovýto protest proti ústavě, v kusosti parlamentu výmluvně se zračící, byl skutkem vážně v pochybnost uvádějícím úspěch mladá ještě a na všeliká úskalí narážející ústavy. Proto byly zápasy o výsledek volby v kurii velkých statků v Čechách tak úporné, proto při nich hrubé nátlaky a nezřídka různá mravně pochybná zasahování vládní, na konec zápas kupováním statků pomocí pověstného Chabrusu, jemuž jen největším napjetím sil hmotných i morálních čeliti bylo možno. Jest známo, že konečně nenašla vláda jiného východiště než zavedení přímých voleb zákonem z r. 1873, kterýž přišel k místu spůsobem s právního hlediště více než pochybným. Dokud toho nebylo, dokud nepřestávaly pokusy vlády o vyjednávání se zástupci českého národa a konservativního velkostatkářstva o podmínky opuštění odporu pasivního, měl řečený trpný odpor povahu prostředku úspěch slibujícího, zůstával oprávněným taktickým počtem. I kdy by nebylo pro pasivní odpor jiného historického ospravedlnění než pokus Hohenwartův a fundamentálky, již ta skutečnost sama by dostačila k odpovědi na výtky, že trpný odpor byl taktikou venkoncem špatnou. Rozhodnou by zůstala otázka, bylo-li lze skutečnosti, jež způsobily pád Hohenwartův, předvídati čili nic. Ty skutečnosti nám nejlépe vyjasnil v pamětech Schaeffle; nikdo se ostatně ani z domácích odpůrců pasivní politiky dříve neodvážil tvrditi, že bylo možno je předvídati.*) Po zavedení přímých voleb bylo arci jinak. Pasivní odpor český nemohl už nikdy zabrániti aspoň částečné zastoupení království Českého ve sněmovně poslanců, nad to i v Čechách veden proti němu

*) U sklenice piva se říkávalo pak, že měli naši získati Beusta podplacením! Mnohým zase později připadlo, že měli naši se zabezpečit dříve souhlasem vlády uherské. Ale k tomu nikoho neopravňovala důvěrnost jednání s kabinetem Hohenwartovým, a ve fundamentálkách bylo vyrovnání s Uhry uznáno.

stále prudší boj domácí a na Moravě ho nebylo lze udržet. Spůsob, jakým se konečně provedlo vstoupení českých lidových poslanců ve spolku s konservativní šlechtou na půdu parlamentu Vídeňského využitkováním doby příhodné, když německá levice svou politikou proti okupaci Bosny své postavení oslabila, byl obratem takticky nadmíru šťastným, protože byl provázen utvořením nové autonomistické většiny a protože bylo možno jej vykoupiti vymoženostmi, třeba nevelikými, přece s hlediště národního cennými, takže se provést mohl v okolnostech, které mu vzaly dojem bezpodmínečného ústupu a porážky. Tento takticky zdařilý obrat byl pak dovršen dovednou, za poměrů nad míru svízelných prováděnou politikou, která zjednávala postupné posílení nové většiny naproti houževnému, po míře tehdejších prostředků parlamentárních krajnímu odporu takového číselně silného a vlivem mocného činitele, jakým byla za ministerstva Taaffova tak řečená ústavověrná levice.

Obratem řečeným nastalo pro politickou působnost Mattušovu nové významné období. Proti oněm politikům českým, kteří byli již činní r. 1848, náležel Mattuš k pokolení mladšímu. Jeho liberalismus byl proto asi méně doktrinářský. Doba od jeho prvního zvolení do sněmu až po opuštění pasivity, doba, ve které ani sněm nebyl obesílán od českých národních poslanců nepřetržitě, byla jemu dobou přípravnou, v níž mu ani nebylo možno rozvinouti a uplatnit všecky své neobyčejné schopnosti. Nyní bylo jinak. Pro muže jeho povahy a intelligence nemohlo býti působiště vítanějšího. Jeho doba nadešla. Súčastnil se aspoň v posledních stadiích i na přípravách převratu. Na udržení nového stavu věcí, nové většiny, pomoci jejíž se mařily levičné námahy protičeské, pomoci jejíž se postupně dobudovala soustava českého školství, pomoci jejíž se zabezpečila proti všemu rozpoutání vášní agitačních a proti neunavným nástrahám parlamentárním aspoň v zevním úřadování v Čechách a na Moravě rovnoprávnost jazyka českého, pomoci jejíž se provedly důležité kusy zákonodárství sociálního i politiky železničné a dosaženo též rovnováhy finanční, — na tom všem měl Mattuš účast tak velikou a rozhodnou, že se mu málokdo v ní vyrovná. Beze všech výhod, jež poskytuje oheň letory a plamennost slova, za krátko se domohl rovnocenného a ochotně od samých odpůrcův uznávaného postavení mezi vůdčími muži parlamentu, který té doby ještě nebyl chud kromobyčejnými talenty. Sama levice jich měla hojnost, vzdělaných a parlamentárně vyškolených. S nimi bylo takřka denně sváděti bitvy, a ty bitvy vedly se často prudce a bezohledně, ale, až na málo výjimek — na rozdíl od poměrů, jež

zavládly později — opravdu zbraněmi ducha, břitkou, obsažnou kritikou i odvetou. I bylo nezřídka účtovat nejen s německou opposicí, nýbrž i s vládou samou, kteráž netoliko podléhala vlivu tradic i obav vzhledem k nepodcenitelné síle opposice a jejích různých daleko i vysoko sahajících spojení, nýbrž často i většinu neochotně vyhovovala bojíc se, aby moc její příliš nevzrostla. Kdo se poněkud pečlivěji pohlíží do tehdejších našich politických akcí, vidí dnes jasněji a objektivněji, než bylo možno za dojmů bezprostředních a ve vřavě denních půtek, jaké odpory bylo přemáhati, jakými kompromisy, nezřídka u nás z míry nepopulárními a přece nutnými, bylo vykupovati výsledky kus po kuse. Víc a více bylo překonávati také nespokojenost a příkrou kritiku v klubu a ještě více netrpělivost v lidu českém, bezděky propukávající i úmyslně živěnou.

Uznejme spravedlivě, že i bez úmyslného rozdmýchování bylo v lidu českém účinné látky podpalné dost. Dlouholetý pasivní odpor — provozovaný s nadějí v brzké, ne-li úplné, aspoň značné vítězství ideálu státoprávního — nedal v myslích českých vzejíti kritičnějším měřítkům vlastní síly. Nadějí v možné brzké dosažení politického i národního ideálu živily až do doby Hohenwartovské i zjevné parlamentární a mimoparlamentární nesnáze mladé ústavy. Na politické ideály lidu českého působily od prvopočátku velké vzpomínky historické, nezřídka i tendenčně přibarvované, působilo však zvláště kouzlo různých myšlenkových proudů zevních, zejména také více, než jsme byli kdy ochotni se přiznati a než ještě nyní se přiznáváme, kouzlo liberalismu, prostředkovaného německou žurnalistikou Vídeňskou. A naproti tomu všemu nyní nutností pracného dobývání kousek po kousku, elementární nutnost politiky »drobtové«, nevyhnutelnost kompromisů s konservativními požadavky, pro něž doma nebylo připravené půdy, a s šetrnými ohledy na státní potřeby, zejména i vojenské, proti nimž tkvěla v srdcích širokých vrstev — v srdcích, jež měla převahu nad hlavami — tradičními, vzdorná negace. Kdo v dobách nejposlednějších sledoval vývody politiků, jako jsou Dr. Fořt neb Dr. Kramář, o potřebě Rakouska pro nás, o nevyhnutelných sklamaních politiky, která chce přízeň koruny, přízeň vlády i stran, aniž sobě sama chce uložit jakýchkoliv rezerv a ohledů — snad najde také objektivnější měřítko pro posouzení české politiky za doby Taaffovy.

Mezi přední parlamentární vůdce této politiky náležel tedy Mattuš. Stavěl se a byl stavěn na místa nejexponovanější. A nejen vlastní klub ho na ně vysílal. I celá pravice, jež mimo jiné svěřila jemu po hraběti Clamu-

Martinicovi generální zpravodajství o rozpočtu, tutéž hodnost, kterou Mattuš po dlouhá léta spolu zastával ve sněmu. V tom, že se nedal nikdy vášní unést, nikdy nepozbýval rovnováhy, spočívala vedle velikých vědomostí a vždy spolehlivé pohotovosti zvláštní jeho schopnost pro veliké debaty politické. V tom, že se nedal ve věcech, které pro národní věc pokládal za užitečné, zastrašiti nijakou bázní před útoky veřejného mínění, zakládala se jeho schopnost k zastávání referátů nepopulárních. To je vlastenectví nejryzejší, spojené se srdatostí státnickou. Uznávali je vždycky svrchovanou měrou i Rieger, s nímž pojila Mattuše mnohostranná příbuznost názorů, i Clam-Martinič, se kterým se v nejednom směru rozcházel, jemuž ale rázem svého řečnictví byl příbuznější než Riegrovi. Kdy bychom měli souborné vydání řečí Clamových, bylo by srovnání nemálo zajímavé. Výběr Mattušových řečí máme. Pořídil je sám s nejpřísnější autokritikou, obmezil však počet výtisků na sto a nedal jich do prodeje. To byla skromnost naprosto nemístná, nemohl přece netušiti, že budou jednou hledány.

U vynikajícího politika nejsou řeči jediným pramenem pro historii jeho činnosti, anož z nich zřídka vychází přesně na jevo, co myslel a chtěl, nýbrž namnoze jen to, co v daných poměrech pokládal za vhodné a účelné povědět. Neméně významným bývá ostatní jednání v důvěrných poradách užších kruhů soudruhů, ve společných komitétách stran, v klubu a komisích, ve vyjednáváních s vládou a odpůrcími stranami. A to bylo veliké pole právě pro takového muže. Avšak i řeči samy jsou nad míru zajímavé. Nejenom svým formálním rázem. Ač je totiž nikdy nemívá napsány, přece se mnohem více přibližují ku psanému slovu, než bývá u veliké většiny řečníků parlamentárních, schopných mluvit volně jen s nepatrnými pomůckami nebo vůbec bez nich. Dojem si jeho řeči zjednávaly hlavně svým obsahem. Také řečnictví parlamentární podléhá změnám vkusu. Pathetický přednes třeba i ve věcech dosahu podřízenějšího, s efekty hlasovými a dramatickým gestem, naučené i nenaučené útoky na cit posluchačstva, silné nanášení barev, řečnické otázky a umělecké pomlčky, vůbec rozhodující váha na krasodušný přístřih — to vše v pohnutých dobách mladého našeho ruchu politického platilo za přednosti při veřejném řečnění a mívalo zejména ctitele mezi mladšími lidmi, má snad do jisté míry i podnes. Ale vkus se nápadně změnil. Jsou zajisté i v nynějších poměrech okamžiky a podněty, jež přímo vynucují mocné pathetické vystoupení, ale přes ty meze ono platí dnes za nevkus a neušlechtilou strojenost. Nepodceňuje se

forma, ale musí nésti nefalšované znaky individuálnosti řečnickovy, výrazností svou k předmětu přiléhati a jen tomu sloužiti, aby zjedнала potřebnou působivost logické stavbě myšlenek. Mramorový chlad, jež kdysi Eim vytýkal Mattušovi, bylo stejnou měrou možno vytýkati i Clam-Martiničovi, Hohenwartovi a nejednomu jinému z nejpřednějších parlamentárních politiků. Vlastně to vůbec nebyl chlad, nýbrž věrný odlesk individualit, u nichž přísná vážnost pojmání a snaha po přesvědčení vnitřní vahou pronešené myšlenky dávala nejpodstatnější rys jejich sněmovním řečem. A přece, kdy bychom kladli pouhý důraz na myšlenkovou obsažnost řečí Mattušových, ještě bychom jim neučinili po spravedlnosti. K ní pojí se jistá mužná urovnanost formy, šťastná schopnost jasného a při tom často až úsečného výrazu. Mattuš takměř nemá dlouhých řečí. To jim svědčívá nad míru netoliko z té příčiny, že klidnější a menší měrou modulovaný přednes snáze by unavil, nýbrž i z té, že zhuštěnost a obsažnost výkladu sama může unavit, vymáhá-li si delšího napínání pozornosti. Ovládá vždy dokonale svůj předmět, ovládá řeč, takže bez obtíží nalézá vhodných slov i obrátů a — ovládá sebe, takže i v ostré polemice, když k ní řeči odpůrce přímo svádějí, zachovává duševní rovnováhu a nikdy nepřekračuje hranice společenské a parlamentární slušnosti. Ani vtip, s nímž se u Mattuše potkáváme celkem řídko, nevybočuje z těchto mezí, není osobní, urážlivý, dráždivý neb snižující. Nebylo by nesnadno doložiti tyto úsudky hojnými příklady; musíme se obmeziti. Ve veliké rozpočtové debatě r. 1884 na říšské radě, plné rozčilení pro odpor Němců proti jazykovým nařízením Stre-mayerovým, v níž padlo nejedno výhrůžné slovo v duchu německonacionálním, šlechtic Plener prohlásil, že nelze Čechům dáti výjimečného postavení jako zemím jiným, ježto prý jest existenční otázkou mocnářství, aby nepřipustilo, by v jeho srdci vznikl slovanský útvar s výlučně slovanskou řečí, který by jako klín vsahoval do ostatních částí monarchie. Profesor Suess byl krátce před tím v delegacích užil slova, že Němci jsou srdcem monarchie, a vyhrožuje zápletkami zahraničnými věští rozdrčení Čechů. Mattuš m. j. odpověděl: »Od časů Karla Velikého a jeho vrstevníků, kteří znamenitě uměli mečem a ohněm vykořeňovati národy, toto řemeslo se stalo nesnadnějším, a novověká politika, která v tom směru vládne raffinovanými prostředky, z pravidla po každém takovém pokusu stane před poznáním, že se nedá provésti. Nakolik jde o nás, můžeme, prodávavše dvojstoletou periodu rozdrčovací, s jistým zadostučiněním poukázati na osvědčenou svou sílu v odporu. Měl by ale vážený poslanec za Chebskou

komoru tak málo státnického rozhledu, aby nepoznával, jaký veliký význam má tento slovanský klín pro mocnářství? Sotva mu asi ušly časopisecké emanace z nejnovejší doby, ze kterých na jevo vychází, co ostatně nikomu nebylo tajemstvím, že se r. 1866 v Mikulově po porážce naší o to jednalo, aby Rakousko část Čech odstoupilo Německu. Jak omlouvá dnes veliký říšský kancléř*) upuštění od této myšlenky? Předně prý si odtržením kusu území nechtěli Rakousko na vždy odciziti, pak bývala by největší část nového přírůstku českou! Tedy slovanský, český ráz země uchránil ji před přivtělením. Nejsme-liž pak v právu, tvrdíme-li, že vlastně my jsme hrází říše, arcí hrází proti jinému přívalu.«

Jen ještě jeden příklad z jiného dějiště, ze sněmu českého r. 1889, když naproti českým sudruhům se Mattuš s bližšími svými přáteli politikými opíral podání adresy, jež uznával v té době za nevhodné: »Od prvního až do posledního řečníka nezaznívali to jako stále a opět se vracející ohlas, že my důvěru svých voličů podkopáváme, že my této důvěře se stáváme nehodnými a ukazuje se nám v budoucnost, jak o tu důvěru se připravíme. (Hlas: Ano!) Nuž, pánové, ona levice, která tento návrh podala, přichází do této slavné sněmovny ponejprv aspoň částečně jako vítěz s rozmnoženými řadami; není divu, že takový mladý voj, který v jedné šarvátce vydobyl vítězství, kojí se naději, že úplného vítězství se dodělá, že již pro to činí své přípravy, a že každý krok, který činí, jest novým podkopem pod tou majoritou, která dosud mu v tom překáží. Ale u muže politického, který pracuje pro to, ne aby mandát sobě zachoval (Výborně! Potlesk.), nýbrž aby pracoval pro blaho vlasti a národa, u muže takového tyto důvody neplatí. (Výborně! Potlesk.) Ten postaví se často i proti té obyčejné popularitě, ten musí uměti, ten musí odvážit se říci pravdu a třeba trpkou pravdu svému národu, i kdy by to stálo jeho mandát. (Výborně! Potlesk.)

Ejhle vyznání víry, k němuž ten, jenž je vyřkl, celým svým politickým životem podal tolik krásných dokladů! Ve chvíli, ve které bylo pronešeno, bylo spolu bezděčnou předpovědí vlastních osudů. Neminuloť od vyslovení jeho ani půl roku, a Mattušovi s Riegrem a jejich stranou, odtud stále řidnoucí, nastala nejtěžší ze všech zkoušek, které jim bylo podstoupiti k důkazu, že politik přesvědčený opravdu tak jedná, že se nerozpakuje svému přesvědčení obětovati popularitu i mandát. V úvodě k vydání svých »Řečí sněmovních« praví Mattuš: »Smím snad o sobě říci, aniž bych viněn byl

z neskromnosti, že v posledním parlamentárním období strany té, jež pracovala nikoliv bez úspěchu o rozvoji českého národa, důvěrou náčelníka Dr. Fr. L. Riegra a důvěrou soudruhů často stavěn jsem byl v první řadu, abych v parlamentárním zápase hájil stanovisko strany. Úkol ten zejména vznesen na mne v hájení Vídeňských úmluv z r. 1890, a činnost má v českém sněmu v posledních letech mého parlamentárního působení (1890—1892) zabrána byla skoro výhradně čestným úkolem tím.« S plným zachováním direktivy, kterou krátce před tím jako povinnost politika a vlastence byl vytkl, s neoblomnou kázní, s obvyklou mírností, ale také ničím nezastrašenou přímostí hájil na dvě fronty pravý smysl Vídeňských úmluv a předlohy, jež na chvíli mohly platiti za dílo zhoubné, ale během nemnohých let se aspoň v některých kusech ukázaly prospěšnými tak, že by dnes z českých řad vzešel odpor, kdy by se měl vrátiti status quo ante; byly to předlohy o rozdělení zemské školní rady a zemědělské rady, rozdělení, jež má dnes, ku přání Čechů Moravských, svou obdobu též v Brně. Zde není místo rozebírati pro a contra Vídeňských úmluv z r. 1890, známých »punktací«, jakkoli »pathos distance« ten úkol už víc a více usnadňuje. Starý vůdce, jemuž z podnětu jejich během debat sněmovních vrženo ve tvář z českých úst slovo »bídny zrádce«, deset let potom s královskými poctami pohřben na Vyšehradě. Nelpí tedy také dávno již kletba na těch, kteří s ním byli stejného přesvědčení. Když v prvních letech devadesátých řinčela okna bytu Riegrova od hromového provolávání hanby i — od kamení, pravil pisatel těchto řádků polo žertem, polo pravdou k plačící starší dceři Riegrově: »Nermuťte se příliš. To v životopise jeho dosud scházelo. Kdy by byl do posledního dechu zůstal hýčkaným miláčkem národa, zabodla by se záhy do jeho památky otázka pochyby, byli-li toho hodeni. Po nynějšku bude se časem ptáti, zasloužili-li si tohoto!« Ještě však než Rieger zemřel, slýchati bylo slovo o »českém Aristidu«. Těžce vždy nesl, že z předmětův úmluv Vídeňských v život vešly sice méně příznivé pro nás, ty nejpříznivější že nemohly více ve skutek býti uvedeny. Nejsou v něj uvedeny podnes.

I Mattuš, vida obecný neodolatelný odpor národa, v plném důsledku své povahy klidně ustoupil z života parlamentárního. Pozdější povolání do panské sněmovny přese všechny čestné úkoly, jež mu i zde připadají, znamenalo přece jen změnu působiště, kde nelze veskrz tak sloužit jako na působišti dřívějším.

Nedlouhá moje vlastní dráha sněmovnická svedla mne s muži, dnes

*) T. j. Bismarck.

z valné části již zvěčněnými, k nimž mne navždy poutá vzpomínka plná úcty. Různá byla míra jejich duchového věhlasu, různá jejich politická a společenská creda. V mé nejvřelejší upomínce stojí jako obrazy poctivé statečnosti v hlubokém, ryzím přesvědčení. Byzantinismus jest možný nahoru i dolů. Legitimistická vroucnost a dynastická oddanost nevyklučuje pevné, z hlubin přesvědčení plynoucí slovo pravdy k držitelům moci i nejvyšší. Je to nejkrásnější výkvět konservatismu. Nejhlubší láska k lidu a největší zájem o jeho dobro nevyklučuje, ba káže pevnost a statečnost pravdy, i když v dané chvíli jest nelibou. To patří k nejkrásnějším výkvětům demokratismu. Máme všecku příčinu pokládati to za štěstí, že nescházelo v dobách politického obrození národu našemu mužů takových. Počítám Mattuše z nich k nejlepším. Pokládám sobě za šťastný úděl života, že jsem mohl s nimi žít, od nich se učit, s nimi v mezích své slabé možnosti o stejné cíle pracovat. A naši mládeži bych rád vložil na srdce, aby se bez předsudku obírala stopami a doklady jejich působení a povah. Není možno, aby nevzala z toho užitek a mravní posilu, třeba ji odchylná hesla vedla v jiné směry.

Před deseti lety, v předvečer šedesátých narozenin Mattušových jsem se stručným rysem (v »Hlasu Národa«) pokusil naznačiti jeho povahu slovem: »jasný myslitel politický, neúnavný, hlučných úspěchů nehledající pracovník a ryzí povaha.« Vidím, že jsem ve chvatu publicistickém řekl vlastně málo. Ale ani dnes — kdy deset let minulo, číslo v jeseni života závažné, deset let u něho vyplněných velkou prací, o níž svědčí retrospektivná statistika Zemské banky i okolnostmi vymezená působnost v poslanecké sněmovně, prací ve vlastní straně a činnou i povzbuzující účastí v různých jiných polích našeho díla národního — nemohu jiného slova přání vysloviti, než jsem projevil tehdy: »Přejeme mu plné síly a svěžestí, aby mnohé mohl vykonat, co ve svém citu, nade vše zevní zdání hlubokém, pokládá za žádoucí a ve svém jasném rozumu za možné.«

V Praze dne 10. května 1906.

Dr. Karel Mattuš pětasedmdesátníkem.

Úvahy a vzpomínky.

V tomto měsíci bude Dr. Karel Mattuš pětasedmdesátníkem. Těm, kteří patří k bližším přátelům a soudruhům jeho, takřka ani na mysl jíti nechce, že by nesl již tak značné břímě let. Jak také věřit, když vidají, kterak on bez zjevných známek únavy, s klidnou a mírnou určitostí svou řídí největší z domácích ústavů bankovních a při tom pilně dojíždí do Vídně k seděním panské sněmovny i k poradám jejich komisi, takže není mezi českými členy jejími nad něho horlivějšího. S napjatou účastí zasedá v rozličných sborech Národohospodářského ústavu, v kuratoriu velké nadace Hlávkovy, v ředitelství Svatoboru i v jiných výborech. A při všem tom neujde jeho tiché pozorovatelské mysli nic důležitého z kulturních jevů českého života, nerad zmešká nějaký nový český kus neb operu, náleží k nejpilnějším navštěvovatelům hudebních produkcí Českého spolku pro hudbu komorní a České Filharmonie. I jako správce banky zůstává stále pamětliv českého umění při výzdobě paláce bankovního. Na nejednom místě činně zasáhne, aniž kdo tuší. Ještě oněhdy při jubilejním bazaru Ženského výrobního spolku českého veřejně mu děkovala mluvčí spolku za platné služby, které v oboru finančních opatření prokázal spolku při stavbě veliké jeho budovy školní.

Chováme důvodnou naději, že se v celém tomto utěšeném stavu ještě dlouho nic nezmění, zvláště když pozorujeme, jak dávno navyklý, pravidelný a prostý způsob Mattušova střídavého života chrání jeho zdraví před úhonami, ano dopouští mu, že si ani dost značnou nepohodou nedává mařiti své obvyklé vycházky. Celkem: starý pán, to se zakřídovat nedá, ale žádný stařec. Ani ještě tělem, což pak teprve duchem. Pravý vzor pro Horacovo: *Aequam memento rebus in arduis servare mentem*. S touto vlastností konal on, jasný pozorovatel a bystrý duch, po dlouhá léta nejcennější služby české politice. A bude v novějších politických dějinách českých málo mužů, v jejichž politickém životě by se dalo prokázati i v dlouhém průběhu času tak málo proměn ve snahách a názorech, jako u něho.

Nemíním však pouštět se do podrobných dokladů této věty, která vyjadřuje jednu z podstatných stránek historické postavy Mattušovy. Pokusil jsem se již před pěti léty, a právě také ve sloupcích »Osvěty«, vystihnouti specifický ráz politika Mattuše. I nemohl bych než opakovati nebo jinými slovy pověděti, co jsem tehdy uvedl. Ještě dnes tvrdím, že Dr. Mattuš není jako činitel našich politických dějin národních od časů nové ústavnosti náležitě oceněn. Byl u něho dokonce ten zajímavý úkaz, že odhad jeho schopností a působení u zástupců jiných národů, u cizích stran, byl dokonalejší a uznalejší, nežli většinou u domácích. Leč i to se vůči hledě napravuje a možno říci, že věhlas Mattušův v českém světě politickém tou měrou rostl a roste, jakou projevy a skutky jeho pozbývají zevního nátěru strany, ač jsou napořád v jejím duchu. Jeť Mattuš asi nejrázovitějším představitelem toho ryze českého typu politických výměnkářů, který si národ náš v památném převratu let 1889—1891 jako pravou zvláštnost svou popřál. Všude jinde v Rakousku, když mizí strana, mizí její váha. Jen u té české skupiny bývalých poslanců, která se úže kupila okolo Riegra, bylo jinak. Národ je jednoho dne s míst své důvěry odstranil. Náhle, bez velkých okolků, ne právě uctivě. A ejhle, čím déle trvá jejich odstranění s míst odpovědných, s tím větším zájmem, i v politice, naslouchá národ jejich slovům, byť se i zastupovati dával jinými. O Mattušovi to platí především.

Na vrub této zvláštní váhy jeho hlasu v celém českém mínění veřejném padá také mocný dojem, který měly opětované přimluy jeho za dohodu českých stran o jednotný postup na půdě parlamentu. Ještě přítomný ročník »Osvěty« byl zahájen takovým projevem Mattušovým, který vzbudil mocný ohlas v časopisectvu všech českých stran t. ř. občanských. A ze všech možných úvah jubilejních ve chvíli, když Dr. Karel Mattuš dosahuje věkem tří čtvrtin století, není žádná případnější než otázka dohody, kteréž platily nejččetnější a jaksí nejpozvešenější jeho projevy v posledních letech.

I jiní mužové v posledním čase veřejně se přimlouvali za bližší semknutí českých stran, za taktické splynutí pro jednotnější postup v určitých záležitostech, za jednotné společné akce. Leč váha Mattušových projevů spočívala v tom, že nebyl v nich a nedal se předpokládati nějaký zřetel na zájem strany, kdežto přimluy jiných vždy na veřejnost působily dojmem, že byly učiněny s címbuří strany. Tím nemá být ani popřena ani zmenšena zásluha těch, kteří pomáhali náladu připravovat a připravené využít k prvnímu pokusu tužšího sjednocení českých stran občan-

ských, jehož jsme na říšské radě v posledních měsících byli radostnými svědky.

Proč právě Mattušovým osvědčením pro dohodu stran nejméně mohl být podkládán a také nikým podkládán nebyl nějaký spoluzřetel nebo řeckně třeba: vedlejší zřetel na vlastní stranu, nebudu na tomto místě a při dnešní příležitosti rozbírat. Vysvětlení vězí asi mnohem více v osudech strany, k jejímž předákům Mattuš vždy náležel, než v jejím programu, ač tomuto od prvopočátku myšlenka koncentrační byla základním, osnovným heslem. Sjednotiti všecky české poslance v taktickou jednotu jediného klubu mohlo jen tehdy míti zdar, když programové zásady, které v kritické chvíli mohou odůvodniti prohlášení jisté záležitosti za otázku klubovní, obmezily se na nejnútnejší. To byl pro tehdejšek národnostní program český, s hlediště formálního provádění prostě jako požadavek národní rovnoprávnosti vyjádřený, a zásada státního práva t. ř. historického. Ve všem jiném poskytoval klubovní řád členům volnost názoru i hlasování, nepřipouštěl tedy kromě těch osnovných bodů vztýčení »otázky klubovní«, jež sice dle obecných parlamentních pravidel také nevíže nikoho ke hlasování pro usnesení klubovní, leč nedovoluje pak ani mluvit nebo dokonce již hlasovati proti.

Tak bylo možno, že ve společném klubu sněmovním zasedali a jednali i zástupci krajního konservatismu i radikální liberálové. A přese všecko, co potom kritika, cizími vzory nadšená, tomu uspořádání vytýkala, vězela v tak založené jednotnosti klubovní veliká moudrost. Neboť společenství, za vážný statek pro národ uznávané, tlumilo a konejšilo nálady k radikálním vybočením na obou krajních křídlech. Padaly do českých hlav i srdcí ovšem kvasy cizí — především a více, než bylo kdy přiznáno a jest chuti přiznati, německé, hlavně vídeňské — ale staré organizační základy klubovní to s dostatek vysvětlují, proč n. př. nikdy nebyly t. ř. svobodomyšlné živly soustředěny jen ve straně, jež se tak nazývala, nýbrž i počtem větším ve svazu staročeském, zrovna tak, jako při roztržce nastalé pro pasivitu české politiky naproti vídeňskému parlamentu, nejhouževnatěji až do smrti kázanou Palackým, nebyli přívrženci činného odporu jen v odštěpeném sdružení, nýbrž napořád také v původním klubu. Rozdíl spočíval vlastně pouze v tom, že jedni odpírali podrobiti se závazku kázně, druzí nikoliv. Sám Mattuš, vychováním doby své a z vlastního přemítání politik směru liberálního a spolu odpůrce trpného odporu, držel se společenství klubovního, neporušil kázně a jen když přes to J. Skřejšovský — pozdější tuhý

potírač a všeliké kázně prostý podlamovatel trpného odporu — neustal proti němu štváti, v duchu ušlechtilé kázně ustoupil na čas s dějiště.

Tak tedy už svou celou minulostí byl Mattuš povoláním hlasatelem jednotného postupu českého poselstva ve Vídni, arcí i v Praze a Brně. Byl k tomu legitimován útvary klubovními, jimž sám náležel a které spolu tvořil, zásadami, jež hlásal a které také vlastním skutkem vzorně plnil. Ovšem muži takové bystrosti ducha a takové zkušenosti, byť želel zmaření někdejší jednotné taktické formace českého poslanectva a bujného štěpení, jež během dvou desetiletí nastalo, nenapadlo nyní přimlouvati se za návrat k jednoduchému útvaru původnímu. Dvě věci jsou tomu jistě na závalu.

Nejprve veliká váha, kterou nabylo v českém životě vůbec, nejen v politickém, i v oborech, kde je pro ně nejméně důvodů, třídění lidí dle světového názoru. Bylo by lákavým exkursem ukázati, jak právě zde u nás více než kdy jindy vládne veliká povrchnost a právě proto obecná nesnášlivost — ale to si ponechám na jinou příležitost.

Druhou závadou je břitké třídění stavovské, den ode dne ostřejší, stále povážlivější překážka smyslu pro zájmy obecné a pro povinnosti z nich vyplývající.

K oběma dotčeným závadám, které jsou rázu mezinárodního, přistupují ovšem některé ryze české, především rozdílnosti hledisk v názorech o aktuálnosti státoprávních požadavků, v konkrétních formulích jazykové rovnoprávnosti i v míře ostrosti poslanecké taktiky.

Rozdílnost stran u nás již odkliditi, odčiniti, smazati se nedá. Vždyť síla třídění jest tak značná, že selhaly všechny pokusy obnoviti do jisté, byť skrovné míry útvar v zásadě a základu koncentrační, jakým byla t. ř. strana staročeská a tím spolu uchovati nejpřirozenější pojítka různých stran ostatních, kdykoliv a kdekoliv by šlo o taktická semknutí ať přechodná ať trvalá. Cíl snah dohodovacích je tedy vymezen samou historií české politiky za minulých dvacet let. Nerušíc samobytnost trvajících již stran a neosobíc si rozhodovati, které z nich jsou odůvodněny a oprávněny a které nikoliv, měla dohoda prostě zabezpečiti společná pojítka a společné podřízení jednotné taktice i opravdové kázně, kdekoli jde o obecné důležitosti národní, o váhu a vážnost českého zastoupení parlamentního. Nic více se od ní nežádalo.

S tímto zřetelem proplétal se během posledních let, když postupná demokratisace voleb nevedla, jak se čekalo, k povznesení úrovně zvolených,

nýbrž provázena byla zřejmým opakem, ještě druhý, aby totiž sjednocení zamezilo příkrosti volebních zápasův a usnadnilo lepší výběr kandidátů.

Když ale náhle došlo na rozpuštění poslanecké sněmovny a vláda je odůvodnila prohlášením, které nesvědčilo o státnickém duchu a velikých obzorech, tu blýskla do vzrušeného veřejného mínění českého najednou myšlenka »voleb deklarantských«.

V pojmu voleb deklarantských — jak se v Čechách prováděly na konci let šedesátých a ještě na počátku sedmdesátých minulého století, když vyznavači státoprávní deklarace české z r. 1868 bývali mandátů sněmovních zbavováni, ježto odpírali do sněmu vstoupiti nebo provésti ve sněmu volbu do rady říšské — nespočíval pouhý požadavek dohody stran, nýbrž demonstrační, tedy jak možno jednomyslné volby dosavadních poslanců na týchž místech. Samozřejmě byly tu vyloučeny všeliké protikandidatury z tábora národního. Nebylo také opravdu po delší dobu jiných protikandidatur než německých v Praze a v některých městech, jež měla tehdy ještě částečný ráz německý. I t. ř. vládní kandidáti, pokud se objevovali ve volebních obvodech venkovských, bývali z pravidla Němci.

Heslo deklarantských voleb bylo by tedy znamenalo v nynějším případě úplný status quo co do stran, volebních okresův i osob. Bylo by sice znamenalo ohromné zjednodušení voleb, také však úplné vyloučení všeho lepšího výběru osob, i tam, kde k němu bylo naléhavé příčiny. Samo o sobě by nebylo ještě zabezpečilo potomní jednotný postup zvolených, dokud by o něm nebylo výslovné úmluvy příslušných stran.

Při hesle deklarantských voleb rozezvučely se vlastně jen struny upomínek v srdcích starších lidí, kteří tu dobu prodělali. Mezi nynějšími stranami mohlo býti vítáno jen těm, kterým pouhé zachování status quo bylo vrcholem nadějí. Leč nové ještě volební právo nejedné straně teprv dalo podklad vzniku a poskytuje naděje rozmachu, takže obecné ustálení na dosavadním stavu ukládalo by jim nemalé sebezapření. V té chvíli však, kde jednotlivé strany se nespokojily se stavem dosavadním, kde naopak jedněm mělo býti přisouzeno mandátů více na újmu državy jiných, jiným pak ne-li méně, aspoň ne tolik, co pokládaly za přiměřeno své číselné síle, ano, kde zároveň jedny strany zasedly na soud o žádoucnosti neb nežádoucnosti jiných v politickém koncertu národa, bylo samozřejmě, že protikandidatury jsou nevyhnutelné a nemohou býti pod záminkou prospěchu národního nikomu vyčítány, že se však stává také nemožnou

garancie určitého počtu mandátů za cenu dokonalejšího výběru osob, jenž by pak mohl býti postaven pod jistou společnou kontrolu.

Jak soudí o nastalých ujednáních zastance dohody národních stran českých, jemuž platí přítomná jubilejní vzpomínka, určitě bych na tu chvíli pověděti nemohl. Po mém soudě jest dohoda pro městské obvody úplně oddělená od voleb pro venkovské, z části zajímavým obeplutím jistých úskalí, na něž by pokus volební dohody jednotné byl narazil, z části čiperně vymyšlený prostředek ve prospěch určitých stran. Při tom otázky výběru osob nutně musily býti pošinuty do druhé řady. Ač dohoda není všestranná, získala si přece za pomoci jedné části tisku jisté suggestivně představy a působivé hesla.

Tolik lze, tuším, říci právem: Naděje české, že se v nové sněmovně poslanecké potkáme s jednotným, ukázněným šikem poselstva českého — pokud jde aspoň o t. zv. strany občanské — nepřipínají se za daných poměrů bezpečně již k prvému ději obnovy parlamentu, totiž k volbám, nýbrž teprve k tomu, co nastane po volbách. A to je za všech poměrů hlavní věc.

Nikterak nevyplývá z voleb, prováděných zápasem kandidátů různých stran, nemožnost sjednocení taktického po volbách na půdě parlamentu, když nevyhrají všude kandidáti sdružených stran. I tu poskytuje bývalý státoprávní klub na sněmu zajímavý vzor. Ústřední sbor důvěrníků doporučil sice důvěrnickým sborům jednotlivých volebních okresů kandidáty, leč jen tehdy, když sami předem kandidáta nenavrhl, a bylo pravidlem, že sbor důvěrníků neodpíral přijetí jeho na kandidátní listinu, ať byl jinak barvy jakékoliv, jen když byl Čechem a ve známých základních heslech — národním a státoprávním — nade všecku pochybnost se prohlásil. Pamatuji se, k jakému vzrušení došlo v ústředním sboru důvěrnickém jednou v letech osmdesátých, když místní důvěrníci jednoho volebního okresu se prohlásili většinou jediného hlasu pro kandidáta, proti němuž panovala u valné části sboru důvěrnického důvodná nechuť. Šlo o Dra Jana Vašatého. Ale i lidé, kteří ho osobně nenáviděli, dovozovali přece, že jest to věc zásadní, samozřejmá podle platných pravidel a zvyklostí, že za těch okolností na kandidátní listinu postaven býti musí.

Do podobných situací strany, v nynější dohodě súčasněné, asi nepřijdou. Za to může snadno nastat obdoba jiného případu, jenž byl za někdejšího státoprávního klubu dosti hojný. Byl to případ, že prošel při volbě jiný kandidát než ten, jehož po presentaci místními důvěrníky navrhl

ústřední důvěrnický sbor. Tu platilo pravidlo, že takový kandidát, proti kandidátní listině sboru důvěrnického zvolený, musí býti přijat do společného klubu, jakmile se do něho přihlásí prohlášením, které obsahovalo zmíněné dva požadavky. Takovým způsobem dostali se svého času do klubu i Dr. Herold a Dr. Engel.

Obdoba pro přítomnost je na snadě. Budou-li zvoleni jací občanští kandidáti proti oficiálním návrhům dohodnutých stran, a kolik jich bude, neví ani tou chvílí bezpečně nikdo. Avšak již dnes může býti zásadou pevně přijatou, že do nové jednotné formace českých stran ve sněmovně poslanecké bude pojat každý zvolený Čech, přihlásí-li se do ní sám nebo ve skupině s jinými, a přijme-li její podmínky. Za daných poměrů musí toto zabezpečení býti pokládáno s obecného národního hlediska za cennější než volební dohody. A zachovati pro ně dobrou náladu přes kyselosti zápasu volebního, které nám ušetřeny nebudou, je vážnou národní potřebou, povznesenou nad subjektivní hodnoty všech stran.

Maně jsem ze vzpomínek a úvah, jež vyvolávají pětasedmdesáté narozeniny Mattušovy, zapadl do rozjímání o novější české volební dohodě a o tom, co nad ni bude důležitější. Bude mi snad prominuto toto malé vyšinutí z kolejí. Mattušovy veřejné projevy v posledních letech tak naléhavě se obíraly právě otázkou dohody, zjednodušení volebního postupu na prospěch lepšího výběru osob a především účinného taktického sjednocení na půdě vídeňské, v bohatém obsahu jeho působení veřejného zaujímají snahy o tuto věc tolik místa, že není možno v nynější chvíli zaváděti o jeho významnou, silnou politickou osobnost, aniž by se nám na mysl nepostavil celý ten vážný a veliký problém, nyní tak akutní.

Nejenom nám, užšímu kruhu dávných přátel a soudruhů, kteří k němu lneme se zvláštní úctou i láskou, celému národu přeji, aby mu Mattuš při své dosavadní svěžesti ducha ještě dlouho byl zachován. A jemu přeji mimo jiné hlavně, aby se toho dočkal, až české poselstvo ve Vídni, složené z mužů nejschopnějších, v jednotném šiku, pod moudrým vedením, zjedná si té platnosti, která je přiměřena početnosti a hmotné i kulturní váze našeho národa v Rakousku.

Jiří kníže Lobkowitz.

Pamětní list k jeho sedmdesátým narozeninám.

Sněmovní síň království Českého bude dne 14. května dějištěm slavnostní schůze, již podobná se v ní ještě nekonala. Nebude to schůze sněmovní. Ve valném sboru poslanců, mužů samosprávy, zástupců korporací vědeckých i uměleckých a zájmových representací zemědělských, průmyslových i obchodních bude pozdraven sterým projevem vděčného uznání a vřelého díku muž, nad nějž tou chvílí není obecněji populárního v království Českém. Jest u nás snad dosti takových, kteří jsou populárnější v užším kruhu strany, stavovského sdružení, mezi soudruhy jistého povolání — ale naprosto nikoho v celé zemi, kdo by se těšil tou měrou obecné přízni a oblibě, důvěře a úctě u obou národností, na všech místech, ve všech stavech a třídách, ve všech, nyní tak četných a namnoze příkře se rozcházejících politických stranách. A přece oslavenec není z těch, kdož hrany svého názoru a vyznání, svých cílů a snah ochotně a diplomaticky přibrušují a přihlazují, aby jen se zalíbili hodně mnohým, většině, všem. Náležit on v zemi naší, jež kromě zastoupení jedné části deskového velkostatkářstva nemá ani jediného poslance konservativního v rakouském pojmu toho slova, k nejvýraznějším postavám téhož konservativního směru a chtěl by sotva dopustiti, aby se v den, kdy se má na váhu položit všechna suma jeho snah a výsledků, mlčením pominula tato podstatná stránka jeho výrazné bytosti: hloubka náboženského přesvědčení, přání, aby duch jeho pronikal vším řádem veřejným, bezvýhradná oddanost ideji monarchické, neoblomná věrnost k říši a dynastii, živý a jasný smysl pro kontinuitu práva a stejně silný odpor ke všemu, co přes útvary historicky dané a vžitě usiluje o překotné, nesprostředkované změny. Ačkoliv ani v kruzích mužů zásad sebe odchylnějších s úctou se nemine síla přesvědčení, věrným v duchu jeho působením bez ohledu na číkoliv souhlas neb hanu důsledně osvědčovaná — přece vůdčí věhlas a platnost výsledků s hlediště zásad konservativních posouditi zůstane vyhrazeno užší obci soudruhů politických. Leč tomu valnému kruhu ostatních jde o více než o pouhý hold věrnosti politického přesvědčení oslavencova a důslednosti jeho praxe.

Dodává to právě zvláštní význam připravované oslavě, že se k muži s politickou tvářností tak určitě vyhraněnou a nikdy nezastíranou v řídkém souhlasu úsudkův a citů nese radostný pozdrav lásky a obdivu nejlepších a nejpřednějších synů celé velké země, jejíž lidé nežijí v idyllických harmoniích, jejíž půda naopak do hlubin jest rozryta věčným svárem stran, kolbištěm horlivě zápasících snah a přesvědčení.

Již ta skutečnost dává tušiti, že tu jde o postavu rázem, chtěním a dílem svým zcela mimořádnou, postavu v ryzím smyslu historickou.

A takovou jest nám a budoucím zůstane kníže Jiří Lobkowicz, vstupující právě v plně požehnané svěžesti duševní i tělesné do věku, jenž obecně platívá za prah vetchého kmetství. Hold obecný, jímž bude zasypán, nebude vzplanutím chvilkové nálady vznětlivého mínění veřejného, jím se jen u příležitosti nad jiné vhodné projeví, co se po dlouhé časy nastrádalo v hlavách a srdcích.

Nejobecnější projev vděčného uznání — nejobecnější, protože se v něm slučuje hlas celé země — platí knížeti Jiřímu jako nejvyššímu zemskému maršálku království Českého. Platí jeho činnosti ve dvojím nerozlučně spojeném úřadě, v postavení předsedy, jenž řídí jednání sněmu, a v úřadě náčelníka zemské samosprávy ve výboru zemském.

Říditi bez vady a hany veliká shromáždění rokovací a usnášecí není snadnou úlohou. Tím nesnadnější, když jde o sbory veřejné, ve kterých na choulostivém zachování přesných řádů jednacích závisí závazná moc usnesení naproti občanstvu. Tím nesnadnější, když se ve sborech takových mluví nejen pro shromáždění samo, nýbrž pro tisk, pro voliče, pro veřejné mínění. Oč ještě nesnadnější, když v každém koutku sněmujícího sboru dřímají vášně a malá jiskřička dostačí k jich výbuchům s nedozírnými následky. A nejen to. Mluvčí jsou tu chráněni právem nedotknutelnosti, kteréž, byvši vymyšleno a zavedeno k ochraně síly a nezávislosti parlamentů, stalo se jejich krutým bičem a jedním z hlavních zdrojův úpadku. I tak jest potřebí celého šťastného sloučení výborných vlastností tomu, kdo má býti schopen řídit se zdarem taková shromáždění. Především schopnosti ke vhodnému výběru látky rokovací, kterýž právě ve sněmu českém neobyčejnou měrou jest dán v moc a vůli nejvyššího maršálka. Neméně pak trvalé evidence prací, věcného ovládnutí látky a obratnosti při pořadu hlasování o spleťtých návrzích odchylných, neboť na něm často závisí zdar výsledku hlasování. Potom stálé duchapřítomnosti a suverenního klidu ve všech příhodách, neboť parlament jest jako nespolehlivý

oř, který náhle a třeba bez nápadné příčiny se vzepne a jezdce nebdělého přivádí v nesnáz. A dále železné nestrannosti, která má na uzdě i vlastní cit, aby se nedal ani při největším vzrušení uchvátiti zájmem pro názor sobě milý a nejbližší, která světlo i stín rozděluje spravedlivě dle zásluhy i viny, touž měrou naměřujíc příteli jak odpůrci, neohroženě hájíc právo i důstojnost parlamentu »nahoru i dolů« (býváť s obou stran ohrožována) a nalézajíc vždy správnou cestu mezi shovívavostí, jež odzbrojuje a kořejší, a tuhou rozhodností. Vždy v mezích vytčených jednacím řádem, ni o vlásek přes ně. A ani toho není dost. Přidejme ještě ušlechtilost formy, osobní převahu i hladkost v jednání se stranami, bez jejichž kompromisů často všecek chod jednání uvízne, protože dobro obecné vidí se v parlamentech pouze v zrcadlech stran. A dodejme konečně: i moc velkého slova, schopnost ve chvílích nálad povznesených vyjádřiti uchvacujícím způsobem, co hýbe myslmi.

Požadavky tyto jsou vysouzeny z povahy věci. Je-li však osobnosti, z níž jedině by bylo lze indukci vyvoditi je všechny v nejlepším souladu, pak jest jí nynější nejvyšší zemský maršálek český, který, vyzbrojen všemi těmi přednostmi, více než po dvě desetiletí, stále týž a stále svůj, řídil práce sněmu. Za to je zde možno přímé a podrobnější zasahování předsedy do má on na tom výsledku zásluhu neocenitelnou. Pojít se ke všemu souboru vlastností uvedených u něho ještě jedna: neúnavnost a neúmornost, jež se dávno stala příslovečnou. Málokterý sněmovenský prezident zaměstnává své náměstky tak málo. Jako by byl z železa a neměl ani fyzických potřeb!

Řízení výboru zemského nevyčerpává se předsedáním v jeho sezeních. To jest jen částí obsáhlejší úlohy. Jest tu i velká pravidelná agenda běžná. V sezeních, v úzkém sboru mužů stojících nad průměrnou úrovní poslaneckou, formální stránka řízení je bez přirovnání snadnější než ve sněmu. Za to je zde možno přímé a podrobnější zasahování předsedy do věcné stránky otázek projednávaných a kníže užívá té možnosti vydatně, ať jde o přípravu návrhů pro sněm, o záležitosti organizační a systemální neb o zásadní body běžných vyřízení správních. Vliv jeho bývá podnětový a opravný a tento osvědčuje se po celý rok v denním úřadování. Nejvyšší maršálek rozděluje agendy mezi přisedící, přiděluje jim úředníky, vykonává moc aprobační naproti všelikým písemným vyřízením, jménem zemského výboru vycházejícím. A najde-li se také někdy přisedící, který z pohodlí neb jiné příčiny slepě podepisuje koncepty, nepovstává tím ještě značná pravděpodobnost, že vydáno bude vyřízení vadné — na stole maršáلكově

je zastihne zadržení a vzejde podnět k nápravě. V rozmluvách s referenty a v rokování plenárním osvědčuje se maršálkova obsáhlá znalost práva, znalost života i praxe správní, vyspělý organizační smysl, bystrá orientace a jasný řízný úsudek ve všech otázkách aplikace práva na konkrétní poměry životní. S tuhou důsledností bděl vždy a bdí nad pečlivým výběrem úřednických sil. Ostatně platí živý zájem jeho nikoliv pouze výboru zemského, nýbrž celému ústrojí autonomní samosprávy, jež přirostla mu k srdci. Má o ní představu nejideálnější a býti strážcem jejím, aspoň mravně odpovědným, pokládá za úkol svůj. Na loňském sjezdu českých právníků, jehož byl protektorem, účastnil se rokování o potřebě dalšího rozvoje samosprávy a pověděl tu svou definici samosprávy. Vidí podstatu samosprávy »v tom, že osobnosti, které řídí veřejnou správu, jsou povolány k svému úřadu zásadně z toho důvodu, že požívají důvěry svých spoluobčanů«. Tato definice není z učebnic a do učebnic se sotva dostane, protože nepřiléhá ke všem historicky známým útvarům ode dávna ku samosprávě čítaným — ale nic by nedovedlo vystihnouti celou hloubku politického názoru jasného jubilanta, z něhož jeho pojmání samosprávy plyne, jako tato charakteristická definice.

Mocné zanícení pro samosprávu plyne konečně u něho z téhož zdroje, z něhož se prýští také všecko dlouholeté snažení jeho pro národnostní smír: z nejměkčí lásky k zemi. Spatřuje v dosažení dohody mezi oběma národnostmi nejzákladnější podmínku všeho dobra a zdu zemi užímal se prostřednictvím, kdykoliv bylo možno, i samostatného počínání se podjímal. Aby požehnání míru národnostní zemi zjednal, neváhal ve známých úmluvách vídeňských r. 1890, mezi jejichž přední účastníky náležel, připustiti vykoupení jeho i jistými oběťmi vzhledem k zásadě plné dvojjazyčné rovnoprávnosti, kteráž byla vždy jedním z velikých jeho životních ideálů, v níž jedině spatřoval formuli zabezpečující politickou celistvost a správnou jednotu království Českého. V těch příčinách stýká se stanovisko jeho s názory jeho bližších soudruhů politických i s tužbami českých vůdců lidových rozcházejíc se ovšem s požadavky německými.

Avšak to není jediný styčný bod mezi vůdčími ideami národních poslanců českých z měst i míst venkovských a mezi nejvyšším maršálkem a jeho stranou. Ten názor rovnoprávnostní, z ducha celistvosti země čerpaný, byl u něho nerozlučně spojen s jiným, s historickým názorem státoprávním. Nejvyšší maršálek sám s vroucí pietou vzpomínává hraběte Jindřicha Clam-Martince, zakladatele a vůdce státoprávní strany ve

šlechtě české v politických zápasech let šedesátých. Sotva komu křivdíme, pravíme-li, že státoprávní přesvědčení této skupiny českého velkostatkářstva při počátku nové ústavnosti — po sklamaní, jež přinesla ústava z r. 1861 jako domnělé provedení diplomu říjnového — bylo hlubší než u samých lidových zástupců českých. Na posléze dotčené působily liberální proudy roku 1848 a 1849, namířené nejen proti absolutistickému centralismu, nýbrž i proti bývalému stavovskému zřízení, jehož tradice byly naopak šlechtě mostem k historické formuli státoprávní. U ní byly požadavky federalismu státoprávního na podkladě historickém prostě nutností s hledišťem konservativního. Pisateli těchto řádků utkvěla mocně v paměti plamenná řeč zvěčnělého knížete Karla Schwarzenberga v kruhu klubovním na konci let osmdesátých proslovená, ve které tento ohnivý spolubojovník Clamův a vedle tohoto i hraběte Lva Thuna přední vůdce strany, mladším jejím stoupencům rázovitě vykládal konservativní povahu idey státoprávní. Ten zřetel vedl r. 1861 hraběte Clama k Riegrovi, k ujednáním, na nichž se zakládal dlouholetý potomní postup společný. Brzo pak jmenovaným třem slavným vůdcům bojovně stanul po boku soudruh mladší, kníže Jiří Lobkowitz, vynikající měrou vypravený vzdělaností, zkušeností, v praxi správní získanou, a mocným fondem břitké výmluvnosti. S nimi a s českými poslanci lidovými podstupoval ony památné boje, které — kdyby jiného účinku nebyly měly — již svým vlivem na rychlé politické zorganizování národa mají význam památného historického děje. Na základě státoprávního programu brali vůdcové státoprávní šlechty, když byli z křesel sněmovních ve vlastní kurii houpačkou volebních machinací vytlačeni, mandáty poslanecké z rukou českého lidu. Kníže Lobkowitz mezi nimi. Měl také svou účast v obětíplném zápasu o zachování státoprávní většiny sněmovní za pověstných rejdů chabrusových. A když konečně nadešla chvíle, kdy státoprávnímu ideálu již již kynulo částečné uskutečnění za kabinetu Hohenwartova, nebyl jen horlivým a platným účastníkem předběžného jednání, nýbrž řídil v hodnosti nejvyššího maršálka zemského, tehdy po nejprv na něho vznesené, památný sněm fundamentálový. Když pak dílo s tolika nadějemi podniknuté a takměř skoncované pikly zevními se zmařilo, slovy, z nichž sálalo hoře s nadějí, uzavřel ono slavné sněmování a vedl ve spolku se svými nezapomenutelnými soudruhy a učiteli zápas dále i podstoupil také skutek v daných tehdejších poměrech smělý, podati přímo Jeho Veličenstvu obrovskou petici, statisíci podpisů pokrytou, proti zavedení přímých voleb do rady říšské.

Není zde místa ani důvodu vypisovati zevrubně, co vše způsobilo neodvratný konečně přechod z trpného odporu na »faktickou půdu« ústředního parlamentu, ani kriticky rozebíratí politickou účelnost pasivní opozice, kterou taktické rozdvojení v lidu českém samo podlomilo. O volbu vhodné chvíle pro obecnou změnu šiku ve směru politiky činné přičinil se, nezbytnosti se poddávaje, sám náčelník strany historické ve šlechtě, hrabě Clam-Martinič, kterýž pak s knížetem Jiřím Lobkovicem a řadou soudruhů, kompromisem v kurii velkých statků do poslanecké sněmovny r. 1879 zvolených, vstoupil do společného »Českého klubu« na radě říšské. Jazyková nařízení z r. 1880 — zřízení samostatné české university rozdělením staré — změna volebních řádů, jež vynesla rozšíření volebního práva v městech a obcích venkovských a rozdělením voličstva statků nesvěrenských v Čechách na pět volebních okresů vyloučila do budoucnosti možnost rozhodnutí o celém zastoupení mocné voličské skupiny několika hlasy lidí nejistých — a konečně změna volebního řádu pro komory obchodní, jež ve třech komorách zjednala převahu živlu národně českému a tím spolu mu zajistila většinu v městské kurii českého sněmu — to byly první, záhy celou vahou pocítěné účinky onoho převratu taktiky a následky spojenství, které usnadnilo utvoření nové většiny ve vídeňské sněmovně poslanecké, jež konec učinila pro vždy německo-liberální nadvládě. Změnami těmi bylo podmíněno i nové složení sněmu království Českého, v jehož čelo, a to již na dlouhou dobu, vstoupil zase nejvyšší maršálek doby Hohenwartovské. Nové šestileté období sněmovní pod jeho řízením stalo se nejpłodnějším ze všech dosavadních; jeho stopy v kulturních a hospodářských našich poměrech napořád jsou zjevné. Nechyběly ani v tom prvním šestiletí kruté srážky politické, jež od prosince roku 1886 vedly k trpnému odporu německému. Také nové rozklady v národním táboře českém pro domněle nepříznivé následky dosavadního spojení lidových poslanců českých s živly konservativními se dostavily — ale kulturní a hospodářské plodnosti sněmu a výboru zemského neublížily. Po mnohých zkušenostech, počínajících r. 1889 a 1891, nedostalo se zadostučinění jen Riegrovi a jeho záhy na hrstku ztenčené kohortě, nýbrž i bývalým jeho věrným spojencům z tábora velkostatkářstva konservativního, kteří přinuceni byvše nátlakem poměrů ke změně taktické ideálů svých se nevzdali.

Byla-li doba prvního krátkého náčelnictví knížete Jiřího Lobkovicze ve sněmu fundamentálovým na výsost skvělou svým vzruchem a svým dílem velkého ústavotvorného slohu, vyniká první doba druhého jeho ná-

čelnictví trvalými, vzácnými výkony ve směru správním, jest nejskvělejší dobou autonomických počínů, na kterých náčelník samosprávy zemské měl neocenitelnou účast tvůrčí a řídicí, v hradbách překážek průlomy zjednávající a uhlazující cesty na místech těžko schůdných. Ale na výši stejné nebyly již osudy další pro trdnou úpornost zápasů, jež zákonodárskou i správní činnost zemského zastupitelstva a autonomistickou iniciativu podlamovaly, aniž v jiných směrech úspěchů rovnocenných přinesly a zbědování dostoupilo vrchole, když německá obstrukce zvrátila vřelé doufání nejvyššího maršálka, že zůstanou zemské sněmy útlukem plodné práce v ústředním parlamentě mařené a ničené. Mělf s n ě m y především na zřeteli, když ještě r. 1901 ve sněmovně panské varovný hlas pozvedl — on, konservativný šlechtic, jako nenapravitelný »feudál« často kaceřovaný — aby neodvratně již hrozící absolutismus nezaváděl se v širších mezích, nežli poměry učiní nutným. Střeže se bedlivě všeho způsobu zakročení, ku kterému by neposkytl práva jednací řád, jehož on jest předním strážcem, nejvyšší maršálek podstoupil nejbolestnější chvíle svého politického života, nejtěžší zkoušky své předsednické povinnosti, když musil snášeti ponížení úrovně sněmovní na planou frašku. Ale nedal se másti a hleděl zachovati, co bylo možno, spořádaný chod samosprávy zemské při nejvyšší rozrušenosti stavu finančního. Neopustil místo, jemuž v rozháraných poměrech jen silná, zkušenostmi vyzbrojená osobnost mohla zachovati váhu a platnost a s klidnou oddaností snažil se udržeti plodné působiště té větvi veřejné správy, jejíž podstatný znak spatřuje v tom, že orgány její »jsou povolány k svému úřadu zásadně z toho důvodu, že požívají důvěry svých spoluobčanů.« I tak další část jeho druhého období úřadovacího jest a zůstane ve vděčné naší mysli zapsána obětavým sebezapřením, s nímž vytrval neohromen ve službě svých velkých ideálů, nedbaje zklamání, trpkosti, příkoří a nejtěžších překážek.

Přese všecky tyto výrazné a úctu vynucující stránky, v nižádném směru úslužně nepřibarvené (skvěleji a sytěji vylíčili je jiní), zůstal by obraz politické osobnosti knížete maršálka neúplným, kusým, kdyby se opomenul pohled na jiné ještě jeho stránky, jež nás nutí navrátiti se k jeho politickému vyznání, které bylo zběžně nastíněno již úvodem.

Jen jistá povrchně zpovšechňující radikálnost dovedla vroucí monarchickou a dynastickou oddanost, jež u nás vyplývá z hlubin konservativních názorů a nic nezadá nejrázovitějším zjevům legitimistického konservatismu západoevropského, stotožňovati šmahem se slepou poddajností,

jakou vyjadřuje slovo: byzantinismus. Leč právě u silných povah vyplývá z monarchické věrnosti přímá opravdovost, s jakou naproti nositelům svrchovanosti projevují mínění, vyslovují rady i varování, byť s nebezpečím neporozumění a ztráty obliby. Taková úcty plná statečnost v projevech názorů na místech nejvyšších byla společnou vlastností tvůrců strany českého velkostatkářstva konservativního, takovou vždy se vyznamenával také kníže maršálek. Odchylující se v netajených názorech příliš od panujících směrů, nepozbyli sice vážnosti a uznání na místech nejvyšších, ale proudy silnější dovedly zjevně oslabit míru jejich osobní oblíbenosti a tak i vlivu. Nesli ji s bolestí v nezmenšené loyaltě, ale s plným přesvědčením, že přední povinnost z oddanosti k trůnu a dynastii plynoucí jest povinnost ryzí a zřejmé pravdy a že by bylo zhoubou všeho konservatismu a koncem jeho poslání, kdyby dovedl té povinnosti zapomenouti.

Nezapomínali jí, nezapřeli jí, protože byli naplněni přesvědčením, že právě jejich směr a názor jest shodný s prospěchy Rakouska. Bylo možno neporozumění této shody na místech, kde porozumění bývalo by spasným. Události však samy zjednávají průchod pravdě. Jde tu spolu o dlouholetý rozpor mezi konservativnou čili tak řečenou historickou šlechtou a nejbližším jejím odpůrcem, stranou velkostatkářskou, jež oblibila si nazývat se ústavověrnou.

Skutečný, základní, rozhodující rozdíl obou nespočívá ani tak v protivek konservatismu a liberalismu, jak by se dle zevního zdání mohlo souditi. Byliť právě i ve skupině tak řečených ústavověrných mnozí nejednou stránkou svých názorů konservatismu blízcí, ano velmi blízcí. Mnohem význačnější byla protiva v přichylnosti jedněch k ústavnímu centralismu a druhých k federalismu státoprávnímu. A když ta vstoupením konservativních na faktickou půdu ústavní pozbyla ostří, zbyl přece ještě rozdíl, zdánlivě nenápadný, skutečně nejrozhodnější. Ústavověrná skupina byla útvarem ryze národnostním, byla stranou vědomě německou, jež v duchu praxe ústavní — přes zásadu čl. 19. zákona o základních právech občanských — přejala a udržovala tradice doby germanisační, nikdy neosvědčila přízně, ba ani spravedlnosti ke kulturním snažením českým, jak nad jiné ukázalo hlasování o českou universitu ve sněmovně panské. Sbor konservativních naopak nebyl stranou národnostní. Každý o to pokus byl by jej rozbil a uvrhl v poměr menšinový. Byl stranou politickou, která však od prvních chvil svého vzniku odpírala germanisačním tradicím starší doby, odpírala dříve, než velkoněmecké oficiální tužby rakouské utrpěly těžkou

porážku na polích u Hradce Králové a zřízením nové německé říše. Poctivě a důsledně trvající při zásadě rovnoprávnostní podpírala pomocí té zásady všechny kroky k opatření kulturních potřeb českých, dlouho a k neblahé újmě rakouských prospěchů zanedbávaných, a sloužila tím ideálu Rakouska, který Palacký r. 1848 tak lapidárně byl formuloval. Byly doby, kdy na samých místech rozhodujících mohla se germanisační náchylnost oněch vydávati za něco rakouštějšího nežli jasný smysl těchto pro rovné podmínky kulturního života národů rakouských. Dnes, kdy neoficiální velkoněmecké plány počínají se shošfovati různých fikových listů, kdy se vidí, jakou posilou nadějí všenněmeckých a jakým nebezpečím pro trvání politicky samostatného Rakouska bylo každé zdržení českého národního rozvoje, byť původci toho zdržení desetkrát denně a upřímně zpívali »Zachovej nám« — rozpoznají znenáhla i slepí, který z obou směrů svou podstatou, svými záměry a účinky byl rakouštější, duchu mocnářství lépe hověcí, jeho poslání, podmínkám jeho zachování a prospěchům dynastie bezpečněji sloužící. V tom významu a účinku se zakládá ryzost rakouského vlastenectví těch mužů, v jejichž řady sotva sešikované vstoupil před čtyřiceti lety kníže Jiří Lobkowitz, který právě tuto stránku zásad jejich vždy s nepoddajnou vělostí zastupoval a skutkem osvědčoval. V den, kdy jeho političtí přátelé kolem něho se kupí, aby v něm uctili osvědčeného vůdce svého i v tomto právě řečeném směru, bezděky se vnucuje úvaha, jak jinak by se byly věci v Čechách ve prospěch rakouský vytvářily, kdyby beze vší újmy politických rozdílů ta četná a mocná skupina, která se okázale nazývala ústavověrnou, v té jediné věci byla osvědčila více rakouské prozíravosti, ba kdyby jí byla — zovouc se přece ústavověrnou — jen tolik osvědčila, kolik vyplývalo ze zřejmých ustanovení ústavy samé.

Znamenali rovnoprávnostní duch strany knížete Jiřího s rakouským prospěchem spolu mocný zájem český, oč více vystupuje pro nás význam těch příslušníků jejich, kteří s plným vědomím své příslušnosti národní osvědčili svůj smysl pro kulturní vzmach českého národa a s jasným vědomím i vělým citem spojili platné činy. Ve všem jasu svém tu teprve vystupuje postava muže, kterého poctami vělého ocenění slaví v památný den země celá, ale především národ náš.

V zemi naší, uprostřed sídel lidu českého, žijí sta lidí vzdělaných, kteří by při sebe kratším pobytu v kraji cizím, i třeba kulturně zanedbaném, pokládali za nemožné, za pokárání hodnou netečnost nepovšimnouti si kulturních známek života lidu, mezi který se dostali. A kolem nich

vyrostla z kořenův už zdánlivě vyhubených nová, svérázná kultura, mnohostranná, všemi barvami ideového bohatství světového svítící, aniž oni viděli a viděti chtěli. Nejednen příslušník starobylých rodů naší země, nejeden nositel dávného slavného jména českého libuje si naproti kulturnímu světu českému v úloze nevšimavého cizince. Jak se od nich odráží muž, který — vyšed také z kruhů, jež historie novému houževnatému kulturnímu snažení vlastního národu byla odcizila — s vroucí vnímavou myslí k dílu tomu lne, že zbytků křivd a ponížení povznášení je pomáhá, čilým duchem je sleduje, za věc srdce svého je pokládá, jest »vlastencem« nejen v rakouském a zemském pojmu své strany, nýbrž také v tom ideálně výrazném smyslu, ve kterém toho slova užívala naše doba buditelská. Neméně než českým vědcům a umělcům samým leží mu na srdci, aby měli všechny podmínky plodné činnosti, a více než jim samým mu záleží na uznání jejich práce, na uznání kulturní úrovně českého národa. To zrovna sálá z proslovení, kterýmiž jako náměstek protektorův zahajuje výroční shromáždění České akademie a jež bývají čtēna dychtivě v nejširších kruzích našich. S malou obměnou dat, ale ne smyslu dalo by se říci o mluvčím těch proslovení, co on sám v České akademii tak krásně pověděl ve své pamětní řeči na knížete Karla Schwarzenberga. »Mnozí tenkrátě ještě pochybovali o neodolatelné moci tohoto národního vzkříšení a v četných kruzích se přihlíželo k němu nedůvěřivě ano i potupně. A tu to byl kníže Karel Schwarzenberg, který ve spojení se svým přítelem, hrabětem Clam-Martinicem a s malým počtem věrných soudruhů záhy uznal oprávněnost těchto národních snah a z plna srdce se k nim přidal. Neohroženě oddal se sám tomuto proudu, nedbaje ani výčitek ani pomluv, kterých se jemu za to čteně dostávalo. Vstoupil v úzké spojení s tehdejšími vůdci národního ruchu a za nedlouho zaujal mezi nimi sám vynikající místo. Jest on jeden z těch mužů, jimž náleží zásluha, že porozumění národních snah českých vniklo do kruhů, které jindy se zdály býti jemu úplně uzavřeny, s druhé strany pak tím, že odhodlaně se hlásil k národu českému, sesiloval i upevňoval mezi lidem národní sebevědomí a oprávněnou hrdost z dosažených výsledků.« S jedinou změnou jména lze vysloviti přesvědčení, jehož výrazem pamětní řeč končila, že pokud národ náš bude pamětliv nehynoucích zásluh svých nejhlavnějších buditelů, též vděčně sobě vzpomene, že kníže Jiří Lobkowicz byl jim věrným přítelem a účinně podporoval jejich vlastenecké snahy!

Vzpomíná toho národ náš. Dávno mu k duši přirostl tento vynikající, statný a slavný potomek starobylého českého rodu, v jehož povaze a životě je sloučen věhlas státníka s moudrostí a bystrostí povoláného vůdce velkých větví správy veřejné a s horoucím srdcem vlastence, milujícího národ svůj až do hlubin bohatýrské mysli své! Vzpomíná toho národ náš a projeví to jako dosud málo komu.

Josef Hlávka.

Posmrtná vzpomínka.

Čtrnáct dní po pohřbu Svatopluka Čecha vynesli ze slavnostní síně Musea k věčnému odpočinku tělesné ostatky Hlávkovy. Smrt jeho přišla neočekávaně. Právě poslední dobou byl nebo aspoň zdál se býti nezvykle svěží. S čilostí téměř mladickou pustil se do spisování obšírného pamětního spisu k vládě proti zamýšleným od ní dalším jmenováním německých profesorů na umělecké akademii Pražské. Těšil se z rekursu, přátelskou rukou řízně vypracovaného proti požadavku místodržitelství Pražského, aby fond Riegrův pro zásluhy, Českou akademií spravovaný, byl formálně zřízen jako nadání a přišel tak pod dozor vládní. Sám pak naopak již bez mála k cíli dovedl všechny kroky, aby ještě za jeho života celé jeho jmění bylo přeměněno v nadání, kterému by připadly všechny úlohy, vytčené původně v Hlávkově závěti. Nadání mělo ihned po jeho smrti v působnost vejíti, kdežto by on byl jen doživotně užítky volně vládl, nikoliv již substancí.

Hlavní pohnutkou mu byla úspora poplatků, měloť nadání to býti zřízeno výslovně k oslavě panovníkova letošního jubilea, a nadáním toho druhu kynulo osvobození poplatkové. Po mnohém jednání dohodl se v té příčině s vládou, šlo již jen o formální zřízení nadací listiny. Proti závěti byla zamýšlena jen jediná změna: také Národohospodářský ústav, za vydatné hmotné podpory i podstatného duševního vlivu Hlávkovy zřízený, měl vedle České akademie a Studentských kolejí míti pevně vyměřený podíl na výnosu nadačního kapitálu. Celou mysl Hlávkovu zabíralo toto veliké nadání. Věděl, že v případě, kdy by se jeho záměry měly uskutečniti na základě testamentu, zkrátí se kapitál zůstavený o 5—700.000 K, jež případnou státu jako poplatek. Ty peníze chtěl zachovati národním účelům kulturním i za tu cenu, že by se do smrti vzdal všelikého vlivu na podstatu svého jmění a jen užítky si odtud vyhradil.

Skvělé zdání svěžesti a zdraví, z něhož přátelé Hlávkovy měli radost, bohužel sklámalo. Malá příčina stačila, aby znovu propukl starý, zlý neduh, často jen velikými námahami lékařů do mírných mezí svedený. A tentokráte

nedala si smrt již ujít kořist, na niž tak často byla již sahala. Mívalaf v Hlávkově samém spojení. Žil sice po dlouhá léta s příkladnou zrovna střídmostí, ale nedovedl se šetřit, šlo-li o nějakou věc veřejné důležitosti, když se jeho snah a záměrů blíže dotýkala. Tak i na počátku r. 1905, když jsme spolu sossnovali hlavní organizační rysy pro Národohospodářský ústav, nedbaje churavosti jel s pamětním spisem k prezidentu ministerstva Gautschovi a hleděl si zjednatí u rozličných osobností napřed souhlas, a to vše tak neúměrně a vytrvale, že se na konec ve Vídni důkladně rozstonał.

Téměř třicet let trval vlastně stav jeho churavosti; od těch dob totiž, kdy jej, muže čtyřicátníka, těžké onemocnění donutilo vzdátí se dráhy stavebního podnikatele ve velkém slohu, který se na této dráze byl v krátku dodělal skvělých hmotných výsledků. Po několik let pak byl nucen trávití na jihu a nemoža ani chodití musel býtí vozen na vozíku, takže si pak i s balkonem zámku Lužanského zřídil dřevěnou rampu pro svážení do zahrady. Musel býtí připraven na blízky konec a ztrativ choť pospíchal, aby své jmění jak nejúčelněji obětoval na kulturní povznesení národa. Kterak ho zaujaly tyto záměry, vyličil jsem za příležitosti sedmdesátých narozenin Hlávkových čtenářům Osvěty v článku »Jak vznikla Česká akademie.«*) Ukázal jsem tam, jak Hlávka na rozličných stranách hledal poradu a jak, naplněn jsa vroucností v pravdě buditelskou, ustálil se na plánu velkého jednotného věnování na prospěch vědecké, literární a umělecké tvorby v českém národě. Tehdy však smrt ještě změnila svůj úmysl. Hlávka mohl jmění nastřádané v době svých podnikatelských úspěchů ještě po čtvrt století dále spravovatí a rozmnožovatí, aniž bylo třeba, aby také národ čekal na ústavy, jež svou povahou náležely do celkové Hlávkovy koncepce.

»Milostí Boží«, praví pak v závěti své z r. 1904 Hlávka, »se můj věk nad očekávání tak prodloužil, že mně bylo možno některá ustanovení mé poslední vůle, dne 15. června 1882 v Bocnu sepsané, arcí jen částečně a v užší formě ještě za mého žití provéstí. — Zbývá však ještě mnoho, co mně již vykonatí možno nebude, mimo to nastaly nové poměry a ukazuje se vždy víc a více, že jen svépomocně, jen usilovnou vlastní prací v zdokonalení našeho vědění a umění můžeme dosáhnoutí oné mravní a hmotné síly, které k zabezpečenému zachránění našeho národa je zapotřebí.«

Z těch slov jsou zjevný zajímavé stránky Hlávkovy povahy a jeho snažení. Především jeho vlastnost a zvyk vybudovatí si pro vše až do

*) Viz Osvětu 1901, čís. 2. a 3.

podrobností určitý plán. A pak jeho idealistická víra v zachování národa pomocí duchovního rozvoje na polích vědy a umění. Oboje se u něho tak proniká, že nelze je oddělití. Ano, slovo plá n při všech Hlávkových nadacích a založeních nelze ani dosti zdůraznití. Když svého času potkával se jeho vlastní návrh stanov pro Českou akademii v kruzích Pražských s odporem, zvláště u členů Král. české společnosti nauk a výboru zemského, Hlávka pak návrh ten některým autoritám právnickým ve Vídni ukazoval, aby zdejšími odpůrcům snáze se mohl vzepřítí, pravil mu vynikající hodnostář, známý svou duchaplností, tehdy ministr spravedlnosti: »je patrné, že stanovy dělal stavitel, vše je pevně sečleněno a na nic nezapomenuto«. Podle nálady mohli v tom výroku spatřovatí a spatřovali jední chválu, druzí skrytý posměšek — ale výrok ten platil o každé Hlávkově nadaci nebo věnovací listině. Nejsa v peře obratnější než naši technické průměrně bývají, s nemalým vynaložením duševní námahy usiloval v každém případě do podrobnosti vztyčití nejen cíle a úlohy, nýbrž i postupy jednání, podmínky i způsoby rozhodování atd., málo důvěruje v ideální ponětí těch, kdož věc měli provádětí, a v přesnost i tuhou svědomitost jejich jednání.

Kdo ostatně nikdy dříve neměl příležitost o této rázovité vlastnosti Hlávkově nabytí názorného poučení, má ji nyní usnadněno závětí vytištěnou, se všemi stanovami pro každé jednotlivé velké i drobné nadání ve vlastním textu závětí dotčenou, jež všecky tvoří integrující součást té závětí. Vyplňují statný tiskopis in folio o 50 stranách. Na jistých věcech lpěl při tom Hlávka s nejtuzší houževnatostí, tak na příklad na tak řečeném hlasování tečkovaním (neboli »punktýrováním«, jak sám je nazýval). Potkáváme se s ním v první závěti, v pravidlech jubilejního fondu při Svatoboru, v stanovách i v jednacím řádu Národohospodářského ústavu (ač jsme se proti tomu dosti bránili) i také ovšem v poslední vůli z r. 1904. Chtěl vždy podrobným předpisem postupu zabezpečití bedlivost úvahy a jakýsi objektivní výsledek vyřízení. Nedůvěřoval lidem, že by sami ze sebe bez takové vízící formy stejnou péčí a spravedlností osvědčili. Mohli si v podobném případě volně počínatí, jako při jednotlivých nadáních nebo v ustanoveních závětí, tu ovšem užil své volnosti po chuti. Kde bylo třeba dohody s někým jiným, dovedl tento muž, zdánlivě křehoučký, s takovou neúprosnou, neústupnou pevností hájití své přesvědčení, že člověk jí nemohl odepřítí své nejvyšší úcty, i když časem sám pozbyl při takových sporech trpělivostí. Měl jsem takových zkušeností několikero. Nejprve při sdělávání stanov České akademie. O zřizovací listině jsme se dosti snadno dohodli. Vyhověv

jeho přáním, dosáhl jsem spolu schválení konceptu. Ale o stanovy nejprve se mnou jako referentem zemského výboru, pak se členy Učené společnosti, pak s plnem výboru zemského a konečně s vládou úhrnem přes půl druhého roku těžce zápolil.

Jednou bylo mně zajetí do Lužan, po druhé přijel Hlávka do Prahy a dopisů i telegramů byl vyměněn houf, také mezi nimi byl telegram kategorický: aut — aut. Menší měrou sice, ale do jisté míry přece až k výstupům dosti živým vyspěly spory při skládání jednacích řádů pro Českou akademii. Pro Národohospodářský ústav přinesl jsem o prázdninách r. 1905 do Lužan úplnou osnovu stanov, ale dobrého půl třetího dne s malými odpočinky o mnohou zásadu a každou téměř větu jsme se potýkali a posléze koncem r. 1907 v Praze o jednacím řádu ústavu toho. Tehdy v Lužanech jsem mu žertem pravil: »Dle pravděpodobnosti z fyzických zákonů plynoucí přežijí asi já Vás a budu mít nad vaši rakví pohřební řeč. Tu lidem povím, jak jste pracně a s duševní sebetřýzní a nikoliv jen lehce hojnými groši provozoval své mecenášské povolání.« — O jiné věci bylo mi uloženo promluvit nad rakví jeho. Plním svůj slib jinak. Tento dosud největší český mecenáš měl cosi podobného s těmi dobrodinci chudých, kteří se nespokojují sáhnutím do kapsy, nýbrž pronikají až do stánků chudoby, aby poznali a zajistili, že oběť jejich bude vynaložena neúčelněji. Dát a nevidět. Jak se užije daru, nezabezpečit, aby se ho po názoru dárcově jak nejlíp užilo, toho Hlávka prostě nedovedl. V potu tváří jedl svůj mecenášský chléb. A moje úcta k němu rostla každou hádkou, již jsme spolu měli, a tak vedlo se v podobných poměrech i jiným. Též sluší spravedlivě o něm říci, že všechny takové spory nezústavily v něm kyselosti, věděli jen, že odpůrce má pohnutky ryzí. Celé hodiny jsme nervosně mluvili, šermovali rukama, klepali olůvky o stůl a složivše akta, ruku v ruce šli v srdečném hovoru k obědu, k němuž nás volali.

Připomenul bych ještě, co jsem svého času již v článku »Jak vznikla Česká akademie« nazval jeho zvláštní mecenášskou technikou. Vycítili z toho slova někteří přidech ironický. Ale neprávem. Při svých velkých věnováních, jako zejména na Českou akademii, na Studentské kolleje i konečně pro Národohospodářský ústav chtěl vždy spolu povzbuditi jiné, aby přispěli také. Veliké nadání na stipendia při akademii výtvarných umění učinil v předpokladě, že vláda ústav pro české umění zřídí a Praha to věnováním pozemku usnadní. To všechno bylo také »plánem«. Ba pokládal zřízení podobných ústavů za úlohy veřejné, nechtěl vládu a jiné činitele

veřejně zbavit povinnosti, jen morálně donutit. Leč v pozadí stál pořád veliký záměr jeho konečného nadání, které by oblíbené jeho ústavy pro všechny budoucí případy zabezpečilo. Bylo tedy velikou křivdou, když se mu právě tato technika vytýkala jako nějaký laciný způsob k zjednání slávy mecenášské. Že to nebyla laciná sláva, dosvědčují trudy, které si ukládal, aby záměry své neúčelněji přivedl k místu. A když vídám, s jakou prepotentní manýrou často mladší kritikové naši zastupují své zvláštní směry, táži se, proč by člověk, z jehož ruky i hlavy vyšlo tolik plodného díla, neměl míti také kus práva na své mínění a přesvědčení!

Mnoho vlastní životní zkušenosti ostatně působilo u Hlávky, když stanovil podmínky svých nadání. On sám skrovnými prostředky se vypracoval a povznesl. Věděl, že může odklizení všech překážek energii ochromit. Kládl také podmínky, jaké si ukládal sám. Když se však zřídily Studentské kolleje, slyšel jsem od nejednoho vážného člověka pochybnost, neochabne-li ráznost a síla po činu v mládeži, když se jí vše tak usnadní, kdežto starší pokolení muselo se trudit životním zápasem těžším. Hlávka však věděl také, kolik výborných sil ty trudy ochromí a zmenší, vyhledával prostřední cestu. Nechtěl s nikoho všecku starost o sebe snít, nýbrž jen nejnütnější mu zabezpečiti. Ta zásada v zařízeních kolleje je provedena skvěle. Připouštím ochotně, že na př. podmínky k obsazení i udržení Hlávkových stipendií byly i nám učitelům přílišny, naléhali jsme na jistá zmírnění i také jsme konečně něčeho v tomto směru dosáhli. Ale co činit naproti muži, jenž sám v obyčejných studentských svízelných skvěle vystudovav, šel bez ostychu za zednického učně a tovaryše, aby do podrobností seznal výkonnou práci, již chtěl potom s úspěchem řídit.

Ostatně byl Hlávka již za svého života mužem legendárním. Pověsti o jeho povaze a skutcích byly přerozmanité; u mnohých, kteří s ním byli ve stycích jako tvůrci uměleckých děl, žadatelé podpor nebo poučovatelé, jak by měl účelněji užití svých prostředků, bývaly úsudky o něm zhusta nepříznivé. Nelze pro všechny ty nesčetné případy rozhodnouti úhrnem, kdo byl v právu. Hlávka byl příliš význačnou individualitou, mužem příliš určitých přesvědčení, aby je bezděky nepřiváděl k platnosti, ať šlo o cokoli. Proto byly rozpory snadny. Vždy zůstaly v jeho povaze i každém konání stopy obou hlavních rysů jeho osobní historie. Neobyčejná podnikatelská síla a ráznost jeho mladších let, když si vlastní zdatností vybojoval uznání a platnost a s úspěchem se zkusil na provádění velkolepých podniků stavebních. Byl v něm tehdy, nešťítmež se toho slova, velký podnikatelský

egoismus. Úspěchů svých na poli podnikatelském si zasloužil Hlávka nejen svou bystrou vypočítavostí, nýbrž i čímsi jiným, co právě v živnosti stavitelské bývá ceněno, svou naprostou poctivostí. A proti tomuto egoismu nabývacímu, v našich řádech společenských samých za pružinu činnosti uznávanému, stojí u něho druhý rys: velkolepý altruismus v upotřebení nabytého majetku. A tento altruismus osvědčoval se u Hlávky i v tisícerých podrobnostech, jež nikdy nevyšly na světlo. Student, který byl opravdu chud a zaklepal na Hlávkovy dveře, neodešel neoslyšen, jen byl jako student výborný. Celá řada takových studentů i kandidátů doktorátu mívala od něho pravidelnou podporu. Nikdy jsem se nesklamal, když jsem uchazeče takového Hlávkově doporučil. Za to mně zkrátka a bez ohledu na náš přátelský poměr odepřel příspěvek, když jsem ho důtklivě požadoval pro politický časopis. »Víte, že na takové věci nedávám«, byla stručná odpověď. Ani dr. Mattuš, intimní přítel Hlávkův, nepořídil v podobném případě více. S jakou pietou Hlávka pečoval o Zeyera, o jeho slovesnou pozůstalost, o šíření jeho spisů do kruhů, kam česká kniha neproniká, jest ovšem již více známo, než faktum, že po léta vyplácela Zemská banka stále roční důchody některým spisovatelům. Sám jen čírou náhodou jsem o tom zvěděl.

Četl jsem v nekrologu, jenž byl napsán do zahraničního časopisu, že Hlávka byl až »do grotesknosti spořivý«. To platilo nejvýše, dokud šlo o Hlávkovu osobu a jeho potřeby. Střídměji a jednodušeji žítí než on, mítí menší osobní potřeby věru nebylo snadno. Ale jinak to skoro nebylo pravdivo. Jako zaměstnatel byl ovšem přísný, neodpustil nepořádku a leda bylosti a dokonce pak ne lži. Při dodávkách pro své stavby, pro svou domácnost i pro ústavy, jež založil a řídil, rád smlouval, měl v těch věcech ovšem i své zkušenosti; ba také s jistou nechutí podpisoval poukazy výplat na př. za věci dodané České akademii. Hleděl, aby peníze akademie byly jak nejdéle na úrok uloženy. Tu měl na zřeteli své ústavy, a jejich prospěch byl mu předním. Ale kolikráte by byly velké literární podniky akademie uvízly, kdy by on nebyl štědře hned tisíci zakročil. Tak mohli lidé s jistým oprávněním, ale jen ve smyslu, jenž Hlávkově nečest nepůsobil, říci, jak znělo jedno okřídlené slovo legendy, že od něho lze snáze dostat tisícovku, nežli tři zlaté. Ale do grotesknosti spořivý naprosto nebyl. Jeho dům byl v nejlepším smyslu pohostinný, a když šlo o nějaké reprezentační uctění cizího umělce neb učence a vůbec člověka, na jehož příznivém úsudku o našich věcech a poměrech záleželo, tu věru nebylo viděti ani stopy něja-

kého spojení. Lužany vítávaly hostí, pokud jen stačily jejich hostinské pokoje. A dokud Hlávka sídlil ve Vídni, setkávala se v jeho domácnosti téměř denně společnost českých politiků i jiných osobností při srdečném a štědrém pohostinství.

Jeden rys byl u Hlávky zvláště charakteristický. Jeho láska pro výrobek české práce. V domácnosti s oblibou užíval produktů Lužanských. Lisoval z vlastních rév víno, mimochodem řečeno, dobré. Dovedný řemeslný výrobek český ukazoval s radostí. S umíněností, jež vedla někdy ke komickým sporům s krejčím, chtěl mítí látky původem české na svůj oděv, třeba byly horší. Bylo v něm cosi podobného tomu slavnému maďarskému vlastenci, který vyřkl, že bude chodit třeba v pytlovině, bude-li to jen výrobek maďarský.

Také nebylo pravda, že by nemíval citu pro chudobu. Slyšel jsem sám z jeho úst, jak radostně se vyslovil o velkém odkazu manželův Olivových a jak při tom připomínal, že nás obětavost národní někdy až příliš odvrací od lidumilství sociálního; kdy by neměl své kulturní záměry, dodal, také by jmění obrátil na podobné účely. Za to neměl ovšem smyslu pro novověký socialismus. Jak ho měl mítí on, který byl skrz naskrz mužem individuální svépomoci a měl v sobě tradice doby liberální, v nichž vyrostlo celé pokolení vrstevníků jeho.

Říkalo se o něm, že neuměl správně česky. Ale když to mělo býtí výtkou, zapomínalo se, že své mládí strávil na německých školách a z části i v místech německých, že po celý mužný věk byl v cizině a teprve po založení České akademie do Prahy přesídlil. Jeho dopisování, až do té doby převahou německé, víc a více se potom koná po česku. Naprosto bylo nesprávné tvrzení, že svého ducha obětavého, svého smyslu pro umění a literaturu nabyl teprve od druhé své choti, jak se naznačovalo v jistém ženském časopisu. Jeho první testament, psaný — jak výše řečeno — »v Bocnu« pochází z r. 1882; druhý sňatek uzavřel však teprve r. 1886. To arci nebudiž nikterak řečeno na újmu té šlechtné paní, jež přinesla do domácnosti Hlávkovy kouzlo hudebního umění, k hudebním požitkům v kruhu domácím dovedla soustřediti vybrané síly a jistě přispěla nemálo k oživení zájmu manželova pro umění hudební vůbec.

Všecka nespokojenost, jež se v různých kruzích ob čas ze zvláštních podnětův i paušálně a jaksi zásadně obracela proti České akademii, snášela se především na hlavu Hlávkovu. Budiž podotčeno předem, že na výběr prvních řádných členů, kteří byli vyhrazeni nejvyššímu jmenování, Hlávka

vlivu neměl. Návrhy vyšly od zemského výboru, jehož referentem v té věci byl pisatel přítomné vzpomínky. I doufá, že bude časem uznána ne-strannost, s jakou se návrhy připravovaly a podaly. Proto nebyl Hlávka také vinen, že jmenování a později i volby řádných členů nevzaly směr, jehož si přály kruhy, jichž mluvčím byl tehdy zvěčnělý Kaizl v dopise, který snad v pozůstalosti Hlávkově se zachová. Svého času vzbudil mezi přáteli Hlávkovými jistou sensaci. Třídy akademie zachovaly si naproti prezidentu plnost své autonomie.

Hlávka se vším nesouhlasil, co z tříd vycházelo, mnohé věci, jež byly též ve veřejnosti přetřásány, nesl přímo nelibě, ale třídy zase nesouhlasily se vším, čeho on si přál. V nynějších úsudcích jsou všude zjevné stopy strannických zaujetí; literární kamarádství se tvoří a rozchází napořád a určují barvu kritiky. Na konec vyvrcholují námitky nejčastěji ve výtku »konservatismu«, nejlacinější z hesel všeho samozvaného pokroku. Také o Hlávkově se řeklo, že se příliš podával vlivu konservativních rádců, kteří jej obklopovali. Kdo to mohl napsati, neměl vůbec ani tušení o poměrech, neboť právě to bylo zajímavé na Hlávkově, že on na sebe působiti nedal. Byl tou měrou svůj člověk, celkem i tak málo důvěřivý, že se cizímu vlivu nepodával. Každý člověk ustálí si věkem a prací určitý svůj názor o světě a životě, o podstatě a směrech svého působení. Jeden ostřeji, druhý méně výrazně, Hlávka nad míru pevně a individuálně. Nemůže se ovšem líbiti, co z takové hlavy vychází. Ale z druhé strany jen takovým energiím dařívá se vytvořiti něco pevného a velkého.

I ti, kteří s Hlávkou se dostali do jednání osobně nepříjemného, nemohou popírat, že nezištně, s nasazením své celé bytosti, svého velikého vlastenectví národního a neúporné práce položil základy institucím, na něž bychom bez jeho počínu a pomoci byli asi ještě dlouho čekali. Čím rázovitější jest, kdo takové věci tvoří, tím méně jest možno, aby vyhověl všem, aby se líbil všem. Ale v dějinách každého národa toho druhu rázovitě postavy jsou podstatným živlem, hodnotu jeho určujícím. Hodnota osobnosti a díla Hlávкова spočívá v příkladě, který svou podnikatelskou zdatností poskytl svému lidu, jenž si dává říkati nebo i sám si říká, že nemá »obchodního ducha«, a neméně též ve vzoru mecenášství, které se nespojuje věnováním peněz na všeobecně naznačený cíl, nýbrž organizační práci podrobnou pečuje, aby se cíle také nejlépe dosáhlo, především pak v neobyčejné hojnosti opor a podnětů, které dal kulturní práci národa a které jemu zabezpečují památku vyjtrvalejší.

Leták, rozdávaný o pohřebním průvodu Hlávkově
v Praze 15. března 1908.

Památce Josefa Hlávky.

Z toho místa pod nádhernou kupolí naší budovy musejní, z něhož řadami truchlících tisíců vezli před pěti lety tělesné ostatky Riegrovy a před nedávnem rakev Svatopluka Čecha, strojí dnes národ pohřeb muže, který nebyl ani slavným politikem a ohnivým řečníkem, ani velikým spisovatelem, ale měl přece význam tak hluboký pro život náš, že vděčná paměť národa jest mu pro všechny věky zachována.

Jest to Josef Hlávka.

Tážete se, čím byl Josef Hlávka? — Týče-li se Vaše otázka jen toho, jaké měl postavení v naší společnosti, jaké tituly a řády, dočtete se snadno, že byl jedním z nečetných českých milionářů. Byl vlastníkem panství Lužany, mnoha domů ve Vídni i v Praze, a také jinak člověk bohatý. Měl velkokříž řádu císaře Františka Josefa a jiné řády. Byl členem panské sněmovny.

Takových je však mnoho. Mají bohatství, řády, tituly, vyznamenání. Pro to jediné ještě nemají hlubšího významu v životě svého národa.

Jest pravda. On své jmění nesdědil ani nevyhrál. Byl synem prostého úředníka, už od nejmladších let zimničně pracovitým, mnohému se naučil. Svě jmění získal vlastní prací, přičinlivostí a bystrostí, rozmnožil spořivostí a osobní skromností. Leč i takových bývá mezi námi, a proto jim nestrojí ještě národ pohřeb královsky slavný.

On však byl neobyčejným mužem práce. Když vystudoval v trudech nezámožného studenta techniku, cítil, že mu schází praktická znalost stavebních živností, a student, jehož vysvědčení se skvěla vyznamenáními, bez ostychu se přihlásil za učně zednického ve Vídni. I pracoval jako učeň, stal se pomocníkem a mistrem, a do svých pozdních let vzpomínal, jak mnohému se naučil v těžké práci vedle soudruhů, na výdělek mozočných rukou odkázaných, a jak mu ta znalost přišla k duhu, když sám potom jal se podnikati veliké stavby. Jemu bylo snadno i bez velikých vlastních kapitálů se pustiti do podnikání, neboť rozuměl všemu, co živnost vyža-

dovala. A byl při tom spolu člověkem neobyčejného uměleckého nadání a vzdělání. Velikými cestami obohatil svůj názor a své vědomosti. Rozuměl nejvyšším krásám umění a nejprostějším pracím řemesla. I byl proto hledán jako umělec ke sdělení plánů pro velké nádherné stavby, i jako podnikatel k jejich postavení. Vše dovedl účelně zařídit a provést. Když mu svěřili dle vlastních jeho plánů provedení velikolepých staveb pro řecko-orientální biskupství, konsistoř a seminář v Černovicích, sám v zemi ještě nepokročilé si postavil cihelny, zakoupil lomy, zřídil vlečné dráhy a pomocí sil z Čech přivedených provedl obrovské dílo. Ve Vídni mu svěřovali největší stavby bez konkursu. Věděli, že není laciný, ale že je poctivý.

Když ho jako čtyřicátníka uprostřed námah a lopt pracovních nemoc těžká a dlouhá schvátla, zabraňujíc další jeho činnosti podnikatelské, byl již zámožným člověkem. A tu, v bolestech nemoci a předtuchách smrti, i v cizině, kam musil jít se léčit, i na statku lužanském, jež si byl v kraji českém zakoupil a tam se uchyloval k pobytu nejmilejšímu, osnuje plány, jak by jmění svého užil k dobru svého národa. Už tenkrát, okolo roku 1877, mu tane na mysli, že zřídí z celého svého majetku velikou nadaci, jejíž výnosy by sloužily vědeckému a uměleckému pokroku národa českého. Přece však se uzdravil a žije tak prostě a skromně, že na své potřeby osobní pramálo utratil, strádal jmění, ne pro sebe, ale pro národ svůj, aby mu sloužilo k pokroku a povznesení duchovnímu. Zatím, co s myslí nespouští plán veliké nadace národní z celého jmění svého, začíná už štědrou rukou zasahovati tam, kde se mu to zdá býti právě potřebno pro osvětové potřeby národa, pro pokrok jeho vědy a umění. Ale všechno slouží jednomu velkému společnému cíli.

Když byla rozdělením staré university pražské zřízena zvláštní universita česká, dostavil se s kapitálem 22.000 zl. na stipendia pro její studenty, dvě léta na to složil na stipendia pro posluchače české vysoké školy technické v Praze 25.000 zl., a hned zase založil sumou dohromady 35.000 zl. »Jubilejní fond« pro vydávání samostatných prací vědeckých v jazyku českém. Vida, že pro Němce v Rakousku trvá bohatě podporovaná »císařská akademie věd« ve Vídni a že již Poláci též mají svou akademii, po mnohých překážkách toho dosáhl, že bylo přijato od něho 200.000 zl. jako základní fond ke zřízení »České akademie pro vědy, slovesnost a umění« v Praze. Brzo na to, r. 1890, obětuje první základ 15.000 zl. na postavení velikolepého díla uměleckého, sochy sv. Václava na náměstí před museem českým, a zase po mnohém neunavném úsilí dociluje věnováním nadace

pro výtvarné umělce, sumou 150.000 zl., že vláda za obětavé pomoci obce pražské se odhodlává postaviti a od základův účelně zařídit akademii výtvarných umění v Praze.

Co mezi tím obětoval umělcům a mladým vědeckým pracovníkům na podpory v pracích a cestách, co chudým, ale výborným studentům, nuzným spisovatelům a j., ani vypočítati by se nedalo. Brzo však znova se rozhodl pro veliký skutek, zařídil nákladem 300.000 K skvělý stánek pro posluchače českých vysokých škol, studentské koleje, kde polo zdarma dostává se chudým, ale výborným posluchačům vysokoškolským bytu a zaopatření tělesného i spolu duševního. A ještě před dvěma roky znovu 200.000 K obětoval k založení »Národohospodářského ústavu při České akademii pro vědy, slovesnost a umění«, kterýžto ústav má podporovati snahy českého národa po jeho povznesení národohospodářském. Cítilť Hlávka, jakou měrou příští osudy národa záviseti budou na jeho hospodářské síle.

Řekne se tedy: mecenáš. Člověk, jenž z mnohého, co měl, mnoho obětoval. On však, maje sám potřeby nejskrovnější, pro sebe nevzal nic, než žádal nic — národ dával všechno. Několikamilionové jmění zůstává jako obrovskou nadaci, jejíž výnosy budou celé sloužiti na osvětové účely národa.

Ale při tom jeho mecenášství nebylo nikterak pohodlné, jakým si je činívají mecenáši jiní. Na zásluhu mecenášskou stačívá býti bohatým a dovést štědrým obětem dáti vhodný, obecně významný účel. Takovým mecenášem tuctovým Josef Hlávka nebyl. Ať na jakýkoliv účel peníze obracel, vždy sám se staral tuhou a lopotnou myšlenkovou prací, aby oběť byla účelnou; nechtěl se spoléhati, že že už to lidé nějak spraví, jen když se jim všeobecně účel naznačí. Snažil se předpisy přesnými a podrobnými nejlepší upotřebením peněz zabezpečit. Chtěl zkrátka nejenom účely stanovit a na ně dávat, nýbrž také se postarat, aby se myšlenky jeho prováděly tak, jak myslil, že bude nejlíp pro dobro národa. Neunavně a přes pokročilý věk žádné námahy se neštitě vypracovával takto pravidla pro všechna svá věnování a nadace a bránil je všemi prostředky své horlivé a vlastenecky zanícené duše. Byv postaven v čelo České akademie jako president její neunavně se staral o její záležitosti a prospěchy, celou svou duši vkládal do jejích záležitostí, a kde bylo třeba, štědře připlácel na různé její podniky.

Začal jako muž práce, a do poslední chvíle mužem práce zůstal. Byl příkladným jako student, příkladným jako vzdělanec do praxe vstupující, příkladným jako podnikatel, příkladným jako obětavý mecenáš, příkladným

jako neunavný, nikdy neumdlévající bojovník, kdykoliv a kdekoliv šlo o vymáhání nějakých prospěchů pro národ náš a jeho kulturní pokrok. S takovou tuhostí a houževnatostí to dovedl, že se ho lidé až báli, dovedl chodit na ministry a jiné velké pány, prosit, upomínat, upozorňovat, informovat, domlouvat a dle potřeby i hrozit, že zřídka se minul s cílem, ať šlo o cokoliv. A nikdy pro sebe! Nikdy ani pro vyznamenání vlastní, ani pro jiný osobní prospěch.

Nežil sobě. Často sotva z lože povstav, na něž ho častá churavost upoutávala, nerozpakoval se hned zase vážit cesty a námahy, aby sám zakročil v nějaké věci národní, kterou pokládal za důležitou, i aby dobrý výsledek zjednal. Nežil sobě. Z každého jeho činu, z každé myšlenky zářila láska našich starých vlastenců.

Od ranného mládí na národ myslel. Pro národ strádal a nastrádal velký majetek. A národu svému drahému obětoval vše, obětoval pro jeho vzdělání a hospodářský pokrok, sám všechny cesty a cíle vytýčiv.

V dějinách našeho zrození národního jest Josef Hlávka mužem svého druhu jediným. V jedné osobě neobyčejně dovedný podnikatel a nejideálnější, nejobětavější vlastenec, neúmorný strážce osvětových prospěchů národních a starostlivý organisátor jeho snah a ústavů kulturních.

Co velikého, povznášejícího příkladu září z té jediné postavy. Kéž pozehnění toho příkladu zapadne hluboce do srdcí českých!

Josefa Hlávku na jeho cestě poslední, do rodného kraje, v němž přál si, aby k odpočinku věčnému byly složeny jeho kosti, provází vroucí vděčnost národa, zbožná, úctyplná památka, jež potrvá do příštích pokolení!

Hlávka a Wichl.

K sedmdesátým narozeninám Josefa Hlávky nastínil jsem před bezmála deseti lety v »Osvětě«
dějiny vzniku České akademie. Čtenář, který by náhodou vypravování moje tehdejší znovu vzal do ruky, shledal by, že tu také již jest zpráva, jak vznikl a kterak se účinkem poměrů měnil plán velké kulturní nadace, která byla životním snem Hlávkovým. Jejím stanovám konečnou podobu dala Hlávková poslední vůle z 25. ledna 1904.

Hlávka zatím již v roce 1901, ve kterém dovršil věk sedmdesáti let, založil nový trvalý pomník své prozíravé obětavosti, Studentské kolleje, nyní po zakladateli správně Hlávkovými zvané, které též pojal ve své poslední pořízení, zabezpečiv jim určitý podíl z čistého výnosu nadačního jmění. A ještě po uzavření své výše řečené poslední vůle myšlenkově i rozhodující měrou hmotně spolupůsobil při založení Národohospodářského ústavu při České akademii, který má na zřeteli určité směry národohospodářského zvelebování českého, dosud pak hlavně k němu působí vysíláním mladých nadaných lidí na zkušenou do závodů ve vynikajících zahraničních sídlech podnikání výrobního neb obchodního. Ústav tento, jenž právě ku přání Hlávkovu byl sloučen s Českou akademií, měl sice také větší část svého základního fondu od Hlávky, nicméně vzniknuv teprve r. 1906 nemohl v poslední vůli Hlávkově z ledna r. 1904 míti příkázanu účast na výnosech velkého »Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových«. Teprve když Hlávka nedlouho před svou smrtí se rozhodl, zříditi nadaci tu ještě za svého života, aby mohla být účastna osvobození od poplatků z podnětu císařského jubilea (1908) a náčrt listiny nadační úřadům předložil, octl se v ní také Národohospodářský ústav při České akademii vedle Akademie a Studentských kollejí jako spolupodílník čistého výnosu veliké nadace. Až posléze dotčený záměr Hlávkův ještě formálně proveden nebyl, přece po smrti jeho ochotou všech účastněných činitelů, kteří nechtěli se přičítati úmyslu zcela nepochybnému, došlo k dohodě o klíči, podle kterého se dělí nyní čistý výnos Hlávkovy nadace, zbývající po výplatě jistých dočasných

i trvalých povinností, mezi Českou akademií, Národohospodářský ústav a Studentské kolleje poměrem 58½ : 20 : 21½.*)

Kdežto Studentské kolleje a Národohospodářský ústav podílů z výnosu nadačního na ně připadajících užiti mohou volně pro účely pravidly jejich vyměřené až na to, že správa Studentských kollejí jest zavázána ukládati z příjmu roční jednaprocentové kvoty na stavební fond a na fond rigorosní a promoční — není tomu zcela tak při podílu, jenž se vyplácí České akademii.

Akademie nesmí jej prostě pojmuti jako výdajnou kvotu do svého jmění a upotřebiti jí podle pravidel platných pro všecken její příjem všeobecný, tedy pro všecken druh příjmu, jenž nemá dle podmínek věnování určení zvláštního (jako má n. př. Šíchův fond a j.). Spadajíť sice skoro všechny úkoly, na něž mohou býti poskytovány podpory z příslušné části důchodu nadačního, do stanovené působnosti České akademie. Leč způsob postupu dle stanov Nadání jest jiný, než dle stanov Akademie. Jest jiný, protože důvod podpor z Nadání jest do jisté míry odchylný. Nebýti takové odchylky zvláště zdůrazněné, naprosto by se nedalo vysvětliti, proč vymýšlel Hlávka zvláštní složité ústrojí přípravné, posuzovací a rozhodovací, které se každoročně musí v pohyb uvésti. Bylať by jinak postačila nějaká formule, podle které třídy se mohou o podíl z výnosu nadačního mezi sebou rozdělit. Hlávka také neříká, že jest to vůbec přiděl na úkoly České akademie, nýbrž že jest určen pro »úkoly Nadání na Českou akademii pro vědy, slovesnost a umění přenesené«. S tím také souvisí, že podle zřejmých předpisů stanov Nadání Hlávka není třídám Akademie dáno vůbec právo rozhodovat o výši nebo předmětu podpor z »Nadání«. Třídy mají jen právo ucházeti se pro své účely za podpory z něho, ale stejné právo mají v jistém ohledě všechny vědecké, literární a umělecké korporace české i jednotliví členové Akademie. Moc rozhodovací pak má zvláštní porota, arci z tříd volená, a ani valné shromáždění nemá právo její usnesení měniti, ono jen je může šmahem přijmouti nebo šmahem zamítnouti.

Nebývá sice snadno propracovati se těžkopádnostmi Hlávka slohu k naskrze nepochybnému smyslu jeho intencí. A poslední vůle jeho z r. 1904, psaná česky, poskytuje v tom směru více obtíží, než dřívější psané

*) Podle výkazu zemským soudem v Praze 5. února 1910 schváleného skládá se jmění nadační z těchto čtyř hlavních položek: Lužanský velkostatek 748.466 K, domy pražské 1,684.139 K, domy vídeňské 778.941 K a cenné papíry 2,068.178 K, úhrnem 5,279.726 K.

německy. Tolik však lze jen poněkud bedlivějším srovnáním a promyšlením docílit, že v žádném podstatném kuse nezůstane pochybnost. I dojde se k následujícímu obrazu.

Podíl z výnosu Nadání jest určen z části přímo pro úkoly Akademie, tedy k doplnění její pravidelné statutární činnosti. Kdežto však všeobecné prostředky její pro tuto pravidelnou působnost, ať plynou z vlastního fondu České akademie nebo ze subvencí bez zvláštního určení jí poskytovaných, po srážce dotací na záležitosti společné, se rozdělují stejným poměrem mezi všechny čtyry třídy Akademie — určují stanovy Nadání Hlávka pro řečený doplňovací úkol úplně jinak. Příděl z nadace má dáti Akademii »možnost, rozšířiti svou činnost o d stejně o d m ě ř e n ý c h s v ý c h p r o s t ř e d k ũ v š u d e t a m, k d e t o h o j a k p o t ř e b a t a k i s k u t e č n ě v y k o n a n á p r á c e t ě k t e r é v ě d e c k é, l i t e r á r n í a u m ě l e c k é p r á c e z r o v n a ž á d á«. Ta část přidělu z výnosu Nadání, která připadá České akademii přímo jako prostředek k doplnění její činnosti, vylučuje tedy šablonu stejnoměrného rozdělení dle tříd, protože zřizovatel chtěl, aby věnována byla vždy na takové úkoly vědecké, umělecké a literární práce české, které na ten čas nejvíce toho potřebují, jsouce důležitější nebo naléhavější než jiné, anebo potřebující při stejné závažnosti více prostředků. V krajním důsledku jest tu dána možnost, že by mohla ta část přidělu celá obrácena býti v jednotlivém roce i v několika letech po sobě na jediný z kulturních zájmů národních, který dočasně by se jevil býti poměrně nejdůležitějším. Dejme tomu, že by šlo o důsledky velikého nějakého objevu z řad českých učenců, tedy o práce spojené s jeho prováděním neb pod. — anebo o kromobyčejně závažný umělecký záměr velikého slohu.

To jest opravdu skvostná myšlenka Hlávky závěti, jeho nadačních stanov. Hlávka nadace stává se rezervním fondem pro dočasné národní potřeby kulturní, je-li jejich dosažení podmíněno náhlým soustředěním větších hmotných prostředků. Plyne z té možnosti jistě upokojení ne nepodobné tomu, jaké v hospodářství soukromém vzbuzuje vědomí o existenci pevných rezerv pro mimořádné potřeby budoucí.

Pohříchu padlo ustavení Nadace Hlávky, jejíž porota letos v listopadu ponejprv zasedala, do doby veliké finanční tísně zemské. V rozpočtu Akademie znamená odpadnutí zemské subvence velikou mezeru a tak přinutily ji poměry, zrovna na ponejprv užiti přidělu z Nadání Hlávka nikoliv k doplnění působnosti přes meze podmíněné řádnými příjmy, nýbrž k doplnění řádných příjmů do výše pravidelných stejných

podílů. Bylo by však věčná škoda, kdyby se mělo v České akademii na velkou intenci Hlávkovu zapomenouti, neškuli ji potlačovati z obav před vzájemným žárlením tříd.

Připomenouti jest ovšem hned na tomto místě, že samy stanovy České akademie neobmezují ji na pouhé pěstění původní tvorby v oboru věd, literatury a umění. Akademie malých národů nemohou míti ve všem obdobné poslání s akademii velkých. Kdežto tyto nebudou zpravidla míti zapotřebí, aby práci a peníze vynakládaly také ještě na seznamování vlastního lidu s výsledky původní vědecké a umělecké práce ať domácí ať cizí, nemohou akademie národů malých ani posléze dotčenou úlohu odmítati, když na počiny soukromého nakladatelstva nelze dostatečně se bezpečiti. Proto Hlávka již do stanov »České akademie« vložil příslušná ustanovení a v pravidlech »Nadání« takměř s rozkoší do té myšlenky se pohroužil. V souvislosti s uvedenými větami o doplnění pravidelné činnosti Akademie ve směrech, v nichž kulturní potřeby národa dočasně nejvíce toho vyžadují, nalézá se hned dodatek, aby byla spolu »národu českému dána možnost, všestranně činnost Akademie samé seznati, uznati a z ní k duševnímu a kulturnímu svému povznešení přímo těžiti«. A něco málo níže jde ještě dále, volaje po tom, aby se hledělo »ku dočasným kulturním potřebám veškeré životní činnosti národa, která jen poznáváním dosažených již výsledků vědeckého badání může se povznést a zdokonaliti a aby poznání nutnosti a užitečnosti této součinnosti vědeckého badání s výkonou prací, jakož i uznání jejich blahodárných výsledků šířilo se vždy dále a dále až do těch nejširších vrstev celého národa«.

Takto tedy ukazuje se dvojí účel Nadání Hlávkovy: sloužiti novému původnímu výzkumu i nové umělecké tvorbě a vnášeti vědomost o domácích i cizích pokrocích ve vědě a umění do českého lidu. V obojím směru mají prostředky Nadání býti přístupny jak Akademii i jejím členům, tak i každé vědecké, literární i umělecké korporaci (společnosti) české »v zastoupení vlastním neb v zastoupení zvláštních u ní zřízených komisí neb jednotlivých jejích členů«. Ale vždy má jíti jen o věci závažné rozsahem i hodnotou, oč důsledně pečuje obvyklé Hlávko rozvádění kasuistické.

Do něho dále zabíhati není naším záměrem. Podle slova i smyslu podrobných pravidel nebylo by n. př. závady, aby Nadání badatelé, jenž nemá dostatečných vlastních prostředků aniž k dispozici pracovnu v ústavu veřejném, dalo prostředky k zařízení vědecké laboratoře, aby ji samo zřídilo k dočasnému jeho užívání a potomní potřebě jiných a j. p.

Uvážíme-li toto všecko a na paměť si uvedeme i celou ostatní řadu institucí Hlávkou utvořených, zejména také veliký počet stipendijních kapitolů pro speciální účely studijní, ať vědecké neb umělecké, vidíme, že kruh opatření k rozmanitým druhům kulturních potřeb přiléhajících se uzavírá, takže není co do podstatných účelů v něm mezery. Ovšem ale, jak samozřejmě, zůstávají mnohé nesrovnalosti v míře dotací. Novým mecenášským podnětům zbývá, tuším, již jen buď množení prostředků pro jednotlivé směry nebo nové dotace pro speciální účely z širších celků výlučně vybrané.

Tou cestou dal se muž, kterého jsme před několika nedělemi pochovali na posvátném Vyšehradě, Antonín Wiehl. Také on byl povoláním architekt, jako původně Hlávka. Také on jako Hlávka utvořil si jmění stavitelskou působností. A také on už dlouhá léta se statečnou a ušlechtilou druží svou při skromnosti vlastních potřeb to jmění střádal v pevném zájmu, že je dá národu. V něčem se lišil od Hlávky. Hlávka přese všecko svou křehkost fysickou byl do posledního dechu povahou bojovnou. Wiehl snad ani tehdy ne, když ještě neduh sluchový styk s lidmi mu nestěžoval. Sám byl čilý a vymyšlivý až do posledních časů. Ještě málo měsíců před smrtí celou hrst rozdílných náčrtků sestrojil svému příteli Myslbekovi k architektonickému přiodění jeho silné a výrazné skizzy pro Riegrův náhrobek. —

Kdysi na sklonku r. 1908 jsem se náhodou dověděl, že stavební rada Wiehl byl na poradu u generálního sekretáře České akademie, nyní již také zvěčnělého prof. Raymana. Ptal se, zda by Česká akademie přijala odkaz, který by měl sloužiti zvelebování výzkumů přírodních a průmyslových mezi Čechy. Zdá se, že se rozešli bez náležitého vyjasnění, ježto dle všeho prof. Rayman si nedovedl dobře představit, jak by se na půdě nynějšího zřízení České akademie a v mezích jejích stanov daly podporovati průmyslové vynálezy. Na Národohospodářský ústav při České akademii a na způsob rozřešení v něm už takřka připravený nepochybně si nevzpomenul.

Uslyšev něco o jejich rozmluvě, myslil jsem, že jde o nadaci, pro niž by si zřizovatel z podnětu císařského jubilea ještě chtěl opatřit osvobození od poplatku. Za čerstva jsem poslal archit. Wiehlovi stanovy Národohospodářského ústavu. Takměř obratem došel mne dotaz, kdy a kde by se mnou mohl mluvit. Já arci přišel milerád k němu a on mi vyjevil své záměry a předložil náčrtek, který si byl učinil chtěje, aby byl součástí jeho poslední vůle. Doznal, že nevěděl o existenci Národohospodářského ústavu a spíše

se domníval, že nějakým způsobem ještě dojde k utvoření zvláštní třídy technické v Akademii samé. Nyní, když vidí, jak samostatného zastoupení našli praktičtí technici ve zvláštním ústavu, Akademii přičleněném, sotva že by si dovedl představit orgánu povolanejšího, který by mohl provádět záměry jeho, pokud jde o výkonnou techniku. Že jest pro ně jako udělán. Uvažovali jsme o hlavních rysech možného provedení a shodli se do té míry, že osnovu stanov, kterou jsem mu 15. ledna 1909 poslal, takměř beze změny schválil.

Rozmluva naše byla sice trochu nesnadná, neboť nedoslýchal. Ale přítomná jeho choť tlumočila mu moje slova. Sledujíc stále s patrným zájmem předmět rozmluvy bezděky prozrazovala, jak jest zasvěcena do záměru mužova a ve věci té s ním veskrze za jedno.

Bylo věru zajímavé vidět toho muže, jehož běh životní tak úzce souvisel s uměním, jak zájem svůj pro dobu posmrtní obrací v jiné směry. Ti, kteří mu vytýkali, že jako umělec není »moderním«, nemohou aspoň popřít, že byl moderním českým člověkem. Cítil zřejmě, na kterých bojištích se bude především rozhodovat o české budoucnosti. Ve květu svých let viděl, jak v těsném spojení přírodovědeckého badání vyrůstalo Německo v průmyslový stát, jak nikde ve světě není vliv vědeckého výzkumu na rozvoj výkonné techniky tak bezprostřední a nepřetržitý. Pořizuje o svém majetku, chtěl právě těmi směry nejpalčivějšími obětovati jej prospěchu národnímu.

Proto určil, aby pozůstalost jeho tvořila fond a jeho výnos aby se každoročně stejnými částkami rozdělil na dva směry. Jednou polovicí mají býti podporovány výzkumy Čechů a Slováků v oboru přírodních věd jak theoretických tak použitých či praktických; druhou technické vynálezy Čechův i Slováků. Na Slovácích mu při tom záleželo nemálo. Několikrát opakoval, on že ví, že Slováci jsou s námi jedna krev, leč abych přece ve stanovách výslovně vytkl vedle české i národnost »slováckou«. A když jsem podotkl, že tedy napíšeme »uchazečům národnosti české a slovenské«, nestačilo mu to a musil jsem aspoň do závorky přidati »Slovákům«. Pak už byl spokojen.

Také otázku o podporách pro výzkumy v oboru věd přírodních měl promyšleno. Pravil, že by si nepřál, aby se věnovaly podpory z jeho fondu na pouhé takové práce, ve kterých někdo popíše nějakého živočicha, rostlinu neb nerost, třeba pomocí mikroskopu, neb udělá nějakou novou klasifikaci. On že má na mysli jen takové objevy, které mohou býti bezpro-

středněji cennými pro lidské dobro. I dovedla mne všelijaká obmezující přání jeho k tomu, že jsem, jako bývá často v anglických zákonech, porůznu také už v našich, vložil do návrhu zvláštní definiční paragrafy, které určitě vymezují, co se po rozumu toho statutu vyrozumívá přírodními vědami a co technickými. Přírodními především hvězdářství, všechny větve fyziky a chemie a všeliké vědy biologické. Technickými hlavně nauky hornické, hutnické, agronomické, všeliký obor technologie chemické, inženýrství stavebního, strojnictví a strojnické technologie.

Vyloučena je z oboru odměn a podpor z fondu Wiehlova všeliká práce, jevící se jako pouhé zpracování, systemisování nebo popularisování vědeckých výzkumů již známých pro účely učené. Za to může odměny či podpory býti účastno sestavení nějakého vědeckého přístroje pro výzkum vědecký hodného nebo nějaké nové vědecké metody výzkumné, prokázaly se jimi badatelským pracím ve vědách přírodních a technických vynikající služba.

Ostatné nejsou hranice vedeny příliš urputně. I práce pouze popisná nebo klasifikační nemá býti vyloučena, kdyby poskytovala něco pro pokrok vědeckého poznání opravdu zvláště významného. A vzhledem k pracím rázu učebnicového vyhradil odkazovatel dohodnutí mezi druhou třídou České akademie a Národohospodářským ústavem, zdali a jakou sumu ročně stejnými částkami ze svých přidělů povolí Matici technické v Praze.

Po tomto předběžném vysvětlení nebude nyní třeba vykládati ještě blíže, oč jde, když se ustanovuje, že z výnosu Wiehlova fondu mohou býti účastny odměn (cen, premií) nebo podpor 1) objevy nových pravd v oboru věd přírodních, dosáhne-li se jimi cenného pokroku vědeckého, nové výzkumy ve vědách technických, jsou-li způsobilé býti podkladem pro pokrok v nějakém oboru technické praxe, a nové výzkumy v lékařství a hygieně, když se jimi docílí platného zdokonalení v léčbě nějaké nemoci neb účinného zvelebení podmínek zdravotních; 2) vynálezy technické, záležející v praktickém vytvoření nějakého pro lidský užitek a prospěch schopného nového druhu výrobků, nového prostředku výrobního nebo dopravního nebo nového postupu (processu) výrobního, po případě aspoň podstatného zdokonalení nějakého již před tím známého výrobku, prostředku výrobního neb výrobního processu. Že posléz dotčené vymezení opírá se o pojmy z práva patentního, netřeba ani znalcům připomínati.

Hned budiž také připomenuto, že agenda odměn a podpor pro objevy ve vědách přírodních, technických a lékařských svěřena jest druhé (přírodovědecké) třídě České akademie, Národohospodářskému ústavu pak, pokud jde o vynálezy technické. Čisté výnosy fondového jmění budou tedy rozdělovány stejným dílem mezi oba řečené sbory. Aby neměly strachu, že jim něco propadne a ten strach je nesváděl stůj co stůj vydávati vždy celý roční příjem, byť i na věci nezávažné, zůstane část v jednotlivém roce neupotřebená k další dispozici příslušného sboru.

Zásady pro upotřebování výnosu jsou pro oba hlavní účely stejny. Buď se udílejí odměny nebo podpory. Odměny na rozřešení hotová, podpory na řešení, o nichž se pracuje a jejichž zdar úsudku znaleckému jeví se býti pravděpodobným. Odměny se vypisují pravidelně jednou do roka, po případě i dvakráte, buď na rozřešení určitého vymezeného problému z některé v působnost fondu spadající vědy nebo z některé větve výkonné techniky — anebo se mohou vypisovati všeobecně pro všeliká odvětví vědecká, k nimž působnost fondu se může vztahovat, a touž měrou na všechna odvětví výkonné techniky. Úlohu ustanovuje tedy v prvním případě druhá třída Akademie nebo, pokud jde o technické vynálezy, Národohospodářský ústav, v druhém přichází každý uchazeč s vlastním problémem. V prvním případě dostati se má odměny nejlepšímu rozřešení, v druhém nejdůležitějšímu nebo nejdůležitějším z rozřešených problémů.

Podpory udílejí se k tomu cíli, aby osoby, jež v nějakém oboru vědeckém badatelsky se osvědčují nebo o vynálezu technickém pracují, mohly se oddati práci své nejspíše nuceny vyhledávati si výživu od práce odvádějí, anebo aby se jim usnadnily náklady s prací spojené.

Až na to, že mají odměny i na vědecké objevy i na technické vynálezy zpravidla se vypisovati jednou do roka, není ve stanovách předpisu, který by obmezoval volnost rozhodnutí každého z obou sborů v příčině klíče pro rozdělení jeho prostředků na odměny či podpory nebo v příčině způsobu odměny a podpor. Panuje tu táž charakteristická volnost a možnost řídit se dle dočasně převládající účelnosti, jako ve stanovách nadání Hlávka. Kasuistika stanov fondu Wiehlova vůbec obmezuje se jen na některé příklady, kterak jistými způsoby odměny neb podpory pečovati lze o nemajetného badatele nebo chudého technického vynálezce.

Jest na snadě, že při vynálezcích, jsou-li chudí, má nemalou váhu i pomoc k dosažení patentu. Ve stanovách Wiehlova fondu řečeno je výslovně, že odměny za technické vynálezy mohou se udílet i též v podobě

úplného či částečného hrazení taxy patentní, kteráž — jak povědomo — během lhůty zákonně vymezené rok od roku stoupá. Mohou býti také vynaloženy roční přiměřené částky, aby nemajetným vynálezům (rozumí se: českým a slovenským) dostalo se bezplatného zastoupení a bezplatných porad při zkoumání a zdokonalování jejich vynálezů, při ucházení se o patent a vůbec při krocích, směřujících ku zpeněžení vynálezu. Odměna za slibný vynález vyplacená v hotovosti může opatřiti vynálezce začátečním příspěvkem, aby mohl s vynálezem svým vydati se na pouť těžební. Ostatně budou toho způsobu podpory míti ráz zápůjčky, splatné tehdy, dodělali se vynálezce těžením z vynálezu výtěžku, jenž podporu obdrženou značně převyšuje.

A rovněž, ač by možnost už z povšechného znění předpisu vyplývala, výslovně se ustanovuje o podporách osobám, které se v nějakém vědeckém oboru badání podjímají neb o vynálezu technickém pracují, že se mohou takové podpory udílet i také v podobě příspěvku k najmutí účelné laboratoře neb dílny, vhodných motorů nebo přístrojů, dražších surovin nebo látek pomocných, také, pokud by šlo o práce vědecké, k pořízení drahých štočků, tabulek a jiných pomůcek.

Se zvláštní horlivostí naléhal Wiehl, aby posléze řečené ustanovení bylo pojato ve stanovách jeho fondu. Podobného něco, jak již podotčeno, ani Hlávka nadání v pravidlech svých nevyklučuje. Kdyby se nebylo poznalo, že stanoviště, vyhlédnuté původně pro českou zoologickou laboratoř přímořskou nalézá se v krajině malarií ohrožené, již dnes nákladem Nadání Hlávka konaly by se přípravy zřizovací. Tak tedy aspoň první lhůta na zřízení takového ústavu v místě příhodnějším už je z nadání Hlávka povolena.

Byl jsem nedávno svědkem mocného dojmu, který vyvolalo při oslavě stoletého trvání university berlínské prohlášení císaře Viléma II. o sumě 10 milionů marek, které mu nabídlo několik boháčů německých na zřízení ústavů, v nichž by znamenité badatelské hlavy výlučně se mohly věnovati práci výzkumné nejspíše od ní odváděny ničím, ani povinnostmi učitelstvími. Ta suma, ač pěkná, přece není ničím tak velikým, aby ji nemohly k ostatním svým nákladům na ústavy kulturní lehce snést finance velkého státu. Leč to právě činí věnování ono tak významným, že ze zdroje mocných výdělků velkokapitálových přináší se obět nejvyšším cílům práce vědecké.

Daleko, daleko jsme ještě u nás od takových možností. Ostatně již naše početní skrovnost nezabezpečuje ryze statisticky takovou pravidelnost v dorůstání geniálních badatelských osobností velkého stříhu, jaká v národech jiných o stejné průměrné výši kulturní vyplývá již z jejich početnosti. Zatím nám plyne útěcha z přesvědčení, že nemajetný badatel nebo vynálezce není ani u nás odkázán jen na veřejné podpory svých snah a na cesty povolání, které k nim obvykle přístup otevírají, nýbrž že z hospodářského úsilí zdatných synů národa mu kynou opory, dovede-li jen on sám ve svém působišti býti stejně zdatným.

Alois Oliva.

V předvečer štědrého dne složíme do tichého hrobu tělesnou schránku Aloisa Olivy, muže, který si dvojí stránkou života svého pojistil u nás trvalou památku, dvojí stránkou, jejíž spojením v osobě jediné nevynikli v nové době u nás mnozí. Jeho jméno má svůj čestný list v dějinách nejlepších obchodnických talentů českých. Jeho jméno má svůj čestný, opravdu zářící list v dějinách české filantropie. Umět vydělávati peníze a udělati jmění cestami ryzí poctivosti, bystré prohledavosti a úsilné práce — není věci snadnou, zvláště když se počíná holýma rukama. Umět značného jmění při skromné vlastní potřebě životní zdárně a nezištně upotřebiti ku blahu jiných — jest velikou ctností. Dovést obojí spojití měrou dokonalou, jest známkou nevšední duše. O něm to platí.

Vyjde-li někdy po česku a o českých lidech kniha podobná, jako jest známá »kniha o slavných kupcích«, vydaná u Spamera, nesmí v ní scházeti životopis Olivův. Byl sice častěji už při různých příležitostech v časopisech vyličen, ale jen v oněch povšechnostech, a s onou horující krasodušností, která se skutečného vývoje životního roušku neodhaluje, nejvýš jen tu onde cípek nazvedá. A přece si životy takové zasluhují vypsání zevrubnějšího. Plutarch kupců a vůbec podnikatelských talentů, kteří svých cílů se dodělali neodchýlivše se od přímé dráhy počestnosti, byl by velikou potřebou pokolení našemu přítomnému, jež takové muže rádo by vidělo hojnou měrou ve středu svém vyrůstat, spatřujíc v tom jednu z důležitých podmínek národního zmohutnění. Muži takoví arci sami skoro nikdy nepíší zápisek, necítí potřebu, aniž mívají schopnost stopovati vlastní svůj duševní rozvoj a sepisovati svá pozorování. Musejí se toho chopiti jiní. I nedím tedy pouze: Oliva by si řádné pragmatické biografie zasluhoval, nýbrž pravím: My bychom jí potřebovali především jako vychovacích prostředku.

Oliva byl tak zvaný self made man. Sám se vyšinul k platnosti a zámožnosti z počátků chudých. Sám se vypracoval dovedností, čilostí a energií, jež včasnou chvíli postihuje a zužitkuje. Vyhledával zisk všemi prostředky, které se s počestností jeho zbožné duše srovnávaly. My víme

dobře, co ten pojem »self made man« znamená. My víme dobře, že k samostatnému mocnému výšinu jednotlivce jest třeba z pravidla také jistých příznivých zevních okolností, trochu toho, co se nazývá v obecné mluvě štěstím. Ale už básník povídal:

Čím jiným náhoda než hrubým kamenem?
Z něj štěstí sám si musíš vytesat?

Kolik jich kráčí kolem takých kamenů, jež čekají na dláto a ruku obratnou, a oni je nechají ležeti na cestě nedotknuté. Ten chudý synek kutnohorský měl pro ně bystrý zrak i ruku dovednou a nelenící. Byl opravdovým podnikatelským talentem v oboru tržby. Osvědčil to na sobě samém, osvědčil to v nesčetných případech, kde běželo o organizaci nových českých podniků národohospodářské důležitosti. Ale jeho celý způsob nazírání a smýšlení byl tak ryze obchodnický, tak rozhodně soukromopodnikatelský, že se mnohdy jevil až jednostranným. Pamatuji se živě, jak v přípravných jednáních ke zřízení Zemské banky napřed v užším výboru s drem T. Černým, S. Schlesingrem a pisatelem těchto řádků v jedné z kanceláří bursovni komory a později v komisi sněmovní nechtěl ani dobře rozuměti obmezením z povahy veřejného podniku vyplývajícím, stále jen maje na zřeteli dostatek obchodnické volnosti. A ještě po skončené práci komise vrtěl nespokojeně hlavou a byl na mne nevrlym. Ano, on, ten člověk, plný citu a ochoty pomocné, kdekoliv viděl skutečnou chudobu, ten člověk s rukou povždy otevřenou k tisícovým darům, zdál se někdy až tvrdým, když nějaká o sobě humanitní potřeba nešla mu do rámce jeho kupeckého názoru. Takř na př. vzpíral se zavěsti nároky na výslužné při úřadnictvu jistého obecního závodu, který na rozdíl od »úřadů« obecních zdál se jemu býti »obchodním« podnikem, u jakých něco podobného není u nás obyčejem. Při jiné příležitosti, když šlo o založení závodu, který byl povolán sloužiti politickému ideálu jeho i jeho přátel nejbližších a od něho vysoce ctěných, nedal se pohnouti k oběti dost mírně tvrdě, že věc není obchodnický bezpečně založena. Kdyby se jen tyto rysy jeho povahy sebraly ze vzpomínek pamětníků, soudruhů jeho ve sněmu, městském zastupitelstvu a jinde, byla by to snůška psychologicky zajímavá.

A jak užíval svého jmění? Neměl smyslu pro osobní požitky přepychového rázu. Ale měl smysl pro výtvarné umění, sám se obklopoval v zdravého komfortu své domácnosti plody jeho a mladým talentům neskrblil pomocí. Podniky národní, jež sloužily vychování hospodářskému a pěstění

snah sem spadajících, mohly na jeho štědrou přízeň bezpečně počítati. Leč především přece byl celý jeho směr filantropickým. Kde o pomoc volala bída lidská, chudoba nezaviněná, pro ně měl cit a porozumění nejvyvinutější. Žádnou sentimentálnost, nýbrž zdravý smysl pro pomoc účelnou.

Dvě stránky výrazné měla v tom směru jeho působnost. Především neuzavíral se sice pro různé kulturní a národní potřeby. Jest pro to sterých pěkných dokladů. Ale jakoby instinktivně byl cítil, že náš český altruismus jest eminentně národnostní a že tím namnoze musejí trpěti ryze lidské směry dobročinnosti, především k těm se obracel a velké věnování jeho a choti jeho k účelu sirotčince městského, jakož i hlavní kusy mezi odkazy jeho jsou nejlepšími toho doklady. Za druhé pak měl porozumění pro účelné soustředění dobročinných výkonů. Tu zračil se jeho praktický smysl. Nechtěl velké prostředky na steré účely rozptylovati, nýbrž shrnutím na účel veliký zabezpečit dílo trvalé plodnosti.

V tom právě má zajímavou podobnost s jinou ještě nedosti oceněnou význačnou osobností v kruhu českém, jež jest mistrem v podobném soustředování velké oběti na nová trvalá díla. U nás byla často velká jmění, nežli dříve tedy na smrtelné posteli rozptýlena na nesčetné odkazy, každý o sobě snad dobrý, ale konečně přece s účinkem přechodným. Třeba se Oliva v poslední vůli své nemohl tomu tyranství obyčeje docela vyhnouti, přece i z opatření jeho poslední vůle ten duch soustředovací z části znova vyzírá a v největším dobročinném díle jeho za života založeném a po smrti znova upevněném mluví písmem nejzřetelnějším.

A tak byl on člověkem pravým a ryzím. Ne krasodušným v slově, ale krásným duší a skutkem. V době nad jiné protivami společenskými rozryté, kde uprostřed steré zející bídy kupí se jednotlivá jmění v lakotné honbě za ziskem, rozmnožil platně doklady o oprávněnosti majetku, který jest posvěcen účelným upotřebením, velkodušným altruismem, hlubokou, čínorodou láskou k bližnímu.

Kladouce ho do hrobu, blahořečíme jeho památce, žehnáme jeho příkladu.

Jak vznikla Česká akademie.

K sedmdesátým narozeninám Josefa Hlávky.

Česká akademie koná podle svých stanov každoročně dne 2. prosince své slavnostní shromáždění. Zástupce protektorův zpravidla je zahajuje proslovením. Při shromáždění posléze konaném toto proslovení knížete Jiřího z Lobkovic ve skvělé společnosti, kteráž se tu, jak obyčejně, sešla, bylo zvláště povznešené a povznášející. Byloť poslední slavnostní shromáždění České akademie v dobíhajícím století spolu oslavou desítiletého trvání jejího. Oběmu, desítileté působnosti ústavu i konci století pro český národ tak památného, platila řeč jasného náměstka protektorova, vřelá, nadšená apotheosa kulturního obrození českého lidu.

Nyní pak zase za krátko — dne 15. února — dovrší sedmdesátý rok svého věku muž, jehož velká obětavost dala České akademii i podnět vzniku i první pevný základ hmotný. Širší veřejnost zná tuto nad míru rázovitou osobnost velmi málo. Zná sice dobře jméno Hlávkovy, to je pravda. Ví, že obětoval kulturním účelům českého národa sumy, jejichž souhrn by vyčerpával už nemalé jmění. Málo kdo však má přehled jen přibližně úplný všech jeho různých věnování. Každým způsobem vědí lidé jen více méně o jeho mecenášství ve velkém. Jak teprv malý jest kruh těch, kteří z nahodilých zkušeností mají nějaké tušení o velikých rozměrech Hlávkovy drobné práce podporovatelské, jejímž hlavním předmětem kromě nadějných umělců jsou legie chudých studujících. Nejméně pak lidí ví něco bližšího o tuhé, nikdy nelenící, houževnaté neústupnosti, s jakou dovede ten muž křehkého zdraví pracovati, docházeti, domlouvati, naléhati na jiné, zvláště na orgány vládní, když mu jde o to, prosaditi jistou myšlenku, jistý záměr, o němž je přesvědčen, že uskutečněním jeho se poslouží nějaké dosud neukojené kulturní potřebě české. V té příčině znají ho snad nejlépe ve Vídni. A kolik je podniků, které se na konec provedly ani ne tak proto, že by zvítězily důvody věci samé, jako spíše neomrzelou houževnatostí obrance jejího, která lidi nutí podati se síle nezištného jeho přesvědčení, jež nedá se odstrašiti prvním neúspěchem, ba ani druhým a třetím.

V kolika osobách vlivuplných, naskrze prosáklých předsudky o českém životě a kulturním stavu, dovedla Hlávková vynalezavá neúmornost vzburdit zájem živý a pro věc českou užitečný! Mnohou pěknou anekdotu o tom nám naši přinesli z Vídně, a obrazy, jak on na př. vstupuje k ministru Gautschovi provázen od sluhů na nosítkách nesoucích celou bibliothéku původních prací i překladů slovuťného českého básníka, anebo jak se v čele čtyř veřejných posluhů, nesoucích díla žáků malířské školy Pražské, z Vídeňského domu svého ubírá do poslanecké sněmovny, aby tam výstavou jich v síni ministerské barona Pavla Gautsche, pokud jde o český dorost umělecký po tu dobu skeptického Šavla, na horlivého Pavla obrátil, — byly by zasluhovaly zvěčnění momentkou.

A kdy by se to vše také zevrubně vypsalo, obraz by nebyl ještě úplný, musel by býti dovršen vyličením samostatné umělecké práce Hlávkovy a mnohostranné jeho činnosti k obraně uměleckých památek, k obnově jejich původnímu stavu nejpodobnější. A předeslati by se musel obraz studijní dráhy, dlouhých, prací bádavou vyplněných cest atd.

Všecko toto vypisovati nebudu. Ke mnohému by mi scházela potřebná spůsobilost odborná, k nejedné věci i nutná dokumentární data. Dějiny člověka — toť jeho charakter. Dějiny života Hlávkovy budou jistě jednou vypsány obšírně, a nebudou pouze obrazem energického muže, který dovedl vlastním velikým přičiněním značného jmění dobytí a při neobyčejné skrovnosti vlastních potřeb je dále rozmnožovati, ačkoliiv nejštědřejší rukou činil z něho věnování na účely obecně prospěšné. Ony budou spolu obrazem člověka, který dovedl nasazovati největší práci a námahu, aby to, co by dle přesvědčení jeho vedlo k nejúčelnějšímu upotřebení značných jeho věnování, tak a právě tak bylo zabezpečeno. S úzkostlivostí svědomitého projektanta detailných plánů stavebních, který na žádnou věc nezapomíná, řadivá odstavec k odstavci až do kasuistických podrobností, aby nemohl povstati žádný omyl, žádný dvojstranný výklad, žádné zneužití. Jeho rukopisné náčrtky osnov stanovových jsou plny doložek jiným inkoustem neb olůvkem připsaných a vepsaných, které svědčí, že pořad a pořad se k věci vrací, doplňuje, mění, na různé eventuálnosti pomýšlí. Jest zcela přirozeno, že podobné osnovy, když se stanou podkladem vyjednávání, vyvolají snadno spory mínění a srážky druhdy dost mrzuté. Jen z části se vysvětlují tyto vlastnosti z jisté nedůvěry k motivům jiných lidí, která by byla nápadna u muže, jenž sám jest dalek motivů sobecky zbarvených, kdy by se nevysvětlovala z jeho životních zkušeností. Převážnou měrou jsou

však ty vlastnosti prostým následkem zvláštní tuhosti přesvědčení, kteréž ustálivši se tak snadno se nepoddává, tak že se povrchnímu soudu zdává svéhlavostí, co v pravdě jest jen výrazem neobyčejně silné individuality. Pochopí ji ostatně i z jiné stránky blíže, kdo jednou plněji nahledl do Hlávkových obšírných písemných rozvrhů, vždy motivacemi provázených. Dýše z nich spolu takové teplo horoucího národního zanícení, které nic nezadá vřelosti citu našich buditelů.

Ostatně není zevrubné kasuistické promyšlení jedinou rázovitou stránkou osnov Hlávkovských: jistá promyšlenost jeví se ještě v jiném směru, tak že jest možno mluvití přímo o zvláštní mecenášské technice Hlávkově. Zříditi na př. Českou akademii věd, slovesnosti a umění, tak jako ji mají Maďaři, Poláci, Charvaté, bylo povinností státu, který, pokud jde o Předlitavské země, vedle Vídeňské akademie věd zřídil ještě Polákům jejich císařskou »akademii umiejetności«, a to již r. 1871. Cosi podobného lze tvrditi o vysoké škole pro umění výtvarné, jakéž s vyučovacím jazykem německým a polským už dříve povstaly ve Vídni a Krakově. Kdy by byl Hlávka v jakési zakladatelské ctižádosti chtěl všecko k úplnému založení a zabezpečení těch institucí sám opatřiti, byl by prostě samému sobě uložil břemeno, které nésti náleží státu, a byl by prostředky své na něm vyčerpal. Český poplatník by přispíval na řečené ústavy zřízené státem pro jiné národnosti, ony však navzájem nikoliv. Hlávka nikterak nechtěl stát, a po případě i zemi, takto jednoduše a pro ně příjemně povinnosti jejich zbavovati, nýbrž jen ulehčeními, která jim nabízel, znemožniti jim, aby se z povinnosti své lichými odklady vyzouvaly. Vždycky ostatně mívá také na zřeteli svým příkladem jiné bohaté lidi k čemus podobnému ponuknouti, zvábiti. Zkušenost ukazuje, že se tato taktika osvědčila — a obětavý iniciátor uchoval si prostředky pro nové velké záměry, kterých, jak se podobá, zbělelá hlava přehluboce cítícího vlastence jest ještě plna. A není věru jen projevem vděčného uznání, nýbrž spolu jistého vlasteneckého sobectví, bude-li Josefu Hlávkově k sedmdesátým narozeninám v celém národě českém vřele přáno, aby je sám ještě, pokud za jeho života splněny býti mají, mohl ve skutek uvésti a ze zdárného jich ovoce se těšiti.

Zdalo se mi nutno předeslati tuto charakteristiku, než se dám do úkolu, na nějž se chci omeziti. Má to býti krátký nástin děje, v němž náhoda mi popřála možnost skrovníckého spolupůsobení. Chci pověděti něco o vzniku České akademie, dosud nejdůležitějšího pomníku mnohostranné a nevyčerpatelné obětavosti Hlávkovy. Jsem ostatně přesvědčen,

že také jemu, vždycky trochu choulostivému k veřejným okázalostem, bude ve chvíli, kde vstupuje do věku kmetského, takové prosté historické vyličení milejší, než by byly vzletné chvalořeči obvyklého u nás stříhu.

A když již se obmezím na to, při čem mně oporou býti mohou vlastní upomínky, navážu také své vypravování na onu zajímavou chvíli, kde počínají . . .

Dne 8. června 1888 asi o polednách dal mne, tehdy člena zemského výboru, nejvyšší maršálek kníže Lobkovic požádati, abych se k němu na rychlo dostavil. Nalezl jsem u něho stavebního radu a poslance Josefa Hlávku. Nejvyšší maršálek mě vítal slovy: »Dostanete do referátu novou záležitost. Pan stavební rada mi právě oznámil svůj úmysl věnovati sněmu království českého k oslavě čtyřicetiletého panování Jeho Veličenstva 200.000 zl. jakožto základní fond ke zřízení české akademie věd a umění.« Rada Hlávka v rozmluvě, jež se pak rozpředla, kladl důraz na jubilejní ráz svého věnování, ježto za panujícího císaře celá soustava školství českého středního a vysokého, neméně ovšem i odborného teprve povstala, tak že je myšlenkou eminentně jubilejní dovršiti ji také za panování jeho vědeckou a uměleckou akademií, kteráž by, jak pravil, řídila a připravovala všecku badatelskou práci vědeckou a uměleckou tvorbu v národě našem. Netajil se tím, že již k uskutečnění záměru toho dříve byl zaklepal u tehdejšího místodržitele barona Krausa, když pak u něho nepochodil, obrátil se přímo na předsedu ministerského hr. Taaffa, dle jehož rady se nyní chce obrátiti na sněm sám. Jelikož přímé zakročení u sněmu ze strany soukromé jinou cestou než petiční možno není, přistoupil rada Hlávka ochotně na radu nejvyššího maršálka, aby věnovací listina byla nadepsána k výboru zemskému, kterýž tím nabude možnosti až do svolání sněmu učiniti všecky přípravy ku provedení návrhu potřebné. I bylo mi uloženo, abych se s velkomyslným dárcem, který na veřejnosti nechtěl býti jmenován, o znění věnovacího přípisu dorozuměl. I zdálo se, že tím všecky potřebné věci jsou smluveny, a nejvyšší maršálek povstáváje pravil: »Tak tedy ujednáno a na brzkou shledanou!« — »Ještě ne, Jasnosti,« odpověděl na to rada Hlávka, »ještě peníze!« A sáhnuv do hlubokého šosu dlouhého černého kabátu svého, vyndal podlouhlý balíček a odstraniv obálku vyložil na stůl dvacet kusů rakouské stříbrné renty po desíti tisících zlatých. Se srdečným smíchem pravil kníže: »Tohle je mi promptní platitel! Ale já,

pane stavební rado, ty papíry nepřivezmu, ty musí převzítí zemská pokladna.« Hned zavolán ředitel pokladny zemské, který pod rezervovaným presidiálním číslem podacím papíry kvitoval. Pak jsme se rozešli. Za chvíli věděl celý zemský dům na pětikostelním plácku o velikém daru i účelu. Tušili arci mnozí i jméno dárcovo, mnozí se tím snáze dovtipili, když zvěděli, kdo u nejvyššího maršálka toho dne byl. Druhý den byl již po celé Praze nemalý rozruch.

To byl počátek — leč, jak již z předešlého vypravování viděti, nikoliv počátek akce Hlávkovy o zřízení České akademie, nýbrž počátek posledního dějství v dosti dlouhém putování od Pontia k Pilátovi, než konečně nalezl toho, kdo od něho vůbec peníze ke zřízení její vzíti se odvážil. Quod demonstratur, že se člověk mnoho nachodí a naprosí nejen tehdy, když chce peníze dostat, nýbrž někdy také, když je chce darovati. A proto, než znovu ujmeme nit vypravování o osudech podání Hlávkovy v zemském výboru i sněmu, několik řádek bych věnoval netoliko předchozímu Hlávkovu jednání s vládou, při němž už běželo o projekt akademie v přesném slova smyslu, nýbrž i ještě starším plánům, které ve věci, třeba ne formě, měly podobný cíl a počátek vzaly o dobrých deset let dříve. Tvořít ony zárodek, z něhož se přirozeně vyvinula idea České akademie, a tedy i zárodek dějin vzniku jejího.

Pokud mně bylo možno zjistiti, první z oněch projektů, z nichž se později měla vyvinouti myšlenka České akademie, povstal roku 1877. Nástin jeho vypracoval tehdy na letním svém sídle Kirchbergu, a to, jak výslovně praví, dle p o d r o b n ý c h ú s t n í c h i n f o r m a c í Hlávkových, nynější prezident nejvyššího soudu dr. Habietinek, dříve profesor soudního řízení na universitě Pražské, pak Vídeňské, r. 1871 člen kabinetu Hohenwartova.

Předmětem toho projektu byla veliká nadace, jejíž jmění měl tvořiti velkostatek Lužanský, vlastnictví Hlávkovy, se vši příslušností, v tom stavu, v jakém bude při úmrtí vlastníkově. Nadační jmění mělo se pro všecky časy skládati z deskového statku, tak totiž, že měl, kdy by byly z nutnosti nebo pro převážný prospěch Lužany prodány, za složené peníze zase býti zakoupen statek deskový v kraji českým lidem obývaném. Účelem nadání bylo, aby celý čistý roční výnos nadačního jmění byl obrácen na ceny nebo příspěvky k vytištění vynikajících spisovatelských výkonů z jazyce českém z oboru vědy i krásného písemnictví. Ceny měly býti povolovány pouze za díla původní, a to vždy podle míry tiskových archů jejich, aniž měrou vyšší, než kolik činí obvyklý nejvyšší honorář za podobné práce. Příspěvky

na vytištění (nejvýše dvěma třetinami skutečného nákladu) bývaly by se mohly povolovati i na vydávání překladů spisů vynikajících nebo nových vydání českých děl původních. Ve všech případech mělo zůstatí literární vlastnictví autorům. Ceny a příspěvky řečené měly býti udělovány jen na přihlášku, ke kterémuž účelu měla každoročně býti vypsána přihlašovací lhůta. I měly nejen spisy již vytištěné, nýbrž i dohotovené rukopisy míti právo k soutěži. Správu jmění nadačního mělo vésti kuratorium, jež se mělo skládati z místodržitele království českého jako předsedy, z purkmistra měst Pražských, z městského starosty Klatovského (ježto Lužany leží v Klatovském okrese) nebo starosty toho okresního města, v jehož obvodě by se nalézal statek nadační, dále z nadačního referenta místodržitelského a konečně z českého advokáta Pražského, jež by advokátní komora vždy na 10 let zvolila a který by spolu byl právním zástupcem nadání. Návrhy v příčině prisouzení cen a příspěvků tiskových měl však podávati zvláštní sbor, kterýž se měl skládati ze všech řádných a mimořádných profesorů české techniky, všech řádných a mimořádných profesorů, kteří na Pražské universitě po česku přednášeli (v případě zřízení zvláštní české university ze všech řádných a mimořádných profesorů jejích), dále měl v ní míti hlas prezident Král. české společnosti nauk ještě s jedním od ní zvoleným členem, prezident Českého Musea a jeden ještě člen výboru musejního, konečně prezident České Matice a předseda Svatoboru.

Pohřešujeme-li v seznamu korporací, které měly býti ve správě zastoupeny, výboru zemského, kdežto v ruce místodržitelství má býti vloženo samo rozhodovací právo o přidělení cen a tiskových příspěvků, musíme se na vysvětlenou rozpomenouti, že tehdy čeští poslanci trvali ještě v passivním odporu a na sněmu i v zemském výboru vládli Němci. Proto se správa nadace v rukou místodržitele ústaváckého kabinetu zdála poskytovatí lepší záruky náležitého šetření intencí zakladatelových, nežli správa výkonného orgánu zemské samosprávy.

Zatím se v zevních podmínkách a poměrech života národního leccos změnilo. Roku 1879 vstoupili čeští poslanci z království do říšské rady, v čemž je byli moravští o několik let předešli, a tvořili část většiny podporující ministerium Taaffovo, které jazykovými nařízeními — v obmezeném ovšem oboru — zjednálo platnost zásadě rovnoprávnosti, a zřízením české university splnilo jednu z nejpálčivějších tužeb českých. Také na zemském sněmu byla přestala abstinence, po mladočeských poslancích vstoupili tam i staročeští. Není divu, že vidíme, jak se veliký projekt Hlávkův vlivem

těchto změn také přetvořuje. Nevím, zdali osnova Habietinkem sepsaná zcela věrně tlumočila záměry Hlávkovy; následující dokument to jistě činil, jsa celý psán Hlávkovou rukou, a to na 62 stranách těsného písma jeho. Jest nad jiné charakteristický pro způsob podrobného promýšlení Hlávkova. Že byl sepsán v témže roce, kde byly aktivovány první dvě fakulty samostatné české university, r. 1882, jest zajisté významno.

V podstatě trvá ještě navrhovatel při formě velikého nadání, kterému jako universálnímu dědicovi má s výhradou jistých legátů připadnouti celé jeho jmění, totiž kromě velkostatku Lužan se vši příslušností ještě Vídeňské domy (pokud měla na nich podíly choť věnovatelova, i ona se připojila k věnování) a cenné papíry. Také účel nadání zůstal v zásadě týž, mělo poskytovatí honoráře na vydání vynikajících původních spisův vědeckých i krasomných anebo příspěvky na tiskové náklady podobných spisův, ale úkol tento byl ještě v dvojím směru rozšířen. Mělyť se kromě obou uvedených způsobů podpor, uzná-li kuratorium prospěšnost toho, udíletí ceny za nejlepší díla, jež by během roku v hlavních oborech vědecké a krasomné slovesnosti vyšla, v každém tom oboru po jedné ceně, a to dle vlastních slov zřizovatele nadání tak, »aby prisouzená prémie byla uchazeči především počtou a teprve v druhé řadě povzbuzením.« Kdežto zde šlo o udílení cen za zvláště vynikající práce z vlastní iniciativy autorův sepsané, mohla dále správa nadační též vypisovatí ceny na zvláštní vědecké úlohy, aby bylo povzbuzeno badání v odvětvích od badatelů zanedbávaných nebo vůbec aby vyplňovány byly mezery, pokud se to dle literární potřeby časové ukáže žádoucím. Ovšem obojí posléz řečený účel nadání nebyl předeepsán jako naprosto povinný, byloť zůstaveno uznání kuratoria, aby se v té příčině řídilo svým úsudkem o prospěšnosti věci, mimo jiné také podle výsledku, jaký by udílení a vypisování řečených cen na rozvoj písemnictví již bylo osvědčilo.

Majíce na zřeteli celý soubor těchto účelů, pochopíme blíže i slova věnovatelova, jenž v úvodě praví: »Tato nadace má poskytovatí bezpečný útulek všem těm, kteří namáhavě usilují po duchovém zdokonalení a dokonalosti — ona však má býti též Slavínem pro všechny, kdož v tom namáhavém dychtění k plné síle vyspěli a vlastní tvorbou v ušlechtilém závodění o největší cíle lidského vědění a umění se přičiňovali. Kéž by toto snažení a dychtění za nejvyššími duchovnými cíli našeho k duchovné činnosti probuzeného národa nalezlo porozumění a ocenění nejširší účastí a podporou, aby takto národní písemnictví naše vyspělo v mohutný strom, kterýž

by tkvěje hluboce a pevně ve vlastní bytosti našeho národa českoslovan-
ského, své vyvinuté větve a ratolesti, nejskvělejšími plody zatížené, na
všecky směry rozšiřoval k požehnání národa a ke slávě těch, kteří jej pěstili
a střežili.« Bylo by zajímavým úkolem vylíčiti, jaksi podle akt, všecka
podrobná mnoho stránek rukopisu vyplňující pokynutí, kterak postupovati
při provádění těchto výše vypsanych úkolů, jakými zásadami se při tom
říditi, které kategorie literárních prací vůbec i z pouhého udílení honorářů
nebo příplatků k nákladům tiskovým vyloučiti. Ale to by přesahovalo
rozměry pouhého přehledného nástinu.

Dotati sluší jenom ještě, že bylo pomýšleno též na eventualitu, kdy
by nebyl čistý výnos nadačního jmění, i po srážce podílu jeho k fondu
rezervnímu, na výše udané účely vyčerpán. Pro případ ten byla v osnově
spisu věnovacího vytčena bližší pravidla, dle kterých z neupotřebených
přebytků výnosových měl býti tvořen nadační kapitál pro stipendia, kteráž
by se udílela výborným, ale nezáměrným posluchačům české university
a české techniky, české akademie výtvarných umění (jejíž ideál již tehdy
Hlávkovci tanul na mysli) a české konservatoře hudební, a měly se příslušné
kapitály se založenými již od něho a choti jeho nadacemi spojití a dle
stejných pravidel spravovati. Tím by se, dle úvodních slov osnovy, »alespoň
prostředně dosáhlo účelu nadace, aby totiž byla na podporu národní
vědě a umění,« pokud se ho ve smyslu hlavního ustanovení nedalo dosíci
přímo.

I obraz správní organizace, kterou mělo obdržeti nadání, odchýlil se od
původní osnovy z r. 1877, ač byla zachována hlavní myšlenka, podle kteréž
měly býti pro správu majetkovou a pro pravidelné soudcovství literárně
umělecké zvláštní oddělené orgány, jen v otázkách určitých na styk a
dorozumění odkázané. Kromě kuratoria nadačního a sboru soudcovského,
jenž se tu zove »jury«, nalézáme však ještě úřad protektora. I bude tedy
přece záhodno při některých hlavních rysech se pozastaviti, tím spíše,
že již ve složení jury objevuje se tu rozdělování na třídy, tedy moment,
který od toho plánu jaksi už klene most k formě vlastní akademie.

V příčině kuratoria bylo ustanoveno, že se má skládati 1. z Pražského
purkmistra, pokud bude od zastupitelstva volen, eventuálně z voleného
předsedy sboru obecních starších, kdy by purkmistr sám přestal býti
hodnostářem voleným a sbor toliko pro řízení schůzí svých si volil před-
sedu; 2. ze tří členů, jež zakladatel ve své poslední vůli ustanoví a kteří
zase budou míti právo, aby testamentárně ustanovili své nástupce, oprávně-

něné rovněž týmž způsobem nástupce jmenovati; 3. z tří příslušníků ná-
rodní šlechty, anebo »kdy by takové, čehož Bůh nedej, býti nemělo, ze tří
mužů, společensky vynikajících ctnostmi a postavením, v Praze bydlících
nebo k dojížděním do Prahy k sezení ochotných«; vyjmouc první obsazení
má je voliti kuratorium i mají oni býti ve sboru tom »representanty
stability a onoho ušlechtilého ducha konservativního, bez něhož by možným
nebyl ani život národní ani úspěšné působení této nadace«; 4. ze tří členů,
zvolených od českonárodních poslanců sněmu českého z jejich středu,
jakožto zástupců ducha národního; 5. ze tří výborových členů nadační
jury jakožto zástupců české práce duchovné; 6. z jednoho člena české
komory advokátní od ní vždy na tři léta zvoleného; 7. z administrátora
nadačního, který jakožto referent kuratoria od něho samého budiž volen.

Předsedou kuratoria a zároveň vykonavatelem poslední vůle má býti
Pražský purkmistr, jemuž také má příslušet, aby první tři členy z národní
šlechty vyvolil. Kromě předsedy volí si kuratorium tři místopředsedy, kteří
tvoří společně s předsedou předsednický výbor (komitě) kuratoria.

V působnost kuratoria neměla spadati jen správa a ochrana nadačního
jmění, nýbrž i rozhodování o všech návrzích, jež se týkají upotřebením dů-
chodů ze jmění nadačního, a konečně o všech záležitostech, jež se týkají
vzájemného poměru všelikých orgánů nadačních. Scházeti mělo se kurato-
rium v pravidelných schůzích, jednací řád mělo si upravit úplně autonomně.
Hlavní direktivy pro správu jmění, kontrolu věcnou i účetní a j. vypsány
byly podrobně ve spisu zakladatelově. Zde jest jenom připomenouti, že
pokladniční a účetní správa dle přání zakladatelova měla býti vykonávána
příslušnými úřady obce Pražské.

Posuzovacím orgánem vzhledem k vědeckým a literárním pracem, jež
chtěly býti účastny cen výročních, honorářových odměn nebo příspěvků
k nákladům tiskovým, jakož i v příčině vypisování cen na řešení úloh
určitých měla býti nadační jury či porota, kteráž se měla skládati 1. z řád-
ných a mimořádných členů královské české společnosti nauk, a to tak, že
by vzájemným dohodnutím nebo volbou vždy polovice členů každé kate-
gorie na tři léta k účasti v porotě nadační byla povolána; 2. z polovice
řádných a mimořádných profesorů každé fakulty české university, jakož
i z polovice všech řádných a mimořádných profesorů každého odboru české
vysoké školy technické, kteříž by týmž způsobem vždy na tři léta byli
vyslání; 3. z habilitovaných soukromých docentů české university a české
vysoké školy technické, a to po třech z každé fakulty resp. odboru s tříletou

dobou funkční; 4. ze zástupců všech vědeckých a literárních spolků a institucí v Čechách, které mají účast ve vědeckých a literárních snaženích národa československého, ať vydáváním odborného časopisu neb pořádáním přednášek, pokud za takové budou uznány od nadační poroty samé, od níž lze se odvolat ke kuratorium; každý takový sbor má mít jednoho zástupce vždy na dobu tříletou.

Porota volí si předsedu a tři náměstky, při jejichž volbě má se přihlížeti k tomu, aby podle svého zvláštního odborného povolání mohli být spolu předsedy tří tříd, v něž se má celá porota rozdělit, totiž ve třídu pro »vědy abstraktné«, pro »vědy pozitivní« a pro krásné písemnictví. S předsedou jury tvoří tyto tři jeho náměstkové předsednický výbor (komité) porotový.

Oba předsednické výbory, kuratorský a porotový, tvoří společně vrchní reprezentaci nadace a uloženo jim, aby ve všech důležitých záležitostech se dorozumívaly a v případě rozporu se podrobovaly rozhodčímu výroku protektora, o němž níže bude řeč.

Pominouce větších zevrubností, jež se týkají úkolů poroty, uvedli bychom zase jen několik řádek z pera zřizovatele samého o úkolu, jež on připisoval porotě: »Zpředu musí být podotčeno, že čestný úřad nadačního porotce spojen jest s velikými obětmi času a námahy a nalezne své odměny pouze v ušlechtilém vědomí, že bezprostředně slouží národní vědě a krásnému písemnictví a tím prospěchu i mravnímu povznášení našeho lidu. Bez takového vlasteneckého nadšení, bez dokonalého sebezapření a přísné svědomitosti nedá se užitečné vykonávání toho velikého úkolu ani mysliti. Nadační jury hoví činností svou ideálnímu účelu nadace podle měnící se formy, které podléhají všecka ideální snažení lidská vlivem boje názorů, který se vede mezi zápasníky jejich, a účinkem myšlenek, které v tom boji vítězí. Podaří-li se porotě nadační přivésti měnivý tento ideál v soulad se skutečnými požadavky lidového života a ducha lidového v něm se zračícího, sama tím prokáže nutnost přítomné nadace a neprobudí tak jenom všeobecný zájem na trvání jejím, nýbrž nadaci samu zachová a upevní.«

Snad nejzajímavější ze všech ustanovení osnovy zřizovací jest způsob, jakým měly porotní třídy a porotní plenum připravovat své návrhy v příčině udílení cen, honorářů a příspěvků na tiskové náklady. Předpokladem jest — a na rozličných místech důrazně se opakuje — že se udílení

to vesměs má díti jedině na základě veřejných soutěží.*) Každé soutěžící dílo mělo být přikázáno zvláštnímu zástupci, který měl o něm ve schůzi příslušné třídy porotové podati nejzevrubnější zprávu, ovšem vyhrazeno ostatním členům právo dle jistého pořadu v dílo napřed nahlédnouti. »Ani zástupci v jeho referátu«, pravila zřizovací osnova, »ani jinému členu poroty není dovoleno v příčině posudku a třídění dotčeného díla anebo jeho absolutné i relativné hodnoty činiti nějaký návrh, nebo zaváděti rozpravu neb jednání jakékoliv anebo vůbec projevití mínění nebo úsudek. Vyslechnuvši zástupce rozhodne třída podle přesvědčení od každého jejího členu nabytého prostým pointováním jak o přípustnosti, tak o absolutné a relativné hodnotě dotčeného díla a ihned na základě této klasifikace se usnese o návrzích, kteréž učiní porotnímu plenu.« Patrně měl být vyloučen jednostranný vliv přímluv autoritních a jiné v rozpraveném hovoru snadno se vyskytující vlivy. Veřejnost soutěží i výsledků jejich, ale přísná tajnost hlasování jako podmínka objektivnosti. Co se týče tohoto pointování, obsahovala osnova podrobný návod prováděcí, jehož trest je asi následující: Před každým posuzovacím zasedáním třídním plenum porotní, přihlížeje k počtu členův každé posuzovací poroty, ustanoví určitý maximální počet jednotek, jež každému členu té posuzovací poroty má být dán k dispozici a spolu vyjadřuje nejvyšší stupeň hodnoty pro každé dílo v posouzení vzaté. Pointovací hlasování má se prováděti buď tak, že každý člen v skutku dostane do rukou takový počet jednotkových známek neboli značek, kolik činí řečené maximum jednotkové, aby pak v mezích maxima podle svého uznání určitý jich počet reálně odevzdal, anebo obdrží jen pruhy papírové jednotejně upravené, na něž v mezích maxima, nejvyšší stupeň hodnoty vyjadřujícího, každý napíše číslo, jež pokládá za přiměřené hodnotě díla, o jehož posouzení právě běží. Dílo však, které by při takovém hlasování nedosáhlo jistého (také napřed ustanoveného) minima jednotek, tím skutkem z nároku jest vyloučeno.

Abyste konečně pro všechny případy, kde by rozporem mezi jednotlivými orgány nadačními mohla pro účel její sám vzejít nebezpečí, někdo tu byl, kdož by — povznesen jsa nade všechny různé zájmy a důvěry všech požívaje — všechny rozpory odklízovati mohl s výlučného hlediště zachování a zabezpečení velikých cílů nadačních, měl býti, a to na čas života, zvolen protektor

*) Tento princip by byl nepochybně částečně zmařil velkolepý záměr, protože převážná většina nejlepších českých pracovníků zásadně se neúčastní takových soutěží, podobně jako u jiných národů lidé, kteří již mají literární jméno.

nadační s autoritou rozhodčí ve sporech kuratoria a poroty, jež by se po zakročení jeho smírně nevyřídily, a s právem veta naproti usnesením, jež s účelem nadace by se nesrovnávala. Volba měla se provésti ve shromáždění, v němž by měli hlas všichni členové kuratoria a tolik losem určených členů poroty, kolik činí počet oněch.

Tolik — jen kuse a zlomkovitě — z obsahu zajímavé zařizovací osnovy nadační. Dostane-li se ona, čehož doufám a přeji, do archivu České akademie jako jedna z nejpamátnejších jeho listin, pak budou k ní nepochybně i přiloženy úsudky, kterých si původce její vyžádal od čtyř vynikajících vrstevníků. Dva z těch posudků jsou datovány. Jest to posudek zvěčného hraběte Lva Thuna (daný v Děčíně v září 1883) a velice obšrný, 27 stran osmerkových zaujímavý posudek knížete Jiřího z Lobkovic (z dubna 1884). Oba druhé, z pera bývalého ministra Josefa Jirečka a z pera dvorního rady Neupauera, jenž měl svého času vynikající úlohu za ministeria Hohenzwartova, datovány nejsou. Kníže Lobkovic, uznávaje nelíbenou chválou veliký vlastenecký účel, spatřoval netoliko v přílišné složitosti celého ústrojí jistou povážlivost, nýbrž pozastavil se též důkladně u některých organizačních podrobností, připojuje k nim poznámky bystrého znalce správy i sociálních poměrů. Hrabě Lev Thun tím tónem z hlubin vážného přesvědčení čerpaným, který jest tak charakteristický pro všechny jeho projevy, přál si především odloučení všech organizačních ustanovení od pouhých motivací, kteréž měly po jeho mínění býti spojeny ve zvláštní zprávu motivovou. »Vše jsem četl s nejvřelejším zájmem«, praví, »a vysokou měrou jsem se potěšil z Vašich šlechtyných snah a ze zjevné lásky, s jakou jste své záměry vyvinul a vyložil. Že je schvaluji a radostně pozdravuji, nemusím snad ubezpečovati.« Do podrobností organizačních celkem se nepustil, ale v rozčlankování hlavních činitelů správy, na protektora, kuratorium a porotu, spatřoval »velmi šťastnou kombinaci«. Toliko při některých otázkách složení kuratoria a poroty se pozastavil, netaje se zejména s obavou, že by při směrech názorů převládajících v mladší generaci české nedostávalo se spisům psaným v duchu křesťanském dostatečně objektivního přijetí a posouzení. Ministr Jireček obíral se hlavně meritorními otázkami o vypisování cen a přisuzování poct. Organisačně dotkl se jen jediné věci, že by ceny a pocty měl jeden a týž orgán přisuzovati, na př. učená společnost přiberouc eventuálně znalce odjinud. Byl rovněž proti vypisování konkursů o cenu na nejlepší dílo z každoroční produkce jednotlivých oborů, poukazuje na příklad francouzský. Také vypisování konkurenčních cen na řešení zvlášt-

ních vědeckých otázek neschvaloval pro naše poměry, »lépe osvědčenému učenci uložiti otázku, o které se napřed ví, že ji výborně rozluští«; ovšem pro belletrii vypisování cen soutěžních nepokládal za závadné. Z posudku dvorního rady Neupauera, který se rovněž při některých organizačních projektech pozdržel, nejzajímavější byl úvod, v němž vyslovil mínění, že by snad bylo lze účelu dosáhnouti ústrojím jednodušším, ježto ústrojí spleťtité těžkopádně pracuje. A pak se mu zdálo, že již tu jsou instituce pro podobné účely zřízené a pracující (Maticе Česká, Král. česká společnost nauk, Svatořbor, Právníká jednotá atd.); ze stejnosti a podobnosti snah vznikla by prý snadno řevnivost; méně je potřebí nové instituce, jako dostatečných dotací pro trvající již ústavy a sbory, jako především pro Král. českou společnost nauk.

Přestávám na těchto malých výňatcích, na ten čas asi k všeobecné charakteristice dostatečných. Obšrnost věnovatelovy osnovy samé již vysvětluje, že prošla, jen díle obou datovaných posudků soudíc, neméně dvě léta, než vyžádaná dobrozdání byla v rukou Hlávkových. V ústrojí nadační poroty, jak výše již řečeno, byly vlastně už jakés živly akademijné. Poměry české od r. 1882 se v mnohém směru změnily, poměrně příznivý vzduch politický osvědčoval se svými účinky v nejednom směru, nadcházelo i jubileum čtyřicetiletého panování císařova, a šlechtyný původce osnovy z r. 1882, jenž až dotud za příčinou chatrného zdraví osnoval svůj veliký záměr v náladě testamentové, k velikému prospěchu národa nabyv lepšího zdraví mohl se odhodlati k tomu, aby za svého života uvedl ve skutek, co prve ukládal vykonavatelí kšaftu.

Z myšlenky velké nadace k účelům vědecko-literárním povstal projekt založení akademie vědecko-literární, a Josef Hlávka vydal se na pouť, aby ji uvedl ve skutek. Sledujme ho na ní; nebyla bez trní a úskalí.

První narážka na plán České akademie objevila se r. 1884 ve věnovací listině, kterou toho roku Hlávka nejmenovaně skrze dr. Tomáše Černého s jistinou 20.000 zl. dodal Královské české společnosti nauk, když oslavovala památku svého stoletého trvání. Tato jistina (v letech 1885, 1886 a 1887 ještě po každé o 5000 zl., úhrnem tedy na 35.000 zl. rozmnožená) měla jakožto »jubilejní fond pro vědeckou literaturu českou« tomu sloužiti, aby se z výnosu jejího zatím v obmezenějších rozměrech vzhledem na vědeckou práci českou uskutečňovaly ideály velkého nadačního plánu z r. 1882 »honorováním dokonalých spisů vědeckých, jazykem českým sepsaných, a aby spisové tyto poskytováním pomoci k jejich vy-

tištění co nejširším kruhům stali se přístupnými.«*) V § 8. příslušných stanov nalézá se totiž už připomínka: »Jestliže by Kr. česká společnost nauk přestala, anebo ve smyslu statutu tohoto jubilejního fondu spravovati nechtěla, anebo příčinou přetvoření svého dále spravovati nemohla: tehdy se fond jubilejní, pokud tou dobou pohotově bude, převede na ten vlastenecký československý ústav (na př. na budoucí českou akademii nauk), kterýž by sledoval jednostejné anebo podobné účely, jakovéž ve statutu tomto naznačeny jsou. Pakli by ústavu takového naprosto nebylo, tehdy nechat se utvoří samostatný ústav s tímž účelem, jakéhož se statut tento domáhá.«

Z celé souvislosti věci tedy jasně vyplývá, že Hlávka již tehdy pojal myšlenku dotacemi peněžními umožniti společnosti, i dle stanov a zřízení svého i dle pečlivě zachovávané praxe jazykově utrakvistické, aby těžiště úkolů svých znenáhla vkládala do specifické péče o českou práci vědeckou a tak jaksi sama v Českou akademii se vyvinula. Snad byla ve společnosti samé obtíž přeměny celého směru, vzhledem k dvojjazyčnému rázu ústavu a částečně německému členstvu, přeceňována, snad neshody,

*) Listina sama, již připojena byla osnova stanov, byla otištěna v brožuře »Listiny o založení a správě jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou, zřízeného nejmenovaným zakladatelem při Kr. české společnosti nauk«. V Praze 1889. Dostačíž zde tedy pouze malý výňatek z listiny samé, jenž objasňuje motiv: »Oslava stoletého trvání Kr. české společnosti nauk a spojeného s tímto trváním blahodějného působení našeho Jungmanna, Presla, Palackého, Šafaříka a četných jiných, o duchovní povznesení národa českého vysoce zasloužilých mužův, mně, kterýž se nesu tímž svrchu výtčeným přesvědčením, jesti pobudkou, abych se zasadil o utvoření jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou, kterým by se v duchu a ve smyslu mužův oněch neustálý dával podnět i popud k dalšímu samostatnému zkoumání v oboru veškeré vědovnosti lidské, tím pak aby i vysoké školy české přiváděly se k takovému rozvíti vědeckých sil a prostředkův i k takové plodivosti, ježto by, pořád se množíc, sílic a osvěžujíc, otevřený pramen bytosti naší národní přetvořila v mocný a nevyčerpatelný proud, aby z něho mravní i hmotný rozvoj celého národa našeho, neodvisle od vlivů cizích, konečně k plné síle a samostatnosti se vzemocí a samostatnost tuto na všeliké budoucí časy uhájiti mohl.« Stanovy samy, jak v té brožuře jsou otištěny, jsou výsledkem delšího vyjednávání, vedeného prostřednictvím dr. Černého mezi dárce a společností, ježto společnost činila námitky proti některým původně v osnově dárce obsaženým ustanovením, zejména v příčině oblíbené Hlávkovy idey veřejných anonymních konkursů. I v nynější podobě ostatně najdou se v nich přechytlivé ohlasy charakteristických míst nadačního plánu z r. 1882. Tak zejména lišení mezi honorováním rukopisův k tisku hotových nebo samostatných spisů, které v prvním vydání již tiskem vyšly, a podporováním k tisku, o něž ucházeti se mohou nejen rukopisy původních prací z fondu honorovaných, nýbrž i dokonalé české překlady znamenitých vědeckých spisů cizích i první edice zvláště důležitých památek staré literatury české. Rovněž se tu setkáváme se zvláštní formou onoho hlasování pointovacího, o němž byla řeč už výše na str. 189.

které se objevily již od prvního přípisu o založení jubilejního fondu, týkaly se spíše vhodnosti způsobu a cest v listině věnovací předepsaných, nežli cíle samého, — buď jak buď, nabyv přesvědčení, že takto svého záměru nedosáhne, odhodlal se Josef Hlávka k jinému. Již hrabě Lev Thun byl mu v posudku o plánu nadačním z r. 1882 radil, aby samostatně díla se ujal. A připomenuv sobě nad to tužeb Purkyňových po akademii české, odhodlal se, že za tím cílem nyní půjde cestou svou. Nastávající jubileum císařské poskytovalo i příležitost zvláště vhodnou, zvyšující čáku příznivého úspěchu.

I podal tedy dne 15. prosince 1887 tehdejšímu místopředsedě českému baronu Krausovi — po předchozích ústních výkladech — písemně prohlášení toho smyslu, že k oslavě čtyřicetiletého panování Jeho Veličenstva a ku projevu díky českého národa za nejvyšší ochranu a pomoc po ten čas jeho osvětovým snahám poskytovanou zamýšlí opatřiti soukromou cestou prostředky k prvnímu zavedení potřebné, aby mohla býti zřízena česká akademie pro vědu, literaturu a umění, jež by nesla jméno císařovo. K tomu účelu nabídl dvě stě tisíc zlatých v úpisech sjednoceného státního dluhu, žádaje spolu za zachování anonymity dárcovy.

Vládní orgány měly tehdy již pokynutí, aby všeliké oslavné záměry jubilejní obracely hlavně ve směry věnování dobročinných a vůbec obecně prospěšných. Pokud se pamatuji z pozdějších vypravování, baron Kraus, dávaje patrně té direktivě výklad příliš úzký, usilovně doporučil oslavnému záměru Hlávkovu jiný nějaký cíl, v užším smyslu dobročinný. Když nepochodil, vybídl ho, aby se s věcí svou obrátil přímo k ministerstvu, ježto on sám za panujících poměrů politických ani by si netroufal podaný spis na vyšším místě předložiti. Rozpaky místopředsedy nebudou nikomu napadny, kdo se rozpomene na tehdejší politický stav. Od nastoupení Taaffova, ještě více od vydání jazykových nařízení z r. 1880 a zvláště od změny většiny na sněmu českém (1883) rostl do velikých rozměrů opoziční ruch německý v Čechách. Zde pak byl terčem nejprudších jeho výbuchů právě místopředseda Kraus, nenáviděný oficiální zástupce ještě nenáviděnější vlády Taaffovy. Dost vysvětlení pro úzkostlivost vzhledem k ideji tak důležitého, ryze národního ústavu českého, o jaký šlo v přítomném záměru, třeba nesl vylajku jubilejní.

A tak se ihned na počátku dějiště jednání přesunulo z Prahy do Vídně, odkudž ale udržována s Prahou živá korespondence, při níž šlo přece zas jen o společnost nauk. Hrabě Taaffe, jemuž Hlávka podal svůj ze dne 19. března 1888 datovaný věnovací přípis, přijal podatele co nejvládněji,

v dlouhém rozhovoru probíral různé spůsoby provedení a sliboval dle možnosti věc podporovati. A v této rozmluvě byl také připomenut spůsob, jakým zřízena akademie Krakovská. Byla tato po příkazu nejvyššího vlastnoručního listu k ministru Jirečkovi ze dne 2. května 1871 povstala přetvořením společnosti druhu podobného, jako byla a jest Královská česká společnost nauk.

Ani ministr vyučování Gautsch, když mu jakožto příslušnému ministru odbornému Hlávka k vyzvání Taaffově záměr svůj oznámil — ač byl zjevně překvapen a s velikými obtížemi se netajil, jež bude překonati, ježto stav politický r. 1888 byl jiný než 1871, — nečinil hned z předu zásadního odporu. Slíbil, že se tou záležitostí bude obírat a že ji přednese císaři.

Na první ráz tedy a takřka bezděčně octla se zas otázka tam, kde hledal Hlávka už dříve své východiště — u Pražské učené společnosti. Praecedens Krakovské a obdobný vznik veliké části jiných akademií na tu cestu vedl; ostatně již za Hohenwarta přeměna Král. české společnosti nauk v akademii také byla na obzoru. Proto tedy ono živé dopisování s Prahou i vyjednávání osobní. Baron Gautsch nevzpíral se ideji přetvoření společnosti, ale z politických důvodův odmítal vlastní počín. Počín měl vyjíti odjinud, buď od společnosti samé nebo s jejím souhlasem z jiné autoritativní strany. Ano byla prý forma přeměny uvažována také v takový spůsob, že by mohly stanovy dosavadní pro staré členy zůstatí závaznými až do jich vymření, nový statut akademie pak by jen nové vázal. Konečně již tehdy byla přetřásána i ta možnost, že by společnost nové akademii jen byla přičleněna zachovajíc jméno i zřízení své, a to buď v ten spůsob, že by členové společnosti, pokud by si přáli, stali se spolu členy akademie a jako takoví měli účast na její působnosti stanovami předepsané, anebo že by společnost jako taková převzala úkoly I. a II. třídy akademijné (dle Hlávkovy roztrídění u akademie zavedeného), tak že by jen III. a IV. třída akademie zatím se zřídila a přechod k jednotné organizaci provedl by se teprve postupně na podkladu zvláštních usnesení.

Ve společnosti nauk, a to u samých členů vedoucích, nepotkaly se tyto plány s valnou přízní. Společnost honosila se starým jménem, konnexemi na něm založenými. Také panovala obava před odporem členů německých, když by mělo dojítí na nějaký plán, jenž by, třeba jen v odlehlejší budoucnosti, předpokládal konečné utonutí společnosti v novém nějakém útvaru. Proto namnoze považovány plány, účtující s přetvořením neb přičleněním společnosti, za pouhou zbacovací nástrahu ministra Gautsche —

což asi pravdě nehovělo — ano i mylně předpokládáno, že se chce na společnosti, aby samovolným rozchodem uvolnila akademii místo, naproti čemuž poukazováno na stanovy, kteréž dobrovolného rozchodu nedopouštějí.

Hrabě Taaffe ostatně nevyčkal výsledku úrad s Prahou navázaných. Za krátko bylo v rukou Hlávkových vyřízení odmítavé. Datum jeho jsem nezjistil, ale věc musela se státi v prvních dnech dubnových, tedy skoro jen dvě neděle od podání věnovací nabídky z 19. března; neboť již 12. dubna — když byl rada Hlávka následkem toho nepříznivého vyřízení ihned znova všecky páky nasadil — objevil se u něho úředník ministerský, aby z rozkazu Taaffova presidialisty dv. rady Klapsa požádal o navrácení toho nepříznivého intimátu, což znamenalo, že dráha jest zase pro vyjednávání volna.

I bylo tedy vyjednáváno dále za patrných známek větší ochoty a přízně k věci jak na straně hrab. Taaffa, tak na straně bar. Gautsche. Až se náhlým, překvapujícím obratem zase věc ocitla na pohled v koncích. Rozčilen stěžoval si hr. Taaffe na nesnáze, jež mu ta záležitost akademijná způsobuje, jal se Hlávku odkazovati, aby podání své učinil skrze místo držitele bar. Krause, k čemuž on, jak pochopitelně, chuti neměl. S pouhým soukromým dopisem Klapsovým, oznamujícím, že se z rozkazu Jeho Excellence pana ministrpresidenta podání vrací, byl v skutku beze všech obvyklých jinak formalit originál podání, na němž úřední podací číslo bylo červeným inkoustem přeškrtnáno, do bytu Hlávkovy vrácen, ba tak říkajíc hozen. Stalo se to dne 6. května 1888.

Byl to spůsob vyřízení neobvyklostí formy nad míru nápadný. Co po celý čas, od 19. března počínajíc, za kulisami se dalo, zdali a jakou měrou již věc byla na přetřes vzata i na nejvyšších místech či pouze v ministerské radě — o tom všem mohou býti jen domněnky. Soudím však z celého průběhu, jenž dále ještě bude vylíčen, že hrabě Taaffe sotva měl nějaké direktivy záporné s místa nejvyššího a že také sám nebyl přání Hlávkovu nenakloněn, že však i on se rozpakoval na pouhé soukromé podání uchopiti se iniciativy v otázce přece jenom politicky choulostivé, ať už by bylo šlo o samostatné zřízení české akademie vedle společnosti nauk neb o jakékoli přeměně neb přičlankování této k oné. A politickou byla ta otázka v případě každém, nikoliv svou povahou, nýbrž za poměrů, jak právě byly. I pouhé zřízení samostatné akademie české znamenalo novou etapu na dráze národního vývoje českého, stále žárlivěji sledovaného ode všech táborů německých vyjmouc konservativně; každé pošnutí v poměrech společnosti

nauk, které by hned či pro budoucnost zbyteček državy německé v ní i jen z dále ohrožovalo, bylo bezpečným zdrojem nových hesel o utlačování Němců. Dnes, když po zkušenostech posledních deseti let jinak oceňujeme politiku doby Taaffovy, obecně mnohem spravedlivěji, než jsme dříve činili, pochopíme i taková stanoviska lépe.

Politické riziko dalo se tudíž patrně pro hr. Taaffa i celou vládu v přítomné záležitosti zmírniti toliko přesunutím iniciativy s vlády na nějakou jinou autoritativnou stranu. Tu cestu našel si Hlávka. Maje na paměti, jak kdysi, když u hr. Taaffa se domáhal státní podpory na opravení hradu Karlštejna, Taaffe ho odkázal na sněm, kterýž má věci se ujmouti a vládu k účasti přiměti, sám nyní se odhodlal doporučiti podobnou cestu Taaffovi, když tento, dlouho po onom neobvyklém způsobu vyřízení všelikému setkání s Hlávkou se vyhýbav, po zakročení a domluvě prince Aloisa z Liechtenšteina, který se k té službě o své újmě byl nabídl, navázal konečně zase spojení i jednání. Hrabě Taaffe omluvil se z podivné formy posledního »vyřízení« a Hlávka zas mu vyložil, proč nemůže Taaffe na něm žádati, »aby šel prosit místodržitele barona Krause, by mu na ty schody pomohl, s kterých on, hr. Taaffe, krátce před tím jej shodil.« I navrhl mu jako případnější cestu sněmem, tak aby sněm sám na základě věnování Hlávková k císaři se obrátil s prosbou za zřízení akademie české. Taaffe našel zalíbení v myšlence té, svolil k ní a slíbil zároveň, že bude věc u Jeho Veličenstva jak nejhrošlivěji podporovati, přistoupí-li sněm království českého na Hlávkovu nabídku.

I vrátil se tedy Hlávka zase do Prahy, kdež jsme se, jak už výše pověděno, dne 8. června 1888 sešli u nejvyššího maršálka. Podle jeho přání dali jsme se ihned do osnování přípisu věnovacího přesně dle intencí věnovatelových. Akademie česká měla býti jubilejním dílem, jubilejním pomníkem vděčnosti národa českého, což už v původních podáních Hlávkových k baronu Krausovi i hraběti Taaffovi (mně do té doby neznámých) bylo motivem průvodním. Dán té pohnutce nyní jen zvláštní výraz ve spojení s připomínkou učiněného již jubilejního usnesení sněmovního krátce v tento smysl: Doba panování císařova byla dobou velikých pokroků rakouského zákonodárství sociálně-politického. Iniciativné jubilejní věnování sněmovní*) padá tedy do téhož směru a dotýká se stejně potřeb a prospě-

*) Půl milionu zlatých na zřízení zemského fondu pro starobní pojišťování tříd nemajetných. Ovšem i původ toho plánu nebyl bez jistého politického pozadí. Němečtí poslanci byli již před vánocemi r. 1886 nastoupili passivní odpor, když sněm opětované návrhy jejich na národnostní rozhraničení země hned v prvním

chů obou národův. Avšak v dějinách panování císařova jest ještě jiný význačný rys. Za jeho vlády vyvinula se celá nynější soustava všeobecného i odborného školství českého od základův až do škol nejvyšších. Za to je lid český vděčen. »I nemohlo by se pro všechny budoucí časy utvořiti výmluvnější svědectví vděčnosti té, lid český by nemohl dík svůj vtěliti v žádný památník důstojnější, než kdyby mu právě v nynějších dnech slavnostního vzpomínání dopřáno bylo se souhlasem a s podporou zákonného zastupitelstva země základ položiti ke zřízení ústavu, jenž by docela ve směru velkodušných záměrů Jeho Veličenstva dílo kulturního povznesení národa českého, zdárně a šťastně založené, dovršil a upevnil.« Sněm ať sám se ujme zřízení akademie jako zakladatel, vyprosí jí ochranu panovníkovu a přivolení, aby směla nésti jeho jméno, sám jí dejž podporu a vyzvi obyvatelstvo české, aby k oslavě jubilea panovníckého také věnovalo příspěvky k základnímu jmění akademie aneb zaručovalo vydržovací příspěvky. — Toť nejdůležitější myšlenky listiny, o níž redakční porady se konaly v bytě dvorního rady Hlávky v Bartolomějské ulici. Prakticky důležitou část listiny tvořila doložka, kterou si věnovatel vyhrazoval odstoupení od nabídky, kdy by »ani do konce roku 1889 základní zásady přiloženého nástinu stanov právoplatně ustanoveny nebyly.« Nástin, o němž tuto posléze jest zmínka, byl svého času spolu s listinou věnovací i s nejvýznamnějšími řečmi sněmovními ve zvláštní brožůře vydán,*) jest nejryzejším a nejpůvodnějším výrazem Hlávkovu plánu akademijného. Nebyl to v přesném

čtení byl zamítl. Odtud stále panovala zvýšená citlivost ve všech otázkách národnostních. Když rok potom došlo na první úvahy o způsobu jubilejní oslavy císařské, tu v kruzích českých poslanců z měst a komor obchodních nejvíce přízně si zjednávala myšlenka, aby na zemský náklad byla v král. oboře postavena trvalá budova pro výstavy průmyslové. Z členů výboru zemského prál také dr. Jakub Škarda této myšlence. Naproti tomu nelíbil se návrh ten ani mnohým poslancům obcí venkovských ani velkostatkářům, kteříž chtěli, aby jubilejní věnování sněmu v ničem se nedotklo citlivosti německé, nýbrž schopno bylo všem stranám a vrstvám vyhověti. Někjaký národnostní i místně neutrálný úkol sociálně-politický byl tím jediným správným východiskem. Bylo mi tudíž už takřka v předvečer rozhodnutí uloženo, abych během sezení výboru zemského nastínil nějaký návrh tomu stanovisku vyhovující. Tak — hlavně podle vzoru francouzské »Caisse de retraite« a německé »Kaiser Wilhelm Spende« — povstal návrh, jež téhož dne schválila v poradě s nejvyšším maršálkem parlamentární komise a požádala předáky obou v ní zastoupených klubů, aby návrh předložili sněmu.

*) »Císaře Františka Josefa I. Česká akademie věd, slovesnosti a umění v Praze. Listiny týkající se založení jejího, zpráva sněmovní komise a řeči dr. F. L. Riegry a hrab. Jana Ledebura.« V Praze 1888. (Tiskem a nákl. kniht. politiky.) Název akademie činil některé potíže, aby vše případně vyjádřil a byl přece dost ohebný. Proto ustáleno se konečně na znění: »Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.«

slova smyslu »nástin«, nýbrž propracovaná, jen ne dopodrobna na paragrafy rozčlankovaná osnova stanov, kteráž byla od věnovatele zemskému výboru jako příloha k věnovací listině dodána teprve po prvním, z mé strany bez úspěchu podniknutém pokuse o vypracování osnovy stanov. Jalf jsem se v červenci 1888 po přání Hlávkově, jenž mi byl nejen svůj nástin, nýbrž i hojnou sbírku stanov jiných akademií dal k dispozici, vypracovávatí osnovu stanov, při níž jako v plánu Hlávkově měl jsem na mysli třídy čtyři, ale látku jejich jinak rozdělení, totiž: I. (pod obvyklým jménem třídy historicko-filosofické) vědy duchové, II. vědy přírodní, III. krásná literatura, IV. hudba a umění výtvarné. Osnova byla stručná s úmyslem, aby do stanov nesnadno měnitelných byla pojata jen nezbytná povšechná ustanovení, všechny prováděcí podrobnosti zůstaveny řádu jednacímu. Ale rada Hlávka naopak toužil nejen po částečně jiné struktuře, nýbrž i po větší přesnosti a zevrubnosti zvláště základních ustanovení. Nejsa tudíž spokojen mým v první polovici srpna jemu odevzdaným návrhem, sám se dal do pilné práce, a dne 2. září, když dojel jsem z té příčiny do Lužan, prošli jsme osnovu jeho, která měla býti přiložena k věnovací listině jako nástin v ní dovolaný. Zde poznal jsem ponejprv názorně nejen způsob Hlávkovy práce, bedlivě všechen detail promýšlející, ale spolu jeho neochabující vytrvalost. Od 11. hodiny dopolední až do pozdních hodin večerních s krátkými přestávkami setrval v intensivním rozbírání projektu a v obraně takřka každého jeho slova. Důležitým stal se však nástin ten hlavně proto, že se v něm opětně objevila Královská česká společnost nauk, ačkoliv v podání věnovacím samém o ní řeči nebylo a o hr. Taaffovi se praviilo, že sám v kterémsi stadiu vyjednávání, když původní zámysly o přeměně společnosti se hatily, byl radil: »Lassen Sie die Gesellschaft links liegen.«

Nešlo sice nyní více o přeměnu společnosti v akademii, nýbrž o jinou z alternativ dříve uvažovaných, totiž o »přičlenění« společnosti za tím účelem, aby převzala úlohy dvou prvých tříd akademie, jichž aktivování by po čas řečeného přičlenění zůstalo odročeno. Doložka o této přičleňovací eventualitě, jejíž stylisace byla hned zprvu dost obtížna, připojena byla na konec osnovy, úplnou organizaci akademie provádějící, jako eventualita závislá arcif na vůli společnosti samé.

Motivem Hlávkovým pro to, aby jaksi do poslední chvíle se nespouštěl možnosti spojení společnosti s osudem akademie v předpokladu, že časem svým splynou, nebyla jen obdoba, kterou vznik jiných akademií

podával, nýbrž především úvaha, či lépe snad obava, že by po zřízení samostatné české akademie mohla vláda šroubem subvenčním vykonávati nátlak na společnost, aby výdatnou volbou německých členů převážně český ráz svého složení během času zase úplně pošinula. A kdy by ani to se neuskutečnilo, bál se Hlávka nepříznivých účinků řevnivosti dvou ústavů podle sebe v témže místě působících v úkolech z části obdobných.

Pro zemský výbor však byla tato novota překvapením, a to nikoliv vítaným. Netajil si nikdo z členů jeho, že by faktické i formální obtíže provedení této formule byly nepoměrně větší, než sama úplná přeměna společnosti v akademii. A kromě toho, právě pro utrakvistický ráz společnosti zrovna národně nejrozhodnější členové výboru zemského bránili se myšlence přičlenění, chtěje, aby současné aktivování všech tříd bylo zabezpečeno ihned, ježto věděti nelze, jaké politické poměry časem nastanou a nebylo-li by pak, když by poměr přičlenění se ukázal neúčelným, dodatečné aktivování znesnadněno. I v skutku stala se otázka toho přivtělení zdrojem mnohých, ano vlastně největších neshod i nedorozumění až takřka do poslední chvíle před nejvyšším schválením.*)

Zemský výbor ve své zprávě ke sněmu ovšem radostně doporučil přijetí velkodušné nabídky. Avšak chtě se prozatím tomu vyhnouti, aby otázka o poměru společnosti nebyla vrhána předčasně ve veřejný rozhovor, otiskl do své zprávy ke sněmu pouze odstavec nástinu, které jednaly o účelích, roztržidění a majetkové správě akademie.

Nálada ve sněmu, ač nebyl obeslán od německých poslanců měst, komor a obcí venkovských, nebyla přece úplně jednomyslna. Jistou, ač

*) Vzdálenější lidé, kteří nebyli do uvážení hodných motivů Hlávkových zasvěcení, dokonce nemohli pochopiti, oč tu běží. K těm náležel i sám Albert, jenž v listě k Hlávkově z 13. listopadu 1888 vypravuje o pověstech, »že by záležitost budoucí akademie české vázla a že snad i samostatnost její může být ohrožena... Ze se pomýšlí na to, aby byla sloučena s posavadní Král. společností nauk.« Albert se domníval, že tento domnělý úklad proti »samostatnosti« České akademie strojí poslanci. Zajímavě však jest, co napsal o věci samé: »Velikomyslný čin Váš je významu historického, a myslím tím nejen dar, anobř i bližší vyměření účelu. To právě je historické, že má býti založena akademie rázu od Vás zamýšleného. Kdy byste dal 200.000 zl. na regulování řek, bylo by to velikolepé a pro národ důležité: ale těžiště činu spočívá ve slově akademie. Kdo chce v tom něco měniti, nemění vedlejší věci, ale mění věc samu. Jen s a m o s t a t n á, vědy, literaturu a umění české spojující akademie byla od Vás zamýšlena a chová onen velikolepý a smělý ráz.« Krásně Albert v témže dopise na jednom místě líčí, jak již minuly časy, »kde bylo nejvyšším ideálem snaživého mladého Čecha, že jednou bude poslancem« — »nejvyšší snahou budoucího učenca a umělce, spisovatele, řečníka atd. českého má býti idea, že se stane členem akademie.«

početně malou skupinu poslanců velkostatkářských zarážel »výlučně národní ráz« zamýšlené instituce, bylif toho mínění, že by podobné ústavy v zemi měly mítí ráz utrakvistický. Ve vůdčích kruzích hierarchie konečně netajeno se podobného druhu obavami, jakým byl již dříve hrabě Lev Thun průchod dal vzhledem k nadačnímu projektu z r. 1882. Ale byli také v dotčených kruzích jiní, kteří se plánu Hlávka vřele ujímali. On pak sám horlivým objížděním a důrazem na státně-konservativný význam svého návrhu pochyby chlácholil a zajisté nemalého úspěchu tím docílil, že sám kardinál Schoenborn k hlasování se dostavil. Neméně konejšivě působila pak ve sněmu řeč Riegrova, zejména tou částí, která promluvena byvši po německu na adresu Němců, ve sněmu nepřítomných, pádně ukazovala, že tu o křivdě nějaké naproti Němcům ani řeči býti nemůže, a rovněž pak odstavcem, jenž vyzněl ve větu, že »pravá věda vede k Bohu«. A tak ještě po vřelé, pěkné řeči hraběte Jana Ledebura, které byl na újmu toliko jistý neopatrný obrat, jenž zbytečně vyvolal podrážděnou odvetu dr. Edv. Grégra — až na několik málo téměř nepozorovaných, ale nikoliv neúmyslných absencí na pravé straně sněmovny — jednomyslným projevem sněmu zásadně schváleno dne 9. října 1888 přijetí daru a zřízení akademie i uloženy výboru zemskému další kroky ve smyslu věnovací listiny. Prostřednictvím místodržitelství došla pak ještě v prosinci odpověď ministra vyučování, že Jeho Veličenstvo v příčině usnesení sněmu z 9. října t. r. ráčil sobě vyhraditi konečné rozhodnutí a ministra zmocniti, aby zavedl jednání o České akademii v Praze, která dle toho usnesení má býti zřízena. Zpráva o tom mohla sněmu býti podána hned počátkem r. 1889.

Tím byla ovšem skončena slibná předehra, ale nic více. Nastala nyní nejkrušnější část úkolu: upravení osnovy stanov, při němž, než ještě vláda by se dostala k slovu, mělo býti docíleno sjednání mezi názory věnovatele, gremia mnohočlenného zemského výboru a ještě mnohočlennější společnosti nauk, kdy by to s otázkou přičlenění její mělo jíti do živého. Aby pro jednání to byl nalezen základ, vypracoval jsem a litograficky dal rozmnožiti novou osnovu stanov, kteráž přijala úplně rozvržení tříd dle nástinu Hlávka, ale v mnohých jednotlivostech od nástinu se lišila. Měl jsem však o ní mínění, že základních zásad v nástinu vytčených neporušila, leč by při přísném slovním výkladu nalezeno bylo porušení jejich v navrženém ustanovení, pro něž mně vůdčím byla z cizích akademií hlavně Petrohradská, aby totiž i členům akademie domácím (řádným, mimořádným, dopisujícím) a netoliko přespolním dopuštěna byla v pracích aka-

demie*) volnost jazyka publikačního, což už zemský výbor obmezil doložkou o výjimečnosti, nečině z věci ostatně žádnou zásadní otázku; k tomu později po nějaký čas jen vláda jevila jakousi chuť. Leč důvodům, které původně k návrhu mému vedly, bylo pak ve věci lépe vyhověno oklikou, anýř stanov prostě dopustily, aby směly k pojednáním po česku uveřejněným připojovány býti výtahy v jiném jazyku.

Sama odpovědnost za dílo tak důležité byla již dostatečnou pobídkou, aby slyšení byli o osnově odborní učenci. Samozřejmě museli býti tedy také pozváni někteří členové společnosti nauk. I došlo tak k poradám soukromým s některými z předních členů společnosti; ovšem nebyli poprošeni a slyšeni jako členové společnosti, nýbrž jako znalci. Společnost sama teprve pak poprošena o projev, pokud osnova stanov jí se týkala. Osnova opravená dle znaleckých pokynů, kde se účelnými býti zdály, 17. dubna 1889 předložena znova zemskému výboru, a tu v některých kusech doznala znova, hlavně působením členů toho výboru Škardy a Kvíčaly, citelných změn v podrobnostech, nejcitelnějších v odstavcích o přičlenění společnosti. Zemský výbor ovšem již nebyl v pochybnosti, že otázka posléz řečená mezi členstvem společnosti nikterak se nepotkávala s jednomyslným souhlasem, zvláště ale že rozčilovala nemálo německé členy, ze kterých zejména profesor Konst. Höfler podal nejrozhodnější protest proti všemu podobnému záměru, dovolávaje se utrakvistického rázu společnosti, kterýž prý kdysi jemu samému byl pohnutkou, aby pro ni na sněmu českém vymohl stálou subvenci. Vida takto obtíže povážlivě vzrůstati, usnesl se výbor zemský, méně spolu arci původní úmysl, že předloží osnovu v podobě plnem posléz schválené přímo vládě, aby od ní zejména zvěděl, jaké stanovisko by ke projektu přivtělení společnosti nauk zaujala, neboť ministr Gautsch v rozmluvě, kterou jsem jako referent výboru zemského o věci té s ním měl, tehdy již vyslovil přání, aby společnost nauk zůstala mimo všecken rozhovor. Teprve tedy pak, když by v té věci nejchoulostivější bylo dosaženo vyjasnění, zamýšlel zemský výbor nové vyjednávání započíti s věnovatelem samým.

Dne 15. května 1889 byla tedy osnova odeslána vládě. Spolu arci jeden exemplář do Lužan. Dne 17. května došel mne z Vídně telegram tohoto znění: »Oznámená usnesení zejména v paragrafech 36—39**) úplně maří

*) Podobného, mně tehdy ovšem nepovědomého názoru byl také Albert v dopise výše uvedeném z listopadu 1888.

**) Tyto paragrafy dotýkaly se otázky přivtělení společnosti.

jasně vytčený záměr věnovací, tak že jsem nucen, není-li změna více možnou, věnování odvolati a odstoupiti od dalšího spolupůsobení. Račte to vzít na vědomí a zaříditi, co uznáte za vhodné. V pondělí jsem v Praze. Hlávka.«

Do týdne počaly nové rozhovory s náměstkem nejv. maršálka, s hrabětem Vojtěchem Schönbornem a se mnou, konečně s nejvyšším maršálkem samým, který zatím do Prahy přibyl a vůči hojnosti námitek v četných otázkách projevených požádal dne 31. května radu Hlávku za písemné připomínky k osnově výboru zemského a po případě za předložení nové jeho vlastní osnovy.

Když po třech nedělích vyžádaný objemný pamětní spis došel a mně byl odevzdán, i když pak brzy potom autor jeho ještě zvláštním dopisem znova stanovisko své mi vyličoval, nemohl jsem se ubrániti pocitu hluboké úcty k muži, který s takovou láskou k věci své lnul, do všech podrobností a důsledností ji promýšlel, se vši silou přesvědčení za ni bojoval, ani nové veliké práce konceptní se neštítě, jen aby jak možno nedotknutým zachoval, co vidělo se mu nejvhodnějším v příčině úkolů, struktury a výkonů. I spory ryze věcně mezi muži vedené zanechávají někdy něco příchuti osobní, a také zde mezi spornými stranami začala se již dostavovati jistá rozladěnost — ale všechen jiný cit ustoupiti musel citu nejupřímnějšího uznání před unášející vážností člověka, který se pohodlně mohl spokojiti slávou své iniciativy a štědrosti a všechnu odpovědnost jiným zůstaviti, ale místo toho bděl až do krajních mezí své síly duševní a fyzické i nad provedením svého záměru.

Ovšem zůstala nám přece nejedna námitka, a to nejtěžší zase v neblahé otázce přičleňovací. Odkliditi ji konečným ústním vyjednáváním vzájemným bylo účelem dvou společných celodenních schůzí celého gremia výboru zemského se stavebním radou Hlávku (16. a 17. srpna 1889). Dvě celodenní schůze od desáté hodiny ranní až do pozdních hodin odpoledních bez přestávk! Mezi tím časem my, členové výboru zemského, nalezli jsme chvílky odskočiti za příčinou tělesného občerstvení — jen nejvyšší maršálek a rada Hlávka vydrželi bez přetržení; ovšem se pak Hlávka po únavě takových debat, vedených od něho se vši zanícenou horlivostí, vrátil do Lužan nemocen. V těch jednáních, pro mne navždy památných, celá rada ustanovení v osnově dosazena dle původních ideí Hlávkových, mimo jiné i v samém základním paragrafu úkolovém (2.) odstavec d), dle něhož má akademie »podrobovati vědecké, literární a umělecké výkony jiných národů

posudku vědeckému a uměleckému i činiti výkony ty způsobem přiměřeným národu českému přístupnými a užitečnými.« Byl odstavec ten sice do mé osnovy v březnu vypracované pojat, ale po poradách se znalci vypuštěn z toho důvodu, že by to byl úkol, na jehož přiměřené vážné plnění akademie silami svými by sotva stačila, nemají-li zejména újmu vzítí úkoly její jiné, především pak ty, jež směřují ku podpoře původní samostatné práce badatelské. Přemnohá změna, na níž Hlávka stál, byla rozhodně prospěšna, zejména celá strukturní část velice získala promyšleností a praktičností jeho návrhů. Také udělení hlasovacího práva ve schůzích třídních členům mimořádným bylo následkem jeho naléhání. Spolu však byla v té schůzi ujednána zase docela nová formule stran přičlenění společnosti nauk.

Dne 20. září 1889 nová osnova stanov, takto dojednaná, byla poslána vládě. Byla-li by v skutku došla vyřízení v několika měsících za jiných politických okolností, těžko jest nyní arci souditi. Pochybuji však, ač neúnavný Hlávka znova osobním zakročováním u ministrů všecky pochybnosti rozptylovati se snažil. Nepochybno jest, že mu na pomoc přišel deus ex machina historicky památný. Najednou se naskytl a pomáhal tlačiti pomocník zvláštního druhu: vyjednávání mezi vůdci stran v lednu r. 1890 z podnětu vlády ve Vídni zavedené, jehož výsledek obecně jest znám pod jménem »Vídeňských punktací«. Příznivá nálada Vídeňským průběhem toho jednání v rozhodujících kruzích vzbuzená poskytla vhodné milieu českému naléhání stran akademie. Vláda jevila nikdy netušenou ochotu. Místodržitel hr. Thun, jenž roku 1888 ještě jako poslanec byl z těch, kteří pro pochybnosti výše řečené při prvním hlasování nenápadně se vzdálili, nyní se celou silou své známé ráznosti ujal díla. Nejprve ustanovil okresního hejtmana (nyní odborného chefa) Stadlera z Wolfersgrünü, aby společně se mnou o přáních vlády v příčině definitivní redakce se dohodl. Týkalať se již vesměs pouze podřízených momentů; jenom všechna zmínka o společnosti nauk (k velké spokojenosti její i zemského výboru) byla vyloučena. Konečně však hr. Thun sám na sněmovních lavicích poslední revisi textu se mnou provedl a předloživ ji ještě jednou radovi Hlávkovu a ujištěn jsa i jeho souhlasem, poslal ji okolo 20. ledna do Vídně. Vyřízení bylo téměř bleskové.

Dne 24. ledna — dva dni před oním politicky důležitým dnem, kde všecky sněmovní kluby současně byly uvědoměny o znění Vídeňských punktací — nejvyšší maršálek poslancům ze sedadel povstávším učinil slavnostně oznámení: »Včerejšího dne došla nás radostná zvěst, že Jeho c. a k.

Apoštolské Veličenstvo nejvyšším rozhodnutím ze dne 23. ledna 1890 ráčil nejmilostivěji schváliti zřízení České akademie věd, slovesnosti a umění císaře Františka Josefa I. i uděliti nejvyšší schválení předložené osnově stanov.« Oznámiv pak spolu jmenování arciknížete Karla Ludvíka protektorem akademie, dodal: »Tímto milostivým výrokem vznešeného mocnáře uveden jest ve skutek ústav zakládající se na velkomyslném daru nejmenovaného sice, ale všem známého vlastence, jehož jméno celému národu českému vděčně zůstane v paměti po celou dobu trvání České akademie!« Za velkého, nadšeného vzrušení sněmovny skončil slova svá vřelou apotheosou císaře.

Tantae molis erat!

Z hojných gratulačních projevů, učiněných Hlávkově toho dne a následujících, uvedu jen jeden, jenž mi náhodou přišel do ruky. Psán je charakteristickou, čitelnou rukou Albertovou, a praví:

»Stavitelové zanechávají díla svá na století a někdy i na tisíce let. Kéž by akademie V á m i n e j e n h m o t n ě, ale i ve vnitřním plánu z a l o ž e n á přečkala dlouhé věky a byla národu českému, jemuž osud tak kritické místo vykázal, živým a mocným proudem síly duševní.«

Také hrabě Taaffe, jak jsem doslechl, později projevil písemně Hlávkově radost svou z rozvoje České akademie, při jejímž vzniku měl účast.

Zbývaly ještě dvě věci: přípravy k ustavení akademie a vypracování jednacního řádu pro ni.

I první část příprav právě uvedených připadla zemskému výboru, jenž dle stanov navrhnouti měl k nejvyššímu jmenování prvou třetinu maximálního počtu členů řádných předepsaného pro každou třídu. Úkol choulostivý, jenž ani v samém lůně výboru zemského nedal se provésti zcela hladce, ale celkem přece byl proveden tak, že nevyvolal podstatných výtek. Nešlo také jen o to, řadu jmen nám dobře známých navrhnouti, nýbrž na místech, kdež ona z části byla méně známa, návrh odůvodniti vylíčením jejich místa a významu v kulturním díle českém i zevrubným výkazem prací. Byla to radost sestavovati pro Vídeň také elaborát, také výkazy. Ministerium vyučování přijalo návrhy bez námitek. Mnoho lidí se arci o ty návrhy staralo, obtěžující svými ambicemi především radu Hlávku, který se však byl vzdal všeliké účasti v díle navrhovacím. Dne 22. dubna 1890 došlo císařské jmenování prvých devatenácti řádných členů (Tomek, Randa, Ott, Emler, Kalousek — Kořistka, Zenger, L. Čelakovský, Studnička, Emil Weyr — Brandl, Kvíčala, Bartoš, Gebauer — Hlávka, Dvořák, Myslbek, Brožík,

Vrchlický). Oni pak řízením náměstka protektorova v březnu 1890 jmenovaného, který povždy nejvěrnější zájem choval k akademii, provedli další volbu dvaceti tří členů téže kategorie. Znenáhla provedeny volby funkcionářů, některých členů mimořádných a dopisujících, správní komise atd.

Sice také již při volbách členských, zvláště v třídě III., objevily se mrzuté neshody a potíže, ale těžším oříškem byl jednací řád, při jehož osnování nejednou se utkaly protivy názorů. Mírnilo je sice přesvědčení, že nejde více ani o otázky zásadní závažnosti aniž vůbec o věci tak snadno změnitelné, jako při stanovách. Avšak i tu Hlávka v ustavičné starostlivosti, aby formy a řády prováděcí jak nejlíp lnuly k účelům akademie, s neúmornou horlivostí do sporů těch zasahoval a snašeje hoře každý i jen malý průlom do budovy složité, ale důmyslně od něho sestavené, z rozčilení téměř nevycházel a v dopise jednom toho času mi poslaném prohlásil svou účast při osnování řádu jednacního za »poslední svou práci pro Českou akademii«.

Radostné události byly se mezi tím dostavily. Věnování 20.000 zl. fondu akademie ze soukromé pokladny císařské, schválení státní subvence (zemská byla již dříve zabezpečena jakož i umístění akademie v budově musejní) a j.

Za přítomnosti nejjasnějšího protektora konáno pak dne 2. prosince 1890 slavnostní valné shromáždění, kdež proneseny slavnostní řeči Durdíkova a Albertova ve společnosti nejnádherejší, v jaké kdy konán vědecký výklad český. Česká akademie byla zřízena. Započala svou činnost.

Slyšel jsem v těch dnech nejednoho ze starších vlastenců se zaroseným zrakem vzpomínati díla i nadějí našich starých buditelů, a opravdu šťastnou intuíci básnickou tutěž vděčnou vzpomínku oděl Jaroslav Vrchlický ve velebné strofy svého proslovu při tehdejších slavnostním představení Národního divadla.

Účast při osnování řádu jednacního nebyla poslední prací Hlávkovou pro Českou akademii. Jako první prezident ujal se řízení toho ústavu, »hmotně i ve vnitřním plánu« od něho založeného, a řídí jej s týmiž vlastnostmi, které daly ráz rozhodující jeho účasti při budování toho vnitřního plánu, z čehož z jedné strany sice nutně vzchází jisté rozpory názorové ne vždy hladce překonatelné, v čemž však z druhé strany spočívají neocenitelné záruky neochabující, řekl bych nejraději: mateřsky věrné péče o ten ústav, s nímž srostl valný kus života Hlávkovy, jeho nejintenzivnější

práce a nejčistšího jeho snažení.*) Teprve když si položíme otázku, kdo by ho nahradil, cítíme také, jak těžko by se našla osobnost cílům a úkolům akademie tak nasrže oddaná. Protivy názorů se musejí dostavit a srážky z nich vznikati tím více, čím více je kde opravdových individualit, svérázných povah, samostatných hlav. Děkujeme Bohu, že je máme. Není zla z takových sporů, dokud se neodváží útok na podezírání motivů. Ani to pohřichu, u nás není řídké. Také Hlávka jím nebyl ušetřen, ale není v té příčině nikterak ve špatné společnosti.

Vedle České akademie vede stále svůj samostatný život na kolejích dávno pevně vytýčených Královská česká společnost nauk. Nesplnily se na štěstí obavy, že budou probuzeny touhy německé po zmocnění se jí, když vedle ní povstane samostatná Česká akademie. Německá tužba našla ukojení ve zvláštní společnosti, literárním a uměleckým zájmům Němců v Čechách posvěcené, od státu i země štědře podporované. Kdož ví, není-li tak dobře. Kdy by měla někdy ve vzdálené třeba budoucnosti Česká akademie ve vědecké třídě některé příliš jednostranně hověti určitým směrům a jiné potlačovat, mohla by společnost nauk, ve vlastní působnosti i právě jako správkyň Hlávkovy jubilejního fondu, dáti korektiv takovým jednostrannostem. Mohla by poskytnouti útočiště zdravým pokrokorodým secessím, kdy by Česká akademie, čehož arci obávati se nechceme, na čas ideálům nestranného vědeckého ústavu se zpronevěřila. Bylo by zajímavou hrou osudu, aby ústav, jenž původně do jisté míry zdál se býti překážkou Hlávkových úsilí o Českou akademii, měl časem úkol, a to také pomocí věnování Hlávkových, aby tyže cíle pro všechny případy lépe zabezpečil. Ostatně také ještě není jisto, nestane-li se někdy jazykově utrakvistický vědecký ústav oporou nějakých důležitých společných kulturních prací obou národností. Dnešek k tomu mnoho naděje nepodává, ale nesmíme se jí vůbec vzdávati.

Chvála vrstevníků i jejich kletba bývají stejně vzácný jak hluboky. Historickou hodnotu číhokoliv života neurčují. Teprve když budoucnost uzná život nějaký za hodný kritického prozkoumání a ocenění, v tom už je slávověnec. I zdá se mi, že snad příští posuzovatel, jehož mysl nebude rušivě dotčena prchavými zájmy a vášněmi přítomnosti, ještě lépe než my historickou hodnotu Hlávkovy života a ráz jeho práce pochopí. Jsou přemnohé instituce a mnohé úspěchy české, které by sotva byly povstaly, kdy

*) Také jeho neúnavné námaze (a bylo potřebí opravdu veliké) bylo děkovati, že zřizovací listina nesoucí podpis císařův byla sepsána českým jazykem!

by nebylo ne snad pouze jeho peněz, nýbrž jeho organisátorského počínu, jeho neomrzělého úsilí o provedení věcí, jež za národu prospěšné uznal, a jeho vždy ryzích pohnutek. Jsou velké, důležité úkoly, které by sotva byl vykonal někdo jiný, kdy by on nám byl scházel, a tak on jest živým vyvrácením věty, že nikdo není nenahraditelný.

V knize mužů práce české, kteří vlastním úsilím si dobyli vysokou hmotnou a sociální posici, bude jeho život náležet k nejlepším příkladům. V dějinách lidí, kteří ethický požadavek »o povinnostech majetku« v ideální míře splnili, jeho život bude zářivým vzorem budoucím pokolením českým. A v dějinách osvětového vývoje národního zaznamenány budou četné trvalé stopy jeho působnosti.

K jubileu prof. Ignáce Axamita.

Poznámky o poměrech na akademickém gymnasiu v Praze.

Strávil jsem na Staroměstském gymnasiu osmiletí 1861—1869. Bylo té doby jediným českým z tří gymnasií Pražských. Ba ani tento výrok není do-
cela správný. V čase mého vstoupení bylo jen v nižších třídách vyučováno
po česku. Přišedše do kvinty měli jsme ještě část výkladů německou, avšak
během toho roku vyučování jazykem českým rozšířeno na všechny předměty
kromě němčiny, jež nad to r. 1868 stala se předmětem nepovinným. Směr
vyučování a — nepravím to jen leda bylo — také vychování měl jistý ráz
krasodušný. Pokud mi vůbec jest možno srovnávati věci zažitě s tím, co
jsem poznal z vypravování starších lidí, soudil bych, že bylo v něm ještě
mnoho zachováno i z dobrých, i snad též ze slabších stránek někdejších
tak řečených humanior. Při tom arci padá na váhu, že české vyučování bylo
vlastně samo o sobě ještě novinkou, a národní jeho směr, druhdy jen s pře-
kážkami pěstovaný, neměl více závad zásadních.

Uváží-li se k tomu doba: nově zahájený směr konstituční se všemi
hlučnými ději politickými na sněmích i při volebních osudích a v proje-
vech stran, první rozmach žurnalistiky politické, nové proudy v literatuře
jak básnické (počátky působení Májistů z r. 1858) tak naukové, — jaký div,
že tento shluk přerůzných vznětů a vlivů zasahoval velmi mocně do smýšle-
ní a citění mládeže, což zvláště ve vyšších třídách se jevilo. Učitelé museli
přečasto mírniti, brániti a krotiti, což žáci nezřídka nepochopovali, poklá-
dajíce za šosáctví a pedantství, co bylo jen diktátem péče, jednak aby
žáci jejich osobně neutrpěli nějaké újmy, jednak aby »nahore« nebylo
poškozeno teprv nedávno založené střední školství české. Ale celkem teh-
dejší studenti opravdu neměli podstatné příčiny stěžovati sobě do nedo-
statku volnosti, do přílišného pedantství. Na vrub toho ducha nechci ani
připisovati skutečnost, že se podle starších již příkladů vydávaly tajné
psané časopisy — náš se jmenoval »Záboj«, a tuším, že jsem nějaký čas
byl jeho redaktorem —, jako spíše jinou událost, že si tehdy založili žáci
vyššího gymnasia svůj spolek ku pěstování slovanských jazyků; spolek
kupoval knihy, míval v místnostech školských schůze, a nemýlí-li se, také

vyučovací hodiny. Byla to ona »Slavia«, která mnohem později jako veřejný spolek byla obnovena a převzala jako základní fond knihovnu, původní »tajnou« Slavií nashromážděnou. Pokud se pamatuji, nepanovala v učení se jazykům slovanským u členstva přílišná horlivost. Byla to vůbec jen více zevní horlivost rozněcovaná všeslovanským proudem vládnoucím ve veřejném mínění — do té doby padla na př. Moskevská pouť — s notnou porcí romantismu, živěného domnělým nebezpečenstvím prozrazení; a jak mocně do toho všeho zapadal ohlas prvních dějů politicko-národních, snad nejvíce případněji dosvědčuje faktum, že jsme jednou my starší, když při volbách do výboru nás pominuli, s hlučným protestem opustili schůzi a ohlásili abstinenci. Vždyť to čeští politikové na sněmu dělali také tak.

Nevěřím dnes, že se vše to mohlo dít za úplného nevědomí našich profesorů. A také rázem byl konec, když po smrti klidného a vždy laskavého ředitele Nečaska nastoupil přísný, jak nám se zdálo ultrapedantický regiment jeho nástupce Bílka, jehož v podstatě dost radikální duše teprve se odhalila v literárních pracích, které vydával, až když už byl odešel na pensí. Nám býval on postrachem, i neušlo nám, že mezi novým ředitelem a staršími, na volnější pohyb vyučovatelský a na volnější názor kázněný navyklými profesory panovaly neshody. A platilo to zejména o dvou, kteří byli vždy nerozluční přátelé, o Šohajovi a Axamitovi.

Vedle mého prvního učitele z národní školy, Františka Maixnera, který odpočívá spolu s druhým vzácným pěstitelem mých dětských let, knězem Josefem Čermákem, na tichém hřbitově Boseňském pod Valečovem, jsou Šohaj a Axamit nejtypičtější postavy v mých vzpomínkách na učitele doby předuniversitní. Šohaje už dávno kryje země. To byl učitel! Snad nebyl tím pravým kosem na žáky nevšimavější, slabě nadané, byl příliš málo přísný a pedagogicky snad nedost systematický. Ale dovedl u žáků při učení gramatickém buditi duši, dovedl ji pěstovati, ušlechtilé semínko vkládati, obzor šířiti, sám jsa ve všem pravá Horatiovská »aequa mens«. Vidím ho dosud, jak zpytavě klade ukazováček na bradu, hledě při tom přes brejle nám do očí, slyším ho dosud, jak pěkným, povýšeným hlasem nám verše Horatiovy zpívá, opravdu zpívá. A jak on dovedl nalézti překvapující výrazy a obraty české, které nejpřípadněji vyjadřovaly výrazy a obraty latinské, zvláště básnické! Od parvy do oktávy vedl nás v latině, kdežto v řečtině zkušený a nejlepší intencí naplněný Kobliska nebyl s to dodělati se jen přibližně podobného úspěchu u svých žáků.

Pouze o Axamitovi lze říci, že byl učitelem stejně výborným jako Šohaj — v oboru arci docela jinorodém, totiž v matematice, měřictví a fysice. S novějšími zřízeními vyučovacími by arci Axamitova metoda vyučovací byla v příkrém rozporu; snad ani půl roku by možným nebyl způsob jeho vyučování, ba při učitelích k průhledně jasnému výkladu méně schopném byl by i nebezpečným. Měli-li jsme nějakou učebnici z matematiky, měřictví neb fysiky vůbec předepsanu, nevím. Pravdě jest podobno, že ano, ale zcela nepochybně jest, že jsme jí žádný nekoupil a neměl. Nač také? Profesor Axamit chodil po světlici sem tam podle předních lavic — ač nebyl-li u tabule za příčinou grafického a početního znázornění nějaké věci, — časem si šnulpl a modrým šátkem oťfel nos; bez pomůcky, bez papírku, volně z paměti diktoval poučku a výklad k ní, ještě jednou vyložil, po případě dal k vyjasnění tu onu otázku, a nešlo-li o nějaký delší neb složitější důkaz, měli jsme věc vstřípenou, že nebylo tak říkajíc třeba doma se jí učit. Tak plasticky, tak nehledaně, tak v nejlepším smyslu prstonárodně věc vyložil.

Ano prstonárodně. On sám se tím netajival, že se svému způsobu naučil od starého Jandery, a pamětníci to potvrzovali. Přál bych si, aby se někdo našel, kdo si lépe zapamatoval doslovné znění klasických jeho obrátů, když káral nebo zkoušel. Nikdy nezapomenu, jak nám líčil žáka, který se po celý běh pořádně neučil a na konec pak sebere »ekšpliky«, »načechrává« si je do hlavy, počítaje pořád archy, kolik mu ještě zbývá a bude-li v čas hotov. Knedlíky a koprová omáčka měly nemalou úlohu při výsměchu, jakým zkoušeje káral algebraické poklesky. Nejdívnější mi při pozdějším přemítání byla jedna věc. Mám a měl jsem pocit, že mně i jiným neobyčejně jasně ano průhledně vstípl základní zákony dynamiky, optiky, akustiky, ano i elektřiny a magnetismu (třeba ne na úrovni všech vymožeností doby) — a při tom ku podivu málo experimentoval, za to arci tím více dokládal zjevů každodenní obecné zkušenosti přístupných. Že přes to přese všecko dovedl tak jasně základům věci naučiti, jest důkazem neobyčejné učitelské schopnosti. Kdy by se naše psané »ekšpliky«, dejme tomu z fysiky v 7. a 8. třídě přednášené, byly vytiskly, malá tenounká knížička by z toho byla dopadla; snad by to v podrobnostech nynějším požadavkům sotva postačilo — ale snadno, bez velké jen formální přítěže pronikli jsme k pochopení základů, a co více, nejen k okamžitému pochopení, nýbrž i k trvalému podržení.

Při svém někdy zdánlivě velmi přísném tónu byl Axamit náramný

dobrák, který měl smysl pro potřeby mladého života, a shovívavost k leckterému bujnějšímu jeho projevu. Jen všecku sentimentálnost nenáviděl, zrovna tak jako všecku strojenost a pósu, třeba i t. zv. vlasteneckou. Proto nemíval také smyslu pro geniálně rozcuchané vlasy, krasodušství a literátské náběhy, když cítil, že jsou záminkou, pod níž žák unikal těžší pracovní povinnosti školské jako domněle sušší, nežli »duchamorné«. (Fortelná agitace operovala těmi hesly tenkrát neméně nežli dnes.) Věštival takovým osobám, co z nich bude, a toto »co« naznačoval nejraději pojmem »takový škrabák« nebo »takový reporter«. Nebyl to odpor proti literatuře a spisovatelství, jen odpor proti povahám, které samy málo se učivše přece ve svém učeném nadšení troufají si hrát sobě na učitele jiných. Nám, upřímně řečeno, taková proslovení ani tuze nevoněla, bylť právě tehdy v mládeži nejen názor o literáctví a žurnalistickém povolání, nýbrž také o příslušných osobnostech přepjatě optimistický, dojista víc než nyní. A tak nebude divu, že Axamit přechásto i spolužáku mému, který později se stal vynikajícím žurnalistou, věštival: »Vy, Eime — z vás nebude nic než takový škrabák.« Ale na konec, když koudel hořela, dovedl se Axamit i takového kandidáta škrabáctví ujít co nejhorlivěji.

Byla to jedna z nejzajímavějších historek našeho gymnasijského života. Padla do oktávy. Eim přišel k nám, tuším, teprv do septimy, nežli až do oktávy, z gymnasia jiného. Měl rozčechrané vlasy a velikou výmluvnost, psal úlohy z češtiny stylisticky opravdu neobyčejné, kamarádil s žurnalisty, chodil do téže kavárny jako Neruda a Hálek, měl jistou znalost polštiny a dokonce nás ubezpečoval, že mu za polskou gramatiku od něho sepsanou (jež ale světlo světa nikdy nespátřila) »dal Grégr 80 zl.«, což byla v našich očích věc fenomenální. V přestávkách mezi vyučovacími hodinami řečnil s katedry o politicko-literárních věcech. Rychle a bystře chápal, když naslouchal, ale učitelům právě nenaslouchal rád; čiperně se učil, avšak neučil se rád a knih ani nenosil ani neměl. Nejhorší bylo, že měl nezkrotnou touhu po kavárně a novinách a že dělal už někdy aktivní politiku, totiž, že měl spadeno na burše. A taková jedna rvačka s burši v kavárně, a k tomu v noci přivedla ho do rukou policie a »před konferencí«. Pro budoucí historiografy připomínám, že to byla kavárna Retzerova v Železné ulici, v domě nedávno pobořeném. Než tu musím něco předeslati. Eim byl při svých právě vypsáných vlastnostech jakýmsi mazlíčkem třídy, jakousi »dcerou pluku«. My věděli, že přehání, ale už jsme v něm přece jen viděli politického řečníka a žurnalistu, a to stačilo. Proto také, když mu Axamit s vážnou

tváří udělil výstrahu, že mu hrozí propadnutí při maturitě, nesebere-li se domlouváno mu důrazně od spolužáků, aby se učil, a byl mu v té příčině dán od nich dozorce v osobě mé maličkosti. Jakých smutných zkušeností jsem v tom inspekčním úřadě nabyl a kolikrát jsem vůbec Eima doma zastal, o tom snad někdy jindy. Zatím se vraťme k naší »konferenci«.

S Eimem vypadalo to bledě, dusné ticho vládlo v třídě, až najednou propukla bouře; bouře ve sklenici vody, ale přece jen bouře. Eim, vrátiv se od konference, s rozhořčením vypravoval ukrutnou věc, kterou mu katecheta (P. Neumann, kněz řádu křižovnického, ryzí, ušlechtilý člověk, anima candida) pověděl: jeden spolužák ze třídy prý mu o Eimovi řekl, že je »trochu lump«. Naše rozhořčení neznalo mezí. Báječný hluk vířil síní, až se rázem otevrou dvěře a prof. Axamit chvíli klidně na nás pohlíží. Conticuere omnes. Axamit vážně patří, vyčítavě kývá hlavou a praví: »Vzdělávejte raději svého vzducha«, a přirazí zase dvěře. Napřed smích nad podřeknutím, pak tíšší rokování. Výsledek: já a můj tehdejší i nynější přítel a kollega Storch šli jsme od lavice k lavici, od muže k muži a brali jsme od každého »na místě přísahy« prohlášení »rukou dáním«, že »on to nebyl, který Eima katechetovi jako lumpa označil«. Všickni ruce podali jako švýcaři na Rüttli (byli-li skutečně všickni žáci třídy přítomni, ovšem se nepamatují). Zkrátka, jakmile se potom P. Neumann ponejprv ve třídě objevil, vystoupila deputace (já se Storchem) na katedru a počala: »Vašnosti! Ráčil jste se vysloviti, že jeden z našeho středu vám o našem spolužáku Eimovi řekl, že je lump. Nyní ale jsme si všickni rukou dáním na místě přísahy řekli, že žádný z nás to nebyl. Poněvadž nepochybujeme o pravdivosti vašich slov, musíme na tom trvati, že udavač podáním ruky svůj výrok zapřel, a vidíte tedy, že je darebák!« Ba vidím dosud, jak měkký, citlivý P. Neumann bolestně na mne, oblíbence svého, pohlédnuv jen řekl: „Καὶ σὺ τέκνον!“ a hoře začal slzeti. Vycítil nějak v projevu našem osten proti sobě, ač ho nebylo. Odešel.

Naším třídním byl Axamit. Dal si mne zavolati; byla ve mně malá duše, ač jsem vždy byl z prvních žáků a nad zásluhu oblíben, ba hýčkan. »Řekněte člověče, kam jste dali rozum? Vy jste to vymňoukli!« — A dost. Přišel do třídy, řekl, že je láska k spolužáku pěkná věc, že nám jí nevytýká — ale že musí přísně pokárati porušení úcty k učitelovi. A hned na to začal: »Měli jsme v poslední hodině — —« Bylo dobře. Eim nebyl vyloučen. Na prosby Šohajovy, Axamitovy, Durdíkovy a j., i Neumannovy ovšem, dostal nevím už jaký mírnější trest a mohl si dělati maturitu, při níž sice

trochu »plaval«, ale podporou týchž učitelů přece přeplaval. Jenom já byl v posledním běhu oktávy v nebezpečí, že přijdu o své obvyklé vyznamenání na semestrálním vysvědčení. Co nám a zvláště mně Šohaj, Axamit, i Neumann prominuli, neodpustil Lepař (jako učitel dějepisu opravdu výborný). Vyčinil nám, co se do nás vešlo, řečí rozhorlenou, celou hodinu trvající; po té jsem za málo neděl byl třikrát vyvolán a třikrát jsem dostal dvojku (jediné mé dvojky na gymnasium), následkem čehož jsem měl obdržeti jen »dostatečnou« na vysvědčení semestrální. Umluvili to na »dobrou« Axamit, Šohaj, Jos. Durdík, Žlábek, a moje »vyznamenání« bylo zachráněno.

Prof. Durdíkovi a Žlábkovi ostatně nejsem jen za to zavázán, nýbrž hlavně k nim chovám vděčnou památku jako ke vzácným, výborným učitelům i vychovatelům, jako k učiteli též k Bedř. Pošíkovi, jenž jsa ještě mladík, přímo z lavic universitních přišel na vyšší gymnasium jako hotový, výborný učitel. Žlábek, který také jako supplet zcela ještě mladistvý hned do septimy k nám přišel, zjednal si rázem úctu svým očividně velikým věděním — v skutku teprv on s námi probral řeckou skladbu soustavně — a tak bez přísných prostředků zachovával si pěknou kázeň. Na výklady Josefa Durdíka o filosofické propedeutice si vždycky rád vzpomínám. Jako o mathematice a fysice, taktéž o logice a psychologii nevím, byla-li nám jaká učebnice předepsána, či měli jsme jakou sám. Nebylo jí třeba při Durdíkově uhlazeném, plastickém, známou měrou krasodušném způsobu vykládání. Vězel v tom způsobu sice nějaký štipec koketerie (tím se lišila učitelská plastičnost jeho od vzpomenuté již plastičnosti starších pánův), ale jen právě tolik, aby nebyla nápadna ani závadna. Spíše byla pikantním kořením, dávala věci — abych spolu hned užil něčeho z názvoslovných lišůstek Durdíkových — poutavý »švih«.

Nevděčno by bylo v kruhu tomto nepřipomenouti si ještě jedné velmi sympatické postavy, nynějšího gymnasijského ředitele Chevaliera, našeho učitele němčiny ve vyšších třídách až do zrušení obligátnosti její. Ten byl učiněnou protivou pedanta, ba nebyl ani valně soustavný. Ale roztomilý učitel. Učiniti němčinu žákům předmětem oblíbeným bylo už v tehdejších časech a poměrech věcí nesnadnou. To on dovedl. Měl kapsy plny notičních knížek a ty zas nabity citáty z básníků a jiných spisovatelů. Rád se v nich přehraboval a perly z nich právě ku předmětům výkladu se hodící vybíral, vždy s jistou dosí komické roztržitosti lidí, kteří nemají citátů a ozvěn plnou jen knížku, nýbrž též hlavu. Bez tuhého šablonisování a duchaprázd-

ného škatulkování, které bylo aspoň ve všech tehdejších českých poučencích o básnictví a jeho tvarech běžno, dovedl v nás probouzeti jemnější esthetický smysl a cit. V úlohách jsme požívali veliké volnosti; když jsme místo úkolu na předepsané thema podali něco jiného, svého, co mělo hlavu a patu, přijal bez námitek, i se zájmem pročetl a posoudil, třeba původní nebo přeložené verše. I to jsme totiž někteří u něho dovedli, napsati německou »báseň«. Kladu to slovo z pochopitelných příčin do uvozovek a rozšiřuji uvozovky hned i na naše (samozřejmě převládající) české výrobky básnické, které jsme nezřídka také v poslední chvíli ze svých zásob vypsalí do úlohového sešitu z češtiny. Byloť mezi námi veliké procento jinochů básníků. Dáli se na všechny užítí slov z epigramu Čelakovského, že na prospěch literatury psátí přestali (básně totiž) — to, to, abych něco podobného tvrdil paušálně. Sám za sebe jen i na tomto místě vděčnou vzpomínku věnuji Vítězslavu Hálkovi, že jako redaktor tehdejších Květů odmítnuv mé básnické pokusy, ač způsobem vlídným a povzbuzujícím, odvedl mne od chlapčí hry s rýmy, které dle krásných slov Feuchterslebenových »jen v ruce genia se stávají symbolem přeobsažným«.

Když jsem nyní po létech sám synka svého na akademické gymnasium ku přijímací zkoušce vedl a spatřil v síni ředitelské dobře známý obraz císaře Františka, žlutý na půdě zelené v černém rámcí, tak jak v místnostech gymnasia, když bylo ještě v Klementinu, visíval v předsíni ředitelny, oživily se mi všechny ty postavy mužů, o kterých si sám nyní myslívám, že by někdy nebylo škodilo, kdy by nám byli trochu přítužili, co se týče učení, ale jako vychovatelé byli přece jen chlapci. Arci byl ještě také regiment shora méně šablonovitý než nyní.

O mém blouzení vědeckém.

Několik stránek, které jsem uveřejnil s nadpisem »O novém buditelství kněžském«, potkalo se na různých místech s osudem velmi rozdílným. S plným souhlasem u jedněch, zvláště též u některých mladších duchovních, jinde zase s rozhodným odporem, který šel až tak daleko, že vůbec potřeba náležitě průpravy knihové a především theoretické byla popřena pro ty, kteří by chtěli v otázce sociální působiti. Odpověděv již ondy zatím a, jak se domnívám, dostatečně na tvrzení posléz řečené, rád bych také vyhověl těm, kteří uznávají úplně potřebu řádných národohospodářských vědomostí pro kněze a jeho působení, ale přáli by si slyšeti něco více, kterak si mají vésti, když chtějí poučení vyhledávati. Dotazy podobné byly mi přímo od některých mladších duchovních učiněny. Především arci se podobá, že běželo laskavým dotazovatelům o to, abych jim doporučil nějakou vhodnou »učební knihu« nebo některé knihy, pomocí kterých by se do základů vědy samoučně vpravovali.

To by byl úkol snadno splnitelný. Vyjmenování několika knih z ohromného množství nástinů, učebnic a systémů by to spravilo. A přece by to byla odpověď nedostatečná. Musím si sám místo dotazovatelů otázku položití šíře. Příčina, pro kterou takového širšího dotazu a zodpovědění jest třeba, spočívá v tom, že samouk může si svou snahu a horlivost, i při dobře vybrané lektuře, snadno splatiti sklamaním, marnými ztrátami času a poblouzeními, jež vedou k jednostrannostem, z nichž někdy následkem delšího zaměstnání literaturou odbornou a při dostatku kritického ducha podaří se jednotlivci vybrísti, často nikoliv více. Jen poněkud dobrý učitel, který vede naše první kroky při studium nějaké nám dosud nové disciplíny vědecké, včasným upozorněním takových nebezpečí nás uchrání. Nepoví nám nepochybně nic více, než co bychom mohli také sami tu onde vyčísti, avšak bez rady a poučení takového bude to zhusta pouhou náhodou, vyčteme-li vskutku v pravý čas a na pravém místě. To jest výhoda odborného návodu. Nikterak tím není řečeno, že bychom musili i v e c n ý obsah učení nám od takového učitele podávaného přijmouti. Snad povede nás vlastní úsudek k přijetí nauky od té, již on nám podal, odchylné. A dobrý učitel nám

tuto možnost nesmí mařit. Hlavní věcí jest, abychom si cestu k samostatnému názoru mohli naléztí bez nebezpečí předčasné předpojatosti, což právě má býti ovocem takového odborného návodu. Pro lidi s myslí vnímavou a naplněné nadšenou dychtivostí seznámiti se s novým předmětem, bývá nemálo rozhodnou první kniha, která se jim dostane do rukou, je-li jen trochu svůdněji a přesvědčivěji psána. Novost věci nás zaujme a brzo jsme tak říkajíc podplaceni ve prospěch toho, kdo má u nás naproti jiným výhodu časové přednosti. Z toho důvodu jsem také kladl velikou váhu na to, aby budoucí učitelé národního hospodářství na fakultách a učelístích theologických byli odborně dobře připraveni, aby zejména dle možnosti konali studia na cizích universitách u dobrých odborníkův a byli nuceni dobýti si svůj úřad učitelský normálním způsobem habilitací, zaručujícím lépe skutečnou vědeckou způsobilost. Truchlivá stagnace národohospodářského studia na universitách rakouských v poslední čtvrtce předešlého a na počátku našeho století (tedy již v době po Fysiokratech a Smithovi!) vysvětlovala se tím, že pojednou musila býti řada stolic obsazena a Sonnenfels vybral kandidáty ovšem ze žáků svých na rychlo připravených. Štěstí na př. bylo, že později odpůrce jeho Watteroth ve Vídni působil a žáky s novými směry seznámil, čímž na př. dostalo se i Praze v nástupci Butschkově, V. G. Koptzovi, vědecky pokročilejšího učitele.

Abych především důležitost a dosah racionálního postupu nějak objasnil a nemusil dovolávati se cizích dokladů, z osobních příčin choulostivějších, sebe sama vezmu za příklad. Vylíčím vlastní zkušenosti ze svých počátečných cest průpravných v oboru, kterému učiti vzal jsem si za povolání.

V době, když jsem vstoupil do třetího roku právnických studií, nebyl národohospodářský obor na universitě pražské příliš šťastně zastoupen. Starší profesor toho oboru, Dr. Eberh. Jonák, jemuž za ochotu a opravdově přátelské chování mám příčinu býti vděčen, byl vlastně habilitován pro statistiku, v níž si knihou o theorii statistiky zjednal jisté literární jméno. Kniha ta, ač dnes už zastaralá, ještě přece tu i tam s uznáním se cituje. Tehdejší mladší profesor, Dr. K. T. Richter, byl plný vzletu a uchvacujícího slohu, dramatický a snad i jinaký poeta, ale liboval si proto také více v řečnické skvělosti nežli v přesném výkladu pojmovém. Hledal jsem tedy poučení jinde na svůj vrub. Jméno J. St. Milla, jehož logika byla tehdy také mnoho čítána, zdálo se mi podávati záruk dosti a chutě dal jsem se

do studia jeho »Principles« v dobrém Gomperzově vydání. I byl jsem jím všecek zaujat; činil si výpisky atd., nedovedl vůbec národohospodářsky jinak myslet a na svět se dívat. Ale dílo to bylo prací Millovy mladosti, bylo mnohem méně, než on se domníval a než já mohl tehdy chápati, emancipováno od základních východišť a logické metody zakladatelů t. zv. klassické, individualistické (liberální) školy, zejména D. Ricarda, slavného mistra té metody. Mělo to sice velikou výhodu pro mne, že první kniha, ze které jsem se předmětu učiti počal, dobře byla způsobilá sloužiti jaksi logickému cviku a disciplinovanějšímu myšlení — mnohem lépe zajisté bylo pro mne, než kdybych byl sáhl k některému duchaplnému essaistovi. Připisují tomu zejména též, že Carey, jenž se mi pak brzo dostal do rukou, přese všecku svůdnost svých důkazů analogiemi na mne dojmu neučinil. Ale byla to přece jednostrannost. Neměl jsem, upřímně řečeno, ani tušení, na které místo v dějinném vývoji národohospodářské vědy, tedy ve vývoji myšlení a vědeckého tvoření národohospodářského, Millova kniha patří; tím méně jsem tušil, že existují již po více desetiletí jiná znamenitá díla, úplně se lišící od ní i v základním východišti (u Milla individualistickém) i v metodě (u Milla rozhodně deduktivně). Literárnohistorické výklady našich přednášek kromě Lista a »romantiků« jen zcela povrchně se dotýkaly t. zv. školy historické; Rodbertus, Lassalle, Marx nebyli v nich jmenováni, tím méně nový, zrovna tehdy v Německu nastavší rozchod t. zv. »katedrových socialistů« a pravověrných vyznavačů liberální nauky. Myslím opravdu, že jsem ještě jako rigorosant věděl o nich málo ba skoro nic. Politické události, které souvisely s povoláním a brzkým pádem ministerstva Hohenwartova, jehož členem byl i A. E. Schaeffle, učinily jméno posléz řečeného vynikajícího učenice u nás populárním, spisy jeho byly, jak pochopitelno, horlivěji hledány, a tak ovšem dostalo se znenáhla jednostrannostem mého Millovského zaujatí nějakého, nikoliv však plného korektivu. Že ho ani Roscher v příčině metody nepodal, nikomu nebude divno, kdo blíže si povšimne, jak tento hlavní spoluzakladatel t. zv. historické metody, jinak vysoce učený a roztomilý spisovatel, vlastně historickou metodu pojímal. Můj první větší pokus práce samostatné, habilitační spis »o znehodnocení peněz papírových i ažiu (příčiny vzniku a změn jejich)« — jež vydati jsem se rozpakoval, nedůvěruje úsudku posuzovatelů*) — ač právě zde, a zvláště pro Rakousko,

*) Uveřejnil jsem pouze populárně spracovaný výtah v »Poslu z Prahy« roč. 1878 č. 212, 215, 217, 222 a 225.

tak na snadě bylo použití historické (induktivní) metody, byl prací rozhodně abstraktní; statistická sestavení v něm jen jako doklady spekulativních vývodů, pouhá troška nevalně kritické parády. A přece ten spis povstal pod silným vlivem Kniesovy knihy »Geld und Credit«, téhož Knies, který je rozhodně nejlepší ze starších metodologů historické školy. Ale já za to nemohl, že on svou právě řečenou knihu na podkladu historické metody nesosnoval. Jeho »Politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte« počal jsem studovati později — a spolu s Schaefflovým »Kapitalismus und Socialismus« a jinými spisy příbuzného směru zviklala mne docela. Vída však jednak přece jen zjevně skrovné theoretické úspěchy školy historické a s druhé strany patrnu jednostrannost a kusost starší individualistické nauky nedovedl jsem vyběřiti z ustavičné skepse a nejistoty. Očividná nezralost pokusů o t. zv. všeobecnou vědu společenskou (sociologii) nepomohla mi rovněž z toho bludiště. Teprve Mengrovy »Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften« a bohatá literatura, kterou z podnětu této knihy vzbuzený methodový spor vyvolal, přinesly mi jisté vyjasnění a ustálené přesvědčení. Doba tohoto mého hledání a blouzení, častých sklamaní a dočasného úplného poklesnutí sebedůvěry zahrnuje více než 10 let mého života. Jest pravda, že konce mohly dopadnouti i hůře; ale s druhé strany jest takměř nepochybně, že bych byl několik těch zlých let si ušetřil, kdybych byl dříve se vrhl na důkladná logická studia methodová. Leč s kathedry nebylo k takovému něčemu ani povzbuzení ani návodu.

Laskavý čtenář není asi v pochybnosti, proč jsem se rozhodl k této zповědi. Zametaje před svými dveřmi neublížím aspoň nikomu a leckomu snad i prospěji morálkou z obsahu té zповědi vyplývající. Jsem následkem svých vlastních zkušeností vždy naproti žákům svým úzkostlivým, abych vykládaje jim vědu pro ně novou, samu ještě dosud v rozličných krisích tonoucí, nezavinil jednostranné jich utkvění ve směrech mému osobnímu přesvědčení hovících, abych v těch, kteří jeví touhu i talent k samostatné práci, objektivního kritického ducha nepodlomil — ale také jej nedal ohrožiti od jiných. Cvičit se v práci samostatné musí ovšem každý začítí záhy, kdo věc do opravdy běře. Ale nic zas není zhoubnějšího, než smělost vystupující s pretensí vědecké povznešenosti, dokud jsme dříve poctivě nehledali a v jistém stupni subjektivně uspokojujícím nenalezli onoho vyjasnění zvláště v základních východištích a methodě, bez kterého buď utkvíme v urputné předpojatosti proti všemu, co se nesrovnává s prvními

nahodile přijatými dojmy a názory (jež cit náš zaujaly, aniž jsme si toho právě byli dobře vědomi), anebo neunikneme osudu pozdějších sklamaní.

Z té příčiny, pokládaje národohospodářské vzdělání našeho kněžstva za neocenitelně důležité, přimlouval jsem se za řádnou theoretickou průpravu, čítaje k ní zejména též t. zv. základní nauky povšechné, které v nových soustavných spisech věnovány jsou rozboru všech těch rozhodných východišť, jež spory přítomné ovládají, a spolu náležitý rozhled methodový. To — spolu se včasnou orientací po dějinách vědy, — dá nám do rukou jakýsi spolehlivější kompas, pomocí něhož proplujeme snáze bez úhony mělčinami a úskalími, o které se roztříštila neb aspoň pohmoždila již loď tak mnohého, jenž at skromně nebo sebevědomě se vypravil na první výjezd do neznámých proudů nové jemu nauky.

O B S A H.

Předmluva vydavatelova III

A) P A M Ě T Í.

I. Státní právo, šlechta a císař 1
 II. Drobnosti z dějin úsilí o druhou českou universitu 5
 1. Sen o universitě Matiční 5
 2. Tak řečený návrh Bráfvův 7
 3. Moravská universita a Koerber 12
 III. Mé styky s T. G. Masarykem 15
 IV. Lefaivrova nabídka. Panama a volby z r. 1889 29
 V. Vídeňské punktace 31
 VI. Tajná konference vídeňská u hr. Thuna r. 1898 55
 VII. Badeni a Thun 61
 VIII. Ve sněmu 71
 IX. Stavba musea. Exodus Němců 79
 X. Po exodu Němců r. 1887 až 1889 83
 XI. Některé dodatečné poznámky ke článku: Jak vznikla Česká akademie 95

B) SOUČÁSTI BRÁFOVÝCH PAMĚTÍ.

I. Články nekrologické a příležitostné 105
 Dr. Josef Kaizl 105
 Matouš Taliř 113
 Jiří Pražák 119
 Frant. Lad. Rieger 123
 Karel Mattuš 125
 Dr. Karel Mattuš pětasedmdesátníkem 137
 Jiří kníže Lobkowicz 145
 Josef Hlávka 157
 Památce Josefa Hlávky 165
 Hlávka a Wiehl 169
 Alois Oliva 179
 II. Jak vznikla Česká akademie 183
 III. K jubileu prof. Ignáce Axamita 213
 IV. O mém blouzení vědeckém 221

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 5 0 0 9 0 2

ROBERT HEIMEL
Knihařství
Brno, Masarykova 4